

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

XIV ТОМ

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

СӨЗДЕР, СҰХБАТТАР

XIV ТОМ

KUL TEGIN

АСТАНА
2013

УДК 342
ББК 67. 400.6
Н 86

*Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті "Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін
басып шығару" бағдарламасы бойынша шығарылды*

Жобаның авторы: М. ЖОЛДАСБЕКОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор

Ғылыми кеңесші: М. ҚАСЫМБЕКОВ,
саясат ғылымдарының докторы

Жалпы редакциясын басқарған: Е. СЫДЫҚОВ,
тарих ғылымдарының докторы, профессор

Н 86 **Нұрсұлтан Назарбаев:**
ЕЛМЕН СЫРЛАСУ. – Астана: – Күлтегін баспасы, 2013.
Т. 14. – 272 б.
ISBN 978-601-7318-36-9

"Елмен сырласу" – Тәуелсіз Қазақстан мемлекеттігінің негізін қалаушы, оның тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың халық алдындағы тарихи парызын терең сезіне білетін азаматтық жауапкершілігін, тұрақтылық пен ұлтаралық татулық идеясын Қазақстан аясында ғана жүзеге асырып қоймай, әлемдік деңгейге көтерген көрегендігін, әлемдік деңгейдегі қайраткерлігін айқара ашып көрсететін көп томдық шығарма.

Басылымда Н. Назарбаевтың қоғам дамуының 1997 жылдың екінші жартысындағы өнегелілікпен өрілген баяндамалары, мәлімдемелері, ақпарат құралдары өкілдеріне берген сұхбаттары, оқыған дерістері енгізілген.

Кітап тарихшыларға, саясаттанушыларға, саясатшыларға, жоғарғы оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, сондай-ақ өз елінің тарихын танып білуге зейін қойған жалпы оқырмандарға арналған.

УДК 342
ББК 67. 400.6

ISBN 978-601-7318-36-9

«Күлтегін» баспасы, 2013.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚХР ТӨРАғАСЫ ЦЗЯИ ЦЗЭМИНЬГЕ
ЖОЛДАҒАН ЖЕДЕЛХАТЫ

Ақпаның 2 күні 1997 жыл

Біздің алға қарай тұрақты жылжуымыздың басты шарты - қоғамымыздың алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудегі біртұтастығы, халықтың барлық жіктері мен топтарының ортақ міндеттерді шешуге бағытталған стратегия айналасында топтасуы. Егер біз қоғам мен халықтың түрлі топтарының қажеттіктерін дұрыс ескеруге, басымдықтарды дәл айқындап, олардың іске асырылуын қамтамасыз етуге қабілетті болсақ, онда бұл ақиқатқа айналады.

НҮРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚХР ТӨРАҒАСЫ ЦЗЯН ЦЗЭМИНЬГЕ
ЖОЛДАҒАН ЖЕДЕЛХАТЫ***

Алматы, 2 шілде 1997 жыл

Қазақстан халқы мен жеке өзімнің атымнан Сізді және бүкіл қытай халқын тарихи оқиға – Қытай Халық Республикасы егемендігінің Гонконгта қалпына келтірілуімен құттықтаймын. Ұлы Қытай үшін көптен күткен осы күн, оның басшылығы мен халқының бұдан бұрын бөліп алынған аумаққа қатысты тарихи әділеттілікті қалпына келтіру жөніндегі көп жылдық күш-жігерінің жемісі болғанын білдіреді.

Қытай Халық Республикасы мен оның халқына гүлдену, игілік және бақыт, сондай-ақ Қытайдың бейбіт жолмен бірігу ісінде жаңа табыстар тілеймін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 2 шілде 1997 жыл.

ТЕЛЕГРАММА
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КНР ЦЗЯН ЦЗЭМИНЮ*

Алматы, 2 июля 1997 года

От имени народа Казахстана и от себя лично сердечно поздравляю Вас и весь китайский народ с историческим событием – восстановлением суверенитета Китайской Народной Республики над Гонконгом.

Этот долгожданный для великого Китая день венчает многолетние усилия его руководства и народа по восстановлению исторической справедливости в отношении ранее отторгнутой территории.

Я пожелаю КНР и ее народу процветания, благополучия и счастья, а также новых достижений в деле мирного объединения Китая.

* Газета "Казахстанская правда", 2 июля 1997 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ МӘДЕНИЕТТІ, БІЛІМДІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК
БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОЛДАУ ЖӨНІНДЕ ҚОРДЫҢ
ПРЕЗИДЕНТТІК СТИПЕНДИЯСЫНЫҢ 1997 ЖЫЛҒЫ
СТИПЕНДИАТТАРЫМЕН КЕЗДЕСУ КЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 3 шілде 1997 жыл

**ХАЛЫҚТЫҢ РУХАНИ ҚАЗЫНАСЫНА ҚАМҚОРЛЫҚ РЕФОРМАНЫҢ
БАСТЫ БАҒЫТТАРЫНЫҢ БІРІ**

– Қоғамдық өмірдегі құнды да баянды байлық – өнер мен әдебиет. Бұл біздің рухани негізіміз, қашан да елдің бағасы оның мәдени дәрежесімен өлшенеді. Сол мәдениетті жасап жатқан мына Сіздермен кездесу, пікірлесу бүгінгі күн талабынан туып жатқан өзекжарды мәселелердің бірі.

Қытайдың ұлы философы Конфуций айтыпты: "Егер адамды тек заңмен ғана тәрбиелесе, ол заңнан қорыққаннан ғана қылмысқа бармауы мүмкін. Адамға қылмысты жек көргізу үшін оны ізгілік, адамгершілік рухында тәрбиелеу керек", – деп.

Ал философ айтқан адамгершілік рухын бойға сіңіретін күш – мемлекеттік билік жүйесі емес, өнер мен әдебиет.

Ендеше, өнерсіз, әдебиетсіз өркениетті қоғам орнату мүмкін емес.

Екіншіден, біздің, шын мәнінде, өзге іргелі елдермен терезе теңестіретін жетістігіміз – осы өнер мен әдебиет. Біздің әдеби мұраларымыз өте бай. Сонау әйгілі жыраулардан бастап, данышпан Абай мен ұлы Әуезов бастаған алыптар тобы – бізді ешбір елдің алдында ұялтпайтын рухани асыл қазыналарымыз.

Сондықтан осы қазынаны жүдетпей, оны байыту, дамыту бүгінгі күннің негізгі міндеттерінің бірі.

Рас, елге түскен қиындық мәдениетке де түсіп тұр. Оны жасыра алмаймыз.

Экономикалық проблемалар өмірдің барлық саласына өз әсерін тигізуде.

Еліміздің еркесі болған талантты ақын-жазушылар, өнер қайраткерлері бұл күнде тұрмыс тапшылығын бастан кешуде.

Баспалар, театрлар, шығармашылық одақтар, басқа да мәдени салалар осындай бір қиын кезеңнің қыспағында тұр.

Егер Италиядағы атақты Ла Скала опера театры негізінен меценаттардың көмегімен өмір сүрсе, бізде өзiрге ондай жанашыр iскерлер болмай жатыр. Үкімет бөлген қаражат бар тесікті бітеуге жетпейді.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 4 шілде 1997 жыл.

Бірақ біз мынаны естен шығармауымыз керек. Біріншіден, мұндай өтпелі дәуірді бастан өткермеген өркениетті ел жоқ. Бұл айналып өтуге болмайтын тарихи құбылыс. Екіншіден, біз бүгін экономика саласында ең қиын межеден өттік деп айта аламыз. Яғни "кері кету" процесі тоқтады. Енді осы азғантай табысты уыстан шығармай, ілгері қадам жасауымыз керек. Мен бұл туралы жақында Ақмолада өткен Қазақстан халықтары Ассамблеясының IV сессиясында да толығынан айтып өттім.

Алайда бұл арада басқа мәселені қозғағым келіп отыр. Бүгінгі саясаттың мәні мен мақсаты, ел намысына тиетін қияңқы сөздер мен қайсыбір кертартпа күштерге берілер жауап – осының бәрі тек Президенттің аузымен ғана айтылуға тиісті ме?

Ұлт мүддесін көздейтін қоғамдық күштер қайда? Озық ойлы азаматтар қайда?

Турасын айтсақ, бүгінгі тарихи процестерге белсене араласу да, қоғамды рухани сауықтыру мен халықтың бірлестігін, татулығын нығайтуда – біздің зиялы қауым өкілдері өз мүмкіндіктерін жеткілікті пайдалана алмай жүр.

Қайсыбір ақын-жазушыларымыз өздерінің шығармаларында бүгінгі нарықты құбыжық етіп көрсеткеннен әрі аса алмайды. Халықты нарықпен қорқытудың қажеті жоқ. Ол социализм секілді қолдан жасалған эксперимент емес, барлық өркениетті елдер ұстанған дамудың табиғи жолы. Сондықтан елді үрейлендірмей, керісінше жігерлендіру жағын қарастыру керек.

Ана жүзді, мына жүзді айтып, жеке бастың кикілжіңдерін қоздырып, елге іріткі салудың қажеті жоқ, халықты сабырға, бірлікке, татулыққа шақыру керек. Қазақ өзімен-өзі тату болмай, өзгемен ешқашанда тату бола алмайды. Осы бір қарапайым нәрсеге кейбір белгілі азаматтардың түсінбеуі мені қатты қынжылтады.

Бір кезде өз жерінде азшылыққа ұшыраған қазақ халқы тәуелсіздіктің арқасында өзінің ғана емес, өзгенің де қамын ойлайтын іргелі халыққа айналып келеді. Зиялы қауым өкілдері осы жауапкершіліктің деңгейінен көрінуге тиісті.

Ол үшін ең алдымен өзіміз ауызбіршілікте болуымыз керек. Бүгінгі жетіспеген ертең жетіседі. Бүгінгі кемшілік ертең түзеледі. Бүгінгі қиындық ертең азаяды. Ал, бүгінгі бірлік бұзылса, оны қайтадан қалпына келтіру оңай шаруа болмайды. Біз осыны естен шығармауымыз керек.

Ел болу үшін ұлттық рух, ұлттық қасиет және ұлтқа деген сенім болуы керек. Осыларды бойға сіңіргенде ғана біз бүгінгі тәуелсіздікті сенімді ұрпақтың қолына табыстай аламыз.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНА ЖҰМЫС САПАРЫ КЕЗІНДЕ ОБЛЫС
АКТИВИМЕН, ОБЛЫСТАҒЫ ҚАЛАЛАР МЕН АУДАНДАР ӘКІМДЕРІ,
ОБЛЫСТЫҚ ВЕДОМСТВОЛАРЫНЫҢ БАСШЫЛАРЫМЕН
КЕЗДЕСУІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Қарағанды, 4 шілде 1997 жыл

– Өмірімнің ең бір тамаша жиырма жылын Теміртау мен Қарағандыға арнадым. Осында өмір мектебінде ысылдым, кемелдендім, ең жақын достар таптым, сондықтан облыстың жағдайын әсте назардан тыс қалдырған емеспін.

Облыс экономикасы терең дағдарыстан біртіндеп шығып келе жатқандығы қанағаттандырады. Жекешелендіру қарқынды жүргізілуде, тиімді пайдаланылған шетелдік инвестициялар нәтиже бере бастады. Мәселен, "Испат-Кармет" акционерлік қоғамы басқарып отырған металлургия комбинаты мен шахталарда жағдай жақсарған. "Испат-Карметтің" кеншілері мен металлургтері жалақыларын уақытында алады.

Биыл жалақы өнім өндіруде екі процентке, өнеркәсіп өнімін өндіруде үш процентке артты.

Республикада мүлдем құлдыраған бүкіл ауыр өнеркәсіп жекешеленген болды. Жекешеленген кәсіпорындар енді жақсы жұмыс істей бастайды.

Мұнай, химия, қара және түсті металлургия, энергетика, теміржол салаларының мәселелері шешілді. Ауыл шаруашылығы да көтеріле бастауға тиіс. Осының бәрі алдағы 20-30 жылға стратегиялық жоспар жасауға мүмкіндік береді. Қазір бұл жоспардың жобасы жасала бастады. 1999 жылдан бастап Қазақстанға көп көлемде қаражат түсе бастайды. Оған байланысты мәселелердің бәрін шештім. Айталық тек бір ғана Теңіз жобасы 150 миллиард доллар пайда береді. Жұмсалған күрделі қаржыны, салынған инвестицияны алып тастағанда Қазақстан таза 76 миллиард долларға ие болады. Бұл тек бір ғана объектінің беретін игілігі. Құмкөл, Қарашығанақ, Ақтөбе кеніштерін айтып отырғаным жоқ. Сондықтан болашағымыз жарқын екенін түсініп, білек сыбана ел үшін, жер үшін қызмет ету – бәріміздің парызымыз.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 5 шілде 1997 жыл.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК СЫЙЛЫҒЫНЫҢ
ЛАУРЕАТЫ МҰХТАР ҚҰЛ-МҰХАММЕД ПЕН САЯСАТКЕР,
"ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН" ГАЗЕТІНІҢ БАС РЕДАКТОРЫ
УӘЛИХАН ҚАЛИЖАНҒА БЕРГЕН СҰХБАТЫ***

Алматы, шілде 1997 жыл

ХАЛЫҚТАН ЖАСЫРАТЫН ЕШТЕҢЕ ЖОҚ

Сұрақ:

– Қадірлі Нұрсұлтан Әбішұлы!

Біздің тәуелсіздігіміздің 6 жылдығы жақындап қалды. Осы жүріп өткен жолдың ішінде Қазақстан едәуір экономикалық-саяси мәселелерде өзінің үнін көрсетті, әлемге танылды. Бұл реттегі Қазақстанның бүгінгі әлем көз тіккен ел екендігі де анық болып жатыр. Өзіңізбен болған сапар кезіндегі Қазақстанға, өзіңізге деген көзқарастарды газетімізде жариялап жатырмыз. Жақында ғана Ақмола қаласында үлкен Ассамблея өтті. Сонда бір толғақты мәселелер төңірегінде баяндама жасадыңыз. Осы ұлтаралық келісім, ұлттық татулық, Қазақстанның болашағы туралы ойларыңызды кеңірек айтып берсеңіз.

Н. Назарбаев:

– 1991 жылғы біз тәуелсіздік алғаннан бері қарай алты жылға толмаған уақыт өтті. Мұның аржағында қалай боларын білмей жол іздеген кезең болды. Жан-жағымыздың бәрі жауға ұқсап, қолдайтын, қолтығыңнан демейтін мемлекет жоқ сияқты көрінді. Қазақстанның болашағы әлі бұлыңғыр сияқты болып тұрған кезде, әрине ел тұтқасын ұстаған маған оңай болған жоқ. Ал ең бірінші қолға алған мәселе, 1991 жылдың басынан бастап ешкімге айтпастан жасырын түрде өзіміздің ақшамызды – теңгемізді шығару мәселесі қолға алынғанына өзіме-өзім кейде риза боламын. Ресейге де, басқаларға да білдірмей, рубльдің төңірегінде жүріп жаттық. Бірақ та рубльдің өзінің қағазының жаңағы, нағыз ақшасын бізге несиеге беріп, оны долларға сараптап барып, бізге қарыз деп жазатын бәле шықты. Оны кейін "Байқоңыр" ғарышы жөнінде келісімге келген кезінде жойдық. Әйтпесе, 1 миллиард долларды Ресей біздің мойнымызға артып қойғысы келді. Сол кездегі айтқан сөздерді еске түсірсек, оның мазмұны мынаған саяды: қазақ ешуақытта мемлекет бола алмайды. Горбачевтың идеясы солай болатын. Себебі, мұнда бұрын мемлекет болған емес. Ресей, басқа мемлекет болмаса, ол

* "Егемен Қазақстан" газеті, 5 шілде 1997 жыл.

құриды. Мұны бір деңіз. Екінші, Қазақстанды өздері басқара алмайды. Жалпы қазақ басқаруды білмейді. Қазақтың басқарып отырғандығы Мәскеудің де-меуімен ғана, компартияның басқаруы нәтижесі, деген мәселелер болды. Ол кезде неше түрлі пікір айтылды. Мұның барлығы түсінікті мәселе еді. Себебі империяны ешқайда жібермей, баяғыдай бодандықта ұстап отыру мәселесі болды.

Мінеки, құдайға шүкір, ел болдық. Қазақстанды жер жүзінің бәрі таныды. Күннен-күнге Қазақстанның абырой-беделі артып, нығайып келе жатыр. Реформаның өзін алатын болсақ, сол Ресейден асып түспесек кем емеспіз. Реформалық бағыттарымызды Ресейдің өзі де, дүниежүзі мемлекеттері де мақұлдап отыр. Біз басқаны былай қойғанда, Ресейдің өзінен реформадан бір адым алдында келе жатырмыз. Әрине, бұл реформаның барлық нәтижесін халық әзірше дәмін татып жатпаған шығар. Дегенмен, халқымыз реформаның жемісін Ресейден бұрынырақ көретініне олардың көзі жетіп отыр. Ел аралап жүріп оны өзіміз де байқаймыз. Осының барлығын айтқан кезде Қазақстанға деген көзалартушылық көбейе бастады. Мысалы, қазіргі саясат оңтайлы, жан-жағымыз тыныш, құдайға шүкір. Ал, Ресейдің басшылығына бір әпербақан адам келіп, ертең Кеңес одағын қайта құрамын, өздерің келіп Беларусьтың жолымен бе, басқаның жолымен бе, біздің қолтығымызға еніңдер. Әйтпесе күштеп қосамыз, деуі мүмкін ғой. Ел басқарып отырғанда барлығын болжап, мемлекеттің мүддесін жан-жақты ойлап жүру керек. Себебі, Ресейдің өздерінің ішінде саяси-экономикалық ахуал әлі орнығып болған жоқ. Сондықтан да халқымыз, қазағымыз еліміздің тәуелсіздігі мен жерінің тұтастығын сақтап қалуға дайын тұруы керек.

Біз енді халқымыздың саны жағынан, өзінің байлығы жағынан Чешен-станға қарағанда әлдеқайда зор екеніміз анық. Бірақ та сол халықтың өзін ойлап қарасаң, табан тіреп, бірлік жасады. 17 адам Президентке баламамен сайлауға түсті. Олардың ешқайсы бір-бірін балағаттап, жамандаған жоқ. Сайлау барысында әрқайсысының айтқаны: 17-міздің қайсымыз сайлансақ та бәріміз соған қызмет істейміз, деген бәтуалы байлам жасаған жоқ па? Мінеки, сондай халық аз болса да топталып, аз болса да ауызбірлігімен күшті. Аз халықтың басы қосылған кезде ешкім қамалды ала алмады. Бұл қазаққа сабақ.

Егер әртүрлі саяси толқындар бола қалса не болмақ? Өзіміздің ішімізден ақшаға немесе лауазымға сатылып, сол жаулап алғысы, қайтадан империя құрғысы келетіндер қатарына шығып кетіп жүрмей ме?

Сондықтан әркез оқиғаның алдын алып, не істеу керек деген ойда жүремін. Бүкіл саясат осыдан шығады. Соның ішінде көп мәселелердің ең біріншісі, дүниежүзі мемлекеттерінен кепілдік алдық, 1995 жылдың аяғында Будапеште Америка Құрама Штаттары мен Ұлыбритания, Ресейдің өзі, ұлы ядролық мемлекеттер атынан Франция, содан кейін Қытай қосылған бес мемлекеттен Қазақстанның тәуелсіздігі мен жерінің тұтастығына кепілдік береміз деген құжатқа қол қойылды.

Іле-шала Ресейменен достық және өзара көмектесу жайында үлкен шартқа қол қойдық. Өздеріңіз білесіздер, Қытайменен келісім-шартқа қол қойылды, Қазақстан шекарасымен дау-дамай аяқталды. Бұл тарихи үлкен оқиға. Ал енді оңтүстік жағымыздағы көршілерімізді айтатын болсақ, Өзбекстанмен, Қырғызстанмен мәңгілік достық шартына қол қойылды. Оның мәнін көп адам мүмкін ескермеген шығар. Бірақ, шарттың әр сөзінің мағынасы болады. Соның ішінде бір-ақ сөз бар. Егер де осы мемлекеттің біреуіне сырттан жау келіп тиетін болса, қарулы күштерімізбен, халқымызбен бірге сол елді қосылып қорғаймыз, деген мәселе бар. Әрине ондай күнді қазақтың басына ешқашан ешкім түсірмесін. Сондықтан мен осы тәуелсіздігімізді, осы бағытты, бостандығымызды, қазақтың мемлекеттігін сақтап қалатын Қазақстан елі, қазақ халқы бар деп ойлаймын. Қазақ халқының саны бүгін Қазақстан халқының жартысынан асты. Бұған да тәуба! Бұдан былай енді бізге ешкім тың игереміз, бесжылдықтың екпінді құрылыстарын құрамыз деп қаптап келмейді. Енді барлық сала жанданып, реформаларымызды ойдағыдай жүзеге асырған кезде Қазақстан елі, қазақ халқы өркениетті елдер қатарына енеді. Сыртқы жағдай, сыртқы саясатымыз орнықты. Енді өз ішіміздегі ұлттық татулық пен өзара келісімді өрістетте беруіміз қажет.

Енді Ассамблеяның жұмысы туралы бірер сөз. Биылғы жылы менің Жарлығыма байланысты саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу және Жалпыұлттық татулық жылы деп жариялануы халықтар достығын паш етіп қана қоймай, бірлігімізді нығайтады. Осы күнге дейін ойландыратын әртүрлі жағдайлар бар.

... 1989 жылы Совет одағы мен коммунистік партия аман, тік тұрған кезде мен Қазақстан Компартиясының бірінші хатшысы болып сайландым. Сол кезден бастап Компартияның, Совет одағының лауазымдылық мәселелерінің барлығына мүше болдым. Қолымда шексіз билік болды. Тіпті Горбачевтің өзі Социалистік Еңбек Ері атағын берейін деп екі рет ұсыныс жасады. Бірақ біреуін Браунға бергіздім, екіншісін Бибігүл Төлегеноваға ұсындырдым. Бұл солай болуға, солай шешілуге тиісті мәселелер болатын. Олардың сыйлығы – халқымның сыйлығы, өзімнің сыйлығым деп қарадым.

Ылғи аузымызға құм құйылып, жабылып келген мәселені айталық. Қазір есімізді жинап, жан-жағымызға қарасақ, біз коммунизм құрамыз деп жүріп көп нәрседен артта қалып қойыппыз. Енді өткен күндердің кеселін көре отырып, тарихты таразылай алсақ та, кейде өткенді аңсаушылар, соны тамызық етушілер барлығы ойландырады. Бірақ тарих дөңгелегі кері бұрылмайтыны анық.

Біздің елдің болашағы үлкен. Аманшылық болса, жақсы күндер көрініп тұр. Қазір алдағы 20-30 жылға қарай болашақты меңзейтін бағдарлама жасайтын мүмкіндігіміз бар. Әрине, мұны көргісі келмейтін аздаған "өкпешіл" топтардың бар екенін де жасыра алмаймын. Олар Қазақстанды қайтадан Ресейдің қол астынан көргісі келеді. Сол бағытта неше түрлі бағдарлама жазды. Оның бәрін оқығанмын. Жаңа заманда жаңаша ойлау ләзім. Жан-жағы-

мызда құрық болғанын енді айтуға да болар. Кезінде Қазақстан экономикасын сыртқа шығармай тұйықтау саясаты болды. Олары болмады. Қазақстан өндірісі тек Ресеймен байланған. Кіндік жіп үзілсе технология бұзылады, Қазақстан өндірісі тоқтайды деп сәуегейлейді. Оларының жолы болмады. Кедергілерден кідірмей өттік. Екі жағынан бірдей бұрынғы Ресеймен сауда-саттық 95 процент болып отыратын болса, қазір 50 проценттің көлемінде. Басқа рынокқа шықтық. Ол – бірінші. Екіншіден, мынау көршілермен бұларды төбелестіру керек дейтіндер де табылады. Әсіресе, Өзбекстанмен екеуін жанжалдастырсақ, екеуі де әлсірейді-дағы, содан кейін екеуін де қалпақпен ұрып алуға болады, дейтін саяси күштер жоқ емес, бар. Бірақ, бауырлас өзбекпен қазақ арандату саясатын түсінетін шақта екенін айтқан жөн.

Үшінші мәселе, Қазақстанның атақ-даңқы, оның басын біріктіріп отырған ел басшысы Назарбаевқа байланысты. Ендеше сол Назарбаев төңірегінде өсек-аяң, әңгіме таратып, халықтың алдында беделінен айыру қажет дейтін саясат бар. Түпкі мақсаттары Ресейді жақтайтын солқылдақ басшы... Енді бір саясатшылар мен топтар Қазақстанның ішіндегі орыстарды желіктіріп, бөлініндер деп қазақтарға қарсы қойып, іштен бүлінуді ұстанады.

Мінеки, саралап айтсақ осындай жағдайлар бар. Мұны халық білсін деп таратып айтып отырмын.

Жақында Өзбекстан Президенті Ислам Каримов ресми сапармен келді. Онымен әңгіме болғанда жеке мәселелер де көп талқыланды. Ертеңінде де ауылға барып, біраз әңгімелестік. Сондағы айтқан мәселеге келсек. Ол былай. Өзбекстанда біраз қазақтар бар. Сол қазақтар бері қарай көшпейік десе, үйлерін сата алмайтын көрінеді. Тиісті құжаттарын бермейді. Қазақ тіліндегі мектептердің саны қысқара бастапты. Қазақша оқыған біздің балаларымыз өзбектің жоғары оқу орындарына түсе алмайды. Екінші мәселе, Мақтааралда тұратын қазақтар Өзбекстанның жерінен басып өтіп, Қазақстанға келуі керек. Өзбекстанның өзі, Мақтаарал арқылы ең үлкен бізге шығатын жолы Қазақстан арқылы өтеді. Сонда енді қалай болады? Біз ана шекарада оларды жібермесек, сендер бізді жібермендер, сонда біздің достығымыз қайда? Осындай-осындай өзекті өткір мәселелер ортаға салынды. Дос болатын болсаң адалын айтайық. Сен де маған ренжіме, көңілде кірбің болса айт ақтарып. Мен де ренжімеймін саған. Бірақ та ашығын айтайық. Себебі, ауруын жасырған өледі дегендей, жасыратын түк жоқ. Ислам Каримовқа рахмет. Көп мәселелер төңірегінде түсіністік, ой бөлістік, ортақ шешімдер қабылдадық. Бұл жақсылық емес пе?

...Өткенде Мәскеуде Өзбекстан басшысымен мен тағы кездестім. Сол кезде Қытайға қарай мұнай құбырын тарту мәселесін сөйлестік. Содан кейін Шыңжаңдағы болып жатқан уақиғаға байланысты ол өз пікірін айтты. Екеуміз бұрыннан доспыз, сондықтан ешнәрсені жасырмаймыз деп келіскенбіз. Ол Қазақстаннан келетін адамдар тарапынан Шыңжаңда іріткі салу бар екендігін ескертті. Мұны айғақтап, ақ-қарасын анықтауға болады. Өз тарапымынан мынаны айттым. Қытайда жүз қазақтың жанұясы барлық жүктерін, теңін

төңдеп, арбаға салып ертең Қазақстанға қарай жүреміз деп отыр. Бірақ қажетті документін ала алмайды. Олардың туысқандары бар. Жаппай екі миллион қазақты бір күнде бері қарай жібер деп мен айта алмаймын. Бірақ, дегенмен халықтарыңыз көп қой. Бір миллиард екі жүз миллионның ішінде бір миллион қазақ не қылады?...

Әрине бәрі де жағдайға байланысты ғой. Сол қазақтарға жеңілдік жасақ, болмаса туысқандарына, жақындарына келеміз дегендерге, соларға рұқсат берілсе дедік.

Сондықтан сол қазақтар тұратын елдерменен біз достығымызды, сенімімізді арттыра берсек, сол жердегі тұратын біздің отандастарымызға бізден жақсылық келеді. Осы жолмен ғана біз олардың бері қарай қайтуына жол сала аламыз. Осы достықтың, сенімдік жолымен ғана біз оларға қамқорлығымызды, өзіміздің қанатымызды жайып, отандастарымызға көмек жасай аламыз.

Ал енді Ассамблеяның мәселесіне келетін болсақ, енді қазақтың басынан өткен нәубетті жастарымыздың басына бермесін. Біздің кезімізде болмаған тарих деп оны зерделеуге болмайды. Егер тарихтан ешқандай қорытынды шығармайтын болсақ, онда қалай алға қарай жылжитын ел боламыз. Сондықтан мынау 20 – 21 жылғы аштықта қырылған 29 – 32 аштықта, 37 жылғы репрессиядан шәйіт болған азаматтарды еске ала отырып, солардың аруағына басымызды ие отырып, жарқын болашаққа қызмет етуіміз керек. Сол кезде асыл азаматтарымыз, оқыған, білімді қазақтың топжарғандары құрбан болды. Ер басқаратын елдің басын кесіп алғанымен бірдей болды. Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин сияқты боздақтарымыз кеткеннен кейін олардың орны 60 жылдың ішінде босап қалған жоқ па. Қазақ үшін сөз айтып, қазақ үшін қолын көтеріп, қазақ үшін жанын қиямыз деген азаматтар жоқ болды да, түп-түгел жаңағы мұрнын төскен өгіз құсап Ресейдің артынан жүрдік те отырдық. Осыны ұмытпауымыз үшін, жаңағы Ассамблеяның жұмысын сан-салалы қызметке қатыстырып, жүргізіп отырмыз.

Сұрақ:

– Құрметті Нұраға! Кез келген саяси тәуелсіздік экономикалық реформаларсыз баянды болуы мүмкін емес. Осыған орай жақында Қазақстанда дүние жүзінің аса ірі компаниясының басшылары бас қосқан үлкен инвестициялық Саммит болып өтті. Қазақстандағы экономикалық реформаларға шетелдің сарапшыларының үлкен қаржы-қаражат топтарының оң көзбен қарай бастағандығы қазір жұрттың барлығына мәлім. Жалпы бізде жүргізіліп өткен түбегейлі экономикалық реформаға өзіңіздің Елбасы ретінде көңіліңіз тола ма?

Н. Назарбаев:

– Айтып отырмын ғой, неше түрлі жағдайдан өттік. Әрине, алғашқыда тәжірибеміз болған жоқ. Сондықтан біраз қателіктер де жіберіп алдық. Егер

барлығын қайта бастайтын болсақ, осы жолменен жүру керек еді, әрине. Дегенмен, мысалы теңгені ертерек енгізуге болар ма еді? Кадрлар мәселесі жөнінен ө дегенде шетелдіктердің үлкен мамандарын алып келіп, солар арқылы бағдарламамызды жасап, осы жолға тез түсуіміз керек болды. Жұмыс істемесең қателік те жасамайсың. Жұмыс барысында өмір болған соң кемшілік болмай тұрмайды. Өйткені мынандай, тарихи өте үлкен, ғаламат кезеңдерде, әрине, неше түрлі сәттер болады. Дегенмен, біз соңғы кезде дұрыс жолға түсіп алдық деп есептеймін. Бұл қазақтың өз жолы, әрине, өзіндік сипаты, келбеті бар. Бірақ та нарық жолы дүние жүзі мемлекеттерінің барлығының өткен жолы. Сондықтан шынында да шет елдердегі финанс органдары, шет ел мемлекеттерінің сарапшылары, аналитиктері, солардың барлығының айтуына қарағанда, жалпы бізге деген көзқарас дұрыс. Ол, әрине, менің Елбасы ретінде басқа мемлекеттің ел басшыларымен қарым-қатынасыма байланысты. Бұл бір күнде тумайтын мәселе. Талай кездесулерден өту керек. Жаңағы Америка Құрама Штаттарының, мысалы Қазақстансыз-ақ өмір сүретініне ешкімнің күмәні жоқ шығар. Ол өзі өркендеген, өскен мемлекет, бай мемлекет, Қазақстан қанша сол мемлекетке керек, керек еместігі екіталай мәселе. Ал бірақ та талай кездесулерден өтіп жүріп, солардың көңілін Қазақстанға бұру деген үлкен мәселе. Мысалы, жақында Клинтонның әкімшілігі Конгреске арнайы хат жіберді. "Мына Солтүстік Каспийде, әсіресе Қазақстанға біздің Америка Құрама Штаттары үшін керекті аймақ деп саясат жүргізуіміз керек" делінген ол хатта. Сондықтан біздің байлығымыз көп деп қарап отыра беруге болмайды. Жердің астындағы байлығы ол жердің астында жатқан тас пенен құм. Оны жердің үстіне шығарып, оның барлығын қорытып, рудадан алтын, темір, күміс, мырыш жасап, сатып, халыққа ақшасын беру – екінші мәселе. Соны жасау үшін өз қаражатымыз бүгін жетпейді. Көп инвестиция керек. Бұл тұста барлығын сатып жатыр екен деп халық ойлап қалмасын. Жағдайы нашар жерлерде біз 20 процентін ғана жекешелендіруге сатып беріп жатырмыз. Көп мәселеде 40 процентін ғана сатып, 60 процентін қалдырып жатырмыз. Бұл ертеңгі күні өзіміздің бизнесмендер, өзіміздің талапкерлер шығып, қаржы табылған кезде солар акциясын алып, ие болсын деген мәселе. Сондықтан екі жағында тиянақталған, шет елдіктер де оның бәрін екшеп отыр. Сондықтан Қазақстанға ең бірінші келген "Шеврон" компаниясына жылдың басында мен айтқан едім: "Сіздер бізге бір көмек жасаңыздар, осындай дүниежүзілік қауымдастықтың іскер адамдарын алып келіп, бізбен кездестіріңіздер" деп. Соның ішінде келгендердің біразы, оншақтысы американдықтар, басқа 70-80-нен артығы басқа мемлекеттердің іс адамдары. Жиырма мемлекеттен астам елдің өкілдері келді. Оларды өздеріңіз көрген шығарсыздар, Еуропа банкі. 200 миллионға Қазақстан темір жол мәселесін шұғыл жаңартуға жұмсамақ. Олардың көпшілігі өздерінің өкілдіктерін осында қалдырып кетті. Сондықтан аманшылық болса, бұл Батыстың іс адамдарын, Батыстың бос қаражаттарын тек қана мұнай, газ, көмірге ғана емес, ауыл шаруашылығына да,

халыққа керекті тауарлар өңдеу, өндіру мәселесіне де, жол салуға, ұшақтар әкелуге тарту ортақ іске көп көмегін тигізеді деп ойлаймын. Бұл Қазақстан халқының жағдайын жақсартуға, әсіресе, кіші бизнес пен орта бизнес мәселелерін жақсартуға ықпал етпек. Халықтың көпшілігі осы күні соған бейімделіп, әрқайсысы өзінің жұмысын бала-шағасымен бірге атқарып жатыр. Азда болса өз жұмысын жасап, өзінің күнін көріп отыр. Жастарды соған ынталандыру керек.

Сұрақ:

– Құрметті Нұраға! Жақында ғасырдың үлкен жобасы деп аталған Каспий құбыр тарту консорциумының жұмысы аяқталып, бұған дүниежүзінің аса ірі компаниялары өзінің қатысатындығын мәлімдеп, олардың акцияларының мөлшері де белгілі болды. Бұл енді бірнеше жылдан бері қарай созылып келе жатқан жоба еді. Бірақ осы кезеңдегі үлкен жаңалықтың бірі – Қазақстандағы мұнай-газ рыногына Қытайдың аса ірі Ұлттық компаниясының келуі. Осының болашағын Сіз қалай көресіз?

Н. Назарбаев:

– Мұны да халыққа түсіндіріп отыру керек. Мысалы Солтүстік Каспийден Қаратеңізге баратын Ресей арқылы өтетін құбыр 2,5 миллиард доллар тұрады. Ол 1999 жылы аманшылық болса іске қосылады деп отырмыз. Бұл құбыр арқылы 67 миллион тонна мұнай жіберуге болады. Сол құбырдың жалпы табысының 20 проценті біздікі. Ресейдікі біреу айтады көп дейді. Оның мәні мынада: Ресейдің жері арқылы өтетін бүгінгі дайын құбырдың ұзындығы біздікінен көп болғаннан кейін олардікі – 24 процент. Егер де "Шевронды" алатын болсақ, ол біздің мұнайды апарады, 15 процентке жаңағы 20-ны қосыңыз. Сонда 35 процент болмақ. "Мобиль" бізден апарады, ол – 7,5 процент. Сонда бәрін қоссаңыз қанша болады, 42,5 процент болады. Ал Ресей өзінің "Госнефтисін", мұнайын қосқанда барып 40 процент деп отыр. Оның ішінде әлгінде айтып кеттім, 15 проценті "Шеврондікі", 7,5 проценті "Лукойлдікі", тағы 7,5 проценті "Бритиш Газ Аджиптикі". Олар Ресейге ешуақытта иелендірмейді. Тек қана жалғыз Ресей қожа боп өзінің билігін жүргізе алмайды. Ешуақытта. Мәселе сонда. Ал бұлардың өзі біздегі мұнайды апаратын болғаннан кейін біздің құқымызды қорғап отырады.

Мәселе үлкен саясатта жатыр. Ол дұрыс. Екіншіден, тек қана американдықтар, тек қана ағылшындар болмауы керек. Біздің Қытай мемлекетінің басшысымен келісіміміз бойынша Қытайдың ең үлкен мемлекеттік мұнай компаниясын тендерге қостық. Тендер деген енді конкурсқа түскенмен бірдей ғой. 7 компанияның ішінен бізге қаражатты ең көп берген, бізге ең тиімді жобаны берген Қытай мемлекетінің компаниясы болғаннан кейін Ақтөбедегі тендерді жеңіп алды. Контрактының ішінде Қытайдағы Қарамай деген, Шығыс Қазақстанмен шекараға жақын жерде өздерінің мұнай қоры бар.

Сол Қарамайға біздің қорды алып баратын болсақ, Қарамайдан ары қарай өздерінің қоры бар. Сонда біз шексіз базар табайық деп отырмыз.

Ешқандай шегі жоқ. Қанша жіберсең де кете береді. Қазірдің өзінде теміржолменен, цистернаменен Қытайға бір миллион тоннадай мұнай жіберу мүмкіншілігі бар.

Бакуге де жіберіп жатырмыз. Ақтаудың портына ақша бөлініп, ол салынып жатыр. Бұл порт жөнделіп, ол жерден танкер жүретін болған кезде біз тікелей Бакуға 5 миллионнан 7 миллион тоннаға дейін мұнай жібере аламыз. Одан кейін ары қарай теміржолмен Қара теңіздің Супса деген портына барады, ары қарай Түркияға кете береді. Ол бірінші жоба. Мінеки, Алиевпен кездескендегі келісіп отырған мәселеміз тура Қазақстанның, Маңғыстаудың оңтүстігіндегі Ералиев ауданынан тікелей Түрікменстанға бармай, Каспий теңізі арқылы тура Бакуға құбыр тарту. Мен олардың мамандарынан сұрап алдым. 100 метр тереңдігі бар теңізбен құбыр тарту қиын көрінбейді. Сондай-ақ, Жаңа өзенде теңдер де тұр ғой. Қытайлар оған да қатыспақ. Егер Қытайлар ол жерден жеңетін болса, олар Иран арқылы ең жақын құбыр салып, Парсы шығанағына шықпақ. Американдықтармен қытайлар санаса бермейді. Сондықтан өздерінің саясатын жүргізеді. Ресей де, біз де санаспай жүре алмаймыз. Ал Қытайдың ешқандай оларменен келісімі жоқ. Сондықтан болашақтағы экономикалық тәуелсіздік үшін әр жақтан құбыр салу, әр мемлекеттермен қатынас орнатып ешқайсысына мойынсұнып ішіне кіріп кетпеу саясаты бізде орнықты болуы керек.

Сұрақ:

– Нұреке, экономикалық мәселелер төңірегінде, оның ішінде өнеркәсіп мәселелері біраз айтылған секілді. Ал біздің негізгі халқымыз елде, ауылда тұрады. Осы ауылдағы реформа, оның болашағы алдағы күндерде қалай болмақ? Халқымыздың ауылшаруашылығын көтеру мәселесінде Сіздің ойыңызша, біздің үкімет ұсынған жобалар бар ма? Бұл қандай бағытта өрбімек?

Н. Назарбаев:

– Ауылшаруашылығы Қазақстан үшін ең бір қиын саланың бірі. Жалпы, ауылшаруашылығы көтеріле бастаса, біздің экономикамыз қаулап көтерілетін болады. Сондықтан ауылшаруашылығында астықты шетке шығарамыз. Бұл үшін тиімді жұмыс істеу қажет. Ал енді Жапонияның үлкен компаниялары келіп, Қызылордада күрішті қолымызға алып, суару мәселесін және технологиясын алып келіп, өзіміз ақша саламыз, деді. Біз айттық, ақша салыңдар, шыққан күрішті алыңдар, соның бағасын бағалап бізге тиісті салығын төлеп отырасыңдар. Мінеки, олар соған келісіп отыр. Әлі де Азия банкісінен былтыр 50 миллион доллар, биыл тағы да 50 миллион доллар қаржыны ауыл шаруашылығына жіберіп отырмыз. Мысалы, айтайық оңтүстікте шығарылатын жеміс-жидек, көкөністің барлығын өңдеп, одан неше түрлі шырын қайнатпалар шығаратын болсақ, бағасы да басқа болады. Ет, сүт өңдейтін болсақ, ауыл шаруашылығы өнімінің бағасы өскен сайын ел дәулеті де біршама арта береді.

Ауыл шаруашылығындағы мәні қобалжытатын екі мәселе бар. Қазір жердің бәрін халыққа несиеге ұзақ уақытқа беріп отырмыз ғой. Малды да қанша өсірем десе де еркінде. Бірақ та асыл тұқымды малды, суармалы жерлерді содан кейін мынау Ауыл шаруашылығы академиясына қарайтын кейбір ұйымдардың тармағын біз мемлекеттің қарамағында ұстап отырмыз.

Себебі, асыл тұқымнан және астықтың тұқымынан, басқаның тұқымынан айрылып қалмауымыз керек. Асыл тұқым өнімінің 30 процентін беретін сала болып табылады. Ендігі мәселе мал өнімдерін қалай сату жөнінде. Мемлекеттің мойнында тұрған мәселе сол, ауыл шаруашылығындағы адамдардың тапқан өнімдерін сатуға мүмкіншілік жасап көмектесу де, сонан кейін өзінің ақшасына керекті ауыл шаруашылығы құрал-саймандарын сатып алуын қамтамасыз ету.

Мінеки, биыл ауа райы, табиғат жақсы болып тұр ғой, жұрт малдың азығын жинайды. Кейбіреулер жаздай селкілдеп көбелек құсап ары-бері жүреді дағы, күзге қарай малдың бәрін қырып салып, базарға апаратын болады.

Ал енді айтатыным бір-ақ мәселе. Мысалы, қазаққа жерін бердік, егініңді ек, шаруанды жаса дедік. Сондай-ақ малын алдына салып бердік, қанша ұстасаң өзің біл, деп ешқандай оған шек қойып отырған жоқпыз. Ендеше жұмыс істеген адам қалай жаман өмір сүреді деп ойлаймын. Әрине, тәртіп болуы керек. Әркім өнімін сатып, оның ақшасын уақытысымен және төмендетпей алуы керек. Бұған мемлекет тарапынан көмек жасалады.

Дегенмен қазір жастар қалаға қарай жылжи бастады. Одан қорықпау керек. Бұл қорқынышты мәселе емес. Қазақтың балалары, жастар қалаға келе берсін. Оларға ешкім дастарқан жайып бере салмайды. Ешкім дайын үй де бермейді. Бәріміз де баяғыда қалаға ешкіміміз жоқ кезде келдік. Еңбек етіп, өмір сүріп, үй алдық. Қазіргі жағдай басқаша. Жұмыс істесең, қаржы тапсаң – үйінді сатып аласың. Несиеге де аласың. Барлық жағдай солай. Мысалы, үй саламын деген адамдарға заң бойынша менің ұсынысыммен салық та салынбайды, ақшаны қайдан алдың деп сұрау да жоқ. Үй салған ақшаға декларация берілмейді. Дұрыс. Осыны халық білмей отыр. Бірақ та архитекторлардың айтуымен сәнді үй салуы керек. Сондықтан бұл сұрағың өте дұрыс. Және де ел ішінде көп сөздер айтылып жатады. Аштан өліп жатыр, ауыл қырылып жатыр деген қаңқу сөздер бар. Ол асыра айтушылық, әр адам, әр жекеменшік иесі өз басыменен, өз жанұясының қамын ойлауы керек, мәселе де сонда. Жаппай жұмыс істеуі керек. Мемлекет бізге не береді деген сөзден арылу қажет.

Мемлекет елді қорғайды, мемлекет елдің ішінде тәртіп орнатады. Әр адамға заң жүзінде қорғану құқығы беріледі, жеке меншігіне қол сұғылмайды. Еңбектің кез келген түрімен айналысуға шек қоймайды.

Сондықтан тұяқ серіппей жатып алып, аузыма су тамыз деген көзқарас-тан құтылу керек. Бірақ, біздің ағайыншылығымыз, қазақшылығымыз, бауырмалшылдығымыз болуы керек. Басқадан біреу алып береді деген мәселе жалпы ұят қой. Ата-бабамыз бізге біреуден ештеңе сұрама, телмір-

ме деп үйреткен, ол жігіттің басына сын емес пе? Солай болатын болса, мүмкіншілікті беріп отыратын болса, неге терлеп-тепшіп жұмыс істемейміз? Жалқау болсаң, ештеңе болмайды.

Сұрақ:

– Нұрсұлтан Әбішұлы, Сіз экономика, саясат мәселелерінің төңірегінде журналистермен көп сұхбаттар жүргізіп жүрсіз. Біз де Мұхтар екеуміз сондай бір құрметке ие болдық. Ал енді жұрт Елбасы ретінде оқырман мен көрермен Сіздің азаматтық бейнеңізді, отбасыңыз, көңіліңізде жүрген көптеген ойларды білгісі келеді. Сондықтан мынау ресми мекемеде, қызмет орныңызда отырып сөйлескенде, әрине, біз саясатқа кетіп қалып жатырмыз. Сіз рұқсат берсеңіз, табиғат аясында, болмаса саяжайыңызға барып әңгімелесек деп едік.

Н. Назарбаев:

– Рұқсат болсын. Жайбарақат отырып әңгімелесейік. Бар жағдайды айттым. Жеке өмір. Бала-шаға. Жанұя дегендей. Адамбыз ғой бәріміз де. Осының барлығы бар. Халықтан жасыратын ештеңе жоқ. Менің өмірімнің барлығы халықтың көз алдында. Туғаннан бүгінгі күнге дейін.

Сұрақ:

– Нүреке, Сіздің балалық шағыңыз қиын, зобалаң соғыс аяқталған кезге сәйкес келді. Сол кезде Сіздің беске толар-толмас шағыңыз екен. Соғыс жылдарының балалары ерте ержетеді. Сол жылдардағы балалық кезеңдегі есте қалған сәттерді айтып берсеңіз?

Н. Назарбаев:

– Менің тағдырым сол кездегі менімен замандас туған балалардың тағдырынан ешқандай айырмашылығы жоқ деп санаймын. Жағдайдың елімізде қиын болғанын бәріміз білеміз. Ата-анамыздың жағдайы да жақсы болған жоқ. Жоқшылық. Менің бір айтып кеткенім бар. Кейіннен ата-анамнан сұрасам, сол 5 – 6 жаста болсам керек, 1945-46 жылы сол соғыстың біткен күнін біз Сарытауқұм деген құмда, мынау Алатаудан әке-шешеміз етекке түсіп, жайлауда қарсы алдық. Себебі сонда есте қалған көрініс бар. Біздің ауылда тұратын орыс халқы құмның ішінен тасбақаны ұстап, оны қайнап тұрған қазанға лақтырған кезде бала сияқты шыңғыратын. Сол шыңғырған дауыс әлі күнге дейін құлағымда тұр. Содан кейін есімде қалғаны, жаңағы тасбақаны екі доңғалақты үлкен арбаға салып келгенде, кейбіреулері жерге түсіп кетіп, кетіп бара жатқанда, үстіне шығып алатынмын. Ол менің салмағымды елең қылмай, жылжи жүріп кетеді. Сол тасбақаны ыстық суға салған кезде қауырсыны түсіп қалады да, ішіндегі етін адамдар жейтін көрінеді. Шешем марқұм жүгіріп келіп, жаңағы тасбақаны жеп қоя ма деп қолымнан ұстап дедектетіп, ертіп алып кететін.

Кезінде тоталитаризмнен азап көрген азаматтарды, қыршындарды, сол мерт болғандарды еске аламыз. Әр түрлі деректер бойынша сол соғыста 27 миллион адам, соның ішінде 0,5 миллионға жуық қазақстандықтар қаза тапты. Соның ішінде біздің ауылдан да, жақын-туысқандардан да қайтпаған адамдар көп болды. Әкем бір қолынан мүгедек болғаннан кейін соғысқа бара алмай қалды. Бірақ та ертеден кешке дейін жұмыс істейтін. Мен ұйықтап жатқан кезде жұмысқа кетеді. Мен кешке ұйықтаған кезде жұмыстан келетін. Дегенменен, шешемнің жалғыз ағасы Айдапкел деген кісі мына Қордайда тұратын, осыдан 3 жыл бұрын ғана 98 жаста қайтыс болды. Бір аяғынан 21 жасында айрылып, соғыстан келді. Әкеммен бірге туған бауырының баласы барып, шейіт болды. Біздің ауылдан ет-жақын туысқан-туыстарымыздың көпшілігінен қара қағаз келді. Солардың біреуінің қолы, екіншісінің аяғы жоқ... Солардың әңгімелерін естіп өстік. Сондықтан менің есімде қалған елдің бір жағынан қуанышы, екінші жағынан 5-6 жастағы бала болғаннан кейін ол қуаныштың парқын ол кезде түсініп, білмеген екенбіз. Соғыстың, жеңістің не екенін кейін сезіндік қой. Бірақ та, менің есімде қалған мәселелер: 1947 – 1948 жылдары мектепке бардым. Барғаннан кейін 1949 – 1950 жылдары 1-2 класта едім, үйде ішетін тамақ жоқ, барлық үйдегі балалардың қарап отырғаны жалғыз сиыр, қара бие. Сол сиыр бұзаулаған кезде, уызы бар, айраны бар, жүгерінің талқаны бар, содан кейін өзім айтқан әлгі кезекке тұрып алатын қара нан бар, Фабричный поселкесіне барып алып келетін. Сол кездер өте жиі еске түседі, деп айтар едім.

Сұрақ:

– Нұраға, Сіз әкеңіздің 37, ал анаңыздың 35 жасында зарықтырып көрген перзенті екенсіз. Сіз дүниеге келерде ата-анаңыз Райымбек батырдың басына зиярат етіп, содан барып әулие аянымен дүниеге келді деген сөз бар. Осы рас па?

Н. Назарбаев:

– Осы өңірде туып-өскеннен кейін біздің әкей марқұм Жамбылмен де, Кененмен де таныс болғанын ылғи айтып отыратын. Менің қазір есімде жоқ. Соғыстың жүріп жатқан кезі болса керек, Жамбыл өле-өлгенше атқа мініп таудың бөктерін аралап жүрген кісі ғой, Кенен де солай. Кенен бе, әлде Жамбыл ма осы жаққа қарай келе жатып, біздің үйге тоқтап, менің 1 жасымда ма, 2 жасымда ма, тізесіне отырғызған деседі. Қаншалықты нақты екенін білмеймін, бірақ біздің әкейлер, үлкен кісілер бір-бірімен араласып жүрген адамдар. Жаңағы айтқанның барлығы дұрыс. Өзің туғаныңды, не болғаныңды соның барлығын әкең, шешең айтпаса қайдан білесің, расында да көпке дейін бала көтермеді деп, шешемізге әкейдің туысқандары біраз қысым көрсетіп, "мынаны кетіріп, басқа әйел ал" деген әңгіме болыпты. Оған енді әкем де қиналса керек. Екеуі Райымбек бабамыздың бейітіне келіп түнеп, сол кеште шешем түс көрдім дейтін. Зираттың қарауылы түс көресің, түс

көргенінді ертеңіне айтыңдар, содан кейін біз жоримыз деп айтыпты. Сол айтқан әңгімесі бойынша шешем марқұм айтушы еді. Түсімде бір мөлдір үлкен көл суы бар екен, не екенін білмеймін. Еш уақытта көл көрмеген адам ғой. Енді суға түсемін дейді, су басымнан асса да демім тарылмайды. Жүріп келемін, жүріп келемін судың түбінде ұзыннан-ұзын аппақ темірден, күмістен жасалған ұзын мылтық жатыр екен дейді. Сол мылтықты мойныма мосы құсап іліп, ана жағадан жүзіп келіп, жаңағы мосының ұзындығы солқылдап, екі жағынан жерге тигендей болып алып шыққам дейді. Таңертең түсімді жорып, Райымбек бабаның бейітін қорыған кісі айтты. Ұл табасың, мықты болады, жасы ұзақ болады. Сол кезде қалай түске енді, солай болады деп айтады ғой. Сондықтан осы ұлың сені мақтандырады, ел қорғайды деп айтыпты. Ана мылтық болғаннан кейін, ел қорғайтын адам болады десе керек.

Одан кейінгі өмірбаянды өздеріңіз білесіздер. Шынында да Шапырашты тайпасының жауға шапқандағы ұраны болатын Қарасай батыр, бұл енді Абылайханнан ертерек, XVII ғасырдың басында Жолбарыс ханның тұсында болған оқиға. Тарихи деректерге қарағанда ол кісі өте зор, көреген абыз болған. Ол кісінің әкесі Алтынай абыз деп аталады екен. Абыз деген сөз көреген, айтқаны келетін, болашақты болжайды дегенді білдіреді. Алтынай абыз ханның төңірегінде жүретін кеңесшісі екен. Ханға айтыпты: биылғы жыл жұт болады, жылқының барлығын далаға айда, жұтта қаласың дейді. Ой, жұт болса да, малы көп хан не болады дейді ғой. 16 жастағы Қарасай біраз жылқыны далаға айдап әкетеді. Жазда жылқысын құлындатып, үйір-үйірімен айдап келгенде, жаңағы хан екі мұрнына саусағын тығып тұяқсырап отыр екен. Сонда абыз баласына: "Мына малдың тең жартысын ханға апарып бер ел басқарып отырған" депті. Содан мал апарып бергеннен кейін ризашылығын білдіріп хан: "Елді, абройыңды сақтап, малды аман алып қалдың. Не сұрайсың бізден?" – деген екен. Сонда Қарасай: "Осы қара шаңырағыңды бер" маған депті. Сол қара шаңырағыңды бер дегенде, ханның оң жағында үйретілген жолбарыс отырады екен әр уақытта. "Жарайды онда бар тілегің осы болса" деп хан үйінен шығып жүре берген, сонда жолбарыс босағаны аттап барып, қайтадан келіп 16 жастағы Қарасайдың қасында қалыпты дейді. Сол Қарасайдың баласы – Көшек, Көшектен біз тараймыз. Сол хан Көшек деген атау жоғарыдағы аңыздан қалған. Ханның үйі ордалы шаңыраққа айналады. Сол босаға әлі күнге дейін мынау Алматы облысы, Жамбыл ауданында туыстарының бірінде бар дейді.

Сұрақ:

– Әңгіме Қарасай батыр туралы болғаннан кейін қазақта жеті атасын білу деген дәстүр бар. Ендеше сол бабаларыңыздың есімдерін айта кетсеңіз?

Н. Назарбаев:

– Жеті бабасын білмейтін қазақтың баласы жоқ. Сондай кемпір-шал асырап өсірген қазақтың баласымын. Мен де жеті атамды білемін. Қарасай

батыр бабам менің тікелей сегізінші бабам болып шығады. Қарасайдың баласы – Көшек, Көшектің баласы – Айдар, Айдардың баласы – Мырзатай, Мырзатайдың баласы – Егембай, Егембайдың баласы – Назарбай, Назарбайдың баласы – Әбіш, Әбіштің баласы мен болып шығамын.

Сұрақ:

– Бауырларыңыздың ішінде, іні, апа-қарындастарыңыз бар ма? Сол туралы әңгімелеп берсеңіз. Жұртшылық бұл жөнінде де білгісі келеді ғой.

Н. Назарбаев:

– Мүмкін, дұрыс шығар. Қызмет бабымен, жұмыстың жөнімен жүре береміз. Біздің де құдайға шүкір, туған-туыстарымыз бар. Менің артымнан ерген інім жеті жыл бала болмағаннан кейін, оны да өрең дегенде көріп, атын Сатыбалды қойған. Себебі ырым жасай берген ғой. Туған баланы бір үлкен жасы үлкен кемпірге беріп жібереді екен де, қайтадан сатып алады екен. Сатып алғанда жаңағы бір баурым қурайға, бір қап ұнға, жаңағы жеті күлшенің барлығын береді. Содан кейін аман болсын деп терезеден кіргізіп алады екен. Соны сатып алғаннан кейін атын Сатыбалды деп қояды. Елдің бәрі сол Сатыбалдыны Қарасай бабасына ұқсаған деп айтушы еді. Қарасай батыр үлкен төбедей қара атына мінген кезде екі аяғы жерге түсіп тұратын өте үлкен азамат болған. Сол жаңағы менен кейінгі туған Сатыбалды да зор болып туды. Жас кезінен спортпен шұғылданып, бес-алты адамға бой бермейтін жігіт болып өсті. Бірақ мәшиненің қақтығысымен ертерек апат боп, 34 жасында қайтыс болды. Одан Қайрат пен Самат деген екі бала қалды. Үлкен баласы мынау бұрынырақта, Алматының әскери училищесін бітіріп, сол сапада қазір өзінің мамандығымен жұмыс істеп жүр. Екінші баласы әскери институтта жұмыс істейді. Әкесі болмағаннан кейін әскери оқу орнында жүрсе тәртібі бұзылмас деп кезінде осы әскери өмірге бергенмін. Одан кейінгі туған Әнипа деген қарындасым Қарағандыға, мен Қарағандыда жұмыс істеп жүргенде бізге кеп, сол жаққа күйеуге шықты. Қазір Шамалғандағы әкеміздің үйінде тұрады. Одан кейінгі інім – Болат. Болаттың екі қызы, бір ұлы бар. Ол да Шамалғанда машина жүргізуші болды. Теміртауға келіп, металлург боламын деп училище бітірді. Сонымен ары қарай оқыған жоқ, өзінің шаруасымен ауылда жанұясын ұстап жүріп жатқан жағдайы бар. Қалаға келмеді. Одан кейінгі енді менің үйімдегі балаларымды өздеріңіз білесіздер. Үлкен қызымыз Дариға, Москваның университетін, тарих факультетін бітіріп, диссертациясын қорғады. Қазір теледидарда қызмет істейді. Оның күйеуі Рахат еліміздің белгілі дәрігері Мұхтар Әлиевтің баласы. Ол да дәрігер, медицина ғылымының докторы. Бірақ та бизнеспен шұғылданып, қазір мемлекеттік қызметке ауысты, салық жүйесінде. Екінші қызымыз – Динара, Москваның театр институтын экономика жағынан бітіріп, қазір КИМЭП-те оқып жатыр. Оның күйеуі – Тимур. Ол Москваның Ломоносов атындағы университетінің экономика факультетін бітірді. Қазір "Қазақойл" деген компанияда жұмыс

істеп жатыр. Кішкентайымыз қолымызда. Құдайға шүкір, Дариғадан екі немереміз бар. Үлкеніміз мінекей Нұралы деген 12-ге шықты. Екіншісі – Айсұлтан. Динара мен Тимурдан Алтай деген немереміз бар. Өздеріңіз оның барлығын білесіздер. Олардың өз алдына жанұясы, өз алдына жұмыстары бар. Сол менің қолым босаған күні әсіресе, жексенбі күні дастарқан басына бәріміз жиналамыз. Үйшілік әңгіме болады, олар көрген-білгендерін айтады, пікір білдіреді. Ой айтады. Дұрыс емесін дұрыс емес дейді. Екі қызымыздың, алып келген екі ұлымыздың ата-аналары бар, әрине. Жаңағы айтқан Мұхтар Әлиев пен Асқар Құлыбаев. Олармен қандай қарым-қатынас жасау керек? Сондықтан менің өмірден алған тәжірибем бойынша, ағайынмен сіз-біз десіп, алыстан сыйласып, анда-санда кездесіп тұрған жөн. Басқаша жақындықтың қажеті жоқ деп ойлаймын. Рахмет оларға. Әр уақытта менің жағдайымды, қызметімнің бабын ойлап сөз келмесе екен деп отырады. Әр уақытта көп кездескісі де келмей, онша көп кеңсеге де келгісі келмей жүретін адамдар. Мен оларға ризамын. Ол да құдайдың бергені шығар, құдаларым сыйлы адамдар.

Сұрақ:

– Нұреке, мынау әңгімеміздің басында ата-бабаларымызға байланысты аңыз нәрселерге де біраз назар аудардық. Жалпы өзіңіз дінге, түске, аянға, әруақтарға сенесіз бе?

Н. Назарбаев:

– Жақында маған Әлжаппар Әбішев деген ақсақал келді. Кеңседе қабылдап, екеуіміз отырдық. Әр уақытта келген сайын сол кісілер халықтың ішіндегі әңгімені алып келеді. Шынын айтады, ренжіген мәселелерін де айтып жүреді, өздеріңіз білесіздер. Соның ішінде айтқаны: "Қарағым, осы сен мешіттер мен шіркеулерге бара беретін болдың. Шынымен де, соған сендің бе, қалай?!" деген сұрақ қойды. Бұл мәселе бұлай емес пе?! Шынын айтсақ, біз пионер, комсомол болып өстік. Одан партияға өттік. Бұрынғы саясатпен құдай жоқ деп атеист боп өстік қой. Дегенмен, менің білуімше, жаңағы жазушы ағаларымыздың өзі де, біз де егер де ол қазақтың баласы болып туатын болса, ол үйде бабасына сыйынбайтын, әруаққа сыйынбайтын, құдайға сыйынбайтын адам жоқ. Қанша құдай жоқ деп тәрбиелеп жатса да, бізге үйде бабаңның әруағына сыйын, құдайыңа сыйын деп отырады. Солай емес пе, Мұхтар? Саған ше, Уәлихан? Айтты ма, жоқ па? Бұл Әлжаппар ағамызға жауап болсын. Тоқсанға келген аға да ішінен сыйынатын шығар деп ойлаймын. Сондықтан біз, сіздер мен біз, тіпті діншіл болып кеттік, Құранның барлығын білеміз, Мұхаммед пайғамбардың хадистерінің барлығын оқыдық деп айтсақ, ешкім сенбейді. Оны айтудың да қажеті жоқ. Бірақ та әр адамның көкірегінде, жүрегінде бір сенім болу керек деп ойлаймын. Біз коммунизмге сендік, болашақ жарқын болады деп жүріп, біздің әкелеріміз қартайды. Мінеки, біз де қартая жаздадық. Ол болашаққа жетеміз деп жүріп. Ол болашақ болған

жоқ. Сол біздің әкелеріміз, осы ғасырдың басында, туған ғасырдың аяғында дүниеден қайтқан әкелеріміз ешбір жақсылық көрмей кетті. Мысалы, мен шет елді аралап жүргенде қазір ойлаймын, егер де менің әкем шет елде таңның атысымен, күннің батысымен жұмыс істейтін болса, оқымаса да сол жердегі миллионердің, миллиардердің біреуі болар еді. Сол еңбекті, мысалы, Американың фермері боп немесе Канаданың фермері боп жұмыс істейтін болса деп ойлаймын. Бірақ та ондай жақсылық олардың басында орнамады. Сондықтан дінге деген мәселе былай болу керек деп ойлаймын. Қазақтар – мұсылмандар, мұсылмандардың ішіндегі сунниттерміз. Сондықтан халық Алласына, Тәңіріне сеніп, ертеңгі күнін, ар жақтағы, ана дүниеге баратын күнін ойлап, дүниедегі мынау бүгінгі күннің күйбеңімен жүре бермей, жаңағы Мұхаммед пайғамбардың хадистеріне сәйкес өмір сүрсе деймін. Хадистер бойынша адамды жазықсыз жәбірлеуге, өлтіруге болмайды. Өзіңе ғана жақсылық тілеме, басқаға да жақсылық ойла. Жақыныңа жаманшылық жасама. Еліңді сыйла, ел басқарған адамға қызмет ет деген Құранда жазылған сөздер бар. Сондықтан мұсылман дініне қарай елдің ауғаны дұрыс деп ойлаймын. Қай кездерде біз нағыз мұсылман бола аламыз ба, бола алмаймыз ба, кім біледі. Дегенмен, нағыз молдалықты, нағыз мұсылманшылықты келтіруге мен қызмет істеп жатырмын. Сондықтан Мысырға барған кезде сол елдің Президенті Мүбәракпен жыл сайын елу баланы үлкен университетте оқытуға келісіп келдік. Исламабадқа барғанда да біз солай келістік. Мысалы, басқа елдерде де оқыттық. Нағыз молдалар көбейіп келе жатыр. Мына жерде Мүбәракпен менің келісімім бойынша үлкен мұсылман университеті ашылайын деп жатыр. Әл-Фараби көшесінде қазір ғимараты салынып та қойылды. Мүбәрак Президент келетін болса, құдай бұйырса, биыл оны ашатын боламыз. Сондықтан дінге деген қарым-қатынас жақсы болуы керек те, бірақ дінді ұстаймын деген адам ұстасын, басқаша ойлайтын адам өзінің еркімен жүретін болсын.

Сұрақ:

– Енді бір сұрақ. Өңгіме сол сіздің жастық шағыңыз туралы өрбіп жатыр ғой. Сіздің өзіңіздің жолдастарыңызбенен, кластастарыңызбенен кездесіп тұратындығыңызды, қабылдап тұратындығыңызды білеміз. Бірақ өзіңіздің қолыңызға ең алғаш қалам ұстатқан алғашқы мұғаліміңіз есіңізде ме?

Н. Назарбаев:

– Есімде, әрине. Шамалғанның ортасында мен табалдырығын аттаған мектеп бар. Қаскелеңдегі өзім оқыған Абай орта мектебі өлі күнге дейін бар. Ең бірінші мектепке келген күнім еш уақытта естен шықпайды. Оның бір тарихы бар. Ең бірінші қалам ұстатып, әліппені қолыма ұстатқан Тәку Смайылова деген мұғалімамыз осыдан төрт-бес жыл бұрын ғана қайтыс болды. Қарым-қатынасымызды еш уақытта үзгеміз жоқ. Бірінші кластан төртінші класқа дейін барлық пәннен сабақ берген сол кісі. Ол есте қалды. Бірінші класқа барған күннің есте қалатын себебі, менің әкем Әбіш марқұм,

шешем Әлжан марқұмдар біздің ауылдағы өте бір көңілді, отырған жерін күлдіріп отыратын, суырыпсалма ән шығаратын, кәдімгідей даусы бар жақсы, жарқын адамдар еді. Ауылдағы қазіргі тірі жүрген замандастардан сұрасаңыздар, көзбен көрген адамдардан білсеңіздер мұны растайды. Әсіресе, шешем өте көңілді адам еді. Сол құрбы-құрдастарымен қатты ойнайтын ол кезде. Қазақтарды білесіздер ғой, құрдастарымен ойнай береді. Қазір ондай қалжыңды көтеретін құрдас жоқ-ау. Мысалы, әкем шешеме бірдемеге ренжіп отырса, құрдасы оған қой деудің орнына шешемді одан әрі ұрса жөнелетін. Бір құрдасы өлең үйретіп, мектепке барғанда айт деп жаттатқызатын: оның мәнін мен қайдан білейін. Тойбай деген марқұм болып кетті, балалары мені кешірер.

Өзі әдемі, соғыстан келген, бір қолы жоқ болса да шырайлы жігіт еді. Екі беті кып-қызыл, көркем адам болатын, соған былай деп жазыпты:

Шамалғанның басында Тойбай отыр,

Беті қызыл қатынды қоймай отыр.

Екінші досы Жұмахан деген марқұм. Оның балалары бар Нүсіпхан деген. Балаларымен бірге оқып шықтық. Ол ірі-қара мал бағатын. Соған бір шумақ өлең жазыпты. Сол ауылдағы барлық құрдастарына жаңағыдай қып мен тақтаға шығып тарсылдатып тақпағымды айтып отырғанда, барлық отырған мұғалімдердің ішек-сілесі қата күлетін. Директорға дейін шақырып "қайтадан айт, қайтадан айт" деп, кішкентай ауыл болғаннан кейін мұғалімдердің барлығы жаңағы адамдарды біледі ғой. Жақында ғана сол кезде завуч болып жұмыс істеген ұстазым Исаев аға келді. Мектебіміздің 60 жылдығы екен. Соны қалай өткізуге ақылдасуға келіпті. Мектепті бірге бітірген Сәдуақас, Қыдырғали, Нүсіпхан деген үш досымызбен әлі күнге дейін араласып тұрамыз. Былтыр Жамбылдың тойында кездесіп, олар киіз үй тігіп, бірге болдық. Екіншіден, жақында ғана тағы кездестік. Олар еш уақытта келіп менен бірдеңе сұрап, мазалайтын адамдар емес. Бірақ та келгенде тура бетіңе барлық шындықты айтатын жігіттер. Сонысына ризамын. Сол ескі достарымды нағыз достарым деп санаймын.

Бұдан кейін Теміртауда 1958 жылы комсомолдық жолдамамен барған кездегі, содан бері қырық жыл бірге келе жатқан екі-үш достарым бар. Біреуі Сәрекенов Қабиден деген Батыс Қазақстанның Шыңғырлау ауылының жігіті. Әлі күнге дейін менімен қарым-қатынаста, жақын жүреміз. Екіншісі Ибраимов Сатыбалды деген Шымкенттің жігіті, онымен ылғи қатынасып тұрамыз. Тағы басқа Шымкентте, Жамбылда, Шығыс Қазақстанда тұратын дос-жандар бар.

Сондықтан сол ескі достардан еш уақытта айырылмауға тырысып келемін.

Сұрақ:

– Мынау жастық шақ туралы әңгіме болып жатқан кезде біз енді Сіздің өмірбаяныңызға қатысты біраз деректерді жинастырып жүреміз. Сол жаңағы

замандастарыңыз, мектепте бірге оқыған кластастарыңыз, Сізді жас кезіңізде спортпен айналысқан, оның ішінде палуан болған, жауырыны жерге тимеген деген сөздерді айтады. Сол палуандық кезіңіз туралы айтып берсеңіз қалай болар еді.

Н. Назарбаев:

– Бұл енді артығырақ айтқан сөз болса керек. Жауырыны жерге тимейтін палуан болып мен кәсіби палуаншылықпен шұғылданып қойғам жоқ. Бізді 1958 жылы Қазақстан Магниткасына металлург қылып даярлау үшін мектеп бітірген жүз қазақтың жігітін іріктеп, Украинаның Днепродзержинск қаласына, сол кездегі Қазақстан үкіметінің келісімімен шарт жасасып екі жылға оқуға жіберді. Біз техникалық училищеге барғанменен, техникумның төңірегіндегі екі жылдың ішінде білім алып қайттық. Ол енді менің ер жетіп, жігіт бола бастаған кезім. Сол 1956 – 1959 жылдар ғой. Сол кезде "Тарзан" деген кино шықты, өздеріңіз білесіздер. "Первая перчатка" деген боксерлердің киносы қойылды. Содан кейін бір палуандар жөнінде кинолар шығып, бүкіл жаппай ауыл болып біз спортпен шұғылданған болатынбыз. Әркім өзінше бейімделген, біреу боксшы болып жатады. Біз ауылда шөпке шығып алып, жас бала кезімнен күресіп жататынбыз. Менімен бірге өскендердің балалығы мен жастығы екі қолдың күшімен өткен жоқ па? Мысалы, сиыр бағамыз, оған он жасымнан бастап шөп шаптым. Сиыр қораны тазалау керек, суару қажет, жылқы бағу тағы бар. Көктем болысымен оңтүстік жақ болғаннан кейін бақша салып, көкек айынан картоп егеміз. Ол шілдеде піседі. Әкей шілдеде оны көкбазарға әкеп сататын. Содан кейін алма ағаштың тілін білетін Мичурин сияқты адам еді марқұм. Алма ағаштың бір бұтағында алма, екінші бұтағында алмұрт өсетін. Ол алманы баптап, күзге дейін қолыңмен жұлып алып, жерге тигізбей, тақтайдың үстіне қойсаң ғана, қыстай сақтауға келеді. Көктемде әкеп сатсаң, оның бағасы басқа болады. Сөйтіп, жұмысқа машықтанып өскен біздер күшті болмағанда, кім күшті болады. Ылғи қара жұмыс істейсің. Мектептен келе сала кітабыңды тастап жұмыс істейсің. Сендер – сондай болған жоқсыңдар ма?

Жауап:

– Әрине, солай болдық.

Н. Назарбаев:

– Жоқ, әлде басқаша естіңдер ме?

Жауап:

– Бәріміз ауылда өстік.

Н. Назарбаев:

– Иә, біреулер ойлайтын шығар мен аспаннан салбырап жерге түсіп қалды деп. Президент болғаныммен, бүйрегім жерге бұрып тұрады. Мен көрген

тіршілік әлі өзгере қойған жоқ. Сондықтан да өмірді көріп өскенімді жасыра алмаймын. Сиырды да бұзаулаттық, биені құлындатуды да көрдік. Бәрі есте. Сондықтан жаңа оқып жүрген жерде жағдай жақсы болды. Ол жерде машықтандыратын тренер бар. Бізде әлі металлургтердің Сарайы бар. Сол кезде мені жаңағы тренер көрді де сенен палуандық шығады деп жаттығуға шақырды. Өзім қатарластарды ө дегенде қара күшке салып жыға берсем керек. Кейін айла-тәсілін үйренгеннен едәуір төселдім. Содан соң әлгі Микола Митошко деген Украинада жүргендегі досыммен салмағым бір болып белдестік енді.

Сұрақ:

– Қандай салмақта?

Н. Назарбаев:

– 79 килограмм. 18 жасымда сондай салмақта едім. Бүгін салмағым – 84 килограмм. Сол 79 килограмда орта салмақта белдескен сайын, оны ылғи жеңе бергеннен кейін, ол арықтап 76 килограмға түсіп кетті. Енді ол өз салмағы бойынша жеңетін болды. Мен 79 килограмда жеңетін боп, Днепродзержинскінің, Днепропетровск облысының жүлдегері болдық. Сол кезде бірінші разряд берген болатын. Одан басқа менің әлгі жауырыны жерге тимейтін палуан болғаным жоқ. Дегенмен, сол жас кездегі спортқа машықтанғаным өмір бақи жадымда қалады.

Сұрақ:

– Сіздің жастық шағыңыз сол кездерде көбінесе романтикалық зерде болып табылатын халықтар достығының үлкен бір ордасы деп жазатын Қазақстан Магниткасында өтті. Украинада өтті. Бірақ сонымен бірге, сол кезеңнің өзінің де толып жатқан қиындықтары болды ғой. Осылар туралы не айтып кетесіз? Мәселен, әйгілі Теміртау оқиғасы туралы...

Н. Назарбаев:

– Ол кезде Кеңес өкіметі, Компартияның саясаты ұлтаралық мәселені түгел шешті деп жүрдік қой. Қазір қарап отырсақ, олай емес екен. Егер ол шешілген болса, Қарабақтағы, Тәжікстандағы қантөгіс, Приднестровьедегі оқиғалар болмас еді. Югославияны айтайық, құдай сақтасын, соның бәрі болар ма еді? Грузияны ше? Оу, осылай деп айтайық, доспыз деп айтпасаң құрисиың деп, ұлтшыл боласың деп қорқытқаннан барлығы жым болып жүрді. Ол Кеңес өкіметі күйрегеннен кейін белгілі болды. Бірақ та, біздің ауыл Шамалған деген қазақ пен орыс, украиндықтар аралас тұратын ауыл еді. Мен тұрған көшеде, әкемнің орыс достары тұратын. Сол жақында ойыма түсті. Шаповаловтар, Никифоровтар қайда кеткенін білмегеннен кейін фамилиясын атап, сұрау салғанмын. Шаповаловтар аман екен, тауып алдық. Таспаға түсіріп алды. Орыстармен, украиндармен, қазақтармен, Кавказдан кел-

ген халықтар чешендер мен ингуштар барлығы бірге болып, солармен араласып өстік. Сол кезде біз басқа ұлт деп, шынында да ойлағанымыз жоқ. Жас жігіт болдық, арамыз ажырасқан жоқ. Ондайға жалпы мен үйренгем. Ал бірақ Теміртауға келгенде, мысалы "Комсомольский путевкамен" 3 мың қазақтың жігітін алып келді ғой. Сондай-ақ жер аударылған, түрмеден босатылған адамдарды жинады.

Днепропетровскіден, Одессадан, Брянскіден, Ленинградтан, Москвадан әкелді, үйіп төкті. Сол жердегі жағдай өте қиын болды. Күнде төбелес. Бүкіл микрорайонның бәрі жас. Қазақтың балалары жеке жатақханада тұрамыз. Аман қалу үшін ұйымдасып бірге жүруге тура келді. Топ болып жүріп келе жатқанымызда бізге келіп соқтығысып, бізді де соғып кеткен кездер болды. Ол кезде, әрине, талай нәрсеге ұрыну мүмкін еді. Құдай сақтап, аман қалдық. Сондықтан қазақ пен украиндар, орыстар болып, грузиндер мен орыстар болып, қазақтар болып, талай төбелестер болды. Ал енді Теміртаудағы 1959 жылдың оқиғасы дәл менің Днепродзержинскте оқып жүрген кезіме тура келді. 1960 жылдың бірінші майында біз Теміртауға келдік. Сол кезде жаңағы оқиғаның барлық сарыны сол жерде бар болатын. Әлі күнге дейін ол тарих ашылған жоқ. Ол жерде біздің әскерлер халыққа қарсы оқ атпағаннан кейін "Дзержинский" деген дивизияны Солтүстік Кавказдан алып келді. Өзіміздің желтоқсанда алып келген дивизия сол ғой. Сол дивизияны 1958 жылы Теміртауға алып келіп, қырып тастады. Оның қанша адамды қырғанын әлі күнге дейін ешкім білмейді. Кісі өлімі өте көп болды, оның ішінде талай адам сотталды, атылды, Новочеркасскідегі болған оқиғаны жаңа-жаңа айтып жүр ғой. Сондықтан тоталитарлық жүйенің ол кездегі адамдарға деген берген зардабы өте көп болды. Ол кездегі көп мәселені біз білмейміз. Тек қана қарсы шықсаң, күшпенен жаншып, күшпенен құрту болды.

Өзіміздің бай-кулак деп әке-шешелеріміз қалай болды? Мысалы, Сара Алпысовнаның әкесі Алпыс, Алпыстың әкесі Қонақай ауқатты адамдар болған екен. Ауқатты адам болған соң кеңес өкіметі олардың барлық малын сыпырып алып, кемпір мен шалды киіз үйінде қалдырып кеткен. Алпекең, Сараның әкесі еңгезердей үлкен адам еді. Сол кезде Кеңес өкіметіне қарсы шыққаны үшін қудаланып, кейін ғана ақталды. Анандай сұмдықты көргеннен кейін қандай адам болсын әділетсіздікке төзе ме? Бай-кулактың баласы деп, Сараның әкесін кейінгі кезге дейін қудалап келді. Бірақ одан кедей адам болған жоқ сол кезде. Мінеки, кеңестік жүйенің кесірі.

Біздің қайын жұртымыз сол Арқаның белді адамдары болып келеді. Нұраның бойында туған жетпіс жеті атасының барлығы сол жақтан. Сондықтан олардың ішінде белгілі, елінде сөзін жүргізетін адамдар болған. Олардың көргені осы. Басқа туралы не айтуға болады? Осының бәрін айтқанда, ұлтаралық мәселенің қалай шешілгені жөнінде не дерсің? Мысалы, Қазақстанның төңірегіндегі концентрационный лагерьлерді айтайық. Ол лагерьлердің барлығын Қазақстанда Сталин тұрғызды. 1930 жылдары Қазақстандағы лагерьлерде бір жарым миллион адам отырды. Біздің мемлекет, біздің

өкімет, Кеңес өкіметі өз халқын жойды, өзін-өзі жеді. Біз бұған Сталин ғана жауапты дейміз. Жоқ, қазіргі деректерге қарағанда, Лениннің барлық резолюциясында "кулактардың барлығын атып, қырындар, он адамның бір адамын оныншы адам деп санап, оныншы адамды өлтіріңдер, осы уақытқа дейін барлығын неге атпадыңдар, мынау казактарды неге қырмадыңдар" деген сөздер жазылған. Елге қанша айтсам да, әйтеуір түсіндіре алмай жүрген сияқтымын. Бізді де тәрбиелеген сол кеңес өкіметі, біз де коммунистік партияның идеологиясында жүрдік. Дегенмен, ойлап қарасаңдар, егерде 1917 жылы төңкеріс болмаса, Ресейдің өзінде Столыпин бастаған реформа жүзеге асқан болар еді. Мүмкін сонда Ресеймен бірге біз де Батыс мемлекеті деген күнге жетер ме едік. Бұл 1917 жылы күрт тоқтап қалды, 75 жыл бойы біз бір орнымызда тұрып қалдық, өскеніміз жоқ, өркендегеніміз жоқ. Сондықтан бізге асығу керек, мынау реформаны тез жүргізу қажет. Жекешелендіруді тез жүргізуге тиістіміз. Жекешелендіру дегенді барлық дүние-мүлікті біреуге бөліп беру, деп ойлайды кейбіреулер. Олай емес, әр нәрсенің өзінің қожайыны болуы керек. Әр нәрсе үнеммен пайдаланылуы тиіс. Сол қожайын болған адам халыққа жұмыс береді. Жұмыс бергеннен кейін жақсы істеп, жақсы ақша тауып, экономикалық жағынан тәуелсіз болғаннан кейін, ол адам еш нәрсеге де тәуелді болмайды.

Кемеңгер адамдардың барлығын оқып отырсаңыз айтатыны адам баласының басындағы ең зор бақыт – бас бостандығы дейді. Ендеше, қазақтың баласы осы бостандықты сақтап қалуы үшін аянбай қызмет істеуі керек. Барлық жасап жүрген жұмысымыз, негізгі мақсатымыз біздің сол.

Сұрақ:

– Нұреке, Сіз жаңа партия туралы айттыңыз. Өзіңіз мынау өндірісте партияны басқарып отырған шағыңызда әлдебір себептермен партиядан шығып қала жаздады деген сөздерді естіміз. Осының ақ-қарасын айтып бере аласыз ба?

Н. Назарбаев:

– Мұның барлығын іздесеңдер документтердің ішінен тауып аласыңдар.

Сұрақ:

– Дегенмен, өз аузыңыздан естісек...

Н. Назарбаев:

– Мен 1958 жылы келіп Қазақстан Магниткасында жұмыс істей бастадым деп айттым. 1960 жылдың 2 шілдесінде Қазақстан Магниткасының домнасы бірінші шойын бергенде, мен сол бригададағы шойын беретін горновой болатынмын. Жас кезімнен атағым шыққан кезде еңбек озаты да болды, коммунистік еңбектің де екпіндісі атандық, қызыл жалауды да, наградалардың да барлығын алып жүрдік қой. Менің жас кезімнен комсомол деп

атым шығып, 20 жасымда комсомолдың Орталық Комитетінің мүшесі болатыным да сондықтан. 1960 жылдан 1962 жылға дейін жұмыс істеп, комбинаттың стипендианты болдым. Қарағанды политехникалық институтының бірінші курсына оқуға түстім. Содан 1965 жылға дейін, Қарағанды металлургия комбинатына барғаннан кейін жаңағы зауытпен есептесіп, 3 жыл студент болып, бітіргеннен кейін біздің факультетімізден жоғары техникалық оқу орны деген институт ашты. Соны бітірдім, 1965 жылдан бастап жұмыс істедік қой. Жұмыс істеп, металлург болып атағымыз шықты, Сара екеуіміз үйленіп, шынын айтқанда, табысымыз жақсы болды. Қарын тойып, тапқанымның жартысын әкеме жіберіп тұрдым. Жұмысқа барамын дегенде сол әкемнің қолындағы қиыншылығын өз мойныма алайын деп бардым ғой. Әйтпесе маған қай институтқа түсемін десем ол кезде мүмкіндігім бар еді. Көп ақша төледі, енді турасын айтқанда, 1961 жылдан кейінгі реформадан соң 400 сом алу деген, ол обкомның хатшысының жалақысымен бірдей еді. Мен оны білген жоқпын. Соның 200-ін әкеме жіберемін. Әкем ауылдың азаматтарын жинап, мінеки Нұрсұлтаннан ақша келді деп, келген сайын таратып береді екен. Мен оған көмектесем деп жіберіп жүрсем, ол кісі елдің жағдайын ойлады. Сөйтіп жүрген кезде "сен комсомолсың, Орталық Комитеттің мүшесісің, енді горком комсомолға хатшы бол" деді басшылар. Бір жағынан, горком комсомолдың жалақысы 120 сом, мінеки – 400. Екінші жағынан, ең негізгі мәселе – менің оған қарсы болған себебім былай болды. Қанша қиын болса да металлургияның жұмысы, айтуға болмайтын жеке мәселе. Біріншіден, 1500 градуспен металл су сияқты ағып шығады; екіншіден газ, қапырық; үшіншіден, соның ішінде жүріп жұмыс істеу керек. Сегіз сағат терлегенде жарты шелек су ішесің. Соған қарамай инженер болған кезде Ресейден келген инженерлер сенен бірдеңе шығады деп айтатын. Металдың түсіне қарап, сол кезде химиялық құрамының бәрін айтып беруші едім. Барлық ой-арманым – металлургияның түбіне жететін маман еді. Зауытты, комбинатты басқарсам деген арманым еді. Басқа ешқандай ойым жоқ болатын. Саясаткер боламын деп, хатшы боламын, ел басқарамын деген ой кіріп-шыққан жоқ.

Сұрақ:

– Горкомға бармадыңыз деп партиядан шара қолданды ғой, қорқытып...

Н. Назарбаев:

– Шақырып алды. Зауыттың директоры да бір, парткомы да горком бюросының мүшесі болатын. Олар мені қуаттады. Қазақтан шыққан тұңғыш металлург, қайтесіңдер, горком-комсомолға адам табылар деді. Ал қалалық комсомол комитетіне ұсыныс жасаған басшылар жас коммунист неге айтқанымызға көнбейді, дегенді алға тартады. Адамның тағдыры түк емес оларға, тек қана айтқанын орындау керек өлсең де, тірілсең де. Мәселе принципте ғой. Басқа ешқандай мәселе жоқ. Сөйтіп, үш рет бюроға келдім. Үш рет көнбедім. Үшінші ретінде қалалық комитеттің бірінші хатшысы Катков партиядан шығару керек деді. Әрине, қорықтым, ол кезде партиядан шықсаң бітті.

Барлық мәселеде, металлургия саласында да алға жылжу жоқ. Басқа жерде де саған жол жабық. Мен айттым: "Мені не үшін партиядан шығарасыңдар?" – деп. Зауыттың директоры Шуменков, парткомның хатшысы Суржиков екеуі мені жақтап шықты. Бүгінде осы кісілердің екеуі де марқұм болып кетті. Әйтеуір солардың арқасында қатаң сөгіс алып, аман қалдым. Сөгісті жазып үлгерді ме, үлгермеді ме, обкомның бюросы менің сұрауыммен бір жарты айдың ішінде оны қайтадан алып тастады. Осындай жағдай болған еді бір кезде.

Сұрақ:

– Жас кезіңізде палуан болғаныңызды айттыңыз. Сіздің спорттық баппен жүретініңізді үлкен спортпен, үлкен тенниспен, тау шаңғысымен айналысатыныңызды, гольф ойнайтыныңызды, атқа мінуді де ұнататыныңызды білеміз. Міне, осындай жағдай дене шынықтыру тұрғысында ғана емес, өз жұмысыңыздағы саяси мәселелерді шешуге де әсер етіп, көмектесе ме?

Н. Назарбаев:

– Өте көп әсер етеді. Халық біле бермейді: мен Қазақстанға Елбасы болып халқымызға ең бір қиын-қыстау кезінде келіп отырмын. Менімен бірге қызмет істеп жүрген азаматтар да еліміздің тарихи, ең жауапты шағында өз еншісіне тиесілі міндетін атқарып келеді. Бізден кейін келген ұрпаққа жеңіл болады. Біз сол үшін жұмыс істеудеміз. Анау деген, мынау деген әңгімелердің бәрін естимін. Оның бәріне ренжи беруге болмайды.

Сондықтан күндіз-түні миың да, денең де жұмыспен жүрген кезде ширақ болмасаң, ел басқара алмайсың. Біз ескі біліммен келдік, менің басымда сондай жағдай болды. Күндіз-түні оқып, мына экономиканы меңгеру керек. Күндіз-түні өркендеген мемлекеттердің тәжірибесін үйрену қажет. Олардың экономист, қаржы-қаражат ғалымдары жазған дүниелерін тоқыған жөн. Соның барлығына үлгеру үшін де Елбасына арнайы кестемен жұмыс істеуіне тура келеді. Өр сағатың, әр минөтің жазулы болсын. Егер де құр әншейін таңертең жұмысқа келіп, келгендерді қабылдап отырсаң ешуақытта ешнәрсені шешпейсің. Барлық шешем деген жұмысыңа апта сайын, ай сайын қайтып оралып отыру керек. Сонда ғана нәтижеге жетесің.

Міне, осының бәріне көмектесетін спорт болады. Спортпен барлық жастарымыз шұғылдану керек. Мәселен, бизнесмен болатын адам күндіз-түні тынбай шапқыламаса, басқа адамдармен тіл табыса алмаса онда ешқандай нәтиже бола қоймайды. Сонымен бірге денсаулығы мықты, білімді адам болуы керек.

Ол үшін, уақыт, денсаулық керек емес пе?

Спорт – денсаулық кепілі. Бір нәрсені айта кеткім келеді. Елдің ойынан шығып кетеді: баяғыда еуропалықтар Америка құрлығын жаулап алар кезде жас баладай табиғаттың арасында жүрген адал, сол кездің тұрақты халқы үндістерге, арақ-шарап беріп, жылтыраған заттармен алдап барып сол елді жеңіп алған.

Біздің қазақтарымызды Ресей патшасы да, отаршылдардың бәрі де сөйтіп жеңіл алған жоқ па?! Маскүнемдікке салынған адам дүниеде артта қалады. Ол ешнәрсеге қолын жеткізе алмайды. Ата-бабаларымыз бала кезден үйреткені осы пәледен аулақ болу ғой.

Еліміз егеменді болып, тәуелсіздік алып, адам болам дегенде ішімдіктен ажырамасақ болмайды. Мысалы, темекі тартқанның адамға қандай пайдасы бар? Жас кезінде бәрі де темекі тартады. Темекі тартқан әйелдің баласы ертең қабілетті болып тумайды.

Темекі деген не пәле? Мысалы, 86 жылы менің басымда да қиын-қыстау заман болды. Әсіресе, Колбиннің тұсында. Мен де сол кезде 86-жылдан 89-жылға дейін 3 жыл темекі тарттым. Өзіме-өзім сондай ұрсамын: темекі тартуды тастап, тоқтата алмағаным. Қазіргі кездегі денсаулығым мен сол кездегі денсаулығымды сезінуім екі түрлі. Сондықтан спорт мәселесіне келсек, ол былай: егер адам дүниеде неғұрлым көп нәрсені білетін болса, солғұрлым өмір қызық. Мен теннисті қырық жасымда қолыма алып, үйрене бастадым.

Алматыға келгеннен кейін біз Президент кубогы жолындағы жарыс өткіздік. Ол менің атымды шығарайын дегендік емес, құдайға шүкір, маған атақты да, мансапты да Алла да, әруақ та, халқым да берді. Мен тағдырыма ризамын. Мәселе онда емес. Бірақ мен бастағаннан кейін бүкіл Қазақстанда сол жарыстың жанкүйері де бар, жарысқа қатысатын жастар да бар.

Теннис деген ойын – жүгіретін де, еңкейетін де, шалқайтатын да ойын. Денеңді, тұла бойыңды қозғалысқа түсіріп, қалыпқа келтіреді. Ол – бір. Екіншіден, бала кезден атқа мініп үйренгеннен кейін қолым босаған кезде барып атқа мінімін. Екі сағат атқа шапсаң, әкем марқұм айтушы еді, жақсы ат ер азаматтың бетін өзіне қаратады деп. Жақсы атқа мініп, бір, бір жарым сағат шауып келсең денең терлейді, арқанның бұлшық еті қатайады, іш-құрылысың реттеледі.

Сондықтан, кейбір азаматтар мені кешірсін, семіру серілік емес. Адам жағдайы жақсарған сайын дене бітімін күте түсуі қажет. Қарынды азайтып, сұңғақ болып жүру керек.

Мен ылғи ойлаймын: басқа Президенттің қасында тұрғанда менің қарным қампылып, былшиып тұрсам менің қазақтарым не деп ойлайды? Күнде бесбармақты жей берсең, тоқаш пен қаймақты ұра берсең, жақсылап салмақ алуға болады, әрине!

Сондықтан мына жерден көріңіздер, мен таңертең ерте тұрып жүгіріп, сосын гирлерді көтеріп, жаттығып, суық суға түсіп барып жұмысқа келемін. Жол түсіп, Швейцарияға, Давос қаласына бардым, тау шаңғысын үйренгенімді айта кетейін. Сол жолы Швейцарияның Президенті мені тауға шақырды. Тауға барсақ, керемет... Кәрі де, жасы да шаңғы теуіп, ойнап жүр. Сонда біреу кел айтады: – Міне, шаңғы, алыңыз да, тебіңіз, – дейді. Мен айтамын: Қалай? Ол: Сіз Алматыдан келген жоқсыз ба? Шымбұлақ бар емес пе? – дейді. Мен: – Бар! – деймін.

Ол: – Шымбұлақта тұрып, шаңғы тебуді әлі күнге дейін неге үйренбегенсіз? – дейді. Мен ұялдым. Бұл осыдан екі жыл бұрын болған оқиға еді. Былтыр келгенімде, шаңғы тептім. Теңізге барғанда қайық сүйрейтін шаңғымен су үстінде тұрдым. Сосын су түбіне түсетін кісілерді көрдім де, скафандр киіп, оған да түстім.

Қазір міне, Орталық Азияда бірінші болып гольф аштық.

Дүние жүзінде ең бірінші орында: гольф, екінші тау шаңғысы, үшіншісі – теннис, төртіншісі – атқа міну. Осыларды білсең, мұның бәрі қызық, қазір қайда барсаң да, жастарға құдайға шүкір, бәрі бар. Күреспен бе, әлде қара-тәмен шұғылданасың ба...

Денсаулығың мықты болса, еліңе пайдаң тиеді.

Сұрақ:

– Осындай ойындар кезінде елге пайдалы аса маңызды саяси-экономикалық мәселелердің шешілген кезі болды ма? Мысалы, Ресей Президенті Ельцин теннис ойнаймын деп жариялады ғой. Сонымен көбірек теннис ойнауға тура келді...

Н. Назарбаев:

– 1992 жылы Ресей Президенті Ельцин ресми сапармен Алматыға келіп, достық туралы құжат келісімдерге қол қойылғанын жақсы білесіздер. Кешке дейін жүре-жүре, ертесіне, таңертең теннис ойнайтын болдық.

Кешке бір мәселеге келісе алмадық. Ол күрделі мәселе еді.

– "Байқоңыр" ғарыш айлағын біздерге бере салмайсыздар ма? – дейді. Оның орнына не бересің? – Біз әскери көмек жасаймыз! – дейді. Мен айтамын: – Халыққа қалай деп түсіндіремін? Біз сендермен бірге мысалы, шетелдердегі Қазақстан елшіліктерін аштық. Бізге одан ешнәрсе берген жоқсың. Теңіз кемелерінің бәрін бірге салыстық, одан да ешнәрсе берген жоқсыңдар!

Оның айтқаны: – Бәріміз салдық қой, бірақ ең көп ақша Ресейдікі ғой, – деді.

Менің айтқаным: – Сібірдегі мұнайларға, басқа да ірі құрылыстарды салуға біз де қатыстық дей отырып, келісе алмадық.

Онда бізге 250 миллион ақша төлейсің дедік. Бізге жазып қойған 1 миллион доллар, қарызыңдар деп отырғаны, әлгі рублін алдық қой. Соған келісе алмай отырған кезде таңертең тенниске келдік. Ұтып жаттық, жігіттер айтты, қайтесің деді. Жарайды дедім.

Бірде жеңіліп, бірде жеңіп, оған екі рет жеңіліп, суға түсу үшін моншаға бардық. Терлеп, тепшіп... Сол жерде әңгімені бастағанда әңгіме шешілді.

Америкаға барғанда Джеймс Бейкермен бірге атпен жүрдік. Ол менің атпен жүретініме таңқалды. Мен айттым: Даланың қыпшағы емеспіз бе? Атпен жүретін жалғыз сендер деп ойлайсыз ба?

Ол жерде көп мәселе шешілді. Ал мына гольф, теннис ойындарында әңгімелесіп жүріп көп мәселені шешуге болады.

Гольф ойынында бір аралап шығу үшін 2 сағат көгалдың үстінде жүресің. Бір рет шарикті ұрасың да, соның артынан 200 метр жүресің. Онда да көп мәселе шешіледі. Оның бір жағын ғана айтып отырмыз ғой, басты мәселе – денсаулық.

Сұрақ:

– Елбасы үнемі халық назарында болып жүреді. Оның ішінде көп алып-қашпа сөздер де болады. Мысалы, Назарбаевтың миллиондары, шетелдегі виллалары деген әңгімелер ара-тұра баспасөз бетінде көрініп қалады. Осы әңгіменің ақиқаты қандай?

Н. Назарбаев:

– Баспасөзге ашықтық, жариялылық бергеннен соң жазып тұрады ғой. Бірақ та баспасөзде, әсіресе қазақтардың арасында, біз Шығыс адамдарымыз, бұған мұқият болу керек. Ол ол ма, Босфорда, Стамбулда үйім бар екен, Жерорта теңізінде сатып алған аралым бар екен, мұндай сөздерді де естимін. Ондай сұрақ қойып отырғандарың дұрыс. Менің Қазақстаннан қазірде, кейін де құдай өмір беретін болса, кетіп қалайын деген ойым жоқ. Қайда барып сіңемін!.. Менің елім де, жерім де осы. Сондықтан шетелден үй сатып алудың, ол вилланың маған қандай қажеті бар. Сондықтан ол жақта вилламыз да, үйіміз де, аралымыз да жоқ. Ештеңе жоқ. Шетелге салған ақшам да жоқ, оны қалай салатынын да білмеймін. Бізде, Сара екеуімізде қаражат бұрын болды, қазір де бар. Барлығын біз Қазақстанның, Алматының банкілерінде ұстаймыз. Қайдан түсетін қаражаттар бар? Мысалы, маған шетелге барғанда үлкен сыйлықтар ұсынады. Мынау Қазақстанның тарихи мұражайында, Президент сарайының ішіндегі мұражайға қарасаңыздар, онда бірнеше он миллиондық бағалы заттар тұр.

Оның бәрін жеке маған сыйлаған. Бірақ та мен Елім бар кезде оны өзіме жеке сыйлады, деп айта аламын ба? Ол елдің, халықтың мұрасы. Қазақстанды басқарып отырған Елбасшысы болғаннан соң беріп отыр. Мысалы, Сауд Арабиясында әль-Саудтың күміс және алтыннан жасалған Қағбаның макетінің өзі миллион доллардан артық тұрады.

Менің бірінші жазған кітабым 12 тілде аударылып басылды. Қазір "Ғасырлар тоғысында" кітабым 7 елде таралып отыр. Менің мүсінімнен медаль шығару үшін контрактімен келген адамдар бар. Өздеріңіз білесіздер, содан түскен ақшадан 150 мың долларға мен мына Каюпова басқарып отырған Аналар мен балалар қорғау орталығына диагностикалық аппаратура өпергенмін. Сосын 100 мың долларымды Абайдың тойына салғанымды білесіздер. Оған Нүрпейісов ағамыз жақсы кітап шығартқызды. Қазір мынау Алматыда салынып жатқан мешітке өзім де беріп жатырмын, елге де бергізіп жатырмын. Сондықтан құдайға шүкір, мемлекеттен алатын қаражат бар, бірақ та халық сияқты мен де 40 процент салық төлеймін. Сондықтан бізде де арман бар.

1991 жылы Совет Одағының күйреген кезінде болуы керек, бір күні Горбачевтің тапсырмасымен Кручина (марқұм боп кетті) телефон шалып тұрмын деді. Осылай, ЦК-нің бірінші хатшыларына бір-бір "Волга" берейін деп жатырмыз, деді. Сонда "Волга" алдық. Кейін оны сатып, балалардың көмегімен алған бір "Джип" автокөлігім бар. Сыртқа шыққанда оны өзім жүргіземін. Үйренгім келеді, өзің жүргізсең жақсы көңіл-күй береді, деп санаймын.

Шамалғанда әкейдің үйі бар, онда қарындасым тұрып жатыр. Енді қазір балаларыммен қосылып өзіме үй салсам деймін. Балаларым мен немерелерім атамның үйі деп айта жүретін болсын.

Сондықтан маған құдайға шүкір, Президент кезімде Конституция бойынша мемлекеттің қаражатымен өмір сүретін адаммын. Конституция бойынша мен отставкаға кетсем де, қызметімді бітіріп, демалысқа кетсем де, бәрібір мемлекеттің қарамағында болатын адаммын. Сондықтан аса байлықтың маған не керегі бар. Сондықтан рахмет, ел сыйлап отыр. Әнеу күні қос палаталы Парламент бірдей жиналып, сізге "Халық қаһарманы" атағын берейік деп қаулы қабылдады. Оларға ризашылығымызды алдарына барып айттым. Әр Президент өз Парламентінен осындай баға алатын болса, қандай бақыт! Бірақ мен өзім қол қойып, өзім награда алып отырсам, қандай абырой болады? Оның бәрін Брежневтен де, басқалардан да көріп шықтық қой... Шынымды айтсам, сондай пендешіліктен аулақ болсам деп ойлаймын.

Сұрақ:

– Құрметті Нұраға! Жаңа қолыңыз бос кезде жеңіл автокөлік руліне отыратыныңызды айтып өттіңіз. Сонымен бірге Сіз еліміздің жоғары Бас қолбасшысысыз. Біраз әскери полигондарда болып, сынақ жұмыстарына қатыстыңыз. Жалпы, қандай әскери техникаларды пайдаланып көрдіңіз?

Н. Назарбаев:

– Мен Конституция бойынша Бас қолбасшымын. Құдайға шүкір, риза болатын жағдай, біз әскерімізді құрып біттік. Әскеріміз, керек уақытта өз міндетін орындай алады. Біздің офицерлер құрамы, мен 1992 жылы әскер құрғанда оның 95 проценті қазақ емес болатын. Қазір керісінше, 95 процентке жете қоймағанымен офицерлеріміз 70 проценттен асты. Келешекте, үш жыл ішінде бәрін түзейміз. Бұл жерде анау ұлт, мынау ұлт дейтін мәселе жоқ. Қауіпсіздік, әскери мәселесін өзара талқылауға жиналып отырғанда, олар бір-біріне сеніп сөйлесетін адам болуы керек. Мәселе сонда. Сондықтан әскери жағдайымыз жаман емес.

Менің жас кезімде әкем марқұм аңшы еді. Алатаудың мұзарт биігіне барып, арқар ататынбыз. Содан қалған аңшылық әуестігім бар. Бірақ андасанда болмаса, қолым тие бермейді. Енді елікті атуға жаным ашиды, құралайдың көзін көргенде... Мысалы, қасқыр, қабан, құс атуға болады. Мылтық ату, тапаншадан, пистолет атудан әбден машықтанған адаммын.

Сондықтан жыл сайын Бас қолбасшы ретінде жаттығуға барып тұрамын. Зеңбіректен, танк ішінде отырып оқ ату, мина атқыштардан ату, әскери машина ішінде отырып жүруді айтсақ, оның бәрі жаңағы машықтанып, әскери адам болайын деп жүргендіктен емес. Біріншіден, Бас қолбасшының қандай жағдайда қызмет атқарып жүргенін солдаттардың көргені жақсы. Әрі әскерилердің өмірін тереңірек түсіну үшін де барамын. Әйтпесе, мен истребитель ұшаққа мініп, тікұшаққа мініп оқ атып, солар сияқты әскери адам болуды мақсат тұтпаймын.

Жалпы өз басым өмірбақи әскери адам емеспін. Азаматшылыққа үйренген адаммын...

Сұрақ:

– Нұреке! Сіздің енді домбыра тартып, ән айтатыныңызды, көркем кітап оқытыныңызды біз жақсы білеміз. Бұл туралы пікіріңізді айтып жүресіз. Соңғы кезде кімнің шығармаларын оқыдыңыз? Кімдер ұнайды?

Н. Назарбаев:

– Айтатыны жоқ, егемен ел болған соң қазақтың тіліне көңіл бөлуіміз керек.

Оныншы класқа дейін қазақ мектебінде оқыдым. Бірақ одан кейін аралас-қуралас орыстың арасында жүргеннен кейін тілдің өзі шолақтанып кетуіне байланысты әсіресе, кейінгі кезде қазақша кітаптарды оқуды жөн көріп жүрмін. Сондықтан Мұхтар Әуезовтің 100 жылдығы келе жатқанда "Абай жолы" романын қайтадан оқып жатырмын. Бір ғажап жері, ең алғаш бұл шығарманы мектепте жүргенде оқыған екенмін. Сол кездегі әсеріңнен қазіргі кездегі әсерің мүлдем басқа. Абайдың өлеңдерінен алатын әсерің де, түсінігің де, мағынасы да басқа. Ал енді күнбе-күн экономика, финанс, менеджмент тақырыбындағы кітаптарды оқимын. Дәл қазір айтсам, Қазақстанның болашағын болжап, стратегиялық жоспар жасайын деп жатырмын.

Сұрақ:

– Қазақстан дүние жүзіндегі сауатты елдің бірі. Бұл халықтың бақыты деп ойлаймыз. Сіз биылғы жылы білім беру мәселесіне өте көп көңіл бөліп келе жатырсыз. Сол біздің болашағымыз – балалар орта мектепті қалай бітіріп, қандай білім алып шығады? Жақында орта мектеп туралы тұжырымдаманы бекіттіріп, ұсындыңыз?

Н. Назарбаев:

– Орта білім беру саласындағы барлық мәселені жөнге қоймасақ, халықтың болашағына зиян келтіреміз.

Сондықтан бағдарламалар бойынша бүкіл мектепті, әсіресе ауыл мектептерін компьютерлендіру мәселесіне көштік. Оған 20 миллион доллар ақша керек екен. Биыл 5 миллион бөлінді. Ол үшін компьютерлерге оқытатын адам керек. Ол бірінші мәселе.

Екінші мәселе, бірінші кластан бастап 4 класқа дейінгі оқулықтарды бұрынғы республикалардың ішінде тегін беретін тек жалғыз – Қазақстан. Мүмкіншілік болса, әлі де оқулықтарды тегін беруді жалғастырамыз.

Орта білім беру мәселесін де өзгерту керек. Орта білімді беретін мектеп мысалы 11 класс болатын болса, жалпы орта білім 9 класс деп алып, қалған екі жылда балаларға мамандық бергізіп шығару керек. Не олар компьютерде жұмыс істей алатын, не машина жүргізуші болуы керек, болмаса бухгалтер... Ертең мектеп бітіргенде оқуға түскені түсер, қалғаны қазіргі заманға керекті мамандық алып шығуы керек.

Осы мәселеге көңіл бөліп отырмыз. Үшінші мәселе – жоғары білім алу мәселесі. Кейбіреулер ойлап жүр, бизнесте қағаз жазып, газет оқысақ та жүре береміз деп. Олай емес, мысалы: біз ауыл шаруашылығы мамандығы жоқ адамға жер бермейміз. Ондайлар жерді құртады ғой. Жер біздің ғана емес, болашақтың да байлығы.

Экономикада, қаржы-қаражат саласында мамандығы жоқ болса, ол бизнесті алып жүре ала ма? Экономикадан мамандығы жоқ болса, ол шаруашылықты қалай басқарады? Қиыншылыққа қарамастан жылына 280 адамды "Болашақ" бағдарламасымен шетелге жіберіп жатырмыз.

Сондай-ақ жылына 150 – 120 адамды өзіміздің менеджменттен оқытып шығарып, оларға магистр деген атақ беріп даярлаудамыз.

Басшылар дайындайтын француздың мектебімен келісіп, жыл сайын 50 – 60 адам оқытып шығарылады. Мұндай мектептер ашыла береді, ашыла береді. Қолдан келетін болса, шетелдерге 2000, 3000, 4000 адамға дейін жіберетін жағдайға жету керек.

Бұл менің түбегейлі ойым. Құдай бұйыртса, бұған да қол жеткіземіз.

Сұрақ:

– Жастардың тәрбиесі туралы айтып қалдық. Кейінгі кезде Сіздің кадр саясатыңызда жастарға сенім білдіре бастағаныңыз айқын байқалады. Алды 40-қа, соңы 30-ға келген жігіттерді үлкен мемлекеттік маңызды қызметке тағайындап жатырсыз. Бұл мемлекеттің ұзақ мерзімге белгіленген саясаты ма, жоқ осы кезеңдегі ме?

Н. Назарбаев:

– Естіп жүрмін. Кейбіреулер айтады: өңкей сары ауыздарды алып келді деп. Оларды қалай жастар деп айтуға болады? Мысалы экономика министрі Өмірзақ Шүкеев 1964 жылы туған болса, 33 жаста, қарапайым ауылдағы қазақтың баласы. Менің қазіргі көмекшім деп жүрген Зейнолла Кәкімжановты алайық, ол 1959 жылғы. Ол Семейден, Шар деген ауылдан шыққан қазақтың қарапайым баласы. Ал Сауат Мыңбаев 40 жаста.

Мен 29 жасымда Теміртау қаласын басқардым. Жаспын деп ойлағаным жоқпын. Қазір қызметте жүргендер қай жаста келгенін ойласыншы... 35-тегі; 39-ға келгендерді жас деп айтуға бола ма?

Тепсе темір үзетін, жұмыс істейтін, өзінің де, елінің де ертеңін ойлайтын жастар болады. Баяғы революция кезінде біз білетін, азамат соғысы кезінде лейтенантқа дивизияны басқаруға беріп отырған болатын.

Дәл қазір сондай уақыт. Жастарды мен басқарушылыққа үйретіп жүрмін. Ертеңгі елді алып баратын, басқаратын солар болады. Ол – дұрыс саясат, орталықта ғана емес, жергілікті әкімшілікте де солай болуы тиіс.

Сұрақ:

– Ал енді Ақмолаға көшірудің егжей-тегжейлі мәселелері туралы оның болашаққа қалай жұмыс істейтінін әңгімелей кетсеңіз?

Н. Назарбаев:

– Барлық ағайындардың неше түрлі әңгімесін естіп жүрмін. Мен жаңа айтып кеттім, менің бабам Қарасай батыр осы жерден бастап, 5 мың қалмаққа 600 батырмен қарсы тұрып, елін қорғап қалған.

Қарасай батырдың өле-өлгенше досы арғын Ағынтай батыр деген болған. Екеуі соғысқанда бір-біріне арқа сүйеп тұрады екен. Екеуі 220 соғыстан аман қалған. Сол кісі қолын бастап, анау Көкшетаудың ар жағындағы, Шығыс Қазақстанның Қытай қақпасына барып, қазақтарды қорғаған, Еділ мен Жайықтың жанына барып соғысты.

Екі батырдың денесі Көкшетауда, Айыртауда жатыр.

Ел басын біріктірген Абылайхан Көкшетаудан Түркістанға келіп отырған жоқ па? Сондықтан бабаларымыздың жері деп айтқан кезде, егер тірі болатын болса, Абай да, Мұхтар Әуезов те, атыңнан айналайын ұлы бабаларымыз да менің осы істеп отырған ісімді дұрыс деп санар еді. Егер мұны қазақ түсінбесе, кім түсінеді?

Бұл – болашақтың ісі! Мына көкмайса жерде отырсындар... Мен осы жерде туып-өстім. Алатаудың баурайынан шыққан адаммын. Менің кіндік қаным тамған жер. Ал енді қазақтың болашағын ойлайтын болсақ, еш қазақ бүгінгі жылы орнын ойлап, бүгінгі басындағы жақсылығын ғана күйттеп отырмау керек. Кең-байтақ, атамыздың қанымен бірге мұра боп қалған кең-байтақ даланың ортасы Дешті Қыпшақтың даласының ортасы болу керек деп санаймын.

Сұрақ:

– Республикамызда әкімшілік-аумақтық біраз өзгерістер болды. Соның ішінде Семей облысының Шығыс Қазақстан облысына қосылғанының экономикалық тиімділігін жұрттың бәрі түсініп отыр. Бірақ алыптар мекені Семей облысының статусы қазақ жерінің рухани орталығы сияқты болып қалар ма екен деген алаңдаушылық бар.

Н. Назарбаев:

– Тірі болса, ұлы Абай да, Шөкәрім де, ұлы Мұхтар Әуезов те менің осы істегенімді мақұлдар еді.

Енді былай сұрақ қойылғаннан соң ашығын айтуға тура келіп отыр.

Мысалы, облыстың екеуін қосып, әкімшілігін біріктіргенге ешкімнің қарсылығы жоқ. "Облыстың орталығы неге Семейде болмайды?" дейді. Егер облыстың орталығын қазір мына жағдайда Семейге қалдыратын болсам... Менің де ішім ашып, екі-үш күнде дөңбекшіп, ұйықтамай барып осындай шешімге бел байлаған кезім. Онда орысты ығыстыру үшін орталықты Семейге ауыстырды деп байбалам салатындар шығар еді.

Қазір Шығыс Қазақстан облысында қазақтың проценті 49, орыстың проценті 48. Көкшетауда да солай. Көкшетауға менің ішім ашымайды дейсіздер ме!.. Қазақтың жері, Абылай ханның жалау тіккен жері. Мен оны білмей отырмын ба? Бірақ қазір оның Солтүстік Қазақстан құрамында болғаны жөн. Сондықтан ел өзіміздікі, жер өзіміздікі, халық біздікі болып отырғанда, қай облыстың орталығы қай жерде болғанының қазаққа қандай айырмашылығы бар, айтыңыздаршы!

Кейін, өсе-өсе, өркендей келе бәрі орнына келеді.

Бүгінгі жағдай ел тыныштығын ойлаған кезде осылай болуы керек.

Сұрақ:

– Енді он жылдан кейінгі Қазақстанды көз алдыңызға қалай елестетесіз?

Н. Назарбаев:

– Біздің қазақ халқы жақсы жағдайға келеді деп ойлаймын.

Иншалла, аруақ қолдап, ішіміз тыныш болса, сыртымыздан жау шаппаса, бәрі де болады. Менің жүргізіп отырған саясатым дәл осындай. Әрі Ресеймен де жақсы бол, Қытаймен де жақсы бол, Оңтүстікпен де жақсы бол, сыртымыздағы, ішіміздегі әл-ахуалды жөндеп, халықтардың арасындағы ынтымақтастық пен достық, әсіресе, қазақ халқының ауыз бірлігі әр уақытта маған да, менен кейін келетін Президентке де бірінші орында тұру керек. Еш уақытта қазақты сырттан кеп жау алған жоқ. Қазақты ішкі бүлік құртты. Содан барып бодан болды. Қазақты ру-руға бөліп, арасына жік салды. Жүз-жүзге бөлді. Ал шын мәнінде қазақ бір ғана ру екен! Бір ғана мысал. Ғалымдарымыздың айтуынша, Ертіс пен Еділ бойындағы қазақтардың қанының химиялық құрамы бірдей болып шыққан.

Біз бір ұлтпыз! Біз бір халықпыз! Бір елміз!

Осыны сақтап қалсақ он жылдан кейін Қазақстан бүгінгі қиыншылықтың бәрінен арылып, жыл сайын алға адымдап басатын жолға түседі.

Қазақ деген халқымнан айналайын. Халқым аман болсын! Қазақ болмаса, оның мен сияқты Нұрсұлтан деген Президенті де болмас еді. Міне, басымды иіп, тағзым ететінім осы.

Сұрақ:

– Бүгінгі мемлекеттік қат-қабат шаруадан қолыңыз сәл босаған кезінде көрермендер мен оқырмандардың көптеген сұрақтарына уақыт тауып, сұхбатқа ризашылық бергеніңіз үшін үлкен рахметімізді айтамыз.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚҰТТЫҚТАУЛАРҒА ДЕГЕН АЛҒЫСЫ*

Алматы, 10 шілде 1997 жыл

Мені туған күніммен құттықтаған мемлекеттер мен үкіметтердің басшыларына, шетел елшіліктері мен өкілдіктеріне, қоғамдық ұйымдарға, сондай-ақ өндірістік ұжымдардың өкілдеріне, соғыс және еңбек ардагерлеріне, ғылым мен мәдениет қайраткерлеріне, республика азаматтарына шын жүректен алғыс айтамын.

Елде жүріп жатқан оң өзгерістерді қолдағаны, табыс пен игілік және денсаулық тілеген жылы лебіздері үшін баршасына шынайы ризашылығымды білдіремін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 10 шілде 1997 жыл.

**БЛАГОДАРНОСТЬ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ЗА ПОЗДРАВЛЕНИЯ***

Алматы, 9 июля 1997 года

Выражаю сердечную благодарность главам государств и правительств, зарубежным посольствам, иностранным представительствам, общественным организациям, а также представителям производственных коллективов, ветеранам войны и труда, деятелям науки и культуры, гражданам республики, поздравившим меня с днем рождения.

Я искренне признателен всем за поддержку проводимых в стране преобразований, теплые слова с пожеланиями успехов, благополучия и здоровья.

* Газета "Казахстанская правда", 9 июля 1997 года.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА ВО ВРЕМЯ РАБОЧЕЙ ПОЕЗДКИ ПО АЛМАТЫ*

Алматы, 2 августа 1997 года

На Центральном рынке...

– Здесь изобилие разнообразных продуктов питания. Хотелось бы, чтобы их больше поставляли казахстанские производители, а не соседние страны, тогда бы и цены меньше "кусались". Я доволен работой коллектива акционерного общества, имеющего необходимое количество холодильных камер, лабораторию ветеринарно-санитарной экспертизы, необходимое количество контролеров и 300 торговых мест.

Корреспондент КазТАГ:

– Довольны ли Вы тем, как согласно Вашему указу развивается в республике малый и средний бизнес?

– Я не бывал в этих магазинах после приватизации и вот решил лично убедиться, что она дала. У людей, к сожалению, короткая память. Многие забыли, как в 1990–1992 годах все сметалось с магазинных прилавков – и соль, и спички, и мука... Пустыми они оставались. А вот сегодня воочию убеждаешься, что собой представляет частная предпринимательская деятельность. Бывший ЦУМ сейчас дает в казну в четыре раза больше денег, чем полтора года назад. В три раза там подняли объемы торговли, на 15 процентов увеличили заработную плату.

А возьмите бывший "Юбилейный". Какие высококачественные здесь продукты. Руководителям наших предприятий есть на что здесь посмотреть и сделать для себя соответствующие выводы. Если мы не сможем производить такую продукцию и вывозить ее за рубеж, у нас не будет будущего. Я, как Президент, мог бы ввести на отечественные товары и продукты такие цены, которые помогли бы протолкнуть их на мировой рынок. Но ведь так вечно делать нельзя. Или, например, можно поставить барьеры на пути добротных импортных товаров. Что произойдет? Завалим внутренний рынок дешевыми, некачественными товарами. Кому это надо? Так что оте-

* Газета "Казахстанская правда", 14 августа 1997 года.

чественные товаропроизводители с самого начала должны ориентироваться на высокое качество своей продукции.

Я в этом году серьезно взялся за развитие малого и среднего бизнеса. На первое полугодие насчитывается уже 180 тысяч таких предприятий. А нам надо иметь до миллиона. Что это даст? Во-первых, появятся в достатке необходимые товары. Во-вторых, больше людей будут заняты на производстве, зарабатывая к тому же больше, чем на госпредприятиях. То есть появится наконец настоящий средний класс нормально живущих людей. Уверен, преимущества его общество начнет ощущать очень быстро. Для этого приняты соответствующие законы и постановления Правительства. Наши предприниматели сегодня могут совершенно спокойно создавать свои предприятия, им не мешают теперь бюрократические рогатки.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
II Ә НАЗАРБАЕВТЫҢ КОНСТИТУЦИЯ КҮНІНЕ ОРАЙ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРҒА АРНАҒАН ҮНДЕУІ***

Алматы, 30 тамыз 1997 жыл

**АТА ЗАҢЫМЫЗ ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ МҮДДЕСІ
МЕН МҰРАТЫНА ҚЫЗМЕТ ЕТЕДІ**

Құрметті отандастар!

Бүгін бізде – мереке күні. Төл Конституциямыздың қабылданғанына, міне, екі жыл толып отыр. Қазақстанда бұдан бұрын да конституциялар қабылданған еді. Бұл – бесінші Конституция. Алғашқы үш Конституциямыздың Кеңес Конституциясының көшірмесі болғаны да жасырын емес. Содан кейін жаппай қол көтеруге бейіл тұратын Жоғарғы Кеңестің талқысына салып, келесі Конституцияны қабылдадық. Әділін айтсақ – ол да біздің Конституциямыз емес еді. Коммунизм идеясынан өлі де арыла қоймаған сол кездегі Жоғарғы Кеңес Ата заңымыз болуға лайық Конституция қабылдауға қабілетсіз еді. Қазақстан тарихында, қазақ халқының тарихында тұңғыш рет жаппай халық болып қабылдаған Конституция 1995 жылғы референдумда қабылданған, міне, осы Конституция.

Өткен екі жыл ішінде өмірімізге Конституция енгізген жаңалықтар қандай?

Ең бастысы мемлекеттік билік тармақтарының жұмысы нақтыланды. Парламентіміз нағыз Заң шығаратын органға айналды. Соның нәтижесінде былтыр біздің заңгерлеріміз бір жыл нәтижесінде 160-тан аса заң шығарған екен. Қанағат тұтарлық. Олардың ісі ризашылыққа лайық. Мұның реформаларымызды алға апаруға кең өріс ашқанын айту керек. Парламентіміз тұңғыш рет екі палатадан – Сенат пен Мәжілістен тұратын болды, сөйтіп заңдардың жан-жақты сараланып жасалуына мүмкіндік туды. Ендігі жерде Мәжілістен кемшілік келетін болса, Сенатта түзетілетін болады. Өйткені, Сенат жергілікті жерлердің, аймақтардың мүддесін білдіретін, соған айрықша көңіл бөлетін палатаға айналды. Себебі мәжіліскерлер мен сенаторлардың өздері облыстардан, аймақтарымыздан сайланып отыр ғой.

Сонымен қатар Үкімет енді өз тарапында өзіне тән тиісті құқықтарды иеленді және Үкіметтің Президент алдындағы да, Парламент алдындағы да жауапкершілігі арта түсті. Демек, енді Үкімет пен Парламенттің арасындағы ілгері басуымызға салқын тигізетін дау-дамайдан арылғанымыз да айқын.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 30 тамыз 1997 жыл.

Конституциямыз бойынша Президент Үкіметтің, әкімшіліктердің әр буынын өз орнында ұстап, билік тармақтары арасындағы шиеленістерді заң жүзінде шешуді қолына алды.

Екі жылдың ішінде жаңа Конституциямызға сәйкес барлық заңдарды ретке келтірдік. Айталық, біздің Қылмыстық кодекс пен іс адамдарына құқықтық жағдай туғызуға тиіс заңдар нәтижесінде, міне, жарты миллион адам өз ісін ашып, жұмыс істеп жатыр. Мұның өзі жарты миллион адам жұмыспен қамтылды, демек жұмыссыздық жарты миллион адамға кеміді деген сөз. Бұл мәселелердің бәрін де менің өзім қарап, қадағалап отырғаным өздеріңізге мәлім. Егер де біз екі миллион, үш миллион адамның өз ісін ашуына мүмкіндік берсек, Қазақстанның іргесі берік елге айналары, халқымыздың тұрмысы жақсарары сөзсіз. Көпшіліктің өз жағдайы мен жанұясының жағдайын жақсартуға мүмкіндік алары анық.

Әкімшілік-аймақтық құрылысты оңтайландыру, аудандық, облыстық басқару аппараттарын ықшамдау бағытында тындырылған жұмыс үлкен. Бұл да Ата заңымыздан туындап отырған мәселе. Осы қадамның нәтижесінде жиырма мыңнан аса мемлекет қызметкерлері қысқартылып, мұғалімдер мен дәрігерлерге беруге мүмкіндік туды. Бұл салада осындай пәрменді шараларды әлі де қолдана беруіміз керек. Мемлекет іскер адамдарды, кәсіпкерлерді қолдап, хал-қадерінше қаржыландырып отыруға тиіс. Яғни, мемлекет халыққа қызмет етуі, халыққа жағдай жасауы керек. Бұл салада кемшіліктердің бар екені маған жақсы мәлім.

Біздің ең алдымен ауыл шаруашылығына баса көңіл бөлуіміз керек. Ауыл шаруашылығын өркендетпейінше, біз ешуақытта экономикалық реформаны кең ауқымда пәрменді жүргізе аламыз деп айту қиын. Бұл – бір.

Екінші мәселе – халқымыздың рухын көтеру, рухани дүниесін байыту, бойына болашағына деген асқақ сезімді ұялату. Біз – рухани берік негізі бар, екі жарым мың жылғы байырғы тарихы бар, уақыт сынына төтеп берген халықпыз. Өзіндік өршіл әдет-ғұрпы бар, аруаққа сыйынған халықпыз. Ағайын-туғанды, жақынды да, жатты да сыйлай білетін халықпыз. Бауырмал, елшіл, ағайын-жұрағат, тайпа, рудан бастап, ісі қазақ болып күні бүгінге дейін өзінің дәстүрін, тілін, ділін, табиғи болмыс-бітімін сақтап қалған халықпыз.

Тарихқа үніліңізші, біздің рухымызды неше империяның доңғалағы басып-жаныштамады десеңізші. Шыңғыс хан қағандығы, Ресей империясы, кешегі Кеңес империясы, санай берсеңіз көп. Сонда да қазақ халқы мұқалған жоқ, рухын сақтап қалды.

Біздің рухымыздың қайнары қайда, неде? Біздің рухымыздың түп негізі ата-бабамыздың рухында, аруағында.

Ендеше қазақтың басын қосқан Майқы биді еске түсірелік, Қорқыт бабамыздың аруағына бас иелік, Асан қайғы атамыз рухына сыйынайық. Біз осы ұлы бабаларымыздың рухы алдында борыштармыз. Біз Аңырақай шайқасындағы ерлеріміз, қан төккен батырларымызға әлі де ас беріп, рухына тағзым еткеніміз жоқ, бастарына күмбез орнатып, халқымызға таныта ал-

ған жоқпыз. Өз тарихымызды әлі де дұрыстап еске түсірген жоқпыз. Шыңғыс хан ұрпақтары да біздің бабаларымыз. Ендеше, Жошы хан мен Алаша хан басында ас беріп, халықты мінәжат еткізу де бізге парыз. Сондықтан өз төлтума мәдениетіміз, тарихымыз, өзіндік табиғат-бітіміміз бар екенін, асқақ қазақы рухымыз, ата-бабамыз екі жарым мың жыл бойы қорғап, біз үшін сақтап келген жеріміз бар екенін баршаға – бүгінгі және келер ұрпаққа паш ететін болсақ, сонда ғана халық болып, ел болып, өз-өзімізді сыйлап, бас бірлігімізді сақтайтын боламыз.

Қазақты ешқашан сырттан келген жау басып алған емес, ал алған болса, алдымен жік-жікке бөліп, ішімізден іріткі салып, өзіміз бен өзімізді өштестіріп барып қана алған еді. Біз тарихымызды терең таразылай келіп, дана бабаларымыз бен батырларымыздың, кемеңгер билеріміз бен ел билеген азаматтарымыздың рухын бүгінгі ұрпақтың санасында жаңғыртуымыз керек.

Егер де біле білсеңіздер, Президенттік басқару мәселесінде Конституцияның қазақ халқының алдына қоятын негізгі мәселесі де, міне, осында деп білуіміз керек. Әлбетте, Ата Заңымыз бізге қазақ халқының басында бұрын-соңды болып көрмеген құқықтар мен бостандықтар беріп отыр. Мұны қадірлей білу керек. Халық та, адам да алдымен бас бостандығы үшін күреседі. Сол үшін қан төгуге де барады, демократияның салтанаты үшін күреседі. Сондықтан да әр уақытта тоталитаризмге қарсы тұрады. Менің де биылғы жылды Татулық пен тоталитаризм құрбандарын еске алу жылы деп жариялауым тегін емес. Сол арқылы да халықтың басы бірігеді, топтасады деп сенемін. Ендеше осы бостандығымызды сақтау үшін, ең алдымен, қазақ халқы, баршамыз өз Ата Заңымызды қадірлеуге тиіспіз. Сондықтан да шыр етіп фәниге келгеннен, бақилық болғанға дейін әрқайсысы өз халқымның Ата заңы мен заңдарына ешуақытта өмірім қайшы келген жоқ деп айта алатын халық тәрбиелеуіміз керек. Сонда ғана ел берік болады, мемлекетіміз күшті болады, мемлекеттің ішінде тәртіп орнайды. Сонда ғана заңды сыйлайтын мемлекетке айналамыз.

Егер де өзім бүгін заңға қайшы келсем, заңға қарсы шықсам, онда ертең құқығым табанға басылған кезде менің сол құқығымды кім жақтайды, кім қолдайды деп ойлау керек. Заңды бұзу, заңды бұрмалау батырлық емес. Заңды қанша аттасаң да, қанша алдасаң да қылмыстың түбі бір-ақ тұтам. Егер де біз ел болсақ, ел боламыз десек, бірінші сыныпқа барған балаларымыздан бастап, үлкендерімізге дейін Ата заңымызды оқып-үйрену, оны ежелі білу, мүлтіксіз орындау қамын жасауымыз керек.

Алдымызда Конституцияны нығайта, дәйектей түсу үшін басқа да заңдар қабылдау міндеті тұр. Азаматтық кодекстің екінші жартысын шығару керек. Неке және отбасы туралы заң қабылдауымыз керек. Ол заң отау тіккен қосақтардың екеуінің де құқығын қорғауға тиіс, онда дүние-мүлік, екеуінің бір-бірінің алдындағы міндеттері егжей-тегжейлі қарастырылуға тиіс. Бұл заң отбасына береке кіргізеді, жастардың кейінгі кезде жиі көрініс беріп жүрген неке бұзуына жол бермейді деп санаймын.

Осы орайда өзіміздің бұрынғы игі дәстүрлерімізді, бұрынғыдан келе жатқан, ата-бабамыздан қалған жолымызды сақтау үшін өндірте жұмыс істей алмай жүргенімізді айтуым керек. Біздің жастарға ұлттық дәстүр негізінде тәрбие беруге көңіл бөлуіміз аса қажет.

Ендігі бір үлкен міндет – халық ағарту, мәдениет мәселелеріне баса көңіл бөлуіміз керек.

Экономикалық жағдайымыз жақсарған сайын біз бұл мәселелерді мықтап қолға алатын боламыз. Өздеріңіз білесіздер, биыл Үкіметтің алдына зейнетақы жөніндегі қарыздардың бәрін өтеу міндеті қойылып отыр. Үстіміздегі жылы мұғалімдер мен дәрігерлер өз жалақыларын түгел алып болуға тиіс. Мен мұны қатаң қадағалап отырмын.

Ал бұл міндетті орындай алмайтын Үкіметтің Қазақстанға керегі жоқ, мен оны таратып жіберетін боламын. Келесі жылға дейін әлі уақыт бар, осы мерзімнің ішінде бұл мәселелерді шешіп, жағдайды түземейтін болса, онда басқа Үкімет келуге, қолынан іс келетін адамдар келуге тиіс.

Ендігі бір мәселе – біздің экономикамызды алға бастыру, өркендету. Мен бұрын да айтып келгенмін, тағы да қайталап айтамын. Бізге ешкім ешнәрсені әкеп бермейді, алдымен халықтың өзіне қос білекті сыбанып іс тындыруы керек. Ол үшін барлық жағдай жасалады. Тек әркім өз ісін табуға тиіс. Абай айтқандай, әр адам дүниенің бір кірпіші, тек тетігін тауып қалануы керек. Ырыздығымды жерден терем десең, жер өңде, мал өсірем десең, мал бақ, қалаға келіп өндірісте істеймін десең, орныңды тап. Ең бастысы, жұмыс істе, сол үшін заң саған барлық құқықты беріп отыр.

Еңбек ет, өзіңді, отбасыңды асыра, бала-шағаңның қамын ойла, міне, Үкіметке істеген ең үлкен көмегіңіз осы болмақ. Өзіңе де жақсы, Үкіметке де жақсы.

Ендеше, әлеумет, маған Үкімет не береді деудің орнына, аяғынан енді тұра бастаған, небәрі алты жастағы мемлекетім үшін өзім не істедім, не тындырдым, мемлекетіме нендей қолдау көрсеттім, соны көркейту, қорғау үшін, оның болашағы үшін не істедім деген сауалды күнде ертеңгілік өзіңе қойсаң ләзім. Онсыз ел болмаймыз, онсыз мемлекет болмаймыз. Ата Заңымыз осы мұратты іске асыру үшін бізге барынша мол құқық, еркіндік пен бостандық беріп отыр. Ендеше ағайын, ерік-жігерімізді жанып, елдігімізді нығайтайық, белсене еңбек етейік.

Ардақты ағайын!

Сіздерді Ата Заңымыз – Конституциямыздың дүниеге келген күнімен, оған екі жыл толуымен құттықтағым келеді. Әрқайсыңызға осы Ата заңымыз ұзағынан болсын, оны мүлтіксіз орындауда жан аямай жұмыс істейік, болашақтарыңыз жарқын болсын, Қазақстанның іргесі берік болсын, мәртебесі биік болсын, әманда мемлекетіміз аман болсын, бәріміз аман болайық, сау болайық деп тілеймін. Өз-өзімізді сыйлайық, мемлекетімізді сыйлайық, халқымызды, жерімізді ардақтайық.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
НІҢ АВАЗ-БАРЫСЫН ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫ БІЛІМ КҮНІНЕ
ОРАЙ ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 30 тамыз 1997 жыл

ҒЫЛЫМ САРАЙЫНА АПАРАР ЖОЛ БАРШАҒА АШЫҚ

Қазақстан азаматтарын білім күнімен шын жүректен құттықтаймын! Бұл мереке қыркүйектің 1-інде мектептің сынып бөлмелері мен жоғары оқу орны дәрісханаларының табалдырығын аттайтын балғындардың немесе жарқын да ғажайып білім еліне оқушылар мен шәкірттерді бастап апаратын жандардың ғана мерекесі емес.

Тереңірек үңілсек, бұл біздің әрқайсымыздың мерекеміз, себебі біз күн сайын, сағат сайын оқу, үйрену үстіндеміз, бұрынғы және бүгінгі ұрпақтардың тәжірибесін әрдайым там-тұмдап бойымызға сіңірудеміз. Ой-сананың тынымсыз жұмысы мен ұдайы толыса беруге деген ниет қана бізге өзімізді мәдениетті адам деп білу құқығын береді, тегінде дана Абай дәл басып айтқандай, бәлкі дүниенің ғылымын білмей қалмақтық – бір үлкен зарарлы надандық.

Білім өресі биік білікті мамандарға Қазақстан бүгін қай кездегіден де гөрі зәру. Бұл біздің өміріміздің барлық салаларын жаңғырту жөнінде қазіргі кезде мемлекет шешіп жатқан міндеттердің аса күрделі болуынан туындап отырған талап. Сондықтан да қоғамдық өндіріс пен мәдениеттің, ғылым мен кәсіпкерліктің бірде-бір буынында әр нәрсенің басын шалғанмен, еш нәрсенің шама-шарқын терең білері жоқ шалағайлар мен шала сауаттыларға орын болмауға тиіс. Ондайларды хас шеберлер мен нағыз кәсіпқойлар алмастыруға тиіс және қазірдің өзінде алмастырып жатыр.

Бүгінгі күндердің маңызды бір ерекшелігі сол, адамдар өздерінің білім байлығын ұдайы толықтырып отыру қажеттігі туралы ойға барынша салиқалы тұрғыдан келе бастады. Ғылым сарайына апаратын жолдың баршаға ашық екені, алайда оған ешкімді күшпен сүйрелеудің қажет емес екені жөніндегі бұлжымас қағиданы түсінушілік барлық жерде бірдей терең тамыр жайып келеді. Мұның өзі үлкен жақсылық: білім беру мен ағарту ісіндегі маңызды пиғылдан арылу өзіміз бастаған реформаларды ойдағыдай аяқтайтынымызға үлкен үміт пен берік сенім ұялататын бекем негіз қалайды.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 30 тамыз 1997 жыл.

Экономикалық қиындықтарға қарамастан, Үкімет хал-қадерінше білім беру саласын қолдауға ұмтылып отыр. Бұл сала көз алдымызда дерлік елеулі өзгерістерді басынан өткізіп, бүгінгі күннің болмысына жақындай түсті және демократиялық мемлекет пен нарықтық экономика өлшемдеріне барған сайын бейімделіп келеді. Осы мақсатта қазір орта білім берудің мемлекеттік тұжырымдамасын әзірлеу аяқталуға жақын. Сонымен қатар жас дарындарды қолдауды ниет ететін бірнеше білім беру бағдарламалары қабылданып, жүзеге асырыла бастады. Орта және жоғары оқу орындарында зерделенетін пәндер тізбесі кеңейтіліп, оларды оқыту тереңдетіле түсті. Елімізде биік талаптарға және бүгінгі уақыт талғамына сай келетін оқулықтардың жаңа легін шығарудың қолға алынғаны құптарлық іс. Барлық жерлерде де төрт жылдық мерзімге лайықталған мектептерді компьютерлендіру жүріп жатыр. Биыл осы мақсатқа бес миллион доллар бөлініп отыр. Ендігі жерде экономикамыздың сауығуына қарай білім беру мен ағарту ісін мемлекеттік деңгейде қолдаудың өсе түсетініне, нығая беретініне күмән жоқ.

Осынау мереке күні оқытушылар мен тәлімгерлердің, тәрбиешілер мен педагогтардың сан мың адамдық қосынына мен шынайы ризашылығымды білдіремін. Сіздер ізгілікті, ері баршамызға аса қажетті іс тындырудасыздар. Сіздердің еңбектеріңіздің жемісі бірден көзге көріне де қоймас. Алайда жиналған әр центнер астық, қорытылған әр тонна шойын, ашылған әр ғылыми жаңалық елімізге өздеріңіздің тікелей қатысуларыңызбен келіп жатқанына дау жоқ.

Қазір сіздер бастан кешіріп отырған қиындықтар маған жақсы мәлім. Бір жәйді кесіп айтамын: осы жылдың аяғына дейін Үкімет мұғалімдердің алдындағы жалақы жөніндегі барлық қарызды өтейді. Сонымен қатар кәсіптік даярлық, білім беру жүйесі қызметкерлерінің әлеуметтік проблемаларын шешу мәселелері де үнемі біздің басты назарымызда тұратын болады. Осы мәселелердің бәрін де сіздермен келесі жылдың наурыз айында өткізу жоспарланып отырған мұғалімдердің тұңғыш съезінде талқылаймыз, қызметіміздің алдағы негізгі бағыттарын белгілейміз деген ойдамын.

Сіздерге, қадірлі ұстаздар, жас ұрпаққа үйлесімді тәрбие беруде шын жүрегімнен табандылық пен даналық және табыс тілеймін!

Жастарға айтарым: егемен Қазақстанның ертеңгі тағдыры үшін жауапкершілік өз иықтарыңызға түсетін күн де алыс емес, осыны естеріңізден шығармаңыздар. Ендеше мұндай биік мұратқа лайықты болу үшін ықылас пен ынта, білмегенді білуге құмарлық және алған білімді барынша тиімділікпен кәдеге жарату сияқты қасиеттерді осы бастан бойларыңызға дарытуларыңыз керек. Сондықтан да сіздерге жас ғұмырларыңыздың қызық қуалаумен, немесе ерінумен құр босқа өтпеуін тілеймін. Оқыңыздар, адамзат ақыл-ойының ең байлығын ерінбей-жалықпай бойларыңызға сіңіріңіздер, сонда ғана өздеріңіздің ертеңгі күндеріңіз үшін, еліміздің болашағы үшін алаңдамайтын боласыздар!

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ІІ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ОЙЫНДАРЫНЫҢ
ҚАТЫСУШЫЛАРЫ МЕН ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛАРЫН
ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 13 қыркүйек 1997 жыл

ІІ Орталық Азия ойындарына қатысушылар мен оны ұйымдастырушыларды қонақжай қазақ жерінде шын жүректен құттықтаймын.

Кезінде Орта Азия республикалары мен Қазақстан спартакиадалары біздің елдеріміз арасындағы тату көршілік қатынастарын дамытуда орасан зор рөл атқарған болатын. Олар спорттың ізгілікті мұраттарын насихаттады, адамдардың жақындасып, топтасуына жәрдемдесті. Алматыда ашылып отырған ойындар сол жарыстардың тамаша дәстүрлерін сақтап және байыта отырып, планетаның осынау ұлан-ғайыр аймағын мекендеген халықтардың достық қатынастары мен ынтымағын одан әрі нығайтуда жаңа серпін беретіні сүйінішті.

Алда тұрған жарыстар тек тамаша спорттық нәтижелер беріп қана қоймай, сондай-ақ біздің елдеріміздің құрама командаларының Сидней қаласында өтетін XXVII олимпиада ойындарына өзiрлігiнiң маңызды кезеңі болатындығына кәміл сенім білдіремін.

Туысқан елдердің атлеттеріне сәтті қадамдар, жарқын да естен кетпес жеңістер тілеймін!

* "Егемен Қазақстан" газеті, 13 қыркүйек 1997 жыл.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ И ОРГАНИЗАТОРАМ
II ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИХ ИГР***

Алматы, 13 сентября 1997 года

Сердечно приветствую участников и организаторов II Центральноазиатских игр на гостеприимной казахской земле.

В свое время огромную роль в развитии добрососедских отношений между нашими странами играли спартакиады республик Средней Азии и Казахстана, которые пропагандировали благородные идеалы спорта, способствовали сближению и сплоченности людей. Отрадно, что открывающиеся в Алматы Игры, сохраняя и преумножая лучшие традиции тех стартов, явятся новым стимулом для дальнейшего укрепления отношений дружбы и солидарности народов, населяющих этот обширный регион планеты.

Выражаю твердую уверенность в том, что предстоящие состязания не только принесут прекрасные спортивные результаты, но и станут важным этапом в подготовке сборных команд наших стран к XXVII Олимпийским играм в г. Сиднее.

Желаю атлетам братских стран успешных стартов и ярких, запоминающихся побед!

* Газета "Казахстанская правда", 13 сентября 1997 года.

Алматы, қыркүйек 1997 жыл

ТАРИХ, ТАҒДЫР, ТҰЛҒА

Сұрақ:

– Қадірлі Елбасы! Қазақстан Республикасы қысқа мерзімнің бедерінде өзінің рухани-мәдени өмірінде аса бір шоқтықты оқиғаларды, берісі ел көлемінде, әрісі әлемдік деңгейде атап өткені мәлім. Айталық, 1995 жылы ұлы Абайдың, былтыр төлтума, қайталанбас дарын иесі Жамбылдың 150 жылдық мүшелтойларын мерекеледік. Енді, міне, кемеңгер Мұхтардың туғанына 100 жыл толуын тойлау үстіндеміз. Осы орайда Әуезов пен қазіргі заманның арақатынасы, оның бүгінгі ұрпаққа ықпалы жайлы пікіріңізді білсек?

Н. Назарбаев:

– Уақыттың өткен тарихтың өзіне түзету енгізетін, әр тұлғаны өзіне ғана лайық тұғырына қондыратын, қандай да бір оқиғаларға қатысты қалыптасқан көзқарасқа лайықты бағасын беретін ғажайып құдіреті бар. Уақыттың осындай дәйекті қатаң сұрыптауында сынын бермейтін, ұрпақ талқысына төтеп беретін үлкен тұлғалар, ұлы оқиғалар бар.

Әуезов, міне, осындай төрелігін уақыттың өзі айтқан тұлға. Туған топырағының тыныс-тіршілігін тал бойына сіңірген, туған халқының өткендегі және бертінгі қайғы-шері мен қуанышын жүрегіне сыйғызған, аса күрделі әрі қайшыласқан ұшқыр заманның сан қырын асқан шеберлікпен суреттеген жазушы. Білім өресінің биіктігі, ой-пікір тереңдігі, көркемдік кестесінің қанықтығы мен алуан түрлілігі, өмірге құштарлығы өз уақытындағы, өз дәуіріндегі небір айтулы атақты тұрғыластарының ішінде өзіндік тұрпатымен дара көрінетін тұлға.

Әуезов – әр шығармасы кез келген оқушының жүрегіне жол тауып қана қоймай, тұтас алғанда қоғамға ықпал ететін, ойды оятып, сананы ұштаған, әділеттілік туын көтерген қаламгер, жалғандыққа төзбейтін, сатқындық пен екіжүзділікке қаны қас суреткер. Қарасаңыз, тырнақалды тұңғыш туындысы – "Қорғансыздың күнінен" бастап, "Қаралы сұлу", "Кінәмшіл бойжеткен", "Қараш-қараш оқиғасы", "Көксерек" сынды әңгіме-хикаяттарында ол осы-

* "Егемен Қазақстан" газеті, 18 қыркүйек 1997 жыл.

ның бәрін астарлап, алайда бүкпесіз шыншылдықпен шырайын кіргізе бейнелеген. Тәуелсіз мемлекетіміздің тұңғыш Ата Заңында баянды етілген адам құқығы, әлеуметтік әділеттілік, тегіне, нәсіліне, діни нанымына қарамай адамдардың теңдігі, ар-ұждан бостандығы тұрғысындағы принциптерімізге Мұхаң мұратының үндесіп жатқаны анық. Гуманист ретінде ол адамның адамға жасайтын қысастығын, зорлығын жан-тәнімен жек көрді, ал нағыз, ойшыл ретінде ізгіліктің ғайыби түсінік емес, әлеуметтік ұғым екенін терең бағамдады. Сайып келгенде, миллиондардың рухани дүниесіне дендеп енген оның этикалық, эстетикалық және адамгершілік мұраттары – көпшіліктің қазынасы, ұлттың баға жетпес мұрасы. Мұхаңның бір ұлағаты осында.

Оның сөз зергері ретіндегі тағылымының келесі бір қырының халықтың мәңгілігінің мәңгілік мәселесі – туған тіліміздің тағдыры үшін маңызы ересен. Жалпы адамзат баласының көркем қазынасына қазақ халқының еншісі болып қосылған, бір ғана қазақ халқының емес, ұлан-байтақ Еуразия кеңістігін мекен еткен күллі түркі тілдес халықтардың қосқан үлесі ретінде танылған, әйгілі Луи Арагон XX ғасырдағы ең үздік шығармалардың біріне балаған "Абай жолы" эпопеясы нақ осы қазақ тілінде жазылған. Ал тіл болса, халықтың ұрпақтан-ұрпаққа қан қуалап көшетін рухани жан дүниесінің, сезім байлығының бейнесі, былайша айтқанда халықтың өзінің бет-пішімі. Осы орайда ұлттар мен ұлыстар мәдениеттерінің жақындасуын түптің түбінде бір тілге әкеліп тоғыстыруды көздеген жылдар бойы жүргізіліп келген солақай саясаттың салдарынан туған тіліміздің қағажу көргені рас.

Тегінде, мемлекет заңдарының өміршендігі, кемелдігі, барша жұртқа ашықтығы, түсініктілігі, нақтылығы, дәлдігі, сайып келгенде, заң жазылатын тілдің байлығына байланысты дейтін орынды пікір бар. Олай болса, тәуелсіз мемлекет ретінде заңдарын жариялай бастаған біздің тіліміздің де ендігі жерде тынысы ашылатынына сенім мол. Себебі, ресми тілді – әдеби тілдің ерекше түзілістен өткен айрықша түрі десек, оған берік негіз боларлық кемел әдебиетіміз, ал кемел әдебиетіміздің кенен тілі бар. Демек, болмысты, адамды, адам ойының, көңіл-күйінің небір сәттерін, терең иірімдерін жарқырата суреттеген Әуезов тіліне жүгінеріміз хақ. Мұхаңның келесі бір ғибраты осында.

Тұтас алғанда Әуезов өмірі – өнеге. Оның қаламгерлік қарымы, атап айтқанда, өмірге терең үңілуі, қоғамдық үдерістің мәнін шығармашылықпен жан-жақты зерделеуі, нәшіне келтіре бейнелеуі; ғылымдағы жолы; ғылыми деректің тамырына бойлай үңілетін, диалектикалық тұрғыдан тұтас әрі сан қырынан қарайтын сұңғылалығы, терең пайымы, міне, осының бәрі таптырмайтын тағылым. Тұжыра айтқанда, ыждаһат, зейін болса, ояу көкірек болса, Әуезовтің шығармашылық жолы, ғылыми қызметі өз алдына үлкен мектеп.

Ұлы қаламгердің жеке басының адамгершілік қасиеттері айрықша бір ғибрат. Мінез байлығы, жан сергектігі, адамдармен қарым-қатынасындағы ілтипаттылығы, ізеттілігі, кішіпейілділігі – жазушы жайлы жазылған естелік-

тердің қай-қайсысынан да айқын көрінетін абзал қасиеттер. Батыс пен Шығыс мәдениетінің үздік үлгі-ұлағатын бойына терең сіңірген парасат иесінің қадірі оны бір көрген адамға өшпес әсер қалдырған. Сондықтан да ұлы есімге өзін қосақтап, көрініп қалуға тырысатын естелік жазушылар көбейіп кетті деу – әбестік. Жақсының жақсылығын айтудың, жақсының жанынан табылуға талпынудың несі айып. Соның бәрі жиналып келгенде, Әуезовтей адамның ажарын аша түспесе, көлеңке түсірмес. Өйткені, мемуарлық әдебиет – ұрпақ тәрбиесінде өзіндік бір салиқалы деріс.

Ұлы жазушы өмірінің сабақтары, сайып келгенде, ешқашан құндылығын жоймақ емес. Замананың небір қиын-қыстау сәттерінде ол ешқашан кісілік келбетін жоғалтқан емес. Бүгінгі ұрпақ үшін бұл өте үлкен тағылым.

Сұрақ:

– Ұлы жазушының өмірінде бұлтарыс-бұралаңы көп, осы уақытқа дейін жете зерделенбеген бір кезең бар. Бұл – халқымыздың ұлттық тәуелсіздігін көксеген Алаш қозғалысына іш тартып, оның жұмысын белсене қолдаған шағы. Осынау ақтаңдақ жайлы Сіз не айтар едіңіз?

Екіншіден, тағдыры жиі-жиі қыл үстінде тұрған, өлмес-өшпес туындыларын осындай жағдайда жазған Мұхаң сынды талант иесі сирек. Сонда оған ұлтшылдық айып тағылғаны белгілі. Бұған не айтар едіңіз?

Н. Назарбаев:

– Мен бұл мәселеге Қазақстан халықтары Ассамблеясының таяуда Ақмолада өткен IV сессиясында жасаған баяндамамда тоқталдым.

...Осыдан тоқсан екі жылдай бұрын қазақ конституциялық демократтары – кадеттердің өз бағдарламасында заң шығару билігін дума арқылы жүзеге асыруды, елде президенттік институтты енгізуді, тегіне, ұлтына, діни нанымына және жынысына қарамастан, барлық азаматтарға сайлауға қатысу құқығын беруді, делегаттар сайлауды төте, тең және жабық дауыс беру арқылы жүзеге асыруды ұсынғанын біреу білер, біреу білмес. Байқасаңыз, осыдан тура бір ғасырдай бұрын біз бүгін жүзеге асырып жатқан дүниелер көзделген екен. Бұл – қазақ халқының ой-санасының толысуындағы аса бір буырқанысты кезең.

Осы баяндамамның "Тоталитаризм сабақтары" тарауында Сіздің сауалдың себептері мен салдарын ашып беруге тырыстым. Тарихтың тағылымын ұмытуға болмайды, ол өткеннің жақсысын дамытып, қатесін қайталамау, бүгінгі жағдайға әділ бағасын беру үшін қажет. Міне, осындай кезеңдерде халықтың қалың ортасынан жарық жұлдыздай тұлғалардың шығуы заңды құбылыс. Мұхтар Әуезовтің азамат ретінде шыңдалып, қоғам қайраткері ретінде қалыптасуы осындай аумалы-төкпелі кезеңге тұспа-тұс келіп тұр.

Жазушының ғұмыр деректеріне, шығармашылық жолына үңілген әрбір адамның мұны бірден аңғарары анық. Әуелде ол баспасөз бетінде көріне бастайды. "Еңлік-Кебектің" алғашқы нұсқасын сахналауға әрекеттенген кезі де осы тұс. Жүсіпбек Аймауытовпен бірге "Абай" атты журнал шығарып,

халқымыздың тарихы мен тағдыры жайлы келелі ой қозғайтын кезең де осы. Қоғамдық, мемлекеттік қызметке білек сыбана араласатын, еліне қызмет етуді әрбір алаш азаматының парызы деп біліп, көзі ашық, оқыған қазақты осыған шақыратын шағы да осы.

Қоғамдық-саяси өмірге енді араласқан жас жігіттің осындайлық салықалы біліктілікпен ұлттық ой-сананы ояту ісіне бел шеше кірісуі бойына Абай тағылымы арқылы сіңген қасиеттің алғашқы көрініс беруі болса керек.

Жалпы, Әуезовтің шығармашылық жолына зер салған адам үстіміздегі ғасырдың жиырмамыншы жылдары жазушы үшін аса бір жемісті шақ болғанын аңғарар еді. Осы тұста Сәбит Мұқановтың бір сөзі ойға оралады. "Қаламалды тұңғыш әңгімесі "Қорғансыздың күнімен"-ақ Мұхтар шын мәніндегі еуропалық проза биігіне көтерілді, содан бері қазақ прозасы сол биіктен түспей келеді", деп жазған еді ол.

Шындығында да осылай болған, "Қорғансыздың күнінен" бастап, күрделі тартысқа толы "Қилы заман" романы да, "Еңлік-Кебек", "Бәйбіше-тоқал", "Қаракөз", "Хан Кене" пьесалары да осы кезде туған. Байқап отырсаңыз, "Абай жолы" эпопеясына барар жолдағы ең үздік, ең таңдаулы шығармалары бір деммен, тұтас бір шығармашылық шабытпен жазылғандай әсер қалдырады. Көтеріп отырған әлеуметтік, имандылық, адамгершілік мәселелерінің кесектігі, ой-толғауының кемелдігі, бейнелеу құралдарының қанықтығы қайран қалдырады.

Мұның бәрі де Абайдың, оның ақындық айналасының рухани, адамгершілік тәлімін алған дарынды жастың азаматтық тұғыры ө дегеннен айқын болғанын, байсалды дүниетанымы қалыптасқанын, әдебиетке үлкен әзірлікпен келгенін аңғартады.

Тоталитарлық жүйенің отызыншы жылдары ерекше қасара түскен темір құрсауы оның қаламгерлік қызметіне салқынын тигізбей қоймайды, кең көсіліп, қалам сілтеуіне кедергі қоя береді. Сол себептен болса керек, Мұхаң тарихи тақырыпқа бет бұрады. Енді ол "Абай жолы" эпопеясын жазуға және абайтану атты ғылымның негізін салуға кіріседі. Демек, Мұхтар Омарханұлының бойындағы ақ арман, аруақты рух тоталитарлық жүйенің қара сүрен дауылына да мойымаған. Бұрынғыны сөйлеп отырып, бүгінгі жайлы айтар сөзін астарлап жеткізуге бел бұған, басын қатерге тігіп, осыған да барған.

Әуезов – шығармашылықпен ғана шектелмей, ұлттық мәдениетті, оның ішінде өнердің әр саласын өркендетті елдер деңгейіне көтеруге барын, жанын сала тер төккен кісі. Сонау 1917 жылы Ойқудықта тұңғыш рет Еңлік пен Кебек оқиғасы бойынша сахналық ойын қойып, оның авторы да, қоюшы режиссері де, тіпті суфлері де өзі болғаны белгілі. Міне, содан бастап театр Мұхаңның жан-жақты шығармашылығының үлкен бір саласына айналды. Қазақтың тұңғыш трагедиясын жазған да, комедиясын жазған да, сөйтіп, ұлттық драманың өлмес үлгілерін алғаш өмірге әкелген де Әуезов болғанына ешкім күмән келтіре алмайды. Орыс және батыс драматургиясының үздік шығармаларын тәржімалап, ұлттық өнердің мазмұнын байыта түсуге қосқан ұланғайыр еңбегі бір төбе.

Ол ол ма, қазақтың операсы мен балетін қанаттандыруға да, бейнелеу, кескіндеу және кино өнерлерінің қаз тұруына да, музыка, ән-күй, орындаушылық және айтыс сияқты дәстүрлі өнер түрлерінің одан әрі дамуына да зер салып, дем беріп келгені қандай игі. Осынау баға жетпес еңбегімен өзі бір кезде нәр алған халқының өнер қайнарларының көзін ашып, бұлақтарын өзенге, өзендерін дарияға айналдырды.

Алаш партиясының тұжырымдамасы да, тұғырнамасы да, айқындамасы да әлгінде өзіміз айтқан бағдарламасынан айқын көрініп тұр. Ендеше, халқы алдындағы перзенттік парызын терең ұғынып, оның рухани дүниесін түлетуге бойындағы бар әлеуеті мен дәрменін аянбай жұмсаған Мұханның Алашқа іш тартуы, таңданарлық дүние емес. Тек сол ақтаңдақ кезеңді қайта ой елегінен өткізу керек, бүгінгі күн тұрғысынан әділ бағасын беру керек. Әуезов тағдырын талқыға түсірген тоталитарлық жүйе халқымыздың жарқын болашағы жолында күрескен Әлихан, Ахмет, Міржақып, Мұстафа, Жүсіпбек, Мағжан, Сәкен, Тұрар, Бейімбет, Ілияс сынды есілдердің өмірін қиды. Тағдырдың халқымызға көрсеткен бір рахымшылығы болар, ұстараның жүзіндегідей қауіп-қатердің үстінде жүріп Мұхтар аман қалды. Дегенмен осы қудалаудың кесірінен ұланғайыр шығармашылық жоспарын жүзеге асыруға жұмсайтын қаншама қымбат уақытын жазықсыз жаладан арылуға, өз тұғырнамасының дұрыстығын дәлелдеуге сарп етті.

Кей-кейде халқымыздың бетке ұстар перзенттерінің өмірі мен қызметіне келгенде, оларды бір-біріне қарсы қоюшылықтың шаң беріп қалатыны бар. Иә, ұлылардың арасында идеялық-саяси көзқарасы, қоғам жайлы пайымы жағынан ұғыныспаушылық та болған, демек оларды бүгінгі және келер ұрпақтың санасында тартысқа түсіріп қоймай, бір тұғырдың үстінен табыстырған абзал. Осыны қатты ескерген дұрыс. Өркениетті елдердің бәрі де өздерінің ұлы перзенттерін көзқарастарындағы, дүниетанымындағы қайшылықтарына қарамастан сүйе білген.

Әуезовке тән қасиет – ұлтшылдық емес, халқына деген шексіз сүйіспеншілік, биік парасатқа суарылған отаншылдық ұлы сезім. Мұны өркениетті елдердің зиялы азаматтары тани білген. Өйткені адамгершілігі биік, аса мәдениетті, өте парасатты, заманының озық ойлы адамы ретінде Мұхаң жер жүзіндегі көркем ой мен өнер саласында бұрын-соңды туған жарқын дүниелердің бәрін де қалтқысыз қастерлеген. Үндістанға барған сапарында ұлы халықтың "Рамаяна" мен "Махабхарата" эпостары жайлы үнді ғалымдарымен терезесі тең сұхбат құруы, Мәскеу университетінде қалмақтың "Жанғар", армянның "Давид Сасунский" дастандары туралы іргелі пікір қозғауы – міне, осының айғағы. Қырғыз халқының "Манасының" маңызы мен мән-мағынасы төркіге салынып, тағдыры қыл үстінде тұрғанда, Мұханның араша түскенін қырғыз ағайындар әлі күнге ауыздарынан тастамайды. Ал, Александр Фадеев орыстың "Игорь жорығы туралы жыры" мен "Евгений Онегинді" Мұхаң жатқа білетініне таң-тамаша қалып, сүйсіне сөз еткен еді.

Әуезовтің білімдарлығы мен бауырмалдығын әйгілейтін мұндай мысалдар өте көп. Шекспир мен Гогольден, Тургенев пен Толстойдан бастап, Еуро-

па және орыс классиктерінің ондаған шығармасын қазақ оқырманына аударып жеткізген еңбегі қаншалық. Басқа ұлттардың көрнекті өкілдерімен достасып, жастарының жылт еткен дарынын қалт жібермей байқай білген қасиеті де ел аузында. Оларды демеп, қол ұшын беріп келген. Қатарлас қаламгерлер мен кейінгі дарындарға қамқорлығы, әсіресе, Мұхаң Лениндік және Мемлекеттік сыйлықтар жөніндегі комитеттің мүшесі болған кезінде айқын көрінеді. Соғыс жылдарында жау қолында үлкен азаматтық және ақындық ерлік жасаған Мұса Жәлелдің "Маобит дәптері" өзінің мәңгілік өмірін бастаса, шағын ұлт өкілі Расұл Ғамзатовтың өлеңдері кең ауқымды дария болып ақса, сол кездегі дарын Шыңғыс Айтматов "Жәмиласынан" кейін-ақ өлемге танылса – мұның бәрінде де Мұхтардың игі үлесі ұшан-теңіз. Мұндай адамға ұлтшыл деп айып тағу ақылға сия ма? Өкінішке орай, осылай болғаны рас.

Шынайы достықтың шуағын өзі де көріп-білді. Ұлтшылдық, пантюркизм тәрізді жасанды күйе жағылып, басына қара бұлт үйірілгенде, Мұхтар Омарханұлы достарының, әсіресе, орыс тамырларының адалдығын, шынайы қамқорлығын сезінді.

Үлкен қоғам қайраткері ретінде дана жазушының жаһандық шеңберде халықтар арасындағы достықты нығайтуға атсалысқаны – өз алдына бір дүние. Бейбітшілік қорғау, Азия және Африка елдері жазушыларының ынтымақтастығы Кеңестік комитеттерінің жұмысына қатысқанда ол өзін Шығыс пен Батыс мәдениетінің бірегей білгірі ретінде танытып қана қойған жоқ, сонымен бірге қайта оянған Азияның, басқа да дамушы елдердің әдебиетін әлемдік тұғырға көтеруге зор күш жұмсап, қамқор бола білді.

Қарап отырсаңыз, Мұхтар Әуезов – бойындағы отаншылдық сезім мен адамзатқа ортақ гуманизм принциптерін ғұмырының соңына дейін қатар ұстап өткен ұлы жүрек иесі.

Бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздегі тыныштық пен ұлттар арасындағы татулық – қасиетті қазынамыз, негізгі дәулетіміз десек, бүгінгі ұлттық саясатымыз осыған негізделген, соны көздің қарашығындай сақтау қажет десек, Ұлтаралық келісім және саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы болып жарияланған биылғы игі бағдар алдағы уақытта да өз жалғасын таба берсін десек – Әуезовтей алыптардың өмірі мен өсиетін ешқашан естен шығармауға тиіспіз.

Сұрақ:

– Дүние жүзіндегі өркениетті елдердің әлеуметтанушылары жиырма жылдан бері жүргізіп келе жатқан болжамдары мен зерттеулерінің нәтижесін қазір ашық жариялай бастады. Олардың пікіріне жүгінсек – ХХІ ғасыр бір мәдениет пен екінші мәдениеттің, әр ұлттың зиялы ойы мен рухани қуат-күшінің күрес ғасыры болмақ екен. Сіздің ойыңызша, біздің ұлттық мәдени саясатымыз "мәдениет майданындағы" осы күреске дайын ба және ЮНЕСКО ауқымында аталып өткен Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің мерейтойы соған белгілі бір дәрежеде ықпал ете ала ма?

Н. Назарбаев:

– Менің ойымша, тәуелсіздік алғаннан бергі аз уақыттың ішінде біз өз ұлтымыздың рухани мәдениетін және оның қайнар қуатын толық таныта алдық. 1995 – 1997 жылдың ішінде ЮНЕСКО ауқымында Қазақстан Республикасының екі мерекесі аталып өтті және бір мерекенің аталып өтетіні анық болып отыр. Біз Абайдың 150 жылдық және Мұхаңның 100 жылдық мерейтойлары арқылы рухани тәуелсіздігімізді және әлемдік мәдениеттің үдерісіне тікелей қатыса алатынымызды, көркем-тарихи пайымның жалпыға ортақ әлемдік деңгейіне көтеріле алғанымызды дәлелдедік.

Дүние жүзінің 72 мемлекетінде 42 тілде шығармасы жарияланған, күллі зиялы қауым тегіс таныған Мұхтар Әуезовті қайтадан таныстырып жатуымыз артық.

Біз бұл жолы Әуезовті насихаттамаймыз, бізге керегі басқа, олар Әуезовті қалай түсінді, қандай дәрежеде өз ұлттарына таныстыра алды, Әуезов сол елдің рухани мәдениетіне қалай әсер етті, бізге осы қажет. Олардың сол туралы ғылыми пайымды пікірлерін күтеміз. Әуезовтің шығармалары оларды ойландырса, толғандырса, сезімін оятса, онда ол – қазақ халқы туралы да, оның тағдыры туралы да ойланғаны деп есептеймін. ЮНЕСКО-ның штабпәтерінде өткен салтанат соған толық куә болады. Ол мәжілісті Шыңғыс Айтматовтың төрт сағат бойы үздіксіз жүргізіп отыруында да үлкен мән бар.

Мұхтар Омарханұлының шығармашылығы – күллі түркі тілді халықтардың әлемдік мәдениетке қосқан үлесі, өткен тарихы үшін берген есебі, ісі түркі халқы сол Әуезов көтерілген биікте тұрып өзге жұртпен байланыс жасайды, деген пікірді айтқан Шыңғыс Айтматовтың дуалы сөзіне ешкім қарсы келмес деп ойлаймын.

Алдағы уақытта ЮНЕСКО деңгейінде аталып өтетін Түркістан қаласының 1500 жылдық мерейтойы да еліміздің беделіне бедел қосарына сенімім кәміл. Дүние жүзі ғұламалары тегіс мойындаған Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың да туғанына 1999 жылы 100 жыл толады. Әлемдік ғылыми орта оны да жоғары деңгейде салтанатпен атап өтетініне сенемін.

Біздің мемлекетіміздің мәдениет жөніндегі саясатының басты назары ұлтымыздың рухани мүмкіндігін қалайда әлемге барынша паш етуге бағытталып отыр. Әуезов – біздің бүгінгі адамзатқа ортақ мәдениет шеруіне қатысуға жолдама алып берген елшіміз. Мұның өзі, біздің халықаралық мәдени байланысымызды нығайтуға үлкен мүмкіндік береді. Ұлы тұлғаларды біз сол үшін де қадір тұтып, қастерлеуге міндеттіміз.

Сұрақ:

– Үндістанды азаттыққа жеткізген Джавахарлал Неру: "Мен өз елімді Батыстың көзқарасы арқылы таныдым және кәдімгі достық пейілдегі еуропалық оған қалай қараса, мен де сондай ғана дәрежеде түсіндім. Өйткені менің елімнің тарихы ағылшындардың көзқарасымен жазылған еді" – деген екен. "Үндістанды тану" атты Нерудің осы кітабының жаңағы сөздер жазылған

тұсын Мұхтар Әуезов көк қарындашпен үш рет сызып, леп белгісін қойып: "Менің халқымның да тарихы солай жазылды!" – депті. Мұхтар Әуезовтің бұл пікірінің мән-маңызы әлі де өзінің көкейкестілігін жоя қойған жоқ сияқты. Бұл туралы Сіздің көзқарасыңыз қандай?

Н. Назарбаев:

– Рухани тәуелсіздікке ұмтылмаған ел – тәуелсіз мемлекет ретінде ұзақ өмір сүре алмайды. Ұлттық мәдениеттің, ұлттың, мемлекеттің тұрлаулылығының, орнықтылығының өзі сонда жатыр. Исі адамзат үшін өндіріс құралы, тұтыну заттары, азық-түлік түрлері ортақ. Сондықтан да экономикалық ынтымақтастыққа барынша ұмтылып, қарым-қатынасты күшейту керек. Экономиканы өркендетпейінше өркениетті мемлекеттердің қатарына қосыла алмаймыз. Ондай өреге жетпесек, бізбен ешкім есептеспейді. Демек, біздің алдымызға қойып отырған мақсатымыз – ХХІ ғасырда Қазақстанды кез келген мемлекет өзімен санасатын, сыйласатын, кез келген мемлекетпен тең дәрежеде сөйлесе алатын мемлекет дәрежесіне жеткізу. Бірақ, мұның өзі ешқашан да тіліміздің, діліміздің, ұлттық дәстүр-салтымыздың есебінен жүзеге аспауы керек. Керісінше, біз өзіміздің ұлттық ойлау жүйемізді, тарихи танымымызды, рухани мәдениетімізді барынша терең дамыта отырып, барлық салада рухани тәуелсіздікке жетуіміз керек, сонда ғана мәдениетіміздің көсегесі көгереді. Біздің қазіргі ізденістеріміздің барлығы, сайып келгенде, осы рухани мәдениетті өркендетуге қызмет етуге тиіс.

Әрине, қазіргі естияр қауымның көзқарасы рухани тәуелді кезеңнің тұсында қалыптасты. Дербес ойлау жүйесі бар, ұлттық идея қанына сіңген, рухани тәуелсіздікті мақсат тұтқан азаматтарымыздың өзінің де пікірі, осындай кезеңде қалыптасқаны, белгілі бір дәрежеде осындай көзқарастың тамырынан нәр алғаны белгілі. Мұны бір күнде түзету мүмкін емес. Ал, ғылыми-мәдени саладағы түйінді мәселелерге келетін болсақ, бұл арада екіұдай пікір болуы мүмкін емес. Қытайдың ұлы ойшылы Конфуций: "Ең үлкен саясат – тәрбие" деген екен. Ендеше, біз де жаңа көзқарасты тәрбиелеуден, оны ұрпақтың бойына дарытудан бастауымыз қажет.

Мектеп оқулығынан бастап, әрбір ғылыми еңбек, көркем шығарма, мәдени шара рухани тәуелсіздік пен елдік идеясына қызмет етуге тиіс. Өкінішке орай, өткеннің шырмауынан айыға алмай жүрген ғалымдарымыз бен зиялыларымыз да жоқ емес. Социалистік қоғам тұсындағы жетпіс жылдық тарих – қазақ елінің де тарихы. Оны сызып тастай алмайсың, өйткені – ол біздің жүріп өткен жолымыз, тағдырымыз бен тарихымыз. Бірақ, сол тағдырлы кезеңді жаңа көзқараспен талдап, тиісті қорытынды шығарып, мемлекетіміздің тәуелсіздігін нығайта түсетіндей тұжырым жасау – басты міндетіміз. Кешегі тарих – бүгіннің іргетасы, ертеңіміздің іргесі. Бұл ретте дәл қазіргі өтпелі кезеңде өмір сүріп отырған зиялы қауымға үлкен міндет жүктеліп отыр. Біз соны жан-тәнімізбен сезініп, барынша жұмыла еңбек етуге міндеттіміз. Бұл – азаматтық парызымыз.

Әр ұлттың осындай тәуелсіздікке қадам басқан тұсында соның рухани тұтқасына айналған тұлғалары болғаны белгілі. Үндістан үшін Тагор, Қытай үшін Лу-синь, Пәкістан үшін Мұхаммед Икбал, Түркия үшін Атсыз қандай рухани тұлға болса, біз үшін Мұхтар Әуезов те – сондай ұлы тірек. Сондықтан да Мұхаңның жаңағы өкінішінің орнын толтыру – тәуелсіз еліміздің кез келген азаматының парызы. Мұхтар Әуезовтің мерейтойына мемлекеттік саясат дәрежесінде мән беріп отырғанымыздың өзі де сондықтан. Тұлғасыз ұлт – тұрлаусыз ұлт.

Сұрақ:

– Мәдениет – тұрақты және ұдайы дамуды қажет ететін құбылыс. Адамзатты өркениетке жеткізген де сол үздіксіз ізденіс пен толассыз толғаныс. Бүгінгі күнгі болар-болмас кідірістің орны ертең ойсырап тұруы мүмкін. Қазіргі қазақ мәдениетінің даму бағытында осындай өкінішке қалдыратын тұстар бар деп ойлайсыз ба? Әрине, экономикалық жағдай қиын. Бірақ ғасырлар бойы жеткен рухани жетістігімізден айырылып қалудың қаупі байқалмай ма? Көп нәрсені науқанмен шешіп жүрген жоқпыз ба? Мысалы, Абайдың туғанына 150 жыл толу мерейтойы қарсаңында ұлы ақынымыз туралы жаңа көзқарас қалыптасып, ұлттық ойлау жүйеміз соны бағыт алып, ғылыми әлемде тың пайымдауға жол ашылған сияқты көрінген. Алайда, мерейтой өтісімен Абай да, абайтану ілімі де назардан тыс қалды. Ертең Әуезов те, әуезовтану да сол күйді басынан кешпей ме?

Н. Назарбаев:

– Абай да, Әуезов те – мұндай науқанның шеңберіне сыймайтын дана тұлғалар. Әрине, мерейтой тұстарында ерекше көңіл бөлінгені заңды. Бірақ бұл – науқандық көрініс күйінде қалып қоймауы керек. Ғылымның әр саласы өзінің сол жеткен деңгейінде тоқтап қалмай, абайтану мен әуезовтану ілімін тереңдете түсуі қажет. Сол үшін де Ғылым министрлігі – Ғылым академиясының әдебиет институтында абайтану бөлімі мен "Әуезов үйінің" ғылыми-мәдени орталығы жұмыс істеп отыр. Әрине, ғылыми монографияларды жариялау қиындап тұруы мүмкін. Алайда, ғылыми ізденістер тоқталмауға тиіс. Мұны баспа мекемелері назарда ұстағаны ләзім. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің Шығармалар жинағының елу томдық толық басылымын жүзеге асыру көзделіп отыр. Бұл – мәдени-рухани өміріміздегі үлкен құбылыс боларлық жағдай. Ал енді соны алғашқы томдарынан кейін үзіп тастасақ не болады? Мұндай игілікті істі барынша қолдап, ғылыми басылымды дайындаушы ғалымдар мен баспаларға жұмсалатын қаржыны арнайы бөліп тұрған жөн. Шүкіршілік, Қазақстанның қазіргі қуат-күші оған толық жетеді. Жалпы, біздің ғалымдарымыз бен ғылыми мекемелеріміз кейінгі кезде қаражатты сылтау етіп бастаған зерттеулерін жеріне жеткізбей тастауды әдетке айналдырып алғаны байқалады.

Егерде сол зерттеуінің нәтижесі анық көрініп тұрса, мемлекеттік мекемелер одан бас тартпас еді деп ойлаймын. Ғылыми табандылық болмаған жерде, оған деген көзқарас та дұрыс қалыптаспайды. Ғылыми-рухани тоқырау осындай нәтижесіз қалған зерттеулерден басталады. Ал оған жол беруге болмайды. Сол себепті де Мұхтар тойында атқарылар іс-шаралар кешені Парламентте талқыланып, Үкімет тарапынан қолдау көрсетіліп отыр. Алматыдағы ғылыми-мәдени орталық – "Әуезов үйі" қайта жөндеуден өтті. Семейдегі Әуезов есіміне байланысты ғимараттарды салуға және жаңғыртуға қаражат бөлінген. Менің ойымша, осының ішіндегі ең игілікті іс – Мұхтар Әуезовтің көп томды академиялық шығармалар жинағы мен "Әуезов энциклопедиясын" басып шығару болса керек.

Бір айта кететін жәйт, өркениетті елдердің өз ұлыларын ұлағаттау өнегесінен үлгі алудың артығы жоқ. Әрине, мәселе соның бәрін қаз-қалпында қайталауда емес. Дегенмен, халқымыздың ұлттық мақтаныштарының мұраларын дер кезінде ізерлей жинақтап, ұқыпты түрде ғылыми айналысқа қосып, насихаттап отырудың маңызы ерекше екенін естен шығармағанымыз жөн. Мұхтар мұрасы – мұхиттай мол дүние. Оны жинақтап, ғылыми түсініктерімен, анықтамаларымен бүгінгі күн талабына және келер ұрпақ талғамына барлық жағынан сай етіп шығаруға әдебиетші, тарихшы ғалымдарды, абайтанушыларды, мұхтартанушыларды, ақын-жазушыларды ғана емес, барша зиялы қауымды, басқа да алыс-жақын елдерден бұл іске ниет білдірген белгілі зерттеушілерді де тартқан дұрыс. Өз басым Мұхтар Омарханұлына арналған дүниенің бәрі ұлы адамның есіміне лайық болса деген ниеттемін.

Қай жағынан алсақ та Мұхтар Әуезов бақытты адам, ол көзінің тірісінде де, дүниеден өткеннен кейін де халқының қалтқысыз сый-құрметіне, сүйіспеншілігіне бөленген, осындай мерекелі күндерде ғана емес, әрдайым жұртының жадында жаңғырып тұратын, тарихтың да, тағдырдың да сынына төтеп берген Ұлы Тұлға.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
М. ӘУЕЗОВТЫҢ 100 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН САЛТАНАТТЫ
ЖИЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 27 қыркүйек 1997 жыл

МҰХТАР ӘУЕЗОВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫ –
БҮКІЛ АДАМЗАТТЫҢ БАЙЛЫҒЫ

Бүгін, біз осы зәулім шаңырақтың астына еліміздің қоғамдық саяси және мәдени өміріндегі аса бір айтулы оқиға – қазақтың ұлы жазушысы, ғұлама ғалымы, кемеңгер ойшылы, туған топырағымыздың біртуар перзенті Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің туғанына 100 жыл толу салтанатын атап өтуге жиналып отырмыз. Мұхтар Омарханұлының есіміне байланысты басқа да мерейлі шаралар сияқты бұл бас қосу да – халқының асқақ мұраттары жолына бойындағы бар жақсысын: күллі ғұмырын, дарын қуатын, терең танымын, білімі мен білігін аямай жұмсап, рухани ұстаз атану халқына ие болған арыстарымызды, қазақ мәдениетінің, әдебиеті мен өнерінің асыл тұлғаларын бүкіл халық болып қастерлеу, мерекелеу сияқты жақсы салтымыздың жалғасы. Абай, Шоқан, Құрманғазы, Жамбыл, Шәкәрім... қандай жарқын есімдер, даналық жарқылы, дарын жасыны іспетті! Тіпті осы ғажайып шоғырдың ішінде айырықша жарқырап Мұхтар жұлдызы нұр шашып тұр.

Құлашын кеңінен сілтеуге мұрсат бермеген ғұмырының ішінде ол кең құлашты прозалық шығармалармен қатар хас шебердің өміріндей әсем ондаған әңгімелер, пьесалар, либреттолар мен сценарийлерді дүниеге әкелді, оның қаламынан туған тың тынысты әдеби зерттеулер мен терең мазмұнды оқулықтар қаншама, тәржімандық өнердің үлгісіндей әлемдік классиканың үздік туындыларын қазақ тілінде сөйлеткен аудармалары өз алдына біртөбе.

Әңгіме, әлбетте, санда емес, М. Әуезов туындыларының асылдығында, мінсіз сапасында. Ол "Абай жолы" эпопеясынан өзге бір жол жазбаған күннің өзінде, осы туындысының өзі-ақ оның келер ұрпақ көкірегінен мәңгілік орын алуы үшін жетіп жатыр еді.

Осы ғажайып шығарманы қолына алған сайын, оның әр жолын оқыған сайын көкірегінде өз елің үшін, өз халқың үшін мақтаныш сезімі оянады. Мұхтардың кемеңгерлігіне де, көрегендігіне де тәнті боласың, өзіміздің алуан қырлы төлтума мәдениетімізді әлемдік өркениеттің бөлігіне ажырағысыз балап, "жоқ, менің халқым ешкімнен де кем емес, менің халқым ұлы халық"

* "Егемен Қазақстан" газеті, 30 қыркүйек 1997 жыл.

деген жүрекжарды сөзіне тебіренесің. Ұлы ақын жайлы эпопеяның өн бойына өрілген ұлағат қазақтың мынау зеңгір аспан астында өмір сүріп жатқан еш пендеден кем емес екеніне шүбәсіз иландырады. Сөйтіп, өткенімізге мұқият зер сала қарауға ұмсындырады, тындырған ісіңді ұлы бабаларымыз ісінің таразысына тартуға ұмтылдырады, өз затыңды туа бітті табиғатыңды пайымдатпай қоймайды.

Ендеше Әуезовті қазақ әдебиетінің классигі демегенде не дейсіз. Ендеше "Абай жолын" біздің әдеби шығармашылығымыздың шыңға біткен шынары демегенде не дейсіз.

Осынау эпопеядан басқа Мұқаңның қаламынан туған "Қилы заман" хикаясы ше, "Ескілік көлеңкесінде", "Қаралы сұлу", "Қорғансыздың күні", "Көксерек", "Қараш-қараш оқиғасы" әңгімелері ше! "Еңлік-Кебек", "Қаракөз", "Қара қыпшақ Қобыланды" пьесалары ше, інжу-маржан басқа дүниелері ше!

Олардың бірде-бірін тебіренбей оқу мүмкін емес. Шығармаларының әрқайсысынан қазақ ауылының етене таныс тыныс-тіршілігі, ғасырлар бойы қазақ жұрты шешіп келген тағдырлық, тұрмыстық, имандылық мәселелері мен мұңдалап тұрады. Алайда бұл тек қазақтың пешенесіне ғана жазылған талай ма еді? Кешегі "Қилы заманда" мұндай құқайды басқа халықтар көрген жоқ па екен? Тегінде Әуезов шығармашылығына қазақтар ғана емес, әлемнің әр шалғайындағы жұрттардың айрықша ықылас қоюының бір сыры осында жатса керек. Әуезов көркем сөз құдіретінің қазақ көгінен шығандап, бүкіл адамзат аспанына шарықтауында жатса керек, оның осынау қарымы тәңір берген талантымен ұштасып, оны әлемдік деңгейдегі туындыгер деңгейіне көтеруінде жатса керек.

Әуезов шығармашылығының нағыз тереңдігін, оның азаматтың мәдениет қазынасына қосқан үлесінің қомақтылығын Қазақстанда ғана емес, ТМД елдерінде ғана емес, планетаның барша түкпірінде жақсы түсінеді. Жазушының осы мерейтойының ЮНЕСКО-ның аясында өткізіліп жатқаны да бекер емес. Бұл үшін біздің бәріміз осы халықаралық беделді ұйымның басшылығына және бас хатшысы Федерико Майор мырзаға шын көңілден ризамыз.

Алайда оның таза жазушылық еңбектен өзге – мекнат-машақаты мол, күллі күш-қайратыңды беруді талап ететін еңбектен өзге – түркология мен шығыстануды едәуір дамытқан әдебиетшілік еңбегі де болды. Ол әлемдік классиканың бірегей жұлдыздарын қазақ тілінде сөйлеткен біртұма аудармалар да жасалды. Республика ғылым академиясының толық мүшесі, Қазақ және Мәскеу университеттері профессоры бола жүріп, белсенді ғылыми әрі педагогикалық қызметпен де айналысты. Республика Парламентінің депутаты, көптеген кәсіби және қоғамдық ұйымдардың мүшесі ретінде белсенді жұмыс атқарды. Денсаулығы керемет мықты бола қоймаған бұл адамның осыншама қыруар жүкті қалай көтергеніне, бәріне де үлгергеніне әрі бәрін өзіне тән ыждағаттылықпен, тамаша талантпен атқарғанына еріксіз қайран қаласыз.

Оның бүкіл өмірі тағдырдың тауқыметі мен ауыртпалығына толы болды. Халықтың ар-ожданы, оның ойы мен арманының көрінісі болған "Алаш" ұйымының басшылары қызылдардың құрығына түскен кезде олармен бірге Мұхтар Омарханұлы Әуезов те қуғын-сүргінге ұшырады. Тағдыр оны ең ауыр қатерден аман алып қалды, алайда "буржуазияшыл ұлтшылдығы" үшін тағылған дәлелсіз айыптау өмірінің соңғы күндеріне дейін дерлік қара елестей қалмай қойды. 30 жылдарда да, 40, 50 жылдарда да ол тоталитарлық режим органдарының жазалау қылышы өзіне талай рет төнгенін бүкіл болмысымен сезіп-біліп отырды. Бұған қоса айтарым: тіпті Омарханұлы қайтыс болғаннан кейін де режим бұл адамды сүйіп және құрмет тұтқан адамдармен есеп айырысуға әрекет жасады. Сол арқылы оның өзін де амалын тауып төмендетпек, ұлы Мұқаңа күйе жақпақ болды. Осы залда отырғандардың ешқайсысы біле қоймайтын бір мысал келтірейін. Осыдан он жыл бұрын, біз Әуезовтің туғанына 90 жыл толуын атап өттік. Содан көп уақыт өтпей-ақ республика партия ұйымының "штабында" бір назар аударарлық құжат өмірге келді. Шынын айтқанда бұл Республика компартиясы Орталық комитетінің идеология бөлімі Мәскеуге жолдаған, есек-аяңға құрылған хат болатын.

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ
ПО СЛУЧАЮ 100-ЛЕТИЯ М. О. АУЭЗОВА***

Алматы, 27 сентября 1997 года

**Дорогие друзья! Соотечественники!
Уважаемые гости!**

Сегодня мы собрались по случаю 100-летнего юбилея со дня рождения нашего великого земляка – выдающегося казахского писателя, ученого, мыслителя Мухтара Омархановича Ауэзова.

Абай, Чокан, Курмангазы, Жамбыл, Шакарим... Великие и дорогие сердцу имена. Но даже в этом удивительном созвездии имен звезда Мухтара Ауэзова излучает особый свет.

За свою жизнь он наряду с полноформатными прозаическими полотнами создал десятки мастерски написанных рассказов, пьес, либретто и сценариев, множество оригинальных литературоведческих исследований и глубоко содержательных учебников, как блистательный переводчик заставил заговорить по-казахски целый ряд лучших образцов мировой литературной классики.

Разумеется, дело не в количестве, а в высокой благородной пробе и безупречном качестве творений М. О. Ауэзова. И если бы, кроме эпопеи "Путь Абая", он за всю жизнь не написал больше ни одной строчки, то его имя уже было бы вписано золотыми буквами в летопись мировой литературы.

Истинную глубину творчества М. О. Ауэзова, его вклад в культурную сокровищницу человечества хорошо понимают не только в Казахстане, не только в странах СНГ, но и во всех уголках планеты. Не зря ведь нынешний юбилей писателя проводится под эгидой ЮНЕСКО, за что все мы искренне признательны руководству этой авторитетной международной организации и ее Генеральному секретарю господину Федерико Майору.

Но кроме чисто писательского труда – изнурительного, требующего полной самоотдачи, – была еще кропотливая литературоведческая работа, значительно обогатившая тюркологию и востоковедение. Были непревзойденные переводы на казахский язык шедевров мировой классики. Была

* Назарбаев Н. А. "Избранные речи". Том III. 1995–1998 гг. – Астана: ИД "Сарыарка", 2009. – 582 с.

активная научная и педагогическая деятельность на посту действительно члена Академии наук республики и профессора Казахского и Московского государственных университетов. Была активная работа в должности депутата республиканского парламента, члена многих профессиональных и общественных организаций... Остается только поражаться, откуда брал силы этот не отличавшийся богатырским здоровьем человек, чтобы тащить такой неподъемный воз, везде успевать и все делать с присущими ему скрупулезностью и блеском!

Жизнь постоянно его ломала и корежила. Когда в жернова тоталитарного режима попали лидеры организации "Алаш", являвшиеся совестью народа, выразителями его дум и чаяний, вместе с ними подвергся репрессиям и Мухтар Омарханович Ауэзов. Судьба уберегла его от самого страшного, но огульное обвинение в "буржуазном национализме" незримым шлейфом тянулось за ним почти до самой его смерти. И в 1930-е, и в 1940-е, и в 1950-е годы он всем своим существом ощущал занесенный над ним меч карательных органов.

Скажу больше: даже после смерти Мухтара Омархановича режим пытался свести счеты с теми, кто любил и почитал этого человека, дабы хоть как-то принизить и испачкать грязью и его самого. Приведу один пример, вряд ли известный кому-либо из сидящих в этом зале. 10 лет назад, сразу после окончания торжеств по поводу 90-летия со дня рождения Ауэзова, в недрах "штаба" республиканской парторганизации родился один любопытный документ – записка, а по существу – донос идеологического отдела ЦК Компартии Казахстана, направленный руководству Центрального Комитета. Он содержал яростные нападки на Союз писателей Казахстана, не обеспечивший проведение "линии партии" в ходе этого мероприятия.

Самое мягкое обвинение состояло в том, что, цитирую, "аудитория состояла в подавляющем большинстве из людей одной национальности, и отдельные билеты попали в руки случайных, не совсем достойных лиц".

Далее обвинения адресовались предоставленному Союзом писателей докладу. В нем, по мнению доносителей, о творчестве и жизненном пути М. О. Ауэзова говорится в драматически-трагедийном аспекте, значительно преувеличены масштабы репрессий среди творческой интеллигенции Казахстана, о давлении, оказываемом идеологическим руководством республики на писателей, о заслонах, которые якобы ставятся на пути свежих идей и новых произведений.

Не стану оглашать имена авторов этого пасквиля – пусть будет им судьей их собственная совесть. Замечу другое: попытка организовать громкий скандал с "идеологической" подоплекой напрямую увязывалась с именем Мухтара Ауэзова, а значит, и сам этот скандал должен был задеть честь и достоинство великого писателя. К счастью, тогда удалось предотвратить готовившуюся "чистку рядов", но чувство горечи и брезгливости, честно говоря, не покидает меня и по сей день.

К счастью, те времена безвозвратно ушли в прошлое. Сегодня никто не вправе оказывать давление на мастеров литературного цеха, ограничивать их творческий поиск и рецензировать их произведения. Так пусть же нравственным ориентиром в творчестве наших писателей станет вдохновляющий пример, который являет всем нам Мухтар Омарханович Ауэзов!

Уважаемые участники собрания!

Подобно тому, как принадлежат всему человечеству Фирдоуси и Гомер, Гете и Бальзак, Шекспир и Толстой, принадлежит ему и Ауэзов. Это подтверждает и тот факт, что почтить память писателя к нам приехали люди со всех концов света.

Я рад возможности приветствовать наших гостей – представителей авторитетных международных и региональных организаций, писательских объединений государств СНГ и стран дальнего зарубежья, работников, профессионально занимающихся вопросами культуры, посланцев творческой интеллигенции всех областей Казахстана.

Ваше присутствие в этом зале лишний раз свидетельствует о том, что культурный обмен на межгосударственном и межрегиональном уровнях не прекращается. Значит, культура по-прежнему остается послом мира. И это прекрасно.

От своего имени и от имени всех граждан Казахстана я выражаю вам, уважаемые гости, искреннюю благодарность за сопричастность к этому эпохальному событию в жизни нашей страны, за стремление разделить нашу радость и отдать должное достижениям казахстанской культуры. Желаю вам крепкого здоровья, счастья, благополучия и безусловной реализации всех ваших творческих замыслов!

**ПОЗДРАВЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ ПО СЛУЧАЮ
ПРАЗДНОВАНИЯ 50-ЛЕТИЯ СО ДНЯ ВЫПУСКА ПЕРВОГО
КАЗАХСТАНСКОГО ЦИНКА***

Усть-Каменогорск, 6 октября 1997 года

Я прибыл на этот замечательный праздник с большим удовлетворением. Как вы знаете, по специальности я тоже металлург и поэтому хорошо знаю тот героический труд, которому вы посвятили себя. Вместе с вами я тяжело переживал, когда промышленность нашей республики, в том числе цветная металлургия, оказалась в кризисе по известным вам причинам. Немало усилий пришлось приложить, чтобы выправить становой хребет экономики – тяжелой индустрию.

Самым трудным в ряду возрождаемых предприятий был ваш свинцово-цинковый комбинат, потому что производство здесь очень сложное, капиталоемкое. Чтобы наладить работу, надо "вытянуть" рудную базу, а это требует больших финансовых вливаний. Но решили и эту проблему, сделав привлекательной для инвесторов новое объединение горнообогатительных комплексов и металлургических переделов области с рудной базой – открытое акционерное общество "Казцинк". Результаты не замедлили сказаться: теперь две ведущие международные компании – швейцарская "Гленкор" и испанская "Астуриано де-цинк", создав специально для работы в Казахстане свою дочернюю фирму – "Казастур цинк АГ", вкладывают средства в развитие рудной базы, техническое перевооружение предприятий "Казцинка". Объем их инвестиций достигнет 400 миллионов долларов США. Радует, что металлурги теперь работают, получают зарплату, видят перспективу.

Меня часто спрашивают, что мы строим – капитализм или социализм? Никаких "измов", просто мы хотим создать нормальную жизнь для всех казахстанцев.

Сегодня мне выдалась возможность низко поклониться металлургам не только за их героический труд, но и за ту поддержку, которую они мне всегда оказывали во время выборных кампаний на высокие государственные посты. Такая поддержка давала и дает силы твердо идти по пути реформ...

* Газета "Казахстанская правда", 9 октября 1997 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ КОРЕЙЛІКТЕРДІҢ ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРҒАНЫНА 60 ЖЫЛ ТОЛУЫНА ОРАЙ ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 10 қазан 1997 жыл

"Халықтардың біртұтас отбасында!" ұранымен өтетін бүгінгі мерейтой, елімізде Қоғамдық татулық және саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылын өткізумен тұстас келіп отыр. Мұның өзіндік ерекше мәнісі бар, өйткені Ресейдің Приморье өлкесінде ежелден тұрып келе жатқан корейлердің тағдыры қасіретті болды: шпиондық жасады деген жалған айып тағылған тұтас халық тіршілік етіп отырған жерлерінен қуылып, қарулы айдауылмен өздеріне бейтаныс өлкеге қоныс аударылды, олардың көпшілігі – жүз мыңға жуық адам Қазақстанға зорлап көшіріп әкелінді.

Бұл қасіреттің ауқымын дұрыс пайымдаған қазақтар қоныс аударушыларды ағайынгершілікпен қарсы алды. Оларға тамағы мен киімінен бөліп берді, жан жылуын сыйлап, баспанасының аясына алды. Осы арқылы алғашқы сенімсіздіктің салқындығы жойылды, берік, көп жылдық достықтың мықты негізі қаланды.

Еңбексүйгіштік, табандылық пен өзара қолдау көрсету корейліктердің жаңа жерге көндігіп кетуіне ғана емес, сонымен бірге өзінің ұлттық дәстүрі мен салтын сақтап қала отырып, республикада тұратын халықтардың отбасында лайықты орын алуына көмектесті. Сіздердің Қазақстанның өлеуметтік-экономикалық рухани дамуына қосқан үлестеріңіз кеңінен мәлім. Біздің ортақ шаңырағымызда азаматтық татулық пен ұлтаралық тұрақтылықты нығайтуға да сіздер көп үлес қостыңыздар.

Бүгінгі таңда, елімізде жүргізіліп жатқан реформаларға белсенділікпен қатыса отырып, сіздер қоғам өмірінің барлық салаларын түбегейлі өзгертуге, мемлекетіміздің сенімді түрде ілгері басуы мен гүлденуіне көмектесіп келесіздер. Корей қауымының өкілдеріне, олар арқылы Қазақстандағы барлық корейлерге мықты денсаулық, отбасында үлкен бақыт, еңбек пен оқуда жаңа табыстар тілеймін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 10 қазан 1997 жыл.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА ЖОЛДАУЫ*

Алматы, 10 қазан 1997 жыл

ҚАЗАҚСТАН – 2030
БАРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ӨСІП-ӨРКЕНДЕУІ, ҚАУІПСІЗДІГІ
ЖӘНЕ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ АРТУЫ

*Жаңа ғасыр табалдырықтан аттайды,
басқа дәуір туып келеді.*

Вергилий

Әр дәуірдің өз міндеттері бар.

Гейне

КІРІСПЕ

Өткен күннен алыс жоқ, келер күннен жақын жоқ.

Қазақтың халық мақалы

Қадірлі халайық!

Мен сіздерге, Қазақстан халқына, қоғамымыздың болашағы мен мемлекетіміздің мұраты хақындағы өзімнің пайымдауымды жолдап отырмын. Мен Сіздерге осынау болашаққа қол жеткізіп, өз мұратымызды іске асыруға жәрдемдесе алады-ау деген сенім ұялататын стратегияны ұсынғым келеді.

Мен сіздермен келер ғасырға, жаңа мыңжылдыққа, алыс перспективаға ендеп бойлайтын болашақ жайлы өзімнің ой-толғаныстарыммен бөліскім келеді. Біз өзіміздің болашағымызды және балаларымыздың болашағын қандай күйде көргіміз келеді, осыны айқындап алатын уақыт жетті.

Бұл бізге не үшін қажет? Менің ойымша, біздің әрқайсымызда ендігі жерде тек бүгінгі күнмен ғана, ағымдағы міндеттерді толассыз шешумен ғана өмір сүруге болмайтындығын терең түсіну сезімі пісіп-жетілді.

Біз ненің іргесін тұрғызымыз келетінін, таңдап алған мақсатымызға алып келетін өз дамуымыздың траекториясы, даңғылы қандай болуға тиіс екендігін анық білуге және ұғынуға тиіспіз.

* Назарбаев Н. Қазақстан – 2030: Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. – 144 бет.

Өзіміздің басым мақсаттарымызды дұрыс айқындап, тиісті стратегияларымызға таңдау жасап, осы жолмен жүру үстінде ерік-жігер мен төзімділік таныта отырып, біз өзімізді бұралаң-бұрылысты сенделістерден, күш-қуатымызды, уақытымыз бен ресурстарымызды жөнсіз зая кетіруден сақтандырамыз.

Мықты стратегияға ие болып әрі табандылық таныта отырып, біз жолымызда кездесер кез келген күрделі кедергілерді абыроймен еңсере аламыз.

Бүгінгі таңда басымыздан кешіп отырған қиын жағдайлар бізді күш-қуатымыз бен үміттен айырмауға тиіс. Перспективаларымызды айқын ұғыну, жолымызда тұрған қиындықтар мен қауіп-қатерді бүкпесіз түсіндіру біздің қоғамымыздың барша азаматтарын осынау ортақ міндетті шешу үшін жұмылдыруға жәрдемдеседі.

Біз бүгінгі кезеңнің міндеттерінен өзге біздің ұрпақтың келер ұрпақтар алдында орасан зор жауапкершілік жүгін арқалайтынын: әкелер мен аналардың, аталар мен әжелердің өз балалары мен немерелері алдындағы жауапкершілігін күнделікті есте ұстауға тиіспіз.

Біз өз балаларымыз бен немерелерімізді сонау алыс болашақта, олар біздің жасымызға жеткен кезде қандай күйде көргіміз келеді?

Олар әл-ауқатты өмір сүре ме, тоғайған, дендері сау әрі білімді-білікті бола ма?

Олар жақсы әрі азат қоғамда өмір сүре ме?

Олар бейбіт-татулықта өмір сүре ме?

Олар өз қауіпсіздігі мен балаларының қауіпсіздігі үшін алаңсыз бола алар ма, көшелермен емін-еркін жүріп, өз дүние-мүлкі үшін қауіптенбес болар ма?

Біз оларға қуатты мемлекет пен өзіміздің жақын және алыс көршілерімізбен достық қарым-қатынасымызды мұра етіп қалдыра аламыз ба?

Біз осынау қарапайым, бірақ маңызды сұрақтарға бүгіннің өзінде жауап беруге тиіспіз.

Бір данагөй: егер сіз қайда бет алып бара жатқаныңызды білмейтін болсаңыз, онда сізді ол жерге кез келген жол алып баруы мүмкін деген екен. Осыны естен шығармай, болашақтың моделін жалпыланған түрде және нақты қысқа мерзімді мақсаттар түрінде ұдайы көз алдымызда бағдар етіп ұстауға тиіспіз. Мұның өзі қандай да бір іс-әрекетке кірісе отырып – біз дұрыс бағытпен жүріп келеміз бе әлде бағдардан ауытқыдық па, оқиғалардан ілгеріге оздық па әлде шабандап қалып келеміз бе – ұдайы таразылап отыру үшін қажет.

Бүгінгі күнді ертеңгі күнмен ойша салыстырған кезде, бұл процесті сан рет қайталай отырып, проблемалардың ауқымы мен олардың маңызын өзгеше қабылдайсың. Өзімізді әлем мен бүкіл планетаның бір бөлігі ретінде түйсіне отырып, біз жаңа дәуір мен жаңа уақыттың тынысын және олардың жуықтай түскенін сезінеміз.

Қазақстан жаңа мемлекет ретінде көптеген империялардың: Оттоман, Австро-Венгрия, ал мүлде таяуда – Кеңес Одағының жан тәсілім еткенін көрген дәуірде дүниеге келді.

Біз жаңа мемлекетті, жаңа нарықтық экономика мен жаңа демократияны көптеген өзге де жас тәуелсіз мемлекеттер осы тәрізді жолды басынан кешіп те үлгерген уақытта құру үстіндеміз.

Біз қуатты сыртқы күштер келешегімізді айқындауда сөзсіз елеулі рөл атқаратын күннен-күнге өсе түскен ауқымдану мен ұлғайып келе жатқан өзара тәуелділік дәуірінде өмір сүріп отырмыз.

Егер біз өз ниетімізді байсалды ұстансақ және пайымды да парасатты болсақ, өз дамуымыздың ішкі және сыртқы факторларын бүкпесіз талдап-таразылауға қабілетті болсақ, онда біздің жалпы топтасуымыз, өз тарихымыз бен ерекше жағдайларымыз негізінде дұрыс жолды таңдап алу мүмкіндігіміз де бар.

Біз басқа елдердің тәжірибесін зерделей алсақ та әрі солай етуге тиісті болсақ та және халықаралық қоғамдастықтағы қолайлы үрдістерді пайдалана алсақ та, біздің жасымызға жеткенде балаларымыз бен немерелеріміз мақтан ете алар Қазақстанды құру жөніндегі үмітіміз бен арманымызды іске асыру үшін қажетті осынау орасан зор жұмысты өзге ешкім де емес, тек біздің өзіміз ғана игере аламыз.

Неліктен нақ бүгінгі таңда біздің алдымызда осы міндет тұр?

Өйткені кеше біз бұған даяр емес едік, тәжірибеміз бен білігіміз жетіспеді, жағдай, ересен тұрақсыздық пен тұрлаусыздық мүмкіндік бермеді. Міндеттің өзі де басқа болатын. Алдыңғы кезеңнің күллі мәні мынаған: басталып кеткен аласапыран өтпелі кезеңнің буырқанған жағдайында дербес мемлекет ретінде табан тіреп қалуға келіп сайды. Көптеген көріпкелдер біз сәтсіздікке ұшыраймыз және де мемлекет құрылысының, қоғамдық және экономикалық қайта құрудың бұрын-соңды болмаған міндеттерін игере алмаймыз деп сәуегейлік еткен-ді.

Бірақ алғашқы сынға біздің лайықты төтеп бере алғанымыз – еңсемізді тік ұстап, иілмегеніміз бүгін-ақ айқын. Барлық қиындықтарға қарамастан біз бейберекетсіздік пен жөнсіздік шыңырауынан шыға білдік.

Қазір біз тұрақтану кезеңіне өтудеміз. Ең өзекті және маңызды міндеттерімізді шешуде қол жеткізген табысымыз бізге жан-жағымызға үңіле зер тастауға, өткен жолымызды таразылауға әрі болашаққа батылырақ көз салуға, алдағы дамуымыз туралы ойлауға, өз жоспарларымызды түзеуге мүмкіндік береді.

Аса ауыр жағдайларда жинақталған мемлекеттілік құру, саяси және экономикалық реформалар жүргізу тәжірибесі, әлем және оның дамуы туралы білім-білігіміз, қазақстандықтардың төзімділігі мен түсінушілігі бізге қосымша күш-қуат пен сенімділік үстейді.

Бұл міндеттерді шешуді ертеңге қалдыруға да болмайды, өйткені біз өз реформаларымызды толық аяқтағанша күтіп те отыра алмаймыз.

Басқаша айтқанда, кеше өлі ерте болатын-ды, ал ертең кеш болып қалуы мүмкін.

Мемлекетіміз бен қоғамымызды құрудың дұрыс стратегиясын таңдап алудың өміршең мәні бар. Екшеле талданып жасалған стратегиялық жоспар назарды жинақтайды, тәртіпке жұмылдырады және жәрдемдеседі.

Ол мемлекет назарын басымдықтардың аса қысқа тұжырымды тізбесіне жинақтайды, ол тәртіпке жұмылдырады әрі Үкіметті осы міндеттер мен стратегияларды күнделікті шешіп отыруға талпындырады. Ақыр аяғында, ол біздің мақсаттарымыздың іске асуына алып келетін күн сайынғы және жыл сайынғы шешімдерді қабылдауымызға жәрдемдеседі.

Бірақ мұның өзі жеткіліксіз. Осы нұсқауларды өмірге енгізудің, жобаланған жоспарларды іске асырудың маңызы мүлде кем емес. Сондықтан әрбір министрлік пен ведомство өз жұмысын әрбір күн, ай мен жыл біз қадам басқан сайын қойылған мақсаттарымызға қарай ілгерілейтіндей етіп ұйымдастыратын жүйені құру аса қажет.

Мемлекеттік қызметшілер күн сайын алдарындағы стратегиялық мақсаттар мен басымдықтарды көріп отыруы, екінші кезектегі және күнделікті міндеттерді шешуге алаңдамастан оларды іске асыруы қажет.

Қабылданатын заңдар мен шешімдер біздің стратегиямыздың арнасында, жұмыс жинақы, жұмылған әрі үйлесімді болуға тиіс.

Келесі жылдан бастап біздің жыл сайынғы жоспарларымыз ұзақ мерзімді басымдықтарымызға сәйкес болуға тиіс. Оның үстіне, мониторинг жүйесі қойылған мақсаттарымызға қол жеткізуде біз қаншалықты ілгеріледік деген сұраққа жауап беруге тиіс. Сондықтан бізге стратегиялық жоспарлау мен стратегиялық бақылау, есептілік пен жауапкершілік жүйесі қажет.

Біздің алға қарай тұрақты жылжуымыздың басты шарты – біздің қоғамымыздың алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудегі біртұтастығы, халықтың барлық жіктері мен топтарының ортақ міндеттерді шешуге бағытталған стратегия айналасында топтасуы. Егер біз қоғам мен халықтың түрлі топтарының қажеттіктерін дұрыс ескеруге, басымдықтарды дәл айқындап, олардың іске асырылуын қамтамасыз етуге қабілетті болсақ, онда бұл ақиқатқа айналады. Мұны мемлекеттің халықтың жекелеген топтарымен және жеке-ше сектормен ынтымақтастығы негізінде іске асыру қажет.

Осы Жолдау менің Қазақстан халқына ішкі және сыртқы саясатымыздың негізгі бағыттары туралы жыл сайын Жолдау арнап сөз сөйлеу жөніндегі Конституциялық міндеттерімің шеңберінде әзірленген болатын. Бірақ мен жоғарыда атап өткендей, біздің мемлекетіміз, тұтас алғанда қоғамымыз үшін де координаттар жүйесі болып табылатын, соның шеңберінде жыл сайынғы іс-қимыл жоспарларымызды жасай алатын неғұрлым ауқымды болжам мен стратегияны қажет етеді. Сол себепті осы мәселелерге ерекше орын беріліп отыр.

Президенттің Қазақстан халқына ішкі және сыртқы саясаттың негізгі бағыттары туралы бұдан кейінгі жыл сайынғы Жолдаудағы ұзақ мерзімді стратегияның іске асырылуына берілетін бағаны қамтиды, сондай-ақ алдағы жылға арналған нақты міндеттерді айқындайтын болады.

1 БІЗ БҮГІН ҚАЙ ЖЕРДЕ ТҰРМЫЗ?

Адамдардың өмірінде шарықтау сәті бар, ол, егер дұрыс пайдалана білсе, табысқа жеткізеді. Егер оны қолдан шығарып алса, онда одан кейінгі жол қайраңға малтығып, тайғақ кешумен ұласады.

Шекспир

Ұланғайыр мүмкіндіктер баршаға беріледі, бірақ көп жандар олармен ұшырасқанын сезбейді де.

Даннинг

Соңғы алты жыл ішінде біз екі басты стратегиялық мақсатты көздедік. Біріншіден, Қазақстан егемен тәуелсіз мемлекет болды. Көптеген адамдар қазір мұны тиісті нәрсе ретінде қабылдауға әзір, бірақ қазақстандықтар мұның біздің тарихымызда қаншалықты сирек әрі қиындықпен болғанын ұмытпауға тиіс.

Екіншіден, біз кең ауқымды әлеуметтік, саяси және экономикалық реформаларды жүргізе бастадық. Аталған мақсаттарға әлі жете қойғамыз жоқ, дегенмен, жекелеген бағыттарда көзге түсер нәтижелеріміз де бар.

Енді ахуалды терең таразылау, дамуымызды әлемдік тәжірибе тұрғысынан талдау және реформаларымызды іске асыру мен жаңа институттарымыздың қалыптасу дәрежесін үздік әлемдік тәжірибемен салыстыру маңызды. Өзіміздің секем және босаң тұстарымызды салиқалы тұрғыдан талдап, тек содан кейін ғана дербес төл стратегиямызды талдап жасаудың маңызы бұдан бір де кем емес.

Біздің ішкі бекем тұстарымыз бен Қазақстанның қолындағы сыртқы мүмкіндіктерді, өзімізге тән босаң тұстарымыз бен сыртқы қатерлерді талдаудан бастайын.

Еліміздің қолында сегіз артықшылық бар.

Біріншісі. Біз өзіміздің тәуелсіз, егемен мемлекетіміздің негізін қаладық. Барлық қажетті мемлекеттік институттар қазірдің өзінде бар әрі ай сайын тәжірибесі мен біліктілігін ширата түсуде. Бірақ мемлекетіміздің құрылысы аяқталатын күн әлі алыс.

Екіншісі. Біз жетпіс жыл бойы өзіміз өмір сүрген ескі саяси және экономикалық жүйеден іргемізді түбегейлі аулақ салдық. Бүгін мүлде жаңа мемлекет өмір сүріп отыр, мүлде өзге саяси және экономикалық жүйе жұмыс істеуде.

Үшіншісі. Қоғамымыздағы өзгерістер ықпалымен, өзіміз көбіне оны түйсіне де бермей, құндылықтардың сапалық тұрғыдағы өзге жүйесі мен адамдық қарым-қатынастардың жаңа түріне дағдылана отырып, өзіміз де түгел өзгердік. Қысқасы, біз азаттық алдық. Мемлекеттік-ұжымдық дүние-

танымның жекешіп дербес дүниетаныммен алмасуы біздің өміріміздің әрбір қырын өзгертті. Әрине, ескі жүйе шақтап болса да неғұрлым сенімді әлеуметтік игіліктер беріп келді әрі бірсыпыра салаларда жетістіксіз де болған жоқ. Алайда, экономикалық тұрғыдан бәсекеге қабілетсіз болғандықтан, ол жүйенің күйреп тынғанын да ұмытпауға тиіспіз. Ол әлеуметтік жағынан да осал болып шықты, өйткені адамдардың көпшілігінің тұрмыс деңгейі шетелдегі тұрмыс деңгейінен төмен еді. Ол, сондай-ақ жеке адам хақында да осалдық танытты, өйткені еркіндік бермеді. Нарықтық экономика мен демократиялық тұрғыда таңдап алынған мемлекет Қазақстанға қандай шамада өркендеу мен бостандық әкелерін уақыт өте келе біздің өз тәжірибеміз көрсетуге тиіс. Өтпелі кезең уақытында біздің азаматтарымыздың көпшілігі қилы істі бастан кешірді әрі көп нәрсені құрбан етті. Бірақ біз мұны тек сіздер мен біздің игілігіміз үшін ғана емес, ең алдымен балаларымыз бен немерелеріміз үшін жасап отырмыз.

Төртіншісі. Біздің басты он игіліктеріміздің ішінде халқымыздың немесе былайша айтқанда, адам ресурстарының сапасы тұр. Біздің ғылыми және шығармашылық әлеуетінің деңгейі жоғары, білім өресі биік халқымыз бар. Көптеген елдерде бұл жоқ әрі олар осындай сапаға жетуді өздерінің стратегиялық мақсаттарының бірі санайды. Мұның өзі – біздің халқымыз бен бұрынғы жүйенің аса ірі жетістігі. Біз қолымыздағы осындай баға жетпес капиталды жан-жақты дамытуға және оның дамуы үшін барған сайын жаңа әрі неғұрлым өркениетті жағдай туғызуға тиіспіз.

Бесіншісі. Біздің табиғи ресурстарымыз – орасан зор байлық. Алайда мұның өзі қаншалықты кереғар көрінгенімен, әлемдік тәжірибе табиғи байлығы бар көптеген елдердің оны дұрыс игере білмегендіктен, ақыры кедейлер қатарынан шыға алмағанын көрсетеді. Алайда Шығыс Азияның неғұрлым серпінді дамыған елдері – табиғи ресурстары жоқ елдер. Осының бәрі жетекші фактор, бұл – адамдардың өзі, олардың ерік-жігері, күш-қуаты, табандылығы, білім-білігі екенін тағы да дәлелдей түседі. Бұл – бізге гүлдену мен тәуелсіздік есігін айқара ашуға мүмкіндік беретін нақ сол "алтын кілттің" өзі.

Әлемнің келеңсіз тәжірибесін де үйрену қажет. Ол даму стратегиясының немесе оларды іске асыру қабілетінің болмауы табиғи байлықтар әлеуетінен басым түсетінін айқын көрсетіп отыр. Сондықтан, бұдан біз шығаратын басты қорытынды – ойластырылған стратегия жасап, оны барлық қиындықтарға қарамастан жүзеге асыру қажеттігі. Жер қойнауының байлығы – барша келер ұрпақтың игілігі. Бұған қарап босаңсымауымыз керек. Керісінше, Үкіметті қоса, біздің бәріміз ондай байлық қолымызда болмағандағыдай өмір сүріп, жұмыс істеуге тиіспіз.

Алтыншысы. Біздің ауқымды алқаптарымыз, ауыл шаруашылығы жерлеріміз – орасан зор әлеуетіміз. Көптеген өлшемдер бойынша біз Канада мен Австралияға ұқсаспыз, бізге тек бір нәрсе – олардың өнімділігі мен экспорттық әлеуеті жетіспейді. Бұл жерде де, тағы да ең бастысы – нақты және тиімді стратегия, адамдар мен капитал.

Біздің жетінші бекем тұсымыз қоғамымыздың саяси тұрақтылығы мен бірлігінде жатыр. Біз қоғам ішінде тікелей тайталасқа жібермей, ахуалды тұрақтандыра білдік, мұны мақтан етеміз, өкінішке қарай, көптеген дамушы және кешегі коммунистік кейінгі елдердің бұған қолы жеткен жоқ. Алайда толық тұрақтылықтың, топтасу мен бірліктің ауылы әлі алыс жатыр, сондықтан біздің баршамыз өзімізді біртұтас отбасымыз деп сезіну, өз мақсаттарымызды айқын біліп, оларға қарай келісе ілгерілеу үшін алдағы уақытта көп жұмыс тындыруға тура келеді.

Бұл – бір-бірімізбен кедейшілік пен жоқшылық жағынан теңесу, теңгермешіліктің жаңа жүйесін орнату да емес. Сондай-ақ қандай да бір этникалық немесе діни топтарға басқалармен салыстырғанда, басымдықтар беру жөнінде де әңгіме болуы мүмкін емес. Біздің стратегиялық міндетіміз – халықтың көптеген топтарының бірлігі, жекешіл және қоғамдық негіздерін салиқалы үйлестіру, мұның өзі қоғамымыздың жарасымды сатылы дәстүрлерін толықтыра түседі.

Байлардың ат төбеліндей шағын тобы жарлы адамдардың үлкен тобынан едәуір алшақтап кеткен жерде қоғам еш уақытта еңсесін көтеріп, абаттанып гүлдене алмайды. Түрлі этникалық және діни топтардың құқықтары әр түрлі болып келетін, біреулерге мүмкіндіктер беріліп, өзгелерге берілмейтін, саяси партиялар мен қозғалыстар тікелей қарама-қарсы тараптарға "бұра тартатын", бұқаралық ақпарат құралдарының еркіндігі мен жауапкершілігі, либерализм мен демократияның және мемлекет күшінің арасында орасан зор сәйкессіздіктер бар елдің де болашағы жоқ. Біз шектен тыс шығандап кетудің бірін бастан кешірдік, екіншісіне түсіп малтықпасақ игі. Менің ойымша, осы бір ақылға сыйымды дүниелерді ұғыну қоғамдық санада нық орын тепкен де тәрізді.

Сегізіншісі. Мен қазақстандықтардың байсалдылығы мен төзімділігін, олардың кеңпейілділігі мен ақжарқындығын атап айтқым келеді. Мұны шетелдіктердің баршасы дерлік айтып жүр. Мен өз отандастарымызға өтпелі кезеңнің ауыртпалықтарын түсініп, оған төзіп отырғаны үшін ризамын және осы қасиеттер біздің табысқа жетуіміздің, қоғамымыздың топтасуының, шетелдік инвестицияларды тартудың және халықаралық қоғамдастықты біздің проблемаларымызды шешуге кірістірудің елеулі кепілі деп санаймын.

Біздің осындай күшті жақтарымызбен бірге сыртқы сипаттағы бірқатар мүмкіндіктеріміз бар. Біздің сыртқы мүмкіндіктеріміз ең алдымен, еліміздің географиялық, геосаяси және геоэкономикалық жағдайымен айқындалады. Қазақстанның негізгі үш мүмкіндігін бөліп айтуға тұрарлық.

Бірінші мүмкіндік біздің Еуразия аймағындағы жолдардың түйіскен то-рабында орналасқан географиялық жағдайымыздан туындайды. Әлемдік экономикалық және саяси процестердің ауқымдану процесі осы факторды түйінділерінің қатарына қосады. Біздің бабаларымыз түркі халықтарының біртұтас отбасы құрамында осы маңызды стратегиялық факторды өздері үшін тиімді пайдалана білді: атақты Жібек жолы бойымен Еуропа және Азия

елдері арасында кең ауқымды сауда арнасы ұйымдастырылған болатын. Бүгін біз осы арнаны аймақтағы басқа елдермен ынтымақтаса отырып және әлемдік қоғамдастықтың қолдауымен қалпына келтіре бастадық. Сөз жоқ, келешекте Еуропа мен Азия арасында сауда, қаржы ағысы жүйесі мен адамдардың көші-қоны ұлғая түседі.

Көптеген саяси тұрақтандырушы факторлары туралы айтпағанның өзінде, мен нақ осы себептен, Еуразия идеясын ұсындым және оны дамыта бермекпін әрі оның стратегиялық болашағына да сенімім кәміл.

Бізбен шектес кез келген ел тәрізді Қазақстанның жеке өзі де тиімді транзиттік әлеуетін іске асыра алмайды. Мұны бірлесе, тығыз әрі өзара тиімді ынтымақпен жасау қажет.

Осындай тоғыз жолдың торабында орналасқандықтан, шекараларымыздың өн бойында өз өнімімізді өткізудің аса ірі нарықтарының орасан зор әлеуетіне ие болып отырмыз. Таяу жатқан сыйымдылығы 2 млрд. адамға жуық нарықтардың бірен-сарандары болмаса, қалған кез келгені Қазақстан өнімін, әлбетте, оның бәсекелестік қабілеттілігі болған және тиісті көлік арналары дамыған жағдайда жұтып қоюға қабілетті. Бұл көршілер – Ресей, Қытай және ислам мен Орталық Азия мемлекеттерінің тобы. Таяу және Орта Шығыс елдері тарихи тұрғыда маңызды әлемдік орталықтар болып табылады. Күллі Еуразия құрлығында бейбітшілік пен тату көршілік және өзара сенім қарым-қатынастарын орнықтыру – табысты дамудың қажетті шарты. Соғыстарға, бақталастыққа, бәсекеге және егеске киліккен елдер өздерін тоқырау мен артта қалушылыққа ұрындыра отырып, өз ресурстарын, уақыты мен күш-қуатын орынсыз шығындайды.

Екіншісі. Мемлекет құрылысы мен реформаларды жүргізудің ауыр процестерін шетелдік мемлекеттер мен донорлық ұйымдар тарапынан қолдау бізге қосымша мүмкіндіктер береді.

Бұл тұрғыда көптеген елдердің бізге қарағанда оншалықты жолы болмады. Осы фактор әсіресе өтпелі кезеңнің бастапқы кезеңдерінде өте маңызды, өйткені бізге сырттың қаржы ресурстары мен білім-білігі қажет.

Үшіншісі. Ауқымдану және ғылыми-техникалық прогресс процесі, әсіресе жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың дамуы біздің аумақты бірақ аз қоныстанған еліміз үшін бірегей мүмкіндіктер ұсынады. Алайда біздің осы процестермен қатар адымдайтынымызға ешкім кепілдік бере алмайды. Демек, осы технологияларды ұғыну, олардың біздің қоғамымызға толық кіруіне қол жеткізу, ғылыми-техникалық кадрларды қолдау маңызды.

Бүгінгі дамуымыздың келеңсіз сипаттары туралы айта отырып, олардың көпшілігінің уақытша және өтпелі сипаты барын, оның өзі де кеңестік мұра мен өтпелі кезеңнің қиындықтарының салдары екенін атап өту қажет.

Бірінші. Бұл – коммунистік принциптер рухында тәрбиеленген адамдардың бірнеше ұрпақтары қалыптастырған біздің діліміз. Кейбіреулер жақын-

да болған өзгерістерді ынта-жігерімен пайдаланды, бірақ басым бөлігі олай істеген жоқ. Адамдарға субъективтік және объективтік факторлар ықпал етеді, олар болып жатқан өзгерістерге баяу бейімделіп, өз проблемаларын шешуде бұрынғысынша мемлекеттің көмегіне иек артып отыр. Мұндай пәлсапа мен тұрмысқа деген көзқарас олардың жаңа қиындықтарға төтеп беруіне бөгет болады, күш-қуаты мен өзінше іс-әрекет жасау талабынан айырады.

Мемлекеттің ендігі жердегі жаңа рөлі адамдар үшін шешімдер қабылдауда емес екенін көптеген шенеуніктердің өздерінің де әлі түсіне бермейтіні құпия емес. Керісінше, оның рөлі бәрінен бұрын азаматтар мен жекеше сектор өздері мен өз отбасылары үшін тиімді шаралар қолдана алатын жағдайларды қалыптастыруда болып отыр. Біз бұл ретте жаңа құндылықтар жүйесіне тезірек бейімделіп кеткен, болашаққа жаңаша көзқарасы бар жас ұрпаққа сүйене отырып, бұқаралық сананы төзімділікпен жаңғыртуға тиіспіз.

Адамның ой-санасын бір сәтте өзгерту мемлекеттің қолынан келмейді. Бірақ мемлекет өзгерістер процесін объективті тенденцияларды түсіндіру маңызды ақпаратты халыққа жеткізу жолымен және де, ең бастысы, өзіндік молшылыққа бағытталған әлеуметтік-экономикалық саясатты іске асыру жолымен жеделдетуге қабілетті. Адамдардың жаңа дүниетанымы қалыптасқанша ондаған жылдар қажет болады.

Екінші. Экономикалық реформаларды жүзеге асыру, КСРО-ның ыдырауы және Қазақстан экономикасының әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіне кіруі өндіріс көлемдерінің елеулі төмендеуіне әрі осының салдары ретінде әлеуметтік ахуалдың объективті түрде төмендеуіне өсер етпей қоймады. Технологиялық тұрғыда артта қалған және қуатты мол қажет ететін өндірістердің ауқымды бөлігі, даярланбаған және шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайларын игере алмаған менеджмент – бәсекеге қабілетсіздікке және көптеген кәсіпорындардың тұрып қалуына, дәстүрлі өткізу рыноктарын жоғалтуға, төлемсіздіктер мен өндірістің құлдырауына алып келген негізгі факторлар, міне осылар. Осының салдарынан біздің елімізде соңғы сегіз жылда өндіріс деңгейі екі еседен артық қысқарды, ал бюджеттік түсімдер одан да көбірек қысқарды. Мұның өзі көптеген дамушы елдердегі экономикалық өсудің жоғары қарқынымен бір мезгілде болғандықтан, біздің экономикамыз шартты түрде алғанда үш еседен астам артта қалып қойды. Осы факт бізді бұрынғыдан да тезірек, жігерлі қимылдауға мәжбүр етіп отыр.

Үшінші. Біздің экономикалық құлдырауымыздың салдарынан азаматтарымыздың көпшілігінің табысы мен өмір сүру деңгейі нашарлап кетті. Теңгермешілікті жою және жұмыс істейтін еңбек рыногын құру байлар мен жарлылар арасында елеулі айырмашылықтың туындауына әкеліп соқты. Бұл ретте мемлекеттің жетекші тірегі және қоғамның негізгі тұрақтандырушы факторы – орташа таптың шоғыры аз.

Төртінші. Экономиканың қозғаушы күші болуға тиіс ұлттық жинақталымдардың ұлғаюы мен капиталдың қорлануы баяу. Ішкі капитал мен жинақталымдардың жеткіліксіздігінен Қазақстан шетелдік капиталға, жекеше капиталға да, сондай-ақ халықаралық қаржы институттарына да одан әрі тәуелді

бола түсті. Экономиканы әрі қарай сауықтыру инвестициялардың зор көлемде келіп құйылуына байланысты, мұның өзі инвестициялық ахуал едәуір жақсартылса ғана мүмкін болады.

Бесінші. Өміршілдік экономикадан нарықтық экономикаға ауыртпалықпен өту бұған дейін осындай ауқымда бізге беймәлім болған кедейлік пен жұмыссыздық проблемаларын туғызды. Бұлар қылмысқа, есірткіқұмарлыққа құнарлы негіз қалап, қоғамдық түңілушілікті туындатады және қоғамдық тұрақсыздық мүмкіндігін арттырады. Зейнетақылар мен еңбекақылардың уақтылы төленбеуімен астасқан жоғары жұмыссыздық деңгей негізінде экономикалық проблемалардан, қаржылық капиталдың болмауынан және оларды шешудегі әлсіз стратегиялардан туындады. Аграрлық және әлеуметтік секторларды (денсаулық сақтау, білім беру, ғылым және т.б.) реформалаудың тиімді бағдарламаларының жоқтығы және өтпелі кезеңнің қысылшаң жағдайларында бюджет қаражатын бөлуді қысқарту осы бір өмірлік маңызы бар салалардың нашарлауы мен тұралап қалуына алып келді.

Осы процестер алтыншы осал жағымызды, кез келген тұрғыдан қауіпті демографиялық өнімсіздігімізді де сипаттап отыр. 1992 жылдан бастап соғыстан кейінгі 50 жыл ішінде тұңғыш рет біздің халқымыздың саны қысқара бастады.

Біздің босаң тұстарымыздың қатарына жетінші осал жағымызды – жете даярланбаған және нашар ұйымдастырылған мемлекеттік басқаруды жатқызған жөн. Мұның өзі де таза қазақстандық проблема емес. Бұл құбылыспен түгелдей барлық колониализм дәуірінен кейінгі дамушы және коммунистік кезеңнен кейінгі елдер бетпе-бет келді. Бүгінгі таңда көптеген проблемалардың шешімі осы факторға келіп тіреледі және оны тез еңсеру де мүмкін емес. Өзірше бізде стратегиялық міндеттерді, жоғары кәсіби деңгейде, отансүйгіштікпен және адал шешуге қабілетті адамдар мүлде аз.

Барлық істерге жөн-жосықсыз араласу әдеті, ақпаратты қоғамнан жасыруға жетелейтін құпияшылдықтың қажетсіз және зиянды сілемі, ведомствошылдық пен жершілдік, жекжатшылдық пен топшылдық, ұжымдық жауапсыздық, сүреңсіздік пен бойкүйездік, сәйкессіз және көп сатылы құрылым, сыбайлас жемқорлық – міне, біздің бюрократияның бұрынғы режим тәрбиелеп кеткен әрі соңғы жылдары анық көрініс берген, жасырын нысаннан ашық күйге ауысқан "қадір-қасиеттерінің" әлі де толық емес жиынтығы осы.

Бұл проблеманың екінші бөлігі кәсіпорындардағы менеджерлер корпусының мүлде төмен сапасы болып табылады.

Жағдайды оналту үшін көп іс істелді, соның ішінде кей сәтте отаршылық әдістерін де қолдандық. Бірақ бұл проблеманың басым проблемалар қатарында тұрғаны айқын.

Мемлекет басшысы ретінде мен бір нәрсені айтуға тиіспін. Шенеуніктердің жаңа жағдайға бейімделуі үшін біз бөле алатын уақыт өтіп кетті. Ендігі жерде өзге адамдардың есебінен жарылқаушы болуға, елдің дамуына нұқсан келтіруге болмайды. Осы зиянды әдеттердің қаулап өсу әлеуетіне түбірінен

балта шауып, Үкімет аппараты мен мемлекет қызмет реформаларын жеделдету қажет.

Ақыр соңында, бізге заңдарымыздың жартыкештігіне және тұрлаусыздығына көңіл бөлу қажет. Үйдің іргетасын қалау жеткіліксіз – оның қабаттары, қабырғалары мен шатыры болуы қажет. Мұның өзі – инвестициялық ауанды жақсартуға, кедейшілікті азайтуға, қылмыс біткенді құртуға және әлеуметтік саланы дамытуға қатысты маңызды мәселе.

Мен теріс факторларды оң факторлармен қатар ұлттық стратегиямызды іске асыру үстінде өзіміз ұшырасуға тура келетін міндеттерді белгілеу үшін санамалап өттім. Мықты тұстарымыз бен мүмкіндіктерімізді, сондай-ақ әлсіз тұстарымыз бен елімізге келер қатерді бөліп атай отырып, олардың уақыт кеңістігіндегі серпінділігін әрі диалектикалық тұрғыда өзара байланыстылығын назарда ұстау қажет. Мүмкіндігіміз қатерге ұласуы да, керісінше болуы да мүмкін. Бүгінгі мықты тұстарымыз әлсіз тұстарымызға айналуы және керісінше болуы да мүмкін.

Біз қандай шамада мүмкіндіктерімізді пайдаланып, қауіп-қатердің алдын аламыз, өзіміздің оңымызды еселеп, терісімізді азайтамыз, бұл біздің өзімізге, мақсаттар мен басымдықтарды дәл қоя білуімізге, оларды уақтылы әрі оралымды іске асыруымызға байланысты.

II. ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ

*Алдыңда не күтіп тұр, соны ойла.
Игі мақсатқа тура жүрген жетеді.*

Фирдоуси

*Қай портқа бөт алғанын білмейтін
кеменің желі де оңынан тұрмайды.*

Сенека

Бүгін біз зор мүмкіндіктер табалдырығында тұрмыз. Азияның ең кедей елдерінің кейбірінің отыз жыл ішінде қайыршылықтан оңалып, индустриялы мемлекеттерге айналғанын сіздердің көпшілігіңіз білесіздер. Алғашқылары Корея, Тайвань және Сингапур болса, ал қазір оларға Малайзия, Индонезия және Тайланд қосылды. Біздің ұлы көршіміз – Қытай жоғары қарқын танытып отыр. Үндістан мен Бразилия да өз қуатын еселей түсіп келеді. Бізге достас Ресей де жуық арада ұлы елдің жаңа келбетіне ие болады деп шынайы үміт артамыз және оған сенімдіміз.

Осыдан қырық жыл бұрын Сингапур өз тәуелсіздігін алған кезде, жан басына шаққанда 200 долларға жетпес табысы бар әлемдегі ең кедей елдердің бірі еді. Бүгінгі таңда сингапурлықтардың жан басына шаққанда 20 мың доллардан асатын табысы бар. Өзінің халқы, этникалық құрамы жөнінен

және басқа да "көптеген" параметрлері бойынша бізге ұқсас ел, Малайзия да 20 жылға жетпейтін уақыт ішінде өз азаматтарының өмір сүру деңгейін 10 есе арттыруға қол жеткізді. Осындай табыстарының нәтижесінде бұл елдер күллі әлемде Азия Жолбарыстары ретінде танылып отыр.

Қазақстан өзінің күллі мүмкіндіктерімен нақ осындай нәтижеге қол жеткізе алмайды дейтін себептер бар ма? Ондай себептер жоқ. 2030 жылға қарай Қазақстан Орталық Азия Барысына айналады және өзге дамушы елдер үшін үлгі болады деп сенемін.

Бізде жолбарыстар жоқ, ал тауларымызда тіршілік ететін қар барысы дүниежүзілік қоғамдастыққа онша таныс емес.

Жануарлар әлемінде жолбарыс туыстас болғанымен барыстың өзіндік ерекшеліктері де бар.

Бұл – өзіне тән тектілігімен, бұлалығымен, алғырлығымен, жасқануды білмейтін тәкаппарлығымен, батылдығымен, айлалығымен дараланатын Барыс болмақ. Ол ешкімге бірінші болып шабуыл жасамайды әрі тікелей соқтығыстардан бойын тартатын болады. Бірақ егер өзінің еркіндігі мен тұрағына, ұрпағына қатер төнген жағдайда, ол бұларды басын тігіп, бойындағы барын салып қорғайтын болады.

Осы сыптай да серпінді болуға және семіздік пен жалқаулыққа бой алдырмауға тиіс: әйтпеген күнде ол қатаң табиғи ортада өмір сүре алмайды.

Ол жаңа асулар мен шыңдарды бағындыруда, мақсатына жетелейтін елеусіз, бірақ сенімді соқпақтарды іздестіруде табанды да бірбеткей болуға тиіс.

Ол қауіп-қатерден қаймықпауға, тоқшылықтан босаңсымауға тиіс.

Ол өз ұрпағын баулыған кезде: оны баса-көктей келген қонақтардан қорғай отырып, аузындағы дәмдісін соның аузына тосуға, оның саулығына, өресі мен пайымына нәр беруге тиіс, сөйтіп кез келген ортадағы қатаң бәсекелестік жағдайында ерте сақайып, өз бетінше дербес өмір сүруге жетелеп, көрегендік танытады.

Ол өзі ішетін тұнық судың ылайланбауын, ал өз аясында тіршілік ететін табиғат пен тыныстайтын ауасының жақсаруын қатаң қадағалап отыратын болады.

Ендеше қазақстандық Барыстың бойына дамудың алдыңғы қатарлы үздік деңгейіне үстелген Батыстың талғампаздығы да, Шығыстың кемеңгерлігі мен төзімділігі де тән болуға тиіс.

Ол өзінің талпыныс-ұмтылыстарында, жеңістері мен сәтсіздіктерінде бір ананың сүтін тел емген өзінің бауырлары – өзбек, қырғыз және басқа да Орталық Азия барыстарымен дәйім бірлікте болып, олардың өрлеуі мен жетістіктерін мақтаныш тұтатын болады.

Дегенмен 2030 жылғы осындай Қазақстан өзінен-өзі пайда болмайды. Оны біз өз қалауымызбен және табысқа жетуге талпынған ерік-жігеріміз арқылы тұрғызамыз. Егер біз осы мүмкіндікті сәтімен пайдалана алмасақ, егер біз болашағымызға жоспар құрмай және бүгінгі күні нақты іс-қимылдарды

іске асырмай, күндер мен апталарды уысымыздан шығарып алсақ, егер сәтсіздікке ұшырасақ, онда өзімізден басқа ешкімге кінә арта алмаймыз.

Еш нәрсеге бірден қол жетпейді. Табысты әрі тұрақты дамуға объективті түрде белгілі бір сатылар тән, оған құлашты бір сермегеннен жетуге болмайтыны да белгілі.

Салауатты әрі гүлденген экономика құрмайынша, біз қуатты мемлекет пен Қарулы Күштер құра алмаймыз, демографиялық, экологиялық және әлеуметтік міндеттерді шеше алмаймыз, әрбір адамның жеке басының қадір-қасиеті мен әл-ауқатын арттыра алмаймыз.

Экономикалық дамудың жоғары қарқынына қол жеткізу өз кезегінде саяси тұрақтылық пен тұрлаулылықты, қуатты әрі нысаналы реформаларды талап етеді. Ал бұл үшін Президенттің саясатын іске асыруға, ескінің қарсылығын еңсеруге әрі күмәнданушыларды соңынан ерте білуге қабілетті кәсіпқой, зерделі, батыл және отансүйгіш Үкімет қажет.

Бұл жұмыста табысқа жету Қазақстан азаматтарының қолдауына байланысты. Ал мұндай қолдау адамдар істің оңалуға беталысы мен әділеттілікке көзі жеткен жағдайда ғана көрсетіледі. Нақ сондықтан адамдардың әл-ауқатының өсуі біздің күллі күнделікті жұмысымыздың күре тамыры болуға, ал сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес батыл жүргізілуге тиіс.

Осындай болашақтың іргесін тұрғызу үшін және алған бағытымыздан ауытқымас үшін, біз өзіміздің нені қалайтындығымызды білуге тиіспіз. Сондықтан ұзақ мерзімді кезең жайында айтқан кезде, мен, мемлекет басшысы ретінде, біздің еліміздің мұраты: ұлттық біртұтастық, әлеуметтік әділеттілік тән әрі күллі халқының экономикалық әл-ауқаты артқан тәуелсіз, гүлденген және саяси тұрақты Қазақстанды сомдау деп санаймын.

Барша қазақстандықтардың гүлденуі, қауіпсіздігі мен әл-ауқатының артуы – өзіміз орнатсақ дейтін Қазақстанды сипаттайтын өрелі сөздер, міне осылар. Біздің ілгері жылжуымызға қарай бұл сөздер әрдайым біздің ізашарымыз болып қалуға тиіс.

Мен өзіме 33 жыл өткеннен кейінгі Қазақстанды қалай елестетемін? Біздің жас мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының жауапты да жігерлі, білім өресі биік, денсаулығы мықты өкілдері болады. Олар, бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, абат, жылдам өркендеу үстіндегі, күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады.

Біздің балаларымыз білігі жоғары жұмысшылар мен фермерлер, инженерлер, банкирлер және өнер қайраткерлері, магазиндердің иелері, мұғалімдер мен дәрігерлер, зауыттар мен фабрикалардың иелері, биржа делдалдары және спортшылары болады. Олар мұнай, газ бен электр қуатын, тамақ өнімдерін өндіретін әрі олармен әлемдік экономиканы қамтамасыз ететін болады. Көпшілігі халық тұтынатын жоғары технологиялық тауарларды және әлемдік рынокта өзінің арзан бағасы мен үздік сапасына орай жо-

ғары сұраныспен пайдаланатын өнімнің көптеген басқа да түрлерін өндіруші болады.

Біздің жас ұрпақтың кей өкілдері мемлекеттік қызметке тұрады. Олар жоғары ақы төленетін, жақсы оқытып-үйретілген, Қазақстан мен Қазақстан халқының мүдделерін өздерінің жеке мүдделерінен жоғары қоятын мамандар бола отырып, жаңа дәуір жағдайында жұмыс істейтін болады.

2030 жылдың азаматтары мемлекеттің өздерінің құқықтарын қорғайтынына және мүдделерін биік ұстайтынына сенімді болады. Бұл ретте олар қолайсыз жағдаяттар себебімен өмірден өз орнын таба алмай, мемлекетке әлеуметтік көмек сұрап жүгінуге мәжбүр болған аз ғана адамдарға да мемлекеттің қамқорлық жасайтынын білетін болады.

2030 жылғы Қазақстан ауасы таза, мөлдір сулы, жасыл желекті елге айналуға тиіс. Өндіріс қалдықтары мен радиация бұдан былай біздің үйлеріміз бен бақтарымызға енбейтін болады. Біздің балаларымыз бен балаларымыздың балалары кінәратсіз жағдайда толыққанды өмір сүретін болады.

2030 жылы біздің ұрпақтарымыз бұдан былай әлемдік оқиғалардың қалтарысында қалып қоймайтын елде өмір сүретін болады. Олардың Қазақстанды Еуразияның орталығы бола отырып, жедел өркендеп келе жатқан үш аймақтың – Қытайдың, Ресейдің және Мұсылман әлемінің арасындағы экономика мен мәдениетті байланыстырушы буын рөлін атқаратын болады.

Оны барлық ұлттар үшін тең мүмкіндіктер барына сенімді, бірақ бәрінен бұрын өздерін Қазақстанның азаматтарымыз деп санайтын көптеген ұлттардың өкілдері мекендейтін болады.

2030 жылғы Қазақстан әлі де барынша кемелдене алмайды. Ол әлі әлемдегі ең бай, ең білімді, ең дамыған ел бола қоймайды, бірақ ол күрделі жолдан ойдағыдай өткен және дамудың келесі кезеңіне нық қадаммен аяқ басқан ел болады.

Әрине, мұның бәрі – болашақты ой көзімен көру, оның моделі, асқақ мұрат, арман ғана. Сіздердің көпшілігіңіз бұл мұратты кей кезде ең қарапайым нәрсенің өзі жетіспей жататын бүгінгі тіршілікпен салыстырып, мұны қиялға балап, ащы мысқылмен езу тартуларыңыз да мүмкін.

Бірақ олай емес. Мұның бәріне де қол жеткізуге болады әрі әлемдік тәжірибе бұл жоспарлардың ақиқаттығын қуаттап отыр. Иә, бүгін бәрімізге қиын түсіп отыр. Оңай болған кезі бар ма? Біздің аталарымыз бен әкелеріміз осы жүз жылда қандай жеңіл кезді бастан кешірген екен? Азамат соғысы, аштық пен жұт, жаппай қуғын-сүргін, Ұлы Отан соғысы немесе соғыстан кейінгі күйзеліс жылдары оларға оңай тиді дейсіз бе? Өткен ғасыр мен оның алдындағы ғасыр жеңіл болып па? Әрине, бұл – тарих. Тіпті бүгінгі күні де жер бетінде 800 миллион адам жыл сайын асқа жарымай, аштықты бастан кешіруде, талай жүздеген миллион адамдардың баспанасы жоқ, миллиондар қанды соғыстарда қаза тауып жатыр.

Ендеше, біз неге аһылап-уһілей береміз, ішкі қуатымызды қысыр сөз бен күңкілге несіне жұмсаймыз?

Кез келген сыннан бірлігіміздің, күш-жігеріміздің және болашаққа деген сеніміміздің арқасында абыроймен шыққанымызды ұмытатындай зердеміз сонша қысқа ма еді? Тәулік бойы тыным таппай жұмыс істеп, аш құрсақ жүрсек те, аузымыздағыны балаларымызға жырып беріп, олардың ертең жақсы өмір сүретініне сенген едік қой.

Бүгін және ертең дәл осылай істеуімізге не кедергі? Ендеше неге уайымға салынып, еңсемізді түсіріп жібердік? Ендеше еліміздің алдында, әрқайсымыздың алдымызда орасан зор мүмкіндіктер ашылған осындай кезде, ең бастысы, бұрын ешқашан еншімізге тимей келген еркіндікке қолымыз жеткен кезде мұнымызға не жорық! Барлығы тек өзімізге, сенімімізге, ерік-жігерімізге, бірлігіміз бен еңбегімізге байланысты. "Ел мен үшін не істей алады деп сұрамаңыз, ел үшін өзім не істей алам деп сұраңыз".

Джон Кеннедидің американ халқына арнаған үндеуіндегі осы бір сөздер біз үшін бұрынғы қай кездегіден де гөрі көкейімізден шығып тұр.

III. ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ БАСЫМ МАҚСАТТАР МЕН ОЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Бұл әлемде ең бастысы – біздің қай жерде тұрғанымыз емес, қандай бағытта жылжып барамыз – міне, сонда.

Холмз

Біздің еліміз мен айтқан перспективаларға қол жеткізуі үшін мынадай ұзақ мерзімді жеті басымдықты іске асыру қажет:

1. Ұлттық қауіпсіздік. Аумақты тұтастығын толық сақтай отырып, Қазақстанның тәуелсіз егемен мемлекет ретінде дамуын қамтамасыз ету.

2. Ішкі саяси тұрақтылық пен қоғамның топтасуы. Қазақстанға бүгін және алдағы ондаған жылдар ішінде ұлттық стратегияны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ішкі саяси тұрақтылық пен ұлттық біртұтастықты сақтап, нығайта беру.

3. Шетел инвестициялары мен ішкі жинақталымдардың деңгейі жоғары, ашық нарықтық экономикаға негізделген Экономикалық өсу. Экономикалық өрлеудің нақтылы, тұрлаулы және барған сайын арта түсетін қарқынына қол жеткізу.

4. Қазақстан Азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты. Барлық қазақстандықтардың өмір сүру жағдайларын, денсаулығын, білімі мен мүмкіндіктерін ұдайы жақсарту, экологиялық ортаны жақсарту.

5. Энергетика ресурстары. Мұнай мен газ өндіруді және экспорттауды қалыпты экономикалық өрлеу мен халықтың тұрмысын жақсартуға жәрдемдесетін табыс алу мақсатында жедел арттыру жолымен Қазақстанның энергетикалық ресурстарын тиімді пайдалану.

6. Инфрақұрылым. Әсіресе Көлік және байланыс. Осы шешуші секторларды ұлттық қауіпсіздікті нығайтуға, саяси тұрақтылық пен экономикалық өрлеуге жәрдемдесетіндей етіп дамыту.

7. Кәсіби мемлекет. Ісіне адал әрі біздің басты мақсаттарымызға қол жеткізуде халықтың өкілдері болуға қабілетті Қазақстанның мемлекеттік қызметшілерінің ықпалды және осы заманғы корпусын жасақтау.

Осы ұзақ мерзімді басымдықтардың әрқайсысы үшін біз бір жылдық, үш, ал кейіннен бес жылдық жоспарларда белгіленген нақты іс-қимылдарға күш-жігерімізді жұмылдыра отырып, стратегиямызды талдап жасауға және оны дәйекті түрде іске асыруға тиіспіз.

Осы ұзақ мерзімді басымдықтар мемлекет пен біздің азаматтарымыздың күш-жігерін жұмылдыру үшін қызмет етуге, еліміздің бюджеті мен кадр саясатын қалыптастыру кезінде өлшемдер негізіне алынуға тиіс.

1-ҰЗАҚ МЕРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ: ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

Сақтықта қорлық жоқ.

Халық даналығы

Адамзат дамуының бүкіл тарихи тәжірибесі мемлекеттің алға басуы және тұрақты өсуі жүзеге асырылатын қажетті шарттардың бастауында оның ұлтының қауіпсіздігі мен мемлекеттілігінің сақталуы тұрғанына куә. Бостандық пен тәуелсіздікті жеңіп алу жеткіліксіз, оны табанды түрде қорғап, нығайтып, ұрпақтарға қалдыру қажет. Біздің ұрпақ еңсере алмай, өздеріне қалдырған ауыртпалықтар, қиыншылықтар мен проблемалар үшін болашақ ұрпақ кешірер. Егер біз өз мемлекеттілігімізден айрылып, егемендігіміздің стратегиялық негіздерін, өз жерлеріміз бен ресурстарымызды қолымыздан шығарып алсақ, бізге кешірім жоқ. Әрине, болашақты бағамдаудың мұндай қисыны кез келген ішкі және сыртқы жағдайларда ұзақ мерзімді кезеңге арналған Қазақстан саясатының стратегиялық бағыты үшін уақыты жағынан үздіксіз болуы керек. Бұл Қазақстанның 2030 жылға дейінгі дамуының бірінші стратегиялық басымдығы болуға тиіс.

Қауіпсіздіктің басымдығы анық: егер еліміз қауіпсіздігін сақтамаса, онда тұрақты даму жоспарлары туралы сөз қозғауымыздың өзі қисынсыз. Балаларымыздың өз мемлекетінің іргетасын қалауы мен дамытуын шолып қарағанда, олардың өз мемлекеттілігін сақтап қалу үшін тарихи ауыр және қатал күрес жүргізгенін айқын көрсетеді. Осы стратегиялық міндеттің шешімін үнемі іздестіру қажеттігі бізден қалыптасып отырған жағдайды геостратегиялық күштермен және олардың өзгеру серпінімен теңдестіре байсалды әрі барабар бағалауды талап етеді.

Қазақстанның қазіргі кездегі және жақын болашақтағы ұлттық қауіпсіздігіне төнуі ықтимал қауіптің тікелей әскери басып кіру және мемлекеттің аумақтық тұтастығына қатер төндіру сипатында болмайтынын біз түсінеміз. Ресейдің де, Қытайдың да, Батыстың да және мұсылман елдерінің де бізге шабуыл жасауға итермелейтін сылтауы жоқ екені айдан-анық. Бұл тыныштық пен тұрақтылықтың болжап білуге болатындай қашықтығы Қазақстанның экономикалық әлеуетін тиімді нығайту үшін пайдаланылуға тиіс, соның негізінде біз ұлттық қауіпсіздіктің сенімді жүйесін құра аламыз.

Өз қауіпсіздігіміз бен аумақтық тұтастығымызды қамтамасыз ету үшін біз күшті мемлекет болуға және көршілерімізбен берік және достық қарым-қатынаста болуға тиіспіз. Сондықтан ең жақын және тарихи достас көршіміз Ресеймен арадағы сенім мен теңқұқылы қарым-қатынасымызды дамытып, нығайта береміз. ҚХР-мен өзара тиімді негіздегі осындай сенім мен тату көршілік қатынастарымызды жалғастырамыз. Қазақстан Қытайдың гегемонизмге қарсы, көршілес елдермен достыққа бағытталған саясатын құптайды.

Біз Орталық Азия мемлекеттерімен байланыстарымыз бен интеграциялық процестерді күшейте береміз.

Таяу және Орта Шығыс елдерімен де қарым-қатынастарымыз тиісті деңгейде нығая береді.

Біздің стратегиямыздың екінші құраласы – Америка Құрама Штаттарын қоса алғанда, басты демократияшыл индустриясы дамыған мемлекеттермен байланысын күшейту. Бұл елдер тәуелсіз және гүлденген Қазақстанды құрудың өздерінің ұлттық мүдделеріне сай келетінін ұғына бастады.

Үшіншіден, БҰҰ, Халықаралық валюта қоры, Дүниежүзілік, Азиялық, Еуропалық және Ислам даму банктері сияқты халықаралық институттар мен форумдардың көмегі мен қолдауын барынша пайдаланамыз, бұл Қазақстанға халықаралық қауымдастық тарапынан қолдау көрсетілуін қамтамасыз етеді.

Біздің стратегиямыздың төртінші элементі – еліміздің ұлттық егемендігі мен аумақтық тұтастығын қорғау үшін сенімді негіз бола алатын бай табиғи ресурстарды игеру.

Бесіншіден, біз Қазақстанның барлық азаматтарының отаншылдық сезімі мен өз еліне деген сүйіспеншілігін дамытуға тиіспіз. Халық пен мемлекет арасындағы бұрынғы тығыз байланыс едәуір босаңсып кетті, ал жеке мен мемлекеттік мүдде арасындағы жаңа байланыс әлі қалыптаса қойған жоқ. Бақытымызға орай, бұқаралық санада адамдар мен мемлекет мүдделерінің ортақтығын түсіну пісіп-жетіліп келеді. Адамдардың тұрмысының жақсаруына орай, ол сезімнің нығая беретініне күмәнім жоқ. Бұл әр азаматтың жақсы тұрмысының ол өзі тұрып жатқан мемлекеттің егемендігі мен қауіпсіздігіне байланысты екені сияқты, бір қарағанға, қарапайым ақиқатты пайымдауды жеделдетеді.

Біздің ұжымдық қауіпсіздігіміз қамтамасыз етілгенде, әрбір адам өзінің жеке мүдделері ғана қамтамасыз етіліп, ал қоғам қауіпсіздігі қыл ұшында

тұрғандағыға қарағанда әлдеқайда көп нәрсе ұтады. Егер еліне қауіп төніп тұрса, жеке адам қаншалықты сәтті өмір сүргенімен, ол бәрібір қорғансыздың күнін кешеді. Қоғамдық мүдденің жекеменшік мүддеден басым екенін көрсете отырып, мұны өсіресе біздің ұлттық капиталымыздың өкілдері терең пайымдауға тиіс.

Бізге деген ниеті теріс күш иесі өзінің, оны қолданбақ әрекетіне немесе қатер төндіруіне қарсылық көрсетілетінін алдын ала білуі үшін біз әлемге бірлігіміз бен тәуелсіздікке деген ерік-жігерімізді, азаматтығымыз бен отансүйгіштігімізді паш етуге тиіспіз. Айқын азаматтық тұғырымыз болмайынша, стратегияның тәуелсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған басқа элементтерін ойдағыдай іске асыру өте қиынға түседі.

Қорғаныс саясатымызға келетін болсақ, біздің бейбітшілік сүйгіш халық екеніміз және ешкімнің жеріне, ресурстарына, байлығына көз тікпейтініміз баршаға аян болуға тиіс. Жеріміз де, мол қазынамыз да өзімізде жеткілікті, ал дәулетті өз еңбегімізбен еселей береміз.

Бірақ біз басқа елдермен өзіміз қандай қарым-қатынаста болсақ, Қазақстанға қатысты дәл сондай қарым-қатынасты талап етеміз және кез келген тосын жағдайларға әзір тұрамыз.

Біздің дәуірімізде, әлемнің әскери егестен алыстауына орай бәсекелестік әскери саладан саяси және экономикалық салаға ойыса бастады. Біз бұл үрдістің бел алатынына сенеміз және бейбітшілік орнап, тату көршіліктің қалыптасуына бар күш-жігерімізді жұмсаймыз. Сонымен қатар біз Қазақстанның өзінің экономикалық дамуына орай, дүниежүзілік экономикаға дәйекті енуі елді әскери-саяси, экономикалық және конфессионалдық сипаттағы әр түрлі аймақтық қақтығыстардың тосын иірімдеріне тартып әкетуі мүмкін екенін де түсінуге тиіспіз.

Міне, сондықтан да қауіпсіздікті қамтамасыз ету жұмысында сөзсіз басымдық біздің сыртқы саяси қызметімізге және Қазақстанның өз көршілерімен, дүние жүзінің алдыңғы қатарлы елдерімен өзара тиімді қарым-қатынасының берік тұғырын қалыптастыруға беріледі.

Бүгін, жиырмасыншы ғасырдың аяқ шенінің өзінде, Екінші дүниежүзілік соғыс пен қырғи-қабақ соғыстан алынған сабақтан кейін де, әлемнің блоктар мен одақтарға бөліну қаупі жойылған жоқ. Бірақ бұл жол Қазақстан үшін қолайлы емес, біздің бес элементтен тұратын стратегиямыз осыған келіп саяды. Еліміздің этникалық құрамы соншама алуан түрлі болып келеді, біздің мүдделеріміз де өте маңызды, ал келешегіміз де өте зор, сондықтан да біз қандай да бір елмен арадағы қарым-қатынасқа тәуелді болып қалуға немесе соған ғана иек артуға жол бере алмаймыз.

Қазақстан халқы мен Қазақстан Үкіметі бар күш-жігерді ірі ұлтаралық капитал үшін төзімді және оңтайлы экономикалық өріс құруға жұмсауға, елімізге ұзақ мерзімді инвестициялар тарту үшін "ықыласты рай" туғызуды көтермелеуге тиіс. Біз қандай да бір тайталасты әскери жолмен шешуге

барынша қарсы тұрып, "жақсы араздықтан жаман татулық жақсы" дейтін қағиданы уағыздауға тиіспіз. Жақын және алыс болашақтағы ұлттық мүдделерді қорғау мен күштердің теңдестігін қамтамасыз етудегі біздің мықты құралымыз, ынтымақтасу саясатын алдымен Қазақстан, Қырғызстан мен Өзбекстан арасындағы Орталық Азия Одағын нығайтып дамыту, басқа мемлекеттердің ісіне араласпау, қарсы тұрудан гөрі татулық ахуалын басым ұстау саясаты болуға тиіс.

Әскери қақтығыстардың жосықсыз екенін әлемнің ұғынғанына зор сенім артсақ та, парасатты мемлекет басқа үкіметтердің уәдесіне сеніп қана қоймай, өз елінің қуатына да сүйенетінін ұмытпағанымыз жөн.

Сондықтан Қарулы Күштеріміздің құрылысы мен жаңартылуына, олардың кәсіби даярлығы жауынгерлік өзіндігінің деңгейіне және оларды қарудың осы заманғы құралдарымен жарақтандыруға зор басымдық берілетіні сөзсіз.

Қазақстан Республикасының қазіргі кезге сай әрі тиімді армиясын, әскери әуе және әскери теңіз күштерін құру үшін бізге материалдық бөлімді, жеке құрамды және оны оқыту жөніндегі жұмысты нығайту керек. Мұның өзі Қарулы Күштерге бөлінген және бұдан былай да бөлінетін бюджет қаражатын үнемді және тиімді жұмсауды тұрақты түрде талап етеді. Бұған қоса аймақтық қорғаныс жүгін бөлісу үшін еліміз өз көршілерімен ынтымақтасатын болады.

Қауіпсіздік пен тұтастық мәселелерінде біз үнемі қырағы болуға тиіспіз. Біздің көрсетіп отырған және болашақта да көрсете беретін ізеттілігіміз бен меймандостығымыз тіпті де аңқаулық пен кіріптарлықтың көрінісі емес.

Ұлттық қауіпсіздік басымдықтарының деңгейіне мықты демографиялық және көші-қон саясаты шығарылуға тиіс. Егер біздің мемлекеттік органдарымыз бұған бұрынғысынша немқұрайдылықпен қарайтын болса, онда біз ХХІ ғасырдың қарсаңында Ресейдің артынан адам саны сыртқы көші-қон процестерінен ғана емес, табиғи жолмен кеми беретін "демографиялық оппа" жағдайына тап боламыз. Бұл тенденция дереу тоқтатылуға тиіс.

2-ҰЗАҚ МЕРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ: ІШКІ САЯСИ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ҚОҒАМНЫҢ ТОПТАСУЫ

Бірлік жоқ жерде тірлік жоқ.

Төле би

Тату көршілік – бірінші кезектегі міндет, алайда елді ішкі алауыздық жайласа, ол шешілмейді. Егер әр түрлі топтар оларды мүдделердің – саяси, идеология, діни, этникалық немесе таптық мүдделердің біріктіретініне қарамастан, қарама-қарсылық күйде болса, бұл халықты ортақ игілікке қол жеткізу мен өзінің ұлттық мүдделерін іске асыру мақсатынан жаңылыстыратын қауіпті жағдайға әкеп соғады. Бұл жерде еңгіме тікелей қарсыластық немесе соғыс жағдайы туралы да болып отырған жоқ. Солтүстік Ирландия, бұрынғы Юго-

славия, Перу, Ауғанстан, Камбоджа мен Руанда және басқа да елдер ешбір өркениеттің, ешбір мәдениеттің алауыздықтың ауыр салдарынан сақтандырылмағанын дәлелдеп отыр.

Бірлікке апаратын жолдағы бұрынғы кедергілерді жойып, әдетке, құштарлыққа, ерекше мүдделерге, дінге, жас қарайластығына немесе басқа факторлардың қайсысына негізделгеніне қарамастан, жаңа кедергілерді болдырмау – біздің міндетіміз. Диалогтың ықтимал барлық нысандарын көтермелеу, сондай-ақ адамдар арасындағы өзара байланыс пен қарым-қатынасты күшейту арқылы біз біртіндеп ұлттық ынтымағымызды нығайтып, ұлттық әлеуетімізді ұлғайтамыз.

Қоғамның негізі болып табылатын бұл басымдықты жүзеге асырудағы біздің стратегиямыздың мынадай құрамдас бөліктері бар:

- еліміздің барлық азаматтары үшін мүмкіндіктердің теңдігіне негізделген бірыңғай азаматтығымызды дамытатынымызға кепілдік беру;

- этникалық түсініспеушілік себептерінің жойылуын, барлық этникалық топтар құқықтарының тең болуын қамтамасыз ету;

- қоғамымыздағы дәулеттілер мен жарлылардың арасындағы айырмашылықты азайту және ауыл проблемасына үнемі ерекше көңіл бөлу;

- өтпелі және кейінгі кезеңдерде пайда болатын әлеуметтік проблемаларды ұдайы шешіп отыру;

- ұзақ мерзімді болашақта саяси тұрақтылықты да, қоғамның топтасуын да қамтамасыз ететін бай Қазақстанды барынша жігерлі түрде қалыптастыру;

- адамдар арасындағы қарым-қатынас пен коммуникациялық байланыстардың барлық нысандарын дамыту;

- әр түрлі конфессиялар арасындағы өзара құрмет, төзімділік пен сенімді қарым-қатынастарды нығайту.

Бүгін "Біздер – қазақстандықтар кімдерміз?" деген сырттай қарағанда қарапайым сауалға кез келген адам бірден жауап бере алмайды. Өзін-өзі бірегейлендіру проблемасын шешу үшін уақыт пен белгілі бір тарихи даму кезеңі қажет болады.

Коммунистік режим 70 жылдан астам уақытта бірыңғай кеңес халқын ақыры қалыптастыра алмады. Орталықтан шыққан көп ұлтты елдердің көпшілігі ондаған жылдар өткеннен кейін де бұл процесті аяқтай алмады. Бізде де бұл сезім қалыптасып, орныққанға дейін бірнеше ондаған жылдар өтеді.

Бірақ қазірдің өзінде бізді біріктіретін бірқатар факторлар бар. Бұл – өз шекарамыздың шегіндегі жеріміз, оны көркейткен ата-аналарымыз, сәтсіздіктердің ауыртпалығын бірге көтеріп, жетістіктеріміздің қуанышын бірге бөліскен ортақ тарихымыз. Бұл – келешекте осы жерде бірге тұрып, бірге жұмыс істейтін біздің балаларымыз. Сондықтан біздің әрқайсымызды өз ата-анамыздың алдындағы борышымызды ұғыну мен балаларымыздың өмірін

одан әрі жақсарта түсуге деген ұмтылысымыз біріктіреді. Бүгінгі таңда осы айқын мақсаттар бірлік пен топтасу үшін нақты тұғыр болып табылады.

Тәуелсіздік пен реформалардың алғашқы жылдарында біз коммунистік-ұжымдық негіздерден жекеше-дарашылдыққа қарай ыға бастадық. Жекелеменшік дарашылдықтың жедел дамуы құндылықтар бағдарын ауыстыруға ғана көмектесіп қоймай, этникааралық қарама-қайшылықтардың терең тамырларын қиып, олардың әлеуетін кемітуге де ықпал етті.

Алайда шовинизм мен ұлтшылдық әлі толық ұмытыла қойған жоқ. Мұндай процестерді қыздыра түсу әрекеттері халықтың көпшілігін қызықтырмайды, керісінше олардың наразылығын тудырады. Русофобия күрт кеміп, қазақ дәстүрлері мен тілінің қайта өрлеу үрдісі табиғи құбылыс деп қабылданып болды. Қоғам этникалық проблемаларды бұрынғы жылдарға қарағанда анағұрлым байыппен, сындарлы және ашық талқылайтын болды.

Біздің нарыққа қарай басқан космополиттік және интернационалдық қадамымыз этникааралық қарама-қайшылықтарды әлсіретіп, зор қызмет атқарып отыр. Еркін нарық та мемлекеттің бара-бар рөлінсіз кіршіксіз емес, ол маятник сияқты құндылықтардың бір жүйесінен екінші жүйесіне ауысу жылдамдығын алғаннан кейін бізге қажет тепе-теңдік нүктесінен ендігі аттап кеткен тәрізді. Бүгін қарсы тұрудың жаңа полюстері – кедейлер мен байлар арасындағы, басқарылатындар мен басқарушылар арасындағы, село мен қала арасындағы қарсылық полюстері ашылды.

Бұл алшақтық жалпы қабылданған шектен тыс деген түсінік қоғамда пісіп-жетілді. Егер Қазақстан бай адамдардың шағын тобы бар мемлекет болса, өмірге төзімділіктің төмендеуі мен ішкі-сыртқы тұрақсыздық салдарынан, жақсы дегенде, әуре-сарсаңға түседі. Біз кедейлер мемлекеті болып көрдік. Мемлекет ең алдымен орта таптың – фермерлердің, "ақ жаға-көк жағалылардың", интеллигенцияның, ұсақ буржуазияның мүддесін білдіруге тиіс. Кезінде большевиктердің осы топтардың барлығына шүйліккені тегін емес. Олар капитализмнен коммунизмге өту үшін басты соққыны қайда бағыттау керек екенін білді. Олар капиталистік мемлекеттің тірегіне соққы берді. Бізді кулактарға, "шірік интеллигенцияға", Жұмысшы ақсүйектеріне, ұсақ саудагерлерге қарсы қалай тәрбиелегенін еске түсірейік. Көпшілігімізде жек көрушіліктің орнығып қалуы осыдан емес пе екен?

Ішкі саяси тұрақтылық пен даму үш тапқа да: байларға, орташаларға және кедейлерге сүйенеді. Олардың барлығы да қазірше қоғамда болады. Бірақ, әрине, қалыпты өркениетті арақатынаста болуға тиіс.

Қала мен село арасындағы қарым-қатынаста жіктелу айқын көрінді. Мұнда жіктелудің терең процесі жүріп жатыр және бұл ретте алшақтық үнемі ұлғая түсуде. Село таяудағы он жылда, нарықтық өзгерістерге қосымша серпін беру және әлеуметтік проблемаларды шешуге ерекше көңіл бөлу, инфрақұрылымды дамыту тұрғысынан басым сала болуға тиіс.

Біз селодағы жұмыс күшінің көптеп босауына, село тұрғындарының қалаға көшуінің ұлғайып, урбанизация процестерінің дамуына әзір болуға

тиіспіз. Село бүгін: жалақы, зейнетақы төлемей, артта қалушылық, кедейлік пен жұмыссыздық, әлсіз инфрақұрылым, білім беру мен денсаулық сақтау, экологиялық апат сынды барлық негізгі әлеуметтік проблемалардың өзегіне айналды. Әйтсе де, мұнда демографиялық әлеует өте жоғары.

Орталықтан қиындықпен "жиналған" қажетті ресурстар қалаларда қалып қойып, селоға жетпейді. Мұндай "жайылыңқы" саясатты доғару керек. Қысқа мерзімде селодағы барлық өзгерістерді аяғына жеткізу керек, олар қуатты және нысаналы әлеуметтік саясатпен қатар жүргізілуге тиіс.

Мұндағы біздің мақсаттарымыз айқын. Біз шаруалар мен село тұрғындарына өз өмірін көбірек қадағалауға мүмкіндік беруге, сондай-ақ осындай бақылауды жүзеге асыруы үшін оларды құралдармен қамтамасыз етуге тиіспіз.

Бұл проблемаларды стратегиялық тұрғыдан, негізінен, экономикалық ілгерілеу арқылы шешуге болады. Мейлінше бай Қазақстан әр адамға басынша көп мүмкіндік береді. Әлемге әйгілі ұлы басшы айтқандай "судың көбеюі қайраңнан барлық кемені көтереді". Біздің стратегиямыз ұлғайып келе жатқан ұлттық байлықтың бір бөлігін әр адамның алуына мүмкіндік беретіндей болуға тиіс.

Ал қазіргі өтпелі кезеңде адамдардың көпшілігіне оңай болмайды, Үкіметтің де барлық адамға бірдей көмектесетіндей қаражаты жоқ. Бұл салада біздің стратегиямыз мемлекеттік көмекті халықтың ең мұқтаж топтарына, тек соларға ғана тікелей жіберу болып табылады. Бірақ бүгін біз өз қиындықтарын өзі жеңе алатын адамдардың санын көбейтуге мұқтаж болып отырмыз.

Балаларымыздың болашағы мен адамдар арасындағы қарым-қатынастың қандай болатыны туралы сөз қозғағанда біз өзіміз құратын өркениеттің – біздің болашақ қоғамымыздың моделін алдын ала білуге тиіспіз. Бүгін тоталитарлық және либералды қоғам арасындағы дау жойылған кезде либералдық қоғам модельдерінің өзі әр түрлі болатыны және әр елдің өзіндік ерекшеліктері болатындығы анықталып отыр.

Негізгі айырмашылық модельдердің екі үлгісінің: ағылшын-саксон және "азиялық жолбарыстар" көрсеткен азиялық үлгілерінің арасында болып отыр. Бірқатар бағыттарда ортақ сипаты бола тұра олардың арасында үлкен айырмашылықтар байқалады. Бірінші модельге көбіне даралық, екіншісіне – коммунитаризм тән. Бірінші жағдайда мемлекеттің шектеулі рөлі уағыздалса, екіншісінде мемлекеттің жоспарлаумен белсенді түрде айналысып, жекеше сектор мен бүкіл қоғамға жетекшілік етуге тиіс күшейтілген рөлі уағыздалады. Бірінші модельде көңіл макроэкономикаға, екіншісінде – микроэкономикаға бөлінеді және т.с.с.

Бұдан бұрын айтып өткенімдей, бұрынғы жылдары алдымызға жедел өзгерістерді мақсат етіп қойып, белсенді түрде ағылшын-саксон нұсқасы бойынша жүрдік, бірақ бүгін біз бұдан әрі қай жолмен жүру керек деген стратегиялық сауалға жауап табуға тиіспіз. Қоғамда бұған қатысты консенсус

жоқ. Қазақстан Еуропаның кішкентай болса да бір бөлігі, тарихи тұрғыдан да біз Батыс өркениетіне ұмтыламыз дейді біреулер. Біз көбінше азиялық елміз, сондықтан "жолбарыстардың", Жапонияның, Кореяның тәжірибесін ұстануға тиіспіз дейді екінші біреулер. Біз ресейлік менталитет пен ұжымшылдық принциптерін терең сіңірдік, сондықтан біздің таңдауымыз Ресейдің таңдауына сай болуға тиіс дейді үшіншілер. Төртінші біреулер біздегі халықтың басым көпшілігі мұсылмандар, сондықтан біз жаңа түркі моделін негізге алуға тиіспіз деп дауласады.

Ғажабы, бұлардың барлығының айтқаны ақиқат және сонымен бір мезгілде олардың барлығы қателеседі. Біз – өзіміздің белгілі тарихымыз бен өзіндік болашағымыз бар еуразиялық елміз. Сондықтан біздің моделіміз басқа ешкімнің моделіне ұқсамайтын болады. Ол өз бойына әр түрлі өркениеттердің жетістіктерін сіңіреді.

Алдымызға екінің бірін таңдап алу керек деген мәселені қоймаймыз. Біз екеуін де, іс жүзінде өзінің тиімділігін дәлелдеген барлық өркениеттердің ең соңғы жетістіктерін пайдаланып, диалектикалы боламыз.

Біздің моделіміз қоғам дамуының әр түрлі модельдерінің түйісуін бейнелеуге тиіс. Қазақстан Конституциясына сәйкес біз әлеуметтік нарықтық экономика құрудамыз. Бұл – бізге қажеттінің нақ өзі.

Біздің моделіміз басқа модельдердің элементтерін сабақтастыра отырып, бірақ, негізінен, өзіміздің ерекшеліктерімізге, тарихымызға, жаңа азаматтығымызға және даму кезеңдерінің нақтылығын еске ала отырып, ұмтылыстарымызға сүйеніп, өзіміздің жеке даму жолымызды белгілейтін болады.

3-ҰЗАҚ МҒРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ:

ШЕТЕЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРЫНЫҢ ДЕҢГЕЙІ ЖОҒАРЫ, ДАМЫҒАН НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ

Экономика неғұрлым еркін болса, соғұрлым әлеуметтік болады.

Эрхард

Біздің салауатты экономикалық өрлеу стратегиямыз мықты нарықтық экономикаға, мемлекеттің белсенді рөліне және айтарлықтай шетел инвестицияларын тартуға негізделеді. Ол мынадай 10 принциптен тұрады:

Мемлекеттің белсенді рөл атқара отырып, экономикаға араласуының шектеулі болуы. Экономикалық реформалардың табысы мен олардың жекелеген учаскелерде тежелуі мемлекеттің рөлін қайта қарастыруды талап етеді.

Орталықтағы және жергілікті жерлердегі үкімет экономикаға араласудың барлық түрімен, дән себу, егін жинау және басқалармен айналысуды тоқтатуға тиіс. Мемлекет жекеше сектор басты рөл атқаратын нарықтың заңды

шеңберлерін құра отырып, экономикада маңызды, бірақ шектеулі рөл атқаруға тиіс. Яғни, меншік құқықтарын ресімдеуге, бәсекелес рынок пен монополияға қарсы күресті реттеудің сенімді құралдарын құруға, фискальды және монетарлық саясатты қолдауға, әлеуметтік қорғау жүйесін дамытуға, қажетті инфрақұрылымды, білім беруді, денсаулық сақтауды дамытуды қамтамасыз етуге және мықты экономикалық саясат жүргізуге бағытталған құқықтық және нормативтік база жасауды аяқтау көзделіп отыр.

Бірақ нарық дамымаған, нарықтық кеңістік әкімшілік жүйенің қалдықтарына толған жерлерде мемлекет нарықты дамыту мен ол кеңістікті тазарту үшін араласуға тиіс. Экономиканың өзі тұрақсыз дамудың аралық кезеңінде тұрғанда, мемлекеттің реттеуші рөлі мен араласуы барабар болуға тиіс.

Жаңа әлемдік экономикалық үлгілерге сай болу үшін біз мемлекеттік басқарудың тиімділігі мен сапасын едәуір көтеруге, жекеше сектор мен ұлттық капиталға жәрдемдесуге, оларды ынталандыруға және олардың белсенділігін арттыруға тиіспіз.

Осымен бір мезгілде мемлекеттің өзі еркін экономиканың кепілі болуы керек. Оның міндеті нарық ережелерін белгілеу, бұл ретте әділ әрі зайыпты іс-қимыл жасай отырып, ол ережелердің орындалуын қамтамасыз ету болып табылады.

Біз саналы да жігерлі халықпыз. Егер ойын ережелері айқын белгіленіп, олардың орындалуы объективті негізде қамтамасыз етілсе, онда Қазақстан азаматтарының нарықтық экономикаға тез бейімделетініне мәнде күмән болмайды.

Дамыған рыноктарда мемлекет рөлінің шектеулі болатынына қарап, ол еркі мен қайратынан айрылып, енжар байқаушыға айналады деген түсінік тумауға тиіс. Керісінше, ол заңдардың орындалуы үшін өте күшті, конъюнктураның өзгерістеріне даяр болу үшін құзыретті, әлемдік және отандық рыноктарды білетін, босаң және шашыраңқы болмау үшін өз жұмысын белсенді жоспарлайтын болуға тиіс. Ол халықтың әр түрлі топтарының мүдделерін анықтауға, даму басымдықтарын айқындауға, жекеше сектормен тығыз ынтымақтастықта болуға және сол арқылы қоғамды біріктіре, беріктете түсуге тиіс.

Ал бүгін мемлекет қажетсіз жерлерде зор әкімшілік билікке ие болып, керісінше, рөлі жоғары болуға тиісті жерлерде енжар қалып отыр. Алайда істің мұндай күйі біздің дамуымызға кедергі болып отырғаны барған сайын айқын көрініп келеді.

Екінші жағынан алып қарағанда, салықтар мен баждарды толық ала алмай, жалақы мен зейнетақыны уақытында төлемей отырып, заңдар мен жарлықтар көбінесе орындалмай отырғанда, өзімізді күшті мемлекет деп санай аламыз ба? Осыған байланысты саналы салық төлеушілер мен кәсіпорындардың адал иелері, сондай-ақ халықтың аз қорғалған жіктері үнемі зиян шегіп отырады. Ал кәсіпорындардың оспадарсыз басшылары мен салық төлемейтіндер алшаң басуда.

Бұл проблемаларды шешудің стратегиясы белгілі. Біз:

– үкіметтің әлі де орын алып отырған сауда мен өндіріске әкімгершілік араласуын жоюға;

– жылжымайтын мүлікті, қалған ұсақ және орта кәсіпорындар мен агроөнеркәсіп кешенін қоса алғанда, жекешелендіру процесін аяқтауға;

– орталық үкіметті және жергілікті өкімет орындарын парасатты ұйымдастыру мен оңтайландыруға, олардың рөлін, өкілеттігі мен жауапкершілігін байсалды ой елегінен өткізуге;

– сот билігі мен құқық қорғау органдарын реформалауды жандандыра түсуге;

– заңның шексіз үстемдігін белгілеуге және заңды орындайтын азаматтарды қылмыстан қорғауға тиіспіз.

Бұған керісінше, билік пен заңның бар күшін заңсыз жолмен, шалқып өмір сүретіндерге қарсы қолдану керек.

Соңғы үш жылдың ішінде біздің экономикалық стратегиямыз макроэкономиканы тұрақтандыру болды, бұл мемлекеттік бюджеттің тапшылығын қысқарту мен қатал монетарлық және несие саясатын дәйекті жүргізуді білдіреді. Бүгін біз осы мәселені шешуге бұрынғыдан да жақын тұрмыз. Бірақ бүгінгі табыстарымыз тоқмейілсуге негіз бола алмайды.

Егер елдегі инфляция шектен асып кетсе, ұлттық валютаның бағамы экономиканың жалпы жағдайы мен біздің стратегиялық ұмтылыстарымызға сай келмесе, ал өсім ставкалары нақты сектор үшін жоғары болып, оған қол жеткізу мүмкін болмай қалса немесе нақты сипатында теріс болып отырса, біз алға қойған мақсаттарды іске асыра алмаймыз.

Халықаралық тәжірибенің сабақтары айқын. Экономикалық жоғары табыстарға қол жеткізген кез келген ел жедел экономикалық өрлеудің алдындағы кезеңде жоғары инфляцияны жою жөнінде барлық шараларды міндетті түрде қолданған және кейін макроэкономикалық көрсеткіштерді белгіленген шекте ұстап тұруды қатаң қадағалаған. Бұл жолдан ауытқығандар сәтсіздікке ұшырады.

Бірінші Азиялық Барыс болу үшін біздің басымдықтарымыздың қатарына макроэкономикалық көрсеткіштер саласындағы алдыңғы қатарлы халықаралық тәжірибе енгізілуге тиіс.

Ол инфляция мен бюджет тапшылығының төмен болуын, ұлттық валютаның күшеюін, жинақтау нормасының жоғары болуын көздейді. Бұл рецепт Жапонияда, Кореяда, Индонезияда, Тайвань мен Чилиде іске асты. Қазақстанда да іске асады.

Біздің алдымызға не инфляция, не экономикалық өрлеу деген таңдау қойылған жоқ және қойылмайды да. Түпкілікті мақсат экономикалық өрлеу екенін және макротұрақтандыру осы мақсатқа жетудің құралы ғана екенін біз назарда ұстауға тиіспіз. Әрине, басқа процестерге қарағанда қаржылық

тұрақтанудың көптеген әлеуметтік топтардың жағдайын қиындатқаны белгілі. Бірақ жүйелі және құрылымдық қайта құру жағдайында басқаша болуы мүмкін де емес еді. Нарық – қатаң қаржылық жауапкершілікке толы демократия. Халықтың көпшілігі мұны енді түсінді. Әрине, макротұрақтандыруға ауыр тоқырау мен ақшаның жетіспеуі ілесе жүрді. Бірақ нақты секторды құрылымдық қайта құру жүріп жатыр, енді таяу арада ақша және тауар массасы қажетті сәйкестікке жетеді.

Уақыты келгенде өмір мен жұмыстың қиын кезеңінде шыныққан адамдар да бұл дағдарыстан шығады. "Таршылықты көрмеген кеңшіліктің парқын білмейді" дейді қазақ мақалы.

Инфляцияны қолайлы деңгейге түсіре отырып, біз стратегиялық күшті экономикалық ілгерілеуге бағыттаймыз. Бірақ экономикалық, тіпті жалпы мемлекеттік стратегия монетарлық саясатқа сай келмейді, сондықтан біз бүгін неғұрлым кең және барабар мүмкіндікке иеміз. Бұл орайда, таяудағы жылдарда біз назарымызды экономиканың нақты секторына, оны сауықтыруға, фискальды және монетарлық қатаң шектеулер жағдайындағы есу мен күшті әлеуметтік саясатқа аударамыз.

Ұзақ мерзімді болашақтағы макротұрақтандыру туралы әңгіме болғанда, біз осы салада пайда болатын қауіпті болдырмауға әзір болуға тиіспіз. Пайдалы қазбаларымызды игеруге және экономиканың жекелеген секторларындағы үміт артып отырған экспорттың ұлғаюы біздің валютамыздың бағамын едәуір қиындыққа ұшыратып, оны көтеріп жіберуі мүмкін. Ал мұның өзі басқа салаларды, ең алдымен экспорт және қайта өңдеуші салаларды "жоғалту" қаупін төндіреді.

Сондықтан валюталық нақты ақша ағымының бір бөлігін импортты кең қолданбастан игере білуіміз керек. Бірақ адам санының аз болуына және қазірше халықтың сатып алу қабілетінің төмен болуына байланысты Қазақстанның ішкі рыногы өте шағын. Сондықтан дүниежүзілік тәжірибені және инвестициялар нарығындағы жұмыс істеп тұрған тетіктерді мұқият зерттеп алып, шетелдегі қаржы инвестицияларының стратегиясын алдын ала өзірлеу керек.

Біз аяқтаған бағаны ырықтандыруға енді күмән келтірілмейді және өзгеріс болмайды.

Жеке меншік институттары жерге деген құқықтың, сондай-ақ меншік құқықтарын және келісім-шарттардың орындалуын қорғайтын заң жүйесін құрудың есебінен нығайтылады.

Кәсіпорындарды жекешелендіру негізінен аяқталды. Енді оны, ең алдымен, аграрлық кешен мен әлеуметтік салада түпкілікті аяқтау және акциялардың айналымы процесін дәл реттеу керек. Стратегиялық сипаттағы кәсіпорындардағы акциялардың мемлекеттік пакеттері орынды пайдаланылатын болады.

Ырықтандыру жолында біз үлкен жетістіктерге жеттік, бірақ ауыл шаруашылығында, өндірістің бірқатар салалары мен әлеуметтік секторда на-

рықтық қатынастар төмен деңгейде қалып отыр. Өндірістік сектор бүтіндей дерлік меншік иелері алдында есеп бермейтін немесе есеп бергенситін олақ және жемқор басшылардың іс-әрекетінен туған төлем жүйесі дағдарысынан зардап шегіп отыр.

Көптеген ірі рыноктар арасындағы байланыстырушы буын ретіндегі біздің жағдайымыз ашық экономика мен еркін сауда құруды талап етеді.

Тұйықтық пен өз рыногын оқшаулау әрекетінен гөрі мұндай саясат елдер мен құрлықтар арасын әлдеқайда жылдам жалғайды.

Біздің ұлттық капиталымыз кішкентайынан бастап шынығып, өз рыноктарында күресуге даяр болуға тиіс. Бұл – өте күрделі міндет, бірақ онсыз ол ертең сыртқы рыноктарда жеңіп шыға алмайды. Бірақ қазір ол жас әрі әлсіз болып тұрғанда, жаңадан тәй-тәй басып келе жатқанда қорғансыз жағдайда тұр, мемлекет оны қанатының астына алып, жылдам аяғына нық тұруына көмектеседі.

Ішкі рыноктары шағын бола тұрып, аса биік экономикалық нәтижелерге қол жеткізген елдерді өзін-өзі оқшаулау жолын таңдап алған елдермен салыстыру, жабық рыноктары, шектен тыс мемлекеттік реттеу, сондай-ақ шаруашылық жағынан даралануға қол жеткізу әрекеттері қысқа мерзімді экономикалық табыстарға алып келгенмен, түбінде сәтсіздікке ұрындырары бізге мысал болып отыр.

Өзіміздің энергетикалық және өзге де табиғи ресурстарымызды игеру жалғаса береді. Оның мақсаты – экспорттан экономикалық өрлеумен қатар, елдің саяси тұрақтылығына, сондай-ақ оның ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жәрдемдесетін табыс алу.

Шетел инвестицияларын тиісінше қорғауды және пайданы кері қайтарып алу мүмкіндіктері бұрынғысынша назарда бірінші кезектегі мәселелер қатарында ұсталады. Экономиканың бірнеше секторы бар: табиғи ресурстарды игеру, инфрақұрылым, коммуникациялар және ақпарат, еліміз үшін бұлар тұрақты маңызға ие. Осы салаларды дамыту экономикалық өрлеуге ғана емес, әлеуметтік салаға да, сондай-ақ Қазақстанның халықаралық қауымдастыққа кірігуіне ықпал етеді. Бұлар капиталды қажет ететін салалар, оларды дамыту үшін шетел капиталымен қатар мемлекеттің қатаң стратегиялық бақылауы қажет. Бірақ тіпті Адам Смиттің де мойындағанындай, жекеше секторды қызықтырмайтын кейбір қоғамдық мұқтаждар да бар. Мұндай жағдайларда және осы мұқтаждарды қамтамасыз етудегі соңғы шара ретінде мемлекет оны өз мойнына алады.

Аймақаралық ірі көлік орталығы ретіндегі біздің бағытымыз шетел инвестицияларының неғұрлым бәтуәгер режимін орнатуды талап етеді. Тек осылайша ғана біз қаржы мен білімнің қажетті ағынын тартып, өз мүмкіндіктерімізді және шетелдермен тұрақты сауда айырбасын дамыта аламыз.

Әділ өкімшілік бұлжытпай орындайтын, анық тиімді және қатаң ұстанатын заңдары бар ашық және бәтуәгерлік инвестициялық саясат шетел инвестицияларын тартудың барынша қуатты ынталандыру тетігі болып табылады. Мұндай саясатты талдап жасау біздің негізгі міндеттеріміздің бірі болуға тиіс, өйткені Қазақстанның шетел капиталынсыз, технологиясынсыз және тәжірибесінсіз жедел экономикалық өрлеу мен жаңартуға қалай қол жеткізетінін көз алдымызға келтіру қиын.

Біздің инвестициялық ахуалымыз неғұрлым қолайлы, ал Қазақстан тартылған шетел инвестицияларының көлемі мен сапасы бойынша басты орынға шығуы үшін бізге саяси ерік-жігер мен нақты іс-қимыл қажет. Әлемге әйгілі инвесторларды мүмкіндігінше көптеп тарту үшін біз қажетті тетіктерді пайдалануда асқан шеберлік танытуға да тиіспіз.

Сондықтан да мен өз Жарлығыммен Инвестициялар жөніндегі мемлекеттік комитетті құрып, оған тікелей инвестицияларды қорғаудағы саясатымызды іске асыру құқығы бар Қазақстандағы бірден-бір мемлекеттік орган мәртебесін бердім. Шетелдің күрделі қаржылары соңындағы қуғынның ұзаққа созылатынын әрі ешқашан бітпейтінін есте ұстау керек. Бұл бәйгеде біздің артта қалуға хақымыз жоқ.

Қазақстан үшін индустриялы технологиялық стратегияны қалыптастыру қажеттілігі дүниежүзілік тәжірибеден туындап отыр. Дамушы елдердің барлығы дерлік еңбекті қажет ететін өндірістен капиталды, технология мен ғылымды қажет ететін өндірістерге дейінгі жолдан өтті. Өндірістің инерциялық және ауыр құрылымын құлашты бір сермеп түзетуге болмайды. Дүниежүзілік тәжірибе жалпы ұлттық өнімде ауыл шаруашылығының, өндіруші өнеркәсіптің үлесін ұдайы кеміту және, керісінше, өңдеуші өндірістің, ең алдымен ғылымды қажет ететін, қосылған құны жоғары өндірістерді, сондай-ақ қызмет көрсету саласының үлесін ұлғайтуға саятын белгілі бір дәйектіліктің қажеттігін көрсетіп отыр.

Қолайлы жағдай туғанда еліміздің тірек саласы болып табылатын мұнай-газ өндіру саласының, сондай-ақ бүкіл өндіруші өнеркәсіптің көлемі айтарлықтай артады деп санауға жеткілікті негізіміз бар.

Бұл өз құрылымдық саясатымызды құруда басшылыққа алуымызға тиіс бағдар болады. Бұл ретте біздің индустриялық стратегиямыз жекелеген кәсіпорындарды қозғамайды. Біз мемлекеттік саясат тетіктерін Қазақстанға қолайлы салаларды дамытуға жәрдемдесетіндей етіп пайдаланатын боламыз.

Тек шикізатқа бағдарланған ел болып қалмау үшін біз жеңіл және тамақ өнеркәсібін, инфрақұрылымды, мұнай мен газ өңдеуді, химия мен мұнай-химиясын, мәшине жасаудың жекелеген шағын салаларын, ғылымды қажет ететін түпкілікті өндірістерді, қызмет көрсету саласын, туризмді бұрынғыдан да ілгері қарқынмен дамытуға тиіспіз.

Тұрақты өрлеуді қамтамасыз етуге бізге өндірісті диверсификациялау көмектеседі. Қазірге бәтуәгер импорт кезіндегі қатаң бәсекелестік жағ-

дайында өндірістер мен бүтіндей салалардың нарыққа бейімделу процесі жүріп жатқан кезде, біздің шикізаттан басқа өнімдеріміз бәсекеге түсе алмайтын кезде біз өндірістің ауыр шикізаттық құрылымына қарай құлдырай береміз, ал бүкіл өркениетті және дамушы әлем бұған тікелей қарама-қарсы бағытта жүріп барады. Өндірістің құлдырауы мен оның керітартпа құрылымы бұдан былай есепке алмауға болмайтын екі есе қауіпті фактор болып табылады. Егер еркін рынок шын мәнінде еркін болса, ол елде жаңа өндірістер туғызады. Біздің міндетіміз Қазақстанды дүниежүзілік қауымдастық алдында инвестициялар үшін тартымды жер ретінде көрсетіп, неғұрлым маңызды салаларға инвесторларды пәрменді тарту болып табылады.

Бірақ әзірге тек рыноктың күшіне ғана сенуге болмайды. Үкімет диверсификацияның пәрменді индустриялық саясатына кірісіп, назарды макродеңгейден микродеңгейге аударуға тиіс.

2010 жылға дейінгі бастапқы кезеңде өз мүмкіндіктері мен бәсекелестік қабілеті тұрғысынан келешегі бар еңбекті қажет ететін салаларға көңіл бөлу керек. Бұл, басымдық тәртібімен айтар болсақ – ауыл шаруашылығы, орман және ағаш өңдеу өнеркәсібі, жеңіл және тамақ өнеркәсібі, туризм, тұрғын үй құрылысы және инфрақұрылым жасау. Осы салаларды дамыту арқылы біз экономиканың құрылымдық мәселелерін ғана емес, жұмыспен қамту және кедейлік мәселелерін де шешеміз, бұл – қазіргі уақытта ерекше маңызды нәрсе.

Экономикалық өрлеудің еліміздің дамуы үшін қаншалықты маңызды екенін баршамыз түсінеміз. Қарқынды экономика болмайынша, біз мектептер мен ауруханаларды қаржыландыра алмаймыз, қоғамды жемқорлық пен қылмыскерліктен қорғай алмаймыз. Сондықтан бұл басымдық бүгін де, ертең де және алдағы отыз жылдың ішінде де ең маңызды басымдықтардың бірі болып қала береді.

4-ҰЗАҚ МЕРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ: ҚАЗАҚСТАН АЗАМАТТАРЫНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ, БІЛІМІ МЕН ӘЛ-АУҚАТЫ

Тазалық – саулық негізі, саулық – байлық негізі.

Қазақтың халық мақалы

Экономикалық ілгерілеу біздің азаматтарымыздың игілігіне өздігінен кепілдік бере алмайды. Гүлденген экономика жағдайында-ақ өз денсаулығын дұрыс күтпеуінің және қоршаған ортаның ластануы салдарынан науқас адамдардың саны жылдан-жылға өсіп отырғанын көзге елестету қиын емес. Қоғамымызды құруымызға қарай азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін күш салу керек. Бұл мақсатты іске асырудағы біздің стратегиямыз мынадай құрамдас бөліктерден тұрады:

Ауруды болдырмау және салауатты өмір салтын ынталандыру. Мемлекеттің, бір жағынан, ауруды болдырмау, екінші жағынан, салауатты өмір салтын ынталандыру жөніндегі қадамдары халықтың денсаулығына әсер ететін маңызды фактор екенін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Аурулардың алдын алу дегеніміз таза су мен кенеулі асты пайдалануды, тазарту жүйелерінің болуын, қоршаған ортаны ластайтын және экологиялық зиян келтіретін объектілерді қысқартуды, басқа да қауіпті факторларды төмендету жөніндегі осыған ұқсас шараларды білдіреді.

Салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен айналысуымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен алкогольді тұтынуды қойып, тазалық пен санитария шараларын сақтауымызға және т.с.с. бағытталған.

Жеткілікті құралдар болмай тұрған жағдайда, ауруларға қарсы күрес пен денсаулықты нығайту жөніндегі біздің стратегиямыз азаматтарымызды салауатты өмір салтына әзірлеуден басталады. Салауатты өмір салты мен дұрыс тамақтануды, тазалық пен санитария ережелерін насихаттайтын пәрменді ақпараттық іс-шаралар жүргізілуі қажет. Ол мыналарды қамтуға тиіс:

Нашақорлық пен наркобизнеске қарсы күрес. Есірткіні әкелу мен таратуға қолданылатын жазаны қатайту және осыған байланысты бірқатар елдердегідей, оның ішінде Малайзия мен Сингапурдегідей өлім жазасын енгізу керек пе деген мәселені қоғамның талқысына шығару керек. Есірткі – өте ерекше және түпке жететін сала, сондықтан бұл жерде адамгершілік принциптерінің қандай дәрежеде қолданылуы – үлкен мәселе. Таразының бір басында оны әкеліп, тарататын адамның өмірі тұрса, екінші басында соның "көмегімен" қор болған есірткі тұтынушылардың ғұмыры тұр.

Темекі мен алкогольді тұтынуды қысқарту. Алкоголь мен темекінің адам өміріне зиянды екені дәлелдеуді қажет етпейді. Халықаралық тәжірибе бұл салада мемлекеттік саясатты жүргізудің алкоголь мен темекіге салық енгізу, сондай-ақ маскүнемдіктен емделуге арнайы салық салудан бастап, бірнеше сабағын ұсынып отыр. Біз бұл мәселеде байыпты саясат жүргізуіміз керек. Контрабанданың ағыны мен қылмыскерліктің өсуі сияқты кері нәтижеге душар болмас үшін бұл арада барлығын салмақтап, бірнеше қайтара есептеп шығу керек. Бастапқы кезде алкоголь мен темекіні жарнамалауға барлық жерде және түпкілікті тыйым салынуға тиіс. Шылым шегу терең ойластырылып, асыра сілтеушілікке ұрынбай, біртіндеп қоғамдық орындардан ығыстырылуы қажет. Мұны басқаларға үлгі болу үшін мемлекеттік үйлер мен мекемелерден бастау керек. Жалпы, адамдар неліктен өз денсаулықтарын құртып, оны улайтындарға төзіммен қарауға тиіс? Мен барлықтарыңызды шылым шегушілерге ымырасыз болуға шақырамын.

Қоғамдық сана мен мораль алкогольге барынша қарсы болуға тиіс. Мемлекет бұл сезімді тәрбиелеуге тиіс. Кеңес өкіметі жылдарында арақ біздің

тұрмысымызға, әдетімізге, дәстүрімізге тереңдеп енді. Ол ауылдық жерлерде де адам өмірінің ажырамас бөлігі болып алды. Бүгін көпшілік қиыншылыққа тап боп, күйзеліске түскенде ішкілікке салыну артып отыр.

Көптеген елдер бұл кеселге тыйым салғанмен, табысқа жете алмады. Осыған қарамастан кейбір елдер ұтымды ақпараттық және түсіндіру саясатын жүргізу, мәдениет пен білім арқылы едәуір табыстарға қол жеткізді. Өнеркәсібі дамыған елдерде ішімдікті пайдаланушылар мен темекі тартушылардың саны кеми түсуде, өйткені кәсіпкерлік – денсаулығы мықты жандардың үлесі. Өмір салтын теріс әдеттерден спортқа көшіру тиімді жолдардың бірі болып табылады.

Әйел мен баланың денсаулығын жақсарту. Ана мен баланың денсаулығын қорғау біздің мемлекетіміздің, денсаулық сақтау органдарының, жұртшылықтың тікелей назарында болуға тиіс. Уақыт өтіп, қазына кірісі өскенде мемлекет үшін де, отбасын қолдауға тиімді демографиялық саясат үшін де қолайлы нысанда аналар мен балаларға мемлекеттік қолдау көрсетуге қаражат табамыз. Біз бұрынғы уақыттан бері және қиындықтарға қарамастан бүгін де осындай көмекті көрсетіп келеміз. Мен балалы болғысы келмейтіндерге салық өнгізу туралы ұсынысты көпшілік талқысына саламын. Одан түскен қаржыны көп балалы отбасыларды қолдауға жұмсар едік.

Бізге жергілікті деңгейде де отбасын, әйелдің жүкті кезін және балаларды тәрбиелеуді қолдаудың жаңа жолдарын табу керек. Неке мен отбасы институтын нығайтудың жолдарын мұқият талдау, жалғызбасты аналар проблемасын шешу керек. Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жұбайлардың бір-бірінің алдындағы, ал ең бастысы балаларының алдындағы жауапкершілігін күшейтуге тиіспіз. Ата-аналар балаларына, ал балалар өздерінің қартайған ата-аналарына қамқор болғанда, әйел отбасы мен қоғамда құрметке ие болғанда, еліміз үшін алаңдамауға да болады. Бұл ұсыныстар Қазақстан халқына қашанда тән болған, оларды жандандырып, жан-жақты қорғау қажет. Жұртшылық мұнда дұрыс шешімді көрсетіп, ол отбасы туралы заңда бейнеленуге тиіс.

Салауатты тұрмыс құрып, сол арқылы балаларына үлгі көрсетіп отырған ата-аналарды айрықша атап көрсету қажет. Мен компаниялар мен жұмыс берушілерге осы тұрғыдан көтермелеудің тиісті нысандарын іздестіруді ұсынар едім.

Елімізде жыл сайын 200 мың аборт жасалады. Қоғамда абортқа тыйым салу керек пе, жоқ па деген мәселе пікірталасына түсуі керек. Мұндай өте нәзік мәселеде де, басқа мәселелерде де мен көпшілікті қолдаймын. Қандай жағдайда да, әйелдің өмірі мен денсаулығына қауіп төндірмейтін отбасын жоспарлаудың өркениетті жолына түсуіміз керек.

Жас шамасына қарай жүргізілетін саясатта біз жастар мен жеткіншек ұрпаққа, сондай-ақ жас отбасыларға көңіл бөлуді күшейтуге тиіспіз.

Тамақтануды, қоршаған орта мен экологияның тазалығын жақсарту.

Экологиялық нашар ахуал бүгінде адам өлімінің 20 процентіне себеп болып отыр, ал кейбір аймақтарда жағдай мұнан да қиын. Отандастарымыздың үштен бірі сапасыз ауыз суды пайдаланады. Жеткілікті және дұрыс тамақтанбау да теріс демографиялық салдарға әкеп соғады.

Сондықтан біздің әрқайсымыз тамақтану мен ауызсуға ерекше көңіл бөлуге тиіспіз. Біздің мамандарымыз қалай дұрыс тамақтану керек екенін, табыс дәрежесіне қарай өз рационын қалай құру керек екенін қазіргі заманғы жеке басының тазалығы ережелерін орындауды, сапасы төмен ауыз судың зиянын қалай тигізбеді бұқаралық ақпарат құралдары арқылы түсіндіруден жалықпауы керек. Экологиялық, санитарлық-эпидемиологиялық қызметтер мен стандарттау органдары қойылған мақсаттардың басымдығына сәйкес жұмыс жүргізуге тиіс. Кез келген сапасыз тамақ өнімдерін өткізушілер мен жасап шығарушыларға, табиғи ортаны ластаушылардың бәріне берік және қат-қабат тосқауыл қойылуы қажет.

Мемлекеттік ведомстволардың басшылары осының бәрінде де үлгі көрсетуге тиіс. Сонымен қатар дінбасылар мен қоғамның басқа да құрметті адамдарын осы процеске қосылуға шақырамын. Бұл – маңызы зор мәселелер. Адамдардың денсаулығы мен он мыңдаған отандастарымыздың өмірі осы шараларға тікелей байланысты.

5-ҰЗАҚ МЕРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ: ЭНЕРГЕТИКА РЕСУРСТАРЫ

*Байлық – байлыққа ие болуда емес,
оны ұқсата білуде.*

Сервантес

Қазақстан табиғи ресурстардың, әсіресе энергетика ресурстарының орасан зор қорына ие. Біздің еліміздің аумағында, бағам бойынша мұнайлы алғашқы он елдің қатарына қосарлық мұнай мен газ кен орындары бар. Сонымен қатар Қазақстанда көмірдің, уранның, алтынның және басқа да бағалы минералдардың мол қоры бар.

Соған қарамастан, біз көп жылдар бойы өзіміздің ішкі қажетімізді қамтамасыз ете алмай келеміз. Бұл – кеңестер кезеңінде жасалған бөліс жүйесі, сондай-ақ өзімізде қажетті инфрақұрылым болмауының салдары.

Сайып келгенде, халықаралық рынокқа мұнай мен газ экспорттау үшін қажетті коммуникациялардың болмауы дамуымыздың жоспарларын жүзеге асыруға керекті қаражат алатын мүмкіндігімізді барынша шектеп отыр.

Энергетикалық ресурстарды пайдалану стратегиясы мынадай элементтерді қамтиды:

Біріншісі, біз өз қорларымызды жедел әрі тиімді пайдалану үшін үздік халықаралық технологиялар, ноу-хау, ірі капиталдар тарту мақсатымен басты халықаралық мұнай компанияларымен ұзақ мерзімді әріптестікке барамыз. Біз қазірдің өзінде бірсыпыра ірі контрактыларға қол қойдық, ал басқа контрактылар әзірлену үстінде.

Біз ұзақ мерзімді келешекке өзімізге міндеттері сәйкес келетін әріптестер іздейміз. Контрактыларда біз Қазақстанның мүддесін, экологиясын, өз адамдарымыздың жұмыспен қамтылуы мен даярлануын, әлеуметтік міндеттерді шешу қажеттігін қатаң әрі парасат тұрғысынан кездестіретін боламыз.

Өзіміздің табиғи ресурстарды пайдалануда біз үздік әлемдік практикаға сәйкес келетін және Қазақстанның мүдделеріне жауап беретін орнықты келісімдерге мүдделіміз.

Біздің кірістеріміздің тұрақтылығы және контрактыларымыздың әділеттілігі, сондай-ақ әлемдік қауымдастықтың қолдауының кепілдігі, міне, осында жатыр.

Біздің стратегиямыздың екінші бөлігі – мұнай мен газ экспорты үшін құбыр арналарының жүйесін құру. Тәуелсіз экспорт арналары көп болғанда ғана біз көршіміздің біріне тәуелді болудан және келесі тұтынушыға баға жөнінен кіріптар болудан құтыламыз.

Үшіншісі – отын ресурстарын пайдалану жөніндегі біздің стратегиямыз әлемдік қауымдастықтың ірі елдерінің мүддесін Қазақстанға, оның әлемдік отын өндіруші ретіндегі рөліне бағыттау. Бұл ретте біздің мұнай-газ бизнесімізді инвестициялауға тиіс компаниялар мен елдер АҚШ-ты, Ресейді, Қытайды, Жапонияны және Батыс Еуропаның мемлекеттерін қамтиды. Бұл елдер мен компаниялардың біздің ресурстарымызды тұрақты және тұрлаулы негізде экспорттауға деген экономикалық мүдделері Қазақстанның тәуелсіз және қарыштап дамуына жәрдемдесетін болады.

Төртіншіден, шетел инвестицияларын тарту арқылы біз ішкі энергетика инфрақұрылымын құру мен дамытуды, ішкі қажеттілік пен тәуелсіз бәсекелестік проблемаларын шешетін боламыз.

Ақыр соңында, бесіншіден, бұл стратегия осы ресурстардан түсетін келешек кірістерді барынша үнемшілдікпен пайдалануды көздейді.

Біз өзіміздің стратегиялық ресурстарымызға қатаң бақылау қоюға, үнемшіл болуға әрі қаражатты ұқыпты жұмсап, олардың бір бөлігін өзіміздің болашақ ұрпақтарымыз үшін жинақтауға тиіспіз.

6-ҰЗАҚ МЕРЗІМДІК БАСЫМДЫҚ: ИНФРАҚҰРЫЛЫМ, ӘСІРЕСЕ КӨЛІК ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС

*Адамға абырой әперетін үш іс бар:
құмда қазылған құдық, өзенге салынған көпір,
жол жағасына отырғызылған саялы ағаш.*

Шығыс мақалы

Тарихи тұрғыдан алғанда, еліміздің аумағы арқылы Шығыстан Батысқа және кері қарай көлік легі тоқтаусыз өтіп жатты, ал олардың жылжу жиілігі бүгінгі күні де саябырситын емес. Қазақстанның міндеті отандық көлік-коммуникация кешенінің бәсекелестік қабілетін және аумағымыз арқылы өтетін сауда легінің ұлғайтылуын қамтамасыз етуде жатыр.

Белгілі бір дәрежеде бұл сала біршама дамыған, ал ұзақ мерзімдік келешекте жан-жақты өсу стратегиясына ілесуге тиіс, мұның өзі ұлттық рынокты жан-жақты жетілдіруге және біздің көлік және коммуникациялық қызметімізге ден қоятын жаңа рыноктар іздеуге саяды. Бұл стратегия автомобиль жасау, туризм, қызмет жүйесі, жол және күрделі құрылыс салаларын барған сайын дамыта беруге және отандық өнімнің өзіндік құнындағы көлік шығынын кемітуге жәрдемдесетін болады.

Темір жол көлігі

Аумағымыздың ауқымын және экономикамыздың шикізаттық бағдарын ескерсек, Қазақстанда жүк тасымалының негізгі көлемі темір жол арқылы жүзеге асырылатын болады. Көліктің осы түрінің алдында тұрған стратегиялық міндеттерді іске асыру үшін басымдықтар ретінде мыналарды атау керек:

– Халықаралық көлік және сауда байланыстарын, сондай-ақ Трансазия магистралі бойынша транзиттік жүк тасымалын қамтамасыз ететін негізгі темір жол бағыттарын жаңарту;

– Достық стансасын дамыту мен Достық – Ақтоғай учаскесін нығайтуды аяқтап, оның өткізім қабілетін жылына 10 млн. тонна жүк тасымалына дейін жеткізу;

– Жүк жинақталатын аудандарда көп модульды терминалдар ұйымдас-тыруға кірісу, сол арқылы көліктің сан түрлерінің технологиялық бірлігін қамтамасыз ететін контейнерлік және бумалық тасымалды қолдана бастау;

– Барлық көліктік-коммуникациялық монополияларды батыл қайта құрылымдауды жүзеге асыру, оларды бейіні сәйкес келмейтін кәсіпорындардан арылту.

Автомобиль жолдары және автокөлік

– Автомобиль жолдарын шапшаң аралықтар құру арқылы халықаралық тасымалды қамтамасыз ететін бағыттарда дамыту;

– Жекеменшік автомагистральдар салу, қазіргі барларын жекешелендіру мен концессияға беру жөніндегі жұмыстарды бастау. Оларға осы заманғы халықаралық талаптар деңгейінде қызмет көрсетілуін қамтамасыз ету;

– Ауылдық жерлердегі автожолдардың желісін басымдық тәртібімен дамыту және ұзақ мерзімді келешекте олардың қатқыл табанды жолға көшірілуіне жету, автомагистральдар мен көпір конструкцияларының өткізім қабілетін жақсарту.

Әуе көлігі

– Авиацияда тәртіп орнату және ұшақтар паркін лизинг пен жоғары сыныпты ұшақтардың белгілі бір көлемін сатып алу есебінен толықтыру;

– Әуежайларды қайта жаңартуды қолға алу, қызмет көрсету мен сервисті қамтамасыз ету деңгейін халықаралық стандарттарға дейін жеткізу;

– Қазақстан арқылы өтетін транзиттік әуе желілерін дамыту мақсатында әуе қозғалысын басқару жүйесін қайта ұйымдастыру.

Су көлігі

– "Ақтау" айлағын қайта жаңарту және флотты "өзен – теңіз" түріндегі кемелермен толықтыру үшін шетел инвестицияларын тарту;

– Өзен пароходстволарының жұмысын, әсіресе жүк және жолаушы тасымалындағы өзіндік құны төмен кемелерді іске қосып, олардың жұмысын жандандыру.

Байланыс және телекоммуникациялар желілері

Телекоммуникациялар нарықтық тетіктер қызметін ақпарат алуды кеңейту мен олардың берілуін жүзеге асыру арқылы қуаттап отырады.

Телефондар, факстар мен электрондық почта – осы заманғы бизнесті дамытудың өмірлік маңызды әрі объективті тұрғыдан қажетті шарты.

Ақпараттық технологиялар, оның басқа түрлерімен салыстырғанда, өз мәнісі жағынан неғұрлым "көпшіл" әрі икемді бола отырып, бизнесті, экспорттық қызметті дамытуға және экономиканы орталықсыздандыруға барынша жәрдемдеседі. Олар ұлттық экономикаларды шоғырландырады және аймақтың ауқымын кеңейте отырып, әлемдік экономикалық байланыстарды нығайтады.

Сонымен қатар телекоммуникациялар жаңа жұмыс орындарын бере отырып, ауылдық және қалалық аймақтардың арасындағы экономикалық көші-қонды азайта отырып, әлеуметтік салалардағы кереғарлықтар мен келеңсіз құбылыстарды азайтуға барынша жағдай жасай алады. Ақпараттық технологиялардың денсаулық сақтау мен білім беру салалары үшін, сондай-ақ айналадағы ортаны жақсарту үшін маңызы баға жеткісіз.

Баршаның пайдалануына ортақ әрі толығымен іске қосылған телекоммуникациялық жүйенің келесі бір жақсы жағы – жолдың ауырлығына, жеке-

леген аймақтардың алыстығына және жолаушы тасымалы бағасының қымбаттығына қарамастан, күллі жұртқа ақпарат алуға мүмкіндік беретін кепілдігінде жатыр.

Біздің үкіметіміз шалғайдағы әлсіз дамыған аудандарға, ең кемі, байланыс қызметінің ең төмен деңгейін беретін болады. Айталық, балалар мен жастарға арналған аймақтық оқыту бағдарламаларын таратып отырады. Мұның өзіндік құны өте арзан, әрі алдағы уақытта едәуір пайда келтіреді.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының алдында, ең алдымен, болашақта әлемнің дамыған елдерінің осындай инфрақұрылымдарымен бәсекелесуге қабілетті дербес тәуелсіз және тиімді телекоммуникациялық қызмет көрсету жүйесін құру міндеті тұр.

Қазақстан телекоммуникацияларының қазіргі жай-күйі басқа елдермен салыстырғанда өз желілерінің жетерліктей тығыздығына қарамастан, елеулі экономикалық проблемаға айналып отыр.

7-ХЗАҚ МЕРЗІМЛІК БАСЫМДЫҚ

НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРМЕН ҒАНА ШЕКТЕЛЕТІН КӘСІПҚОЙ МЕМЛЕКЕТ

Бастығы көп ел заңнан таяды.

Соломон

Қазір мемлекеттік аппаратты қайта ұйымдастыру мен жетілдіру қолға алынды, алайда бұл процеске неғұрлым қуатты қарқын беру қажет. Менің биылғы жылдың басынан бері үкіметіміз бен оның дербес құрамын түбегейлі реформалау стратегиясын іске асыруға кірісуім де сондықтан. Үкімет орталық және аймақтық деңгейлерде қысқартыла бастады және бұл процесс жалғаса береді.

Біздің міндет – Қазақстанда нарықтық экономика үшін оңтайлы болатын мемлекеттік қызмет пен басқару құрылымының осы заманғы, тиімді жүйесін жасау, басым мақсаттарды іске асыруға қабілетті үкімет құру; ұлттық мүдделердің сақшысы бола алатын мемлекет қалыптастыру.

Кеңестік әміршілдік экономика дәуірінде мемлекет бастан-аяқ бәрін бақылауға тырысты. Соның салдарынан ол көптеген қайталанатын қызмет буындары көп ебедейсіз құрылымға айналды. Қалыпты дамыған елдерде кеңес мемлекеті бақылауына алуға әрекеттенген міндеттердің 80 проценті мемлекеттердің функциясына жатпайды.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін мемлекеттік құрылыс пен басқару мәселелерін көп ретте жаңадан шешуге тура келді. Ең алдымен бұл жаңа тәуелсіз мемлекеттің өмір сүруінің заңдық құқықтық негізін қамтамасыз етуге, әлеуметтік саяси тұрақтылықты дәйектілікпен орнықтыруға қатысты болды.

Бүгінгі күні қоғамның және экономиканың күрделі жүйелік қайта жаңғыруларын мемлекеттік басқару жүйесінің өзін жүйелі ету мәселесі күн тәртібіне өткір қойылып отыр. Әрине, бұған біртіндеп, соның өзінде мемлекеттің функцияларын ұзақ мерзімді реформалаудың үйлестірілген, дәйекті жоспарын алдын ала әзірлеген жағдайда ғана жетуге болады.

Үкімет пен жергілікті үкіметті түпкілікті қалыптастыруға мүмкіндік беретін жеті негізгі стратегия принциптері мынаған саяды:

1. Неғұрлым маңызды бірнеше функцияларды ғана орындауға жұмылған ықшам әрі кәсіпқой Үкімет.

2. Стратегиялар негізіндегі іс-қимыл бағдарламалары бойынша атқарылатын жұмыс.

3. Нақтылы жолға қойылған ведомствоаралық үйлестіру.

4. Министрлердің өкілеттіктері мен жауапкершіліктерін, олардың есептілігін және олардың қызметіне стратегиялық бақылауды арттыру.

5. Министрліктердің ішінде, орталықтан аймақтарға және мемлекеттен жекеше секторға қарай орталыққа тәуелділікті жою.

6. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы батыл да ымырасыз күрес.

7. Кадрларды жалдау, даярлау және жоғарылату жүйелерін жақсарту.

Табысқа жеткен үкіметтер, әдетте ықшам келеді әрі мемлекет қана атқара алатын ең басты бірнеше функцияларға жұмылады. Әлбетте, оңтайлы үкіметтер аз санды басымдықтарға және осы мақсатқа жету жолындағы стратегияларды іске асыруға ұмтылады.

Үкіметтің тиімділігі өзара байланысты үш факторға: оның құрылымдық ұйымына, стратегиялық үйлесімділігіне және кадрлар даярлығының дәрежесіне негізделеді. Біздің таяу болашақтағы міндетіміз стратегиялық жоспарлау әдістерін меңгерген қабілетті әрі адал кадрлардан тұратын шағын, оңтайлы аппарат құру болады.

Әлеуметтік экономикалық өмірдегі дағдарысты құбылыстардың негізгі себептерінің бірі – министрліктер мен ведомстволар арасында, аймақтар арасында үйлестірудің болмауында екенін айтып жату артық. Нақтылы міндеттерді шешу жолындағы жауапкершілік көлемінің бір-біріне сәйкес келмеуі, функцияларды қайталау және жең ұшынан жалғасу сан түрлі кедергілерге және бюрократиялық ішараздыққа, қағазбастылық пен ұжымдық жауапсыздыққа әкеліп соғады. Бүгінгі мемлекеттік басқарудың діні де, тіні де осында жатыр.

Бұл проблеманың тамыры стратегиялық жоспарлардың жоқтығында болып отыр.

Әрбір министрліктің, ведомствоның, әкімшіліктің жұмысы, сайып келгенде, аймақтық дамудың өзі мақсаты айқын, міндеттері нақты жалпымемлекеттік стратегияға бағындырылуға тиіс.

Мұның тың көзқарас пен жаңа әдістемені талап етері даусыз. Стратегиялық жоспарлау, қаржылық бағдарламалау мен жобалық менеджмент таяу болашақтағы мемлекеттік басқарудағы жаңарудың өзегіне айналуға тиіс.

Ведомствоаралық және аймақтараралық үйлестіру басым мақсаттарға жедел жетуге деген саяси ерік-жігердің көрінісі ретінде ауадай қажет.

Ведомстволардың стратегиялық міндеттерді іске асыру жөніндегі қызметі мен күш-қимылын бақылайтын біртұтас билік жүргізуші үйлестіруші орган құру қажет.

Мемлекеттік үйлестіру жүйесі тиімді әрі қарымды болуға тиіс. Оның жұмысының нәтижелері барлық есепті органдар үшін ашық болуы қажет.

Министрліктер мен ведомстволардағы бүгінгі қалыптасқан ахуалға келетін болсақ, жауапкершілік деңгейі өкілеттілік көлемінен асып түсіп отыр. Өкілеттіктер мен жауапкершіліктер арасалмағының бір жағына қарай ауытқуы басқару тиімділігін күрт төмендетеді. Өлемдік тәжірибе мекеме басшысына ішкі басқару жөнінен кең өкілеттік берудің билікті асыра пайдалану мүмкіндігінен келетін залалдан гөрі әлдеқайда көп артықшылықтар беретінін дәлелдеп отыр.

Министр мен әкім кең өкілеттіктер иеленуге тиіс және солай болуы керек, алайда олардың қызметі жоғары тұрған органдарға есепті болуы қажет әрі ұдайы жасалып отыратын тәптіштеуші бақылау емес, стратегиялық бақылауға алынуы керек.

Бір қолға шоғырланған барынша кең өкілеттіктер қабылданған міндеттемелердің орындалмай қалғаны үшін барынша кең дербес жауапкершілікті көздейтіні анық.

Менің айтып өткенімдей, әр министрлік пен ведомство өзіне тән емес функциялардан арылуы керек, оларды мүмкіндігінше орталықтан аймақтарға қарай, мемлекеттен жекеше секторға қарай ойыстыру қажет. Сатылар мен аралық буындар аз болған сайын, өкілеттіктердің ара жігі де айқын ашылады.

Билікті орталықтан алудың және өкілеттіктерді өздері шұғылданатын объектілерге тікелей қатысты неғұрлым төменгі деңгейлерге ойыстырудың қажеттігі айдан анық, сонда орталық және өзге мемлекеттік органдар өзінің іс жүзінде керектігін және пайдалылығын ұдайы дәлелдеуге мәжбүр болады.

Нарықтың көмегімен біз аймақтар арасында: тұрмыс жағдайы жоғары аймақ, таңдаулы аймақ принципі бойынша бәсекелестікті туғызып, күшейте беруге тиіспіз. Сонда өндіргіш күштер неғұрлым қолайлы жағдай жасалған аймақтарға шоғырлануға тиіс.

Аймақтардың жарыстас болуы олардың, әсіресе, бюджет мәселелеріндегі дербестігіне көбірек сүйенуі керек, шамадан тыс орталықтандыру, міне, осы тұста айқын көрінеді.

Бет-жүзіне, лауазымына қарамай, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ымырасыз күрес жүргізу қажет. Басқару корпусы батыл тазаруға және жаңаруға тиіс.

Жаңа тұрпатты шенеунік өз ұлтының отаншыл әрі әділ, ісіне адал және кәсіпқой білікті қызметшісі болуға тиіс. Мемлекеттік қызметтің беделін биік

көтеру және қолдап отыру – біздің таяу жылдарда шешуге тиіс стратегиялық міндетіміз.

Күні кешегі өткенімізден бойымызда қалған ескі ниет-пайымымыз, әсіресе, идеологиялық кертартпалығымыз, нарықтық шаруашылықтың жаңа жағдайында жұмыс істеуге қабілетсіздігіміз бен білместігіміз – әлеуметтік-экономикалық даму жолындағы үлкен тосқауыл. Иә, алғашқы жалт еткен жағымды көріністер бар. Алайда, тұтасынан алғанда, жаңа тұрпатты басқарушылар даярлау – таяу болашақтың кезек күттірмес міндеті. Басқаруға білек сыбана іс тындыруға өзір, басым мақсаттар мен міндеттерге жетуге қабілетті білімдарлар келуге тиіс.

Кәсіпқойлық, отаншылдық, ұзақ мерзімді міндеттер қоюға қабілеттілік, оларды жаңа жағдайда шеше алатын білімділік пен жігерлілік – кадрларды іріктеу мен жоғарылатудың басты өлшемдері.

Республикада кәсіпқой мемлекеттік қызмет негіздері қазірдің өзінде қаланды.

Алайда, әлі де көп іс тындыру керек.

Кадрларды басқарудың жалпымемлекеттік жүйесін құру қажет, онда оларды елімізде және сырт жерлерде нысаналы әрі тиімді даярлаудың, оларды қызмет бабында жоғарылатудың әділетті тәртібі, бірыңғай ақпарат тетігі, әлеуметтік қорғау кепілдігі әрі басқарудың ең іргелі ресурсы – адамға деген сергек көзқарас қамтылуға тиіс.

Сонымен бірге бұл мемлекеттік жүйенің білімсіз, біліктілігі төмен қызметкерлерді ығыстыра алатын қабілеті де болуы керек. Әр қызметкер іс жүзінде өзінің пайдалы екенін және керектігін ұдайы дәлелдеп отыруға тиіс.

КҮН ТАРТҚЫНДА: 1998 – 2000 ЖЫЛДАР

Бүгінгі бір күн ертеңгі екі күнге татиды.

Франклин

Егер біз ХХІ жүз жылдықтың басына дейін келесі үш жылға арналған қысқа мерзімді міндеттерімізді белгілеп, оларды орындай алмасақ, осы айтқанымыздың бәрінің де құрғақ қиял, жел сөз болып қалу қаупі бар.

Біздің көптеген азаматтарымызды дәл бүгін алыс келешектің онша алаңдатып отырмағаны аян, өйткені қазіргі проблемалар еңсе жаздырмай тұр.

Адамдардың көпшілігі таяу уақытта аздап болса да нақты нәтижелерді сезінбейінше, олардың ұзақ мерзімді мақсаттар мен жақсы деген уағдалардың өзіне сенімсіздікпен қарары анық.

Біздің стратегиялық жолымыздағы алғашқы қадамдар мен алғашқы нәтижелерді неғұрлым тереңірек аңдау мен қадағалау мүмкіндігі бар. Солардың негізінде таңдап алған жолымыздың дұрыстығын терең пайымдайтын боламыз, мемлекетке деген сенім артады, ортақтық және отандық сенім

беки түседі. Біздің азаматтарымыз парасатты. Бірталай жылдардың ішінде экономика сауығып қарқын алмайынша, барлық өлеуметтік өткір проблема-ларды шеше алмайтындығымызды олар жақсы түсінеді.

Таяудағы бірнеше жылдың ішінде ұзақ мерзімді басымдықтарды іске асыру және ұзақ мерзімді стратегияның шеңберінде қысқа мерзімді нақты-лы іс-қимыл жоспарларын орындау үшін мемлекет ресурстарының шектеулі екенін де олар түсінеді.

Соған қарамастан, адамдар ғасырымыз аяқталғанға дейін азды-көпті жақсылықтар күтуге де және оларды алуға да хақылы, сондықтан да мен осы тұста Қазақстанның 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары-ның негізінде 1998 – 2000 жылдарға арналған неғұрлым маңызды міндеттерге тоқталып кетемін.

Басым мақсаттар былайша түзілуге тиіс:

– ілгері елдермен белсенді қарым-қатынас жасау, Қазақстанның энерге-тикалық секторына капитал тарту және еліміздің әскери доктринасын әзірлеу арқылы ұлттық қауіпсіздікті нығайту;

– ауылдың неғұрлым өткір проблемаларын шешу;

– кедейшілік пен жұмыссыздыққа қарсы күрес;

– ішкі саяси тұрақтылық пен қоғамның бірлігін нығайту жолымен эконо-микалық өркендеуге жету;

– барлық өлеуметтік-экономикалық реформаларды аяқтау, ең алдымен бюджет саласындағы реформаларды аяқтау, соның нәтижесінде зейнета-қыларды, жалақыны және өлеуметтік жәрдемақыларды толық көлемінде уақтылы төлеу;

– қолайлы инвестициялық ахуал туғызу;

– Үкімет пен мемлекеттік қызмет реформаларын жеделдету, сыбайлас жемқорлық пен қиянатқа қарсы күресті күшейту.

ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК 2000 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ:

– Қазақстанның төңірегінде қалыптасып келе жатқан стратегиялық тепе-теңдікті еліміздің геосаяси тұрғыдағы ұзақ мерзімді мүдделеріне сай келетін тұрақтылықты мемлекеттің сыртқы саяси институттары арқылы көтерме-леу.

– Біз Ресеймен және Қытаймен, Орталық Азиядағы көршілерімізбен, ислам мемлекеттерімен және Батыспен қарым-қатынастарымызды нығай-туда едәуір алға жылжитын боламыз.

– Каспий шельфі мен Қарашығанақ кен орындарын игеруге АҚШ-тың, Ресейдің, Қытайдың, Ұлыбританияның және басқа ілгері мемлекеттердің ірі компаниялары мен капиталы тартылды, ол алдыңғы қатарлы державалар-дың біздің еліміздің тәуелсіздігіне деген мүдделілігін күшейтеді. Ал мұның өзі әлемдік рынокқа отын шығарып тұрудың тұрлаулылығын қамтамасыз етеді.

- Сыртқы саяси және барлау органдарының күш-жігері мемлекетіміздің тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын қамтамасыз етуге жұмылдырылады.
- Қазақстанның әскери доктринасы әзірленеді, ол қалыптасқан жағдайға қарай әлсін-әлі дәлденіп тұратын болады.
- Демографиялық стратегияны іске асыру қаражаттың жетіспеуі себепті негізінен, оның жоғарыда аталған шығасысыз элементтерінен басталады. Дегенмен Үкімет балаларды және көп балалы аналарды қолдауға арналған жәрдемақыларды одан әрі төлеп тұратын болады.

АУЫЛ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Ауылдың ең бір елеулі проблемаларын шешуге келетін болсақ, біз 2000 жылға қарай:

- жергілікті әкімшілікті нарықтық қатынастарға араласудан шеттететін боламыз;
- жеке меншік пен тиесілі бөлістерді заттай айқын телитін күмәнді жеке шаруашылықтарға жекешелендіру жүргіземіз;
- банкроттық тетіктері арқылы ауыл экономикасын сауықтыратын боламыз;
- ең алдымен фермерлер мен нағыз жеке шаруашылықтар үшін кредиттерді арзандатамыз;
- Азия және Еуропа Қайта жаңарту және даму банктері заемдарының, басқа ұйымдар мен тілеуқор елдердің көмегінің есебінен ауылдағы шағын және орта кәсіпкерлікті дамытамыз;
- 25-30 мың теңге көлемінде кіші кредиттер үлестіреміз. Үкімет үш жыл ішінде мал мен мүлік сатып алуы үшін, заңда тыйым салынбаған кез келген бизнеспен шұғылдануы үшін, жан бағып, өздерінің іскерлік дағдыларын ұштауы үшін өте қиын жағдайда қалған кемінде 150 мың ауыл адамына қажетті осындай қаражатпен қамтамасыз етуге міндетті;
- тікелей отандық және шетел инвестицияларын тартатын боламыз;
- фермерлерге өнімдерін өткізуге жәрдем көрсетеміз;
- сумен жабдықтау және ирригация проблемаларын шешетін боламыз;
- барлық министрліктер мен қорлар желі бойынша ауыл проблемаларының басымдықпен қаржыландырылуын қамтамасыз етеміз.

КЕДЕЙШІЛІК ПЕН ЖҰМЫССЫЗДЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС

Осы жылдардың ішінде кедейшілік пен жұмыссыздыққа қарсы күрес стратегиясы:

- кіші кредиттер жүйесін енгізуге;
- шағын және орта бизнесті дамытуға;
- еңбекті көп қажет ететін салаларды басымдықпен дамытуға және бұларға шетел инвестициялары мен ұлттық капиталды белсенді тартуға;

- шарттар мен контрактылар және бюджетті сатып алулар кезінде жұмыспен қамту проблемаларына қатаң тұрғыдан келуге;
- қоғамдық жұмыстарды, ең алдымен жол құрылысы мен орман отырғызуды дамытуға;
- жеке кәсіпкерлікті дамыту жолындағы қажетсіз әкімшілік кедергілердің бәрін алып тастауға;
- қызмет көрсету саласын және әсіресе туризмді белсенді дамытуға негізделеді.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ

Өзіміздің осы бағыттағы ұзақ мерзімді басымдықтарымызды іске асыру мақсатында келесі үш жылдың ішінде:

- қатаң монетарлық саясат бұлжытпай жүргізіледі;
- жекешелендіру аяқталатын болады;
- заң шығару жетілдіріліп, жақсартыла түседі, мұның өзі еліміздегі инвестициялық ахуалды барлық жерде бірдей жақсарту түседі;
- шетел инвестицияларын тарту бұрынғыдан да белсенді жүргізілетін болады, олардың көлемі мен нәтижелері жайында халыққа егжей-тегжейлі ақпарат беріліп тұруға тиіс.

Энергетикалық ресурстарға келетін болсақ:

– Қазақстан КҚК құбыр арнасы құрылысын аяқтау және 2000 жылы оны іске қосу, ал 2004 жылы басқа құбыр арнасын Қытай Халық Республикасына жеткізу үшін қолынан келгеннің бәрін істейді;

– Жерорта теңізіне, Парсы шығанағына, Араб теңізіне балама құбыр арналарын тартуды қаржыландыру мен салу мәселесін пысықтайтын боламыз. Қазақстан өнеркәсібі мен тұрғын үйлерге, сондай-ақ халықаралық рынктарға отын жеткізу үшін газ құбыры арналары тартылады;

– Каспий шельфіндегі мұнай және газды барлау мен өндіру, Қарашығанақ газ конденсаты кен орнында газ конденсатын өндіру, тасымалдау және өңдеу жөніндегі келісімдерге қол қоямыз.

Инфрақұрылымды дамыту жоспарында мыналар қарастырылған:

– 2000 жылдың соңында "Достық" және "Ақтоғай" стансалары арасындағы темір жол инфрақұрылымын жақсарту, Қазақстан Республикасы мен Қытай Халық Республикасы арасында темір жол көлігінің қуаттарын ұлғайту;

– 1999 жылдың соңына қарай Ақтау қаласындағы теңіз айлағын қайта жаңартудың бірінші кезегін жүзеге асыру;

– 2000 жылдың соңына қарай Алматы – Ақмола – Бурабай жолын жаңғырту;

– 2002 жылдың соңына қарай Семей қаласында Ертістегі көпір мен оның кірме жолдарының құрылысын аяқтау;

– 2000 жылы Ақмола қаласындағы әуежайды қайта жаңарту.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК РЕФОРМАЛАР 2000 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ:

– Жалақы мен зейнетақы төлемеу деген болмайды – бұл өткен уақыт құбылысына айналады.

– Қоғамымыздың барынша мұқтаж топтары, соның ішінде 150 мың адам кіші кредиттердің көмегімен және 3,5 миллионнан аса адам (зейнеткерлерді қоса) әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі арқылы мемлекеттен көмек алады.

– Барлық өнімділігі төмен және шығынмен істейтін зауыттар банкроттық жосығынан өткізіледі.

– Ұзақ мерзімді басымдықтарымызды қолдауға бағытталған бюджеттік реформаларды батыл жүргіземіз, қолымыздағы қаражатымызға қарай өмір сүру принципін ұстанатын боламыз.

– Қазақстандықтар үшін салық төлеу үйреншікті іске, отаншылдық парызға айналады.

– Зейнетақы реформасын нысаналы түрде жүргізе беретін боламыз.

– Өз қаржы секторымыздың реформасын тәмамдап, құнды қағаздар нарығын іске "қосамыз".

КӘСІПҚОЙ ҮКІМЕТ 2000 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ:

– Үкімет пен мемлекеттік қызмет реформасы аяқталатын болады.

– Біліктілігі саяз шенеуніктерден арылуға және мемлекеттік қызметшілер тарапынан жасалатын сыбайлас жемқорлық пен билікті асыра пайдалануға қарсы күреске бірінші кезекті мән беріледі.

[2; 10.10.97].

**ПОСЛАНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НАРОДУ КАЗАХСТАНА***

Алматы, 10 октября 1997 года

**ПРОЦВЕТАНИЕ, БЕЗОПАСНОСТЬ И УЛУЧШЕНИЕ
БЛАГОСОСТОЯНИЯ ВСЕХ КАЗАХСТАНЦЕВ**

*Новый век настает, другое рождается
время.*

Вергилий

У всякой эпохи свои задачи.

Гейне

ВВЕДЕНИЕ

*Ничто не дальше вчерашнего дня,
ничто не ближе завтрашнего дня.*

Казахская народная пословица

Дорогие сограждане!

Я обращаюсь к вам, народу Казахстана, со своим видением будущего нашего общества и миссии нашего государства. Я хочу представить вам стратегию, с помощью которой, уверен, мы сможем достичь этого будущего и реализовать свою миссию.

Я хочу поделиться с вами своими соображениями о будущем, которое уходит далеко в следующий век, в новое тысячелетие, в отдаленную перспективу. Пришло время определиться, каким мы хотим видеть свое будущее и будущее своих детей.

Зачем это нам нужно? Думаю, у каждого из нас созрело глубокое понимание того, что жить только сегодняшним днем, в непрестанном решении текущих задач уже нельзя.

Мы должны четко знать и понимать, что хотим построить, какой должна быть траектория, магистраль нашего развития, которая приведет к выбранной цели.

* Газета "Казахстанская правда", 11 октября 1997 года.

Правильно определив наши приоритетные цели, выбрав соответствующие стратегии, проявив волю и терпение при движении по этому пути, мы обезопасим себя от зигзагообразных шараханий, непроизводительной траты энергии, времени и ресурсов.

Имея сильную стратегию и целеустремленность, мы сможем успешно преодолеть любые большие препятствия, стоящие на нашем пути.

Трудные условия, в которых мы находимся сегодня, не должны лишать нас энергии и надежды. Ясное понимание наших перспектив, честное разъяснение трудностей и опасностей на нашем пути помогут мобилизовать всех граждан на решение этой общей задачи.

Мы должны ежедневно помнить, что, помимо задач нынешнего периода, на нашем поколении лежит огромная ответственность перед будущими поколениями: ответственность отцов и матерей, дедушек и бабушек перед своими детьми и внуками.

Какими мы хотим видеть своих детей и внуков в том далеком будущем, когда они достигнут нашего возраста?

Будут ли они жить в достатке, будут ли сытыми, здоровыми и образованными?

Будут ли они жить в хорошем и свободном обществе?

Будут ли они жить в мире?

Будут ли они спокойны за свою безопасность и безопасность своих детей, смогут ли свободно ходить по улицам и не беспокоиться за свое имущество?

Оставим ли мы им в наследство сильное государство и дружеские отношения с нашими соседями, близкими и далекими?

Мы должны ответить на эти простые, но важные вопросы уже сегодня.

Один мудрец однажды заметил, что если вы не знаете, куда идете, то вас туда может привести любая дорога. Памятуя об этом, нужно постоянно видеть перед собой модель будущего в общем виде и в виде конкретных кратковременных целей, чтобы, предпринимая какие-либо действия, постоянно примеряться – движемся ли мы в необходимом направлении или сбиваемся с курса, опережаем события или отстаем.

Когда мысленно сопоставляешь день сегодняшней с днем завтрашним, повторяя этот процесс много раз, по иному воспринимаешь масштабы проблем и их значимость. Осознавая же себя частью мира и всей планеты, мы чувствуем дыхание и приближение новой эпохи и нового времени.

Казахстан появился на свет как новое государство в эпоху, которая видела конец многих империй: Оттоманской, Австро-Венгерской и совсем недавно, – Советского Союза.

Мы строим новое государство, новую рыночную экономику и новую демократию в то время, когда многие другие независимые страны уже прошли похожий путь.

Мы живем в эпоху растущей глобализации и возрастающей взаимозависимости, когда мощные внешние силы будут неизбежно играть существенную роль в определении нашего будущего.

Если мы серьезны в своих намерениях и умны, способны честно проанализировать внутренние и внешние факторы нашего развития, то у нас есть и возможность выбрать правильный путь – на основе нашей общей консолидации, на базе нашей истории и наших специфических условий.

Хотя мы можем и должны изучить опыт других стран, воспользоваться благоприятными тенденциями в международном сообществе, только мы сами, и никто другой, можем проделать ту огромную работу, которая необходима для реализации нашей надежды и мечты построить Казахстан, которым смогли бы гордиться наши дети и внуки, когда они достигнут нашего возраста.

Почему именно сегодня стоит перед нами эта задача?

Потому что вчера мы еще не были к этому готовы, не было опыта и знаний, не позволяла обстановка, сильная неустойчивость и нестабильность. Да и сама задача была иной. Весь смысл предыдущего периода заключался в том, чтобы выявить как самостоятельное государство в штормовых условиях начавшегося бурного переходного периода. Многие предрекали, что мы потерлим неудачу и не сможем осилить беспрецедентных задач строительства государства, общественного и экономического переустройства.

Но сегодня уже ясно, что первое испытание мы выдержали с честью – мы выстояли. Несмотря на все трудности, мы вышли из глубин хаоса и беспорядка.

Сейчас мы переходим в стадию стабилизации. И успех в решении наших самых насущных и важных задач позволяет нам пристально осмотреться, оценить пройденный путь и более смело глядеть в будущее, думать о предстоящем развитии, строить свои планы.

Дополнительные силы и уверенность нам придают накопленные в тяжелейших условиях опыт построения государственности, проведения политических и экономических реформ, знания о мире и его развитии, терпимость и понимание казахстанцев.

Нельзя переносить решение этой задачи на завтра, поскольку мы не можем позволить себе ждать, пока полностью завершим свои реформы.

Другими словами, вчера было еще рано, а завтра уже может быть поздно.

Хорошо разработанный стратегический план фокусирует, дисциплинирует и способствует.

Он фокусирует внимание государства на очень коротком перечне приоритетов, он дисциплинирует и настраивает Правительство на ежедневное

решение этих задач и стратегий. Наконец, он способствует принятию ежедневных и ежегодных решений, которые приведут к реализации наших целей.

Но этого мало. Не менее важно провести эти установки в жизнь, реализовать намеченные планы. Поэтому крайне необходимо создать систему, при которой каждое министерство и ведомство организует свою работу таким образом, чтобы каждый день, месяц и год мы шаг за шагом продвигались к поставленным целям.

Необходимо, чтобы государственные работники ежедневно видели перед собой стратегические цели и приоритеты и реализовывали их, не отвлекаясь на решение второстепенных и каждодневных задач.

Принимаемые законы и решения должны быть в русле нашей стратегии, работа – сконцентрированной и скоординированной.

Начиная со следующего года наши ежегодные планы должны соответствовать долгосрочным приоритетам. Более того, система мониторинга должна давать ответ на вопрос – насколько мы продвинулись в достижении поставленных целей. Поэтому нам необходима система стратегического планирования и стратегического контроля, подотчетности и ответственности.

Главное условие нашего устойчивого движения вперед – это сплоченность нашего общества в достижении поставленных целей, консолидация всех слоев и групп населения вокруг стратегии, направленной на решение общих задач. Это станет реальным, если в ней мы будем способны правильно учитывать потребности общества и различных групп населения, верно определять приоритеты и обеспечивать их реализацию. Это надо делать в сотрудничестве государства с отдельными группами населения и частным сектором.

Настоящее Послание подготовлено в рамках моих конституционных обязанностей выступать с ежегодными Посланиями народу Казахстана об основных направлениях внутренней и внешней политики. Но, как я уже отмечал, наше государство, да и общество в целом нуждается в более глобальном видении и стратегии, являющихся для нас системой координат, в рамках которой мы сможем составлять ежегодные планы действий. Поэтому особое место в Послании отводится этим вопросам.

Последующие ежегодные Послания Президента народу Казахстана об основных направлениях внутренней и внешней политики будут содержать оценку реализации долгосрочной стратегии, а также определять конкретные задачи на предстоящий год.

I. ГДЕ МЫ НАХОДИМСЯ СЕГОДНЯ

В жизни людей есть момент прилива, который, если им воспользоваться, приведет к успеху. Если его упустить, то дальнейший путь будет протекать по мелководью и несчастью.

Шекспир

Великие возможности приходят ко всем, но многие даже не подозревают, что встретились с ними.

Даннинг

В течение последних шести лет мы преследовали две главные стратегические цели.

Во-первых, чтобы Казахстан стал суверенным независимым государством. Многие сейчас готовы принять это как должное, но казахстанцы должны помнить, как редко и с каким трудом это происходило в нашей истории.

Во-вторых, мы начали проводить широкомасштабные социальные, политические и экономические реформы. Указанные цели еще не достигнуты, хотя по отдельным направлениям имеются заметные результаты.

Теперь важно глубоко осмыслить ситуацию, проанализировать наше развитие с точки зрения мирового опыта и сравнить степень реализации наших реформ и формирования новых институтов с лучшим мировым опытом. Не менее важно трезво проанализировать свои сильные и слабые стороны и только после этого разработать свою собственную стратегию.

Начну с анализа наших внутренних сильных сторон и внешних возможностей, которыми обладает Казахстан, слабых сторон и внешних угроз, которые мы имеем. В активе нашей страны имеется восемь преимуществ.

Первое. Мы заложили основы нашего независимого суверенного государства. Все необходимые государственные институты уже имеются и с каждым месяцем нарабатывают опыт и знания. Но строительство нашего государства еще далеко до завершения.

Второе. Мы окончательно отошли от старой политической и экономической системы, в условиях которой жили на протяжении семидесяти лет. Сегодня существует совершенно новое государство, работает совершенно иная политическая и экономическая система.

Третье. Под влиянием трансформации нашего общества, сами того во многом не осознавая, мы все изменились, привыкая к качественно иной системе ценностей и новому типу человеческих отношений. Вкратце – мы стали свободными. Замена государственно-коллективного мировоззрения на частно-индивидуалистическое изменила каждый аспект нашей жизни. Конечно же, старая система предлагала более надежные минимальные социальные блага и имела достижения в ряде сфер.

Однако мы не должны забывать, что эта система рассыпалась, поскольку с экономической точки зрения оказалась неконкурентоспособной. Она проигрывала в социальном плане, потому что уровень жизни большинства людей отставал от уровня жизни за рубежом. Она также проигрывала на уровне отдельного человека, потому что отказывала в свободе. С течением времени наш собственный опыт покажет, в какой мере рыночная экономика и демократически избранное государство смогут принести Казахстану процветание и свободу. Во время переходного периода большинство наших граждан многое пережили и многим пожертвовали. Однако делаем мы это не только во имя нашего с вами блага, но в первую очередь во благо наших детей и внуков.

Четвертое. В числе главных наших активов – качество населения, или говоря иначе, – человеческих ресурсов. У нас высокообразованное население с высоким уровнем научного и творческого потенциала. У многих стран этого нет, и достижение такого качества они считают одной из своих стратегических целей. Это – крупнейшее завоевание нашего народа и прежней системы. Мы должны всемерно развивать имеющийся бесценный капитал и создавать ему все новые и более цивилизованные условия для развития.

Пятое. Наши природные ресурсы являются огромным богатством. Но как это ни парадоксально, мировой опыт показывает, что многие страны, обладающие природными богатствами, не смогли правильно ими распорядиться и так и не вышли из разряда бедных. Наиболее динамично развивающимися странами Восточной Азии стали те, которые не располагали природными ресурсами. Все это только лишний раз подчеркивает, что ведущий фактор – это сами люди, их воля, энергия, настойчивость, знания. Это тот самый "золотой ключик", который позволит нам открыть дверь к процветанию и независимости.

Надо учиться и на негативном мировом опыте. Он однозначно показывает, что отсутствие стратегии развития или неспособность ее реализовать перевешивают потенциал природных богатств. Поэтому главный вывод, который мы все должны сделать, – необходимо разработать продуманную стратегию и претворять ее в жизнь, несмотря на все трудности. Богатство недр – это достояние всех последующих поколений. Оно не должно расслаблять. Напротив, все мы, включая Правительство, должны жить и работать так, как если бы им не обладали.

Шестое. Огромный потенциал представляют собой наши обширные земельные площади, сельскохозяйственные угодья. По многим параметрам мы схожи с Канадой и Австралией, за исключением одного – их уровня производительности и экспортного потенциала. И здесь опять-таки главное – реальная и эффективная стратегия, люди и капитал.

Седьмая сильная сторона заключается в нашей политической стабильности и единстве общества. Мы гордимся тем, что нам удалось избежать прямой конфронтации внутри общества и стабилизировать ситуацию, чего, к сожалению, не удалось многим развивающимся и посткоммунистическим странам. Но до сильной стабильности, а тем более консолидации и единства еще далеко, и предстоит большая работа, чтобы все мы чув-

ствовали себя единой семьей, знали свои цели и двигались к ним согласованно.

Это не достижение равенства в бедности и нищете, не построение новой системы уравниловки. Не может быть также речи о том, чтобы какие-либо этнические или религиозные группы получали приоритеты по сравнению с другими. Наша стратегическая задача – единство многочисленных групп населения, разумное сочетание личностных и общественных начал, что дополняет консенсусно-иерархические традиции нашего общества.

Общество, в котором небольшая группа богатых сильно оторвана от большой группы бедных людей, никогда не выживет и не будет процветать. Нет будущего и у страны, где различные этнические и религиозные группы имеют разные права, где одним предоставляются возможности, а другим нет, где политические партии и движения "тянут" в прямо противоположные стороны, где имеются огромные дисбалансы между свободой и ответственностью средств массовой информации, либерализмом и демократией и силой государства. Одну крайность мы уже испытали, не впасть бы в другую. Я думаю, что понимание этих здравых вещей уже закрепились в общественном сознании.

Восьмое. Я бы хотел особо отметить толерантность и терпение казахстанцев, их радушие и приветливость. Это отмечают почти все иностранцы. Я благодарен своим согражданам за то, что они с пониманием и терпением переносят тяготы переходного периода, и считаю, что эти качества – серьезный залог нашего успеха, консолидации общества, привлечения иностранных инвестиций и вовлечения международного сообщества в решение наших проблем.

Наряду с этими сильными сторонами у нас есть целый ряд возможностей внешнего характера. Наши внешние возможности определяются в первую очередь географическим, геополитическим и геоэкономическим положением страны. Стоит выделить три основные возможности для Казахстана.

Первая возможность вытекает из нашего географического положения на перекрестке дорог в Евро-Азиатском регионе.

Процесс глобализации мировых экономических и политических процессов выдвигает этот фактор в число ключевых. Наши предки в составе единой семьи тюркских народов с выгодой для себя использовали этот важный стратегический фактор: по легендарному Шелковому пути был организован широкий канал торговли между европейскими и азиатскими странами. Сегодня мы начинаем его восстановление в сотрудничестве с другими странами нашего региона и при поддержке мирового сообщества.

Безусловно, в будущем система торговли, финансовых потоков и миграции людей между Европой и Азией будет возрастать.

Именно по этой причине, не говоря уже о многих политически стабилизирующих факторах, я выдвинул и буду развивать идею евразийства, за которой, убежден, стратегическое будущее.

Казахстану в одиночку, как и любой сопредельной стране, не реализовать выгодный транзитный потенциал. Это необходимо делать совместно, тесно и взаимовыгодно сотрудничая.

Располагаясь на таком перекрестке, мы имеем огромный потенциал крупных рынков сбыта нашей продукции по периметру наших границ. Близлежащие рынки емкостью около 2 млрд. человек способны принять, за редким исключением, любую казахстанскую продукцию, при, разумеется, ее конкурентоспособности и развитии соответствующих транспортных каналов. Эти соседи – Россия, Китай и группа исламских и центральноазиатских государств, страны Ближнего и Среднего Востока, исторически являющиеся важными мировыми центрами. Установление мира и добрососедских, доверительных отношений на всем евроазиатском континенте – необходимое условие для успешного развития. Страны, втянутые в войны, соперничество, конкуренцию и противостояние, будут непозволительно тратить ресурсы, время и энергию, обрекая себя на застой и отставание.

Второе. Поддержка со стороны иностранных государств и донорских организаций трудных процессов строительства государства и проведения реформ предоставляет нам дополнительные возможности. Целому ряду стран в этом смысле повезло меньше, чем нам. Этот фактор, особенно на начальных стадиях переходного периода, весьма важен, поскольку нам нужны финансовые ресурсы и знания извне.

Третье. Процесс глобализации и научно-технического прогресса, особенно в развитии новых информационных и телекоммуникационных технологий, представляет уникальные возможности для нашей большой, но малонаселенной страны. Однако ничто не гарантирует, что мы будем идти в ногу с этими процессами. Следовательно, крайне важно понимать эти технологии, добиваться их полной интеграции в наше общество, поддерживать научно-технические кадры.

Говоря о негативных чертах нашего нынешнего развития, надо отметить, что многие из них носят временный и преходящий характер, являются, скорее, следствием советского наследия и сложностей переходного периода.

Первое. Наш менталитет, сформированный несколькими поколениями людей, которые воспитывались в духе коммунистических принципов. Некоторые с энтузиазмом воспользовались недавними изменениями, но очень многие – нет. На людей влияют субъективные и объективные факторы, они медленно привыкают к происходящим переменам, по-прежнему ожидая помощи государства в решении своих проблем. Такие философия и взгляд на вещи мешают им справляться с новыми трудностями, лишают энергии и желания действовать самим.

Не секрет, что многие чиновники еще не понимают, что новая роль государства заключается теперь не в том, чтобы принимать решения за людей. Напротив, она состоит прежде всего в формировании условий, в которых свободные граждане и частный сектор смогут предпринять эффективные меры для себя и своих семей. Мы должны терпеливо трансформировать массовое сознание, опираясь при этом на молодое поколение, которое лучше адаптировалось к новой системе ценностей, имеет новый взгляд на будущее.

Государству не под силу изменить человеческие мысли в одночасье. Но государство способно ускорить процесс перемен путем разъяснения

объективных тенденций, доведения важной информации до населения и, самое главное, путем реализации социально-экономической политики, направленной на самодостаточность. Потребуется десятилетия, пока у людей возникнет новое мировоззрение.

Второе. Осуществление экономических реформ, распад СССР и вхождение казахстанской экономики в систему мировых экономических отношений объективно не могли не сказаться на существенном снижении объемов производства и, как следствие – ухудшении социальной ситуации. Большая часть технологически отсталых и энергоемких производств, неподготовленный и не справившийся с новыми условиями хозяйствования менеджмент – вот основные факторы, приведшие к неконкурентоспособности и остановке многих предприятий, потере традиционных рынков сбыта, неплатежам и спаду производства. В результате за последние восемь лет в нашей стране более чем вдвое сократился уровень производства, а бюджетные поступления сократились еще значительно. Поскольку это произошло одновременно с высокими темпами экономического роста многих развивающихся стран, наша экономика отстала в относительном выражении более чем втрое. Этот факт заставляет нас действовать еще быстрее и энергичнее.

Третье. В результате экономического спада доходы и уровень жизни большинства наших граждан ухудшились. Ликвидация уравниловки и создание функционирующего рынка труда привели к появлению большого различия между богатыми и бедными. При этом низка прослойка среднего класса – ведущей опоры государства и основного стабилизирующего фактора общества.

Четвертое. Увеличение национальных сбережений и накопление капитала, которые должны стать движущей силой экономики, происходят медленно. Из-за недостатка внутреннего капитала и сбережений Казахстан стал еще более зависим от иностранного капитала, как от частного, так и от международных финансовых институтов. Дальнейшее оздоровление экономики зависит от массивного притока инвестиций, что возможно в условиях серьезного улучшения инвестиционного климата.

Пятое. Болезненный переход от командной к рыночной экономике породил острые, доселе неизвестные нам в таких масштабах проблемы бедности и безработицы. Они создают питательную почву преступности, наркомании, порождают общественную депрессию и наращивают потенциал общественной нестабильности. Высокий уровень безработицы в сочетании с несвоевременными выплатами пенсий и зарплат вызваны главным образом проблемами экономики, отсутствием финансового капитала и слабыми стратегиями в их решении. Отсутствие эффективных программ реформирования аграрного и социального секторов (здравоохранение, образование, наука и др.) и сокращению бюджетных ассигнований в критических условиях переходного периода привели к ухудшению состояния и стагнации этих жизненно важных сфер.

Этими процессами во многом определяется и наша шестая слабая сторона – демографическая депопуляция, которая опасна с любой точки зре-

ния. Начиная с 1992 года, впервые за 50 послевоенных лет, наше население стало сокращаться.

В число наших пассивов следует отнести и седьмую слабую сторону – недостаточно подготовленное и плохо организованное государственное управление. Это опять-таки не только казахстанская проблема. С этим феноменом столкнулись абсолютно все постколониальные развивающиеся и посткоммунистические страны. Сегодня решение многих проблем упирается в этот фактор, и его быстро не преодолеть. Пока у нас крайне мало людей, способных на высокопрофессиональном уровне, патриотично и честно решать стратегические задачи.

Привычки к вмешательству во все дела, ненужный и вредный ореол таинственности, приводящий к укрытию информации от общества, ведомственность и местничество, кумовство и групповщина, коллективная безответственность, серость и безынициативность, неадекватное и многоступенчатое построение, коррупция – вот тот далеко не полный букет "качеств" нашей бюрократии, воспитанной прежним режимом, и явно проявившихся в последние годы, перешедших из скрытой формы в открытую.

Другой частью этой проблемы является крайне низкое качество корпуса менеджеров предприятий.

Многое сделано по выправлению положения, в том числе порой "хирургическими" методами. Но то, что эта проблема в ряду приоритетных, – это очевидно.

Одно я должен как Глава государства сказать. Время, которое мы могли выделить для адаптации чиновников к новым условиям, уже истекло. Больше нельзя быть добреньким за счет других людей, ставить под угрозу развитие страны. Необходимо самым серьезным образом подорвать потенциал воспроизводства этих вредных привычек, ускорить реформу правительственного аппарата и государственной службы.

И, наконец, нужно обратить внимание на неполноту и нестабильность нашего законодательства. Мало построить фундамент, необходимы этажи, стены и крыша. Это важный вопрос, связанный с улучшением инвестиционного климата, сокращением бедности, искоренением преступности, развитием социальной сферы.

Я перечислил негативные факторы наряду с позитивными, чтобы обозначить задачи, с которыми нам придется столкнуться при реализации национальной стратегии.

Выделив сильные стороны и возможности, а также слабые стороны и угрозы для нашей страны, следует иметь в виду, что они динамичны во времени и диалектически взаимосвязаны. Возможность может перерасти в угрозу и наоборот. Сегодняшние сильные стороны могут стать слабыми и наоборот.

В какой мере мы используем возможности и нейтрализуем угрозы, поднимем свои активы и снизим пассивы – зависит от нас самих, от точности постановки целей и приоритетов, своевременности и гибкости в их реализации.

II. МИССИЯ КАЗАХСТАНА

*О том поразмысли, что ждет впереди.
Цель выбрав благую, к ней прямо иди.*

Фирдоуси

*Когда корабль не знает, в какой порт направляется,
никакой ветер не будет попутным.*

Сенека

Сегодня мы находимся на пороге больших возможностей. Многие из вас знают, как некоторые из беднейших стран Азии выкарабкались из нищеты в течение 30 лет и стали процветающими индустриальными государствами. Первыми были Корея, Тайвань и Сингапур, а сейчас к ним присоединились Малайзия, Индонезия и Таиланд. Высокие темпы демонстрирует наш великий сосед – Китай. Разворачивают свою мощь Индия и Бразилия. Мы искренне надеемся и уверены, что скоро обретет новый облик великой страны и дружественная Россия.

Сорок лет назад, когда Сингапур обрел независимость, он был одной из самых бедных стран в мире с подушевым доходом менее 200 долларов в год. Сегодня сингапурцы имеют подушевой доход более 20 тысяч долларов. Малайзия, страна, схожая с нами своим населением, этническим составом и многими другими параметрами, добилась десятикратного увеличения уровня жизни своих граждан менее чем за 20 лет. В результате таких успехов эти страны известны во всем мире как Азиатские тигры.

Существуют ли причины, по которым Казахстан со всеми его возможностями не может добиться того же самого? Их нет. К 2030 году, я уверен, Казахстан станет Центральноазиатским Барсом и будет служить примером для других развивающихся стран.

Тигры у нас не водятся, а обитающий в наших горах снежный барс мало знаком мировому сообществу.

Являясь собратом тигру в животном мире, барс, тем не менее, имеет свои отличия.

Это будет Казахстанский Барс с присущими ему элитарностью, независимостью, умом, мужественностью и благородством, храбростью и хитростью.

Он не будет ни на кого нападать первым и будет избегать прямых столкновений. Но если под угрозой окажется его свобода и жилище, его потомство, он будет защищать их любой ценой.

Он должен быть поджарым и пружинистым, не страдать от ожирения и лени: иначе ему не выжить в суровой природной среде.

Он будет настойчивым и упорным в покорении новых вершин, в поиске незаметных, но верных троп, ведущих к цели.

Его не должны пугать холодная стужа угроз, расслаблять жар возможностей.

Он будет мудр в воспитании потомства: защищая его от непрошенных гостей, отдавая ему самые лакомые кусочки, заботясь о его здоровье, образовании и мировоззрении, будет готовить к ранней и самостоятельной жизни в условиях острой конкуренции в любом окружении. Он будет строго следить, чтобы не мутнела вода, которую он пьет, а природа, в которой он живет, и воздух, которым он дышит, улучшались.

Казахстанский Барс будет обладать и западной элегантностью, помноженной на передовой уровень развития, и восточной мудростью и выносливостью.

Он будет един в своих устремлениях, победах и неудачах со своими братьями, вскормленными одной матерью – Узбекским, Кыргызским и другими центральноазиатскими барсами, и будет гордиться их ростом и достижениями.

Но такой Казахстан 2030 года не создастся сам собой. Он будет построен нами исходя из наших желаний и нашей воли к успеху. Если мы не воспользуемся этой возможностью, если мы упустим дни и недели, не строя планы на будущее и не предпринимая конкретных действий сегодня, тогда нам некого будет винить, кроме самих себя, в случае неудачи.

Ничто не дается сразу. Успешному и стабильному развитию объективно присущи определенные этапы, которые нельзя перепрыгнуть одним махом.

Мы не сможем построить сильное государство и Вооруженные силы, решить демографические, экологические и социальные проблемы, поднять качество и благосостояние каждого человека, не создав здоровую и процветающую экономику.

Достижение высоких темпов экономического роста, в свою очередь, требует политической стабильности и устойчивости, сильных и целенаправленных реформ. А для этого необходимо профессиональное, умное, мужественное и патриотичное правительство, способное проводить в жизнь политику Президента, преодолевать сопротивление старого и вести за собой сомневающийся.

Успех в этой работе зависит от поддержки казахстанских граждан. Но она появится, когда люди увидят улучшение и справедливость. Именно поэтому рост благосостояния людей должен быть основой всей нашей повседневной работы, а борьба с коррупцией – решительной.

Чтобы построить такое будущее и не сбиться с курса, нам всегда нужно четко знать, чего мы хотим. Поэтому, говоря о долгосрочном периоде, я, как Глава государства, считаю, что миссией нашей страны является: построение независимого, процветающего и политически стабильного Казахстана с присущим ему национальным единством, социальной справедливостью, экономическим благосостоянием всего населения.

Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев – вот ключевые слова, которыми следует охарактеризовать Казахстан, который мы все хотим построить. По мере того, как мы будем продвигаться вперед, это определение должно служить нашим путеводителем.

Каким я представляю себе Казахстан через 33 года? Наше молодое государство вырастет и возмужает, наши дети и внуки вырастут вместе с ним. Они будут ответственными и энергичными представителями своего поколения, хорошо образованными, обладающими прекрасным здоровьем. Они будут готовы работать в условиях современной рыночной экономики, сохраняя при этом традиции своих предков. Они будут одинаково хорошо владеть казахским, русским и английским языками. Они будут патриотами своей мирной, процветающей, быстрорастущей страны, известной и уважаемой во всем мире.

Наши дети станут высококвалифицированными рабочими и фермерами, инженерами, банкирами и деятелями искусства, владельцами магазинов, учителями и врачами, владельцами заводов и фабрик, биржевыми маклерами и спортсменами. Они будут добывать нефть, газ, производить электроэнергию, продукты питания, снабжая ими мировую экономику. Многие станут производителями высокотехнологических товаров народного потребления и многих других видов продукции, пользующихся высоким спросом на мировом рынке благодаря своей низкой цене и отличному качеству.

Некоторые представители нашего молодого поколения поступят на государственную службу. Они будут работать в условиях новой эпохи, являясь высокооплачиваемыми, хорошо обученными специалистами, ставящими интересы Казахстана и казахстанского народа выше своих собственных.

Граждане 2030 года будут уверены, что государство защитит их права и будет отстаивать их интересы. При этом они будут знать, что государство позаботится о тех немногих, которым в силу неблагоприятных обстоятельств не удалось найти свое место в жизни и пришлось обратиться к государству за социальной помощью.

Казахстан 2030 года должен стать чистой и зеленой страной, со свежим воздухом и прозрачной водой. Промышленные отходы и радиация больше не будут проникать в наши дома и сады. Наши дети и дети наших детей будут жить полноценной жизнью в здоровых условиях.

В 2030 году наши потомки будут жить в стране, которая не будет более находиться на заднем плане мировых событий. Их Казахстан, являясь центром Евразии, будет играть роль экономического и культурного связующего звена между тремя быстро растущими регионами – Китаем, Россией и мусульманским миром.

В стране будут жить представители многих национальностей, уверенных в равных возможностях для всех наций, но считающих себя, прежде всего, гражданами Казахстана.

Казахстан 2030 года еще не будет совершенен. Он не станет самой богатой, самой образованной, самой развитой страной в мире, но он успешно пройдет сложный путь и твердой поступью вступит в следующий этап развития.

Конечно, все это – только видение будущего, его модель, идеальная цель, мечта. И многие из вас лишь горько усмехнутся, посчитают это утопией, сравнивая идеал с сегодняшней жизнью, когда порой нет самого элементарного.

Но это не так. Все это достижимо, и мировой опыт подтверждает реальность таких планов. Да, сегодня многим из нас очень трудно. А когда было легко? Разве было легко нашим дедам и отцам в этом столетии: в гражданскую войну, в периоды голода и мора, в годы массовых репрессий, в Великую Отечественную войну или в послевоенной разрухе?

Разве было легко в прошлом и позапрошлом веке? Конечно, это история. Но ведь и сегодня на нашей планете ежегодно голодают и недоедают 800 миллионов человек, многие сотни миллионов людей не имеют крыши над головой. Миллионы гибнут в кровопролитных войнах.

Чего же мы охаем и ахаем, затрачивая внутреннюю энергию на пустые баталии и брюзжание?

Неужели у нас такая короткая память, и мы забыли, что при любых испытаниях выходили победителями за счет сплоченности, энтузиазма и веры в будущее? Работая сутками напролет, мы, недоедая сами, все отдавали детям и были уверены, что у них будет лучшая жизнь.

Что мешает нам это сделать сегодня и завтра? Почему мы приуныли и опустили руки? И это в то время, когда перед страной и перед каждым из нас открываются огромные возможности, главная среда которых – свобода, чем раньше мы не обладали. Все зависит только от нас самих, от нашей веры, энтузиазма, сплоченности и труда. "Не спрашивайте, что страна может сделать для вас, а спрашивайте, что вы можете сделать для страны". Эти слова Джона Кеннеди, обращенные к американскому народу, как никогда сегодня актуальны для нас.

III. ДОЛГОСРОЧНЫЕ ПРИОРИТЕТНЫЕ ЦЕЛИ И СТРАТЕГИИ РЕАЛИЗАЦИИ

*Главное в этом мире не то, где мы стоим,
а то, в каком направлении движемся.*

Холмз

Чтобы наша страна достигла тех перспектив, о которых я говорил, необходимо реализовать следующие семь долгосрочных приоритетов:

1. **НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ.** Обеспечить развитие Казахстана как независимого суверенного государства при сохранении полной территориальной целостности.

2. **ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ И КОНСОЛИДАЦИЯ ОБЩЕСТВА.** Сохранить и укрепить внутривнутриполитическую стабильность и национальное единство, что позволит Казахстану претворить в жизнь национальную стратегию в течение нынешнего и последующих десятилетий.

3. **ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ, БАЗИРУЮЩИЙСЯ НА ОТКРЫТОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ И ВНУТРЕННИХ СБЕРЕЖЕНИЙ.** Достичь реальных, устойчивых и возрастающих темпов экономического роста.

4. **ЗДОРОВЬЕ, ОБРАЗОВАНИЕ И БЛАГОПОЛУЧИЕ ГРАЖДАН КАЗАХСТАНА.** Постоянно улучшать условия жизни, здоровье, образование и возможности всех казахстанцев, улучшать экологическую среду.

5. **ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ.** Эффективно использовать энергетические ресурсы Казахстана путем быстрого увеличения добычи и экспорта нефти и газа с целью получения доходов, которые будут способствовать устойчивому экономическому росту и улучшению жизни народа.

6. **ИНФРАСТРУКТУРА, В ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТ И СВЯЗЬ.** Развивать эти ключевые сектора таким образом, чтобы способствовать укреплению национальной безопасности, политической стабильности и экономическому росту.

7. **ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО.** Создать эффективный и современный корпус государственных служащих Казахстана, преданных делу и способных выступать представителями народа в достижении наших приоритетных целей.

Для каждого из этих долгосрочных приоритетов мы должны разработать и последовательно реализовывать стратегию, концентрируя усилия на конкретных действиях, намеченных в годовых, трех-, а затем пятилетних планах.

Эти долгосрочные приоритеты должны служить для концентрации усилий государства и наших граждан, стать основой критериев при формировании бюджета страны и кадровой политики.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 1: НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Излишняя осторожность лишней раз беду отводит.

Народная мудрость

Весь исторический опыт развития человеческой цивилизации свидетельствует, что изначальным из всех необходимых условий, в рамках которых осуществляется поступательный и устойчивый рост государства, является безопасность его нации и сохранение государственности. Мало завоевать свободу и независимость, их надо отстоять и закрепить, передать нашим потомкам. Будущие поколения нам могут простить те доставшиеся им тяготы, невзгоды и проблемы, которые наше поколение не смогло пре-

одолеть. Но нам не будет прощения, если мы утратим государственность, поступимся стратегическими основами суверенности, своими землями и ресурсами. Безусловно, данная логика видения перспективы должна быть перманентной во времени при любых внутренних и внешних обстоятельствах для стратегического курса казахстанской политики на долгосрочный период. Это является первым стратегическим приоритетом развития Казахстана до 2030 года.

Приоритетность безопасности очевидна: если страна не сохранит ее, у нас попросту не будет возможности говорить о планах устойчивого развития. Ретроспективный взгляд на зарождение и развитие государства наших предков наглядно подтверждает тот факт, что они вели исторически трудную и жестокую борьбу во имя потомков для сохранения своей государственности. И необходимость постоянного поиска решения данной стратегической задачи требует от нас взвешенной и адекватной оценки складывающейся ситуации в паритете геостратегических сил и тенденций их изменения.

Мы понимаем, что все возможные потенциальные угрозы национальной безопасности Казахстана настоящего времени и ближайшего будущего не имеют и не будут иметь характера прямого военного вторжения и угрозы территориальной целостности государства. Совершенно ясно, что ни Россия, ни Китай, ни Запад и мусульманские страны не имеют побудительных мотивов для нападения на нас. И эта относительно предсказуемая дистанция спокойствия и стабильности должна быть использована для эффективного укрепления экономического потенциала Казахстана, на основе которого мы можем построить надежную систему национальной безопасности.

Для обеспечения своей независимости и территориальной целостности мы должны быть сильным государством и иметь надежные и дружественные отношения с соседями. Поэтому мы будем развивать и укреплять доверительные и равноправные отношения с нашим ближайшим и исторически дружественным соседом – Россией. Такие же отношения доверия и добрососедства мы будем развивать с КНР на взаимовыгодной основе. Казахстан приветствует политику Китая, направленную против гегемонизма, на дружбу с соседними странами.

Будут усиливаться наши связи и интеграционные процессы с центральноазиатскими государствами.

На должном уровне будут укрепляться отношения и со странами Ближнего и Среднего Востока.

Второй компонент нашей стратегии – усиление связей с главными демократическими, индустриально-развитыми государствами, включая Соединенные Штаты Америки. Эти страны начинают осознавать, что создание независимого и процветающего Казахстана отвечает их национальным интересам.

В-третьих, мы будем всемерно использовать помощь и содействие международных институтов и форумов, таких как ООН, МВФ, Всемирный банк,

Азиатский, Европейский и Исламский банки развития, что обеспечит поддержку Казахстану со стороны международного сообщества.

Четвертый элемент нашей стратегии – освоение богатых природных ресурсов, которые могут стать надежной основой для защиты национального суверенитета и территориальной целостности страны.

Пятое – мы должны развивать у всех граждан Казахстана чувство патриотизма и любви к своей стране. Старая, некогда прочная связь между народом и государством существенно ослабла, а новая – между личными и государственными интересами – еще не сформирована. К счастью, в массовом сознании уже зреет понимание общности и интересов людей и государства. Я не сомневаюсь, что по мере улучшения благосостояния народа оно будет укрепляться. Это ускорит осознание таких, казалось бы, простых истин, что благосостояние каждого гражданина зависит от суверенитета и безопасности государства, в котором он живет.

Когда обеспечена наша коллективная безопасность, каждый человек выигрывает значительно больше, чем когда удовлетворены только его личные интересы, а безопасность общества находится на грани риска. Как бы ни был удачлив отдельный гражданин, он все равно незащищен, если подвергается опасности его страна. Особенно отчетливо это должны осознавать представители отечественного капитала, демонстрируя приоритет общественных интересов перед частнособственническими.

Мы должны продемонстрировать миру свое единство и волю к независимости, гражданственность и патриотизм, чтобы любой обладатель силы, имеющий недобрые по отношению к нам намерения, заранее знал, что попытки или угрозы ее применения натолкнутся на сопротивление. Без четко выраженных гражданственных позиций остальные элементы стратегии, направленной на обеспечение независимости, реализовать будет очень трудно.

В отношении нашей оборонной политики всем должно быть ясно, что мы – миролюбивый народ и не претендуем ни на чьи бы то ни было земли, ресурсы, богатства. Землей и изобильными недрами мы не обделены, а богатства – накопим своим трудом.

Но мы станем требовать к Казахстану такого же отношения, какое проявляем по отношению к другим странам, и будем готовы к любым неожиданностям.

В нашу эпоху, по мере того как мир уходит от военных конфронтаций, соперничество переносится из военной области в политическую и экономическую сферы. Мы надеемся, что эта тенденция станет доминирующей и будет всеми силами и средствами способствовать становлению мира и развитию добрососедства. Вместе с тем нам необходимо также понимать, что последовательное включение Казахстана, по мере его экономического роста, в мировую экономику вольно или невольно может увлечь страну в непредсказуемый водоворот различных региональных конфликтов военно-политического, экономического и конфессионального характеров.

Вот почему безусловный приоритет в работе по обеспечению безопасности принадлежит нашей внешнеполитической деятельности и формированию плотной ткани взаимовыгодных отношений Казахстана с его соседями и ведущими странами мира.

Даже сегодня, в конце двадцатого столетия, после полученных уроков Второй мировой войны и холодной войны, не снята угроза раскола мира на блоки и союзы. Однако такой путь в силу нашей пятиэлементной стратегии для Казахстана не приемлем. Этнический состав нашей страны настолько разнообразен, наши интересы настолько важны, а перспективы настолько впечатляющи, что мы не сможем позволить себе зависеть от отношений с какой-то одной страной или полагаться только на нее.

Казахстанский народ и казахстанское Правительство должны направить все свои усилия на создание терпимого и либерального для крупного транснационального капитала экономического поля, поощрять создание "теплого климата" для долгосрочных инвестиций в страну. Мы должны быть жесткими противниками любого военного решения каких-либо конфликтов и проповедовать принцип "худой мир лучше доброй ссоры". Лучшим нашим оружием, обеспечивающим защиту национальных интересов и паритет сил на ближайшую и дальнюю перспективу, должна быть политика интеграции, в первую очередь – укрепление и развитие Центральноазиатского союза между Казахстаном, Кыргызстаном и Узбекистаном, невмешательства в дела других государств, доминирования актов согласия, а не противостояния.

И хотя мы искренне надеемся на то, что мир осознал всю бесполезность вооруженных конфликтов, давайте не будем забывать: благоразумная держава полагается не только на обещания других государств, но и на мощь своей страны.

Поэтому первостепенное внимание, несомненно, будет уделяться строительству и модернизации наших Вооруженных сил, повышению уровня их профессиональной подготовки и боеготовности, оснащению современными средствами вооружения.

Для того чтобы создать современную и эффективную армию, военно-воздушные и военно-морские силы Республики Казахстан, нам необходимо укреплять материальную часть, личный состав и работу по его обучению. Это постоянно будет требовать рачительного и эффективного расходования бюджетных средств, которые мы выделяем и будем выделять нашим Вооруженным силам. Кроме того, наша страна будет сотрудничать со своими соседями в том, чтобы делить с ними бремя региональной обороны.

В вопросах безопасности и целостности мы должны быть постоянно бдительными. Наши приветливость и гостеприимство, которые мы проявляем и будем проявлять, не являются синонимами простодушия и покорности.

В ранг ведущих приоритетов национальной безопасности должна быть выдвинута сильная демографическая и миграционная политика. Если наши

государственные органы по-прежнему будут относиться к этому безучастно, то мы на пороге XXI века войдем вслед за Россией в ситуацию "демографического креста", когда численность снижается уже не только из-за процессов внешней миграции, но и естественным образом. Эта тенденция должна быть немедленно приостановлена.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 2: ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ И КОНСОЛИДАЦИЯ ОБЩЕСТВА

Без единства ни в одном деле толку нет.

Толе-би

Мир с соседями представляет задачу первостепенной важности, однако она не будет решена, если страну станут раздирать внутренние противоречия. Если различные группировки, независимо от того что их объединяет – политическая идеология, религиозные, этнические или классовые интересы, – находятся в состоянии противодействия, это приведет к опасной ситуации, при которой народ будет отвлекаться от цели – достижения общего блага и реализации своих национальных интересов. И здесь речь идет даже не о состоянии прямой конфронтации или войны. Северная Ирландия, бывшая Югославия, Перу, Афганистан, Камбоджа и Руанда – эти и другие страны стали доказательством того, что ни одна цивилизация, ни одна культура не застрахована от фатальных последствий разобщенности.

Наша задача заключается в том, чтобы разрушить старые и предотвратить появление новых барьеров, которые создают трудности на пути к единству, независимо от того, на чем эти барьеры основываются – на привычках, привязанностях, особых интересах, предвзятом отношении, религии, возрастной общности или других факторах. Путем поощрения всевозможных форм диалога, а также усиления взаимных связей и отношений между людьми мы постепенно, шаг за шагом будем углублять нашу национальную солидарность и увеличивать наш национальный потенциал.

Наша стратегия для выполнения этого конституирующего общества приоритета имеет следующие компоненты:

- гарантировать, что мы разовьем свою единую гражданственность, основанную на равенстве возможностей для всех граждан нашей страны;
- обеспечить, чтобы причины этнических разногласий были устранены, а все этнические группы имели равные права;
- уменьшить разницу между имущими и неимущими в нашем обществе и постоянно обращать особое внимание на проблемы села;
- неуклонно решать социальные проблемы, которые возникают в переходный и последующий периоды;

– более энергично строить богатый Казахстан, который обеспечит как политическую стабильность, так и консолидацию общества в долгосрочной перспективе;

– развивать все формы общения и коммуникационных связей между людьми;

– укреплять взаимоуважение, терпимость и доверительные отношения между различными конфессиями.

Не каждый сегодня сможет ответить на такой, казалось бы, простой вопрос: "Кто же мы такие – казахстанцы?". Требуется время и определенное историческое развитие, чтобы решить проблему самоидентификации.

Коммунистический режим более чем за 70 лет так и не сформировал единый советский народ.

Многие постколониальные многонациональные страны даже по прошествии нескольких десятков лет так и не завершили этот процесс. Пройдет несколько десятилетий, прежде чем и у нас сформируется и окрепнет это чувство.

Но уже сегодня есть ряд факторов, которые нас объединяют. Это наша земля в ее границах, наши родители, которые ее обустроивали, наша общая история, в которой мы совместно испытывали горечь неудач и делились радостью достижений. Это наши дети, которым на этой земле вместе жить и работать. Каждый из нас един в понимании долга перед своими родителями и в стремлении сделать жизнь наших детей лучше. Сегодня – это реальная платформа для единства и консолидации во имя этих конкретных целей.

В первые годы независимости и реформ мы максимально быстрыми шагами стали уходить от коммунистическо-коллективистских начал к частно-индивидуалистическим. Быстрое развитие частнособственнического индивидуализма не только способствовало смене ценностных ориентиров, но и подорвало глубинные корни межэтнических противоречий, быстро понизив их потенциал.

Шовинизм и национализм, однако, еще не полностью забыты. Попытки подогреть эти процессы не вызывают у большинства населения никакого интереса, скорее, даже наоборот – только раздражают его. Резко пошла на убыль русофобия, как естественный воспринимается процесс возрождения казахских традиций и языка. Общество, в отличие от предыдущих лет, гораздо более спокойно, конструктивно и открыто обсуждает этнические проблемы.

Наше движение к рынку, который космополитичен и интернационален, делает великое дело – ослабляет межэтнические противоречия. Но и свободный рынок без адекватной роли государства далеко не безгрешен. Он, как маятник, набрав скорость перехода от одной системы ценностей к другой, похоже, уже проскочил точку равновесия, которая нам необходима. Сегодня ярко высветились новые полюса противостояния – между бедными и богатыми, управляемыми и управляющими, селом и городом.

В обществе созрело понимание того, что разрыв этот больше общепринятых параметров. Если Казахстан будет государством тонкой прослойки богатых, то в силу очень низкой жизнестойкости, неустойчивости как изнутри, так и снаружи он в лучшем случае обречен на прозябание. Государством бедных мы уже побывали. Государство должно отражать прежде всего интересы среднего класса – фермеров, "белых" и "синих" воротничков, интеллигенции, мелкой буржуазии. Не зря в свое время на все эти группы ополчились большевики. Они знали, куда нанести главный удар, чтобы перейти от капитализма к коммунизму. Они били по оплоту капиталистического государства. Вспомним, как в нас воспитывали отношение к кулакам, "гнилой интеллигенции", рабочей аристократии, мелким лавочникам. Не от этого ли у многих такое стойкое их неприятие?

Внутриполитическая стабильность и развитие будут опираться на все три класса: богатый, средний и бедный. Они все нужны обществу, но, конечно, в нормальных цивилизованных пропорциях.

Поляризация получила яркое выражение в отношениях между городом и селом. Здесь идет глобальный процесс расслоения, и при этом разрыв постоянно возрастает. Село в ближайшее десятилетие должно стать приоритетной сферой с точки зрения придания дополнительных импульсов рыночным преобразованиям и акцентированного решения социальных проблем, инфраструктуры.

Нам следует ожидать крупного высвобождения рабочей силы на селе, значительной миграции сельских жителей в город и развития процессов урбанизации. Село сегодня стало средоточием всех основных социальных проблем – невыплаты заработной платы, пенсий, отсталости, бедности и безработицы, слабых инфраструктуры, образования и здравоохранения, экологических катаклизмов. При этом здесь самый высокий демографический потенциал.

С трудом "собираемые" на центральном уровне необходимые ресурсы, оседающие в городах, до села не доходят. С такой размазанной политикой пора кончать. Необходимо в сжатые сроки завершить все преобразования на селе, сопровождая их энергичной и акцентированной социальной политикой.

Наши цели здесь ясны – мы должны предоставить крестьянам и сельским жителям возможность большего контроля за своей жизнью, а также снабдить их средствами для осуществления такого контроля.

Стратегически эти проблемы можно решить главным образом с помощью экономического роста. Более богатый Казахстан предоставит больше возможностей для каждого. Как говорил великий мировой лидер, "прилив поднимает с мели все суда". Наша стратегия должна быть такой, чтобы каждому была предоставлена возможность получить часть растущего национального богатства.

А пока что многим людям в переходный период придется нелегко, и у Правительства нет средств для того, чтобы помочь всем. В этой области

наша стратегия будет состоять в том, чтобы направлять государственную помощь непосредственно самым нуждающимся группам населения и только им. Но сегодня мы испытываем необходимость в увеличении числа тех, кто может сам справиться с трудностями.

Говоря о том, какими мы хотим видеть будущее наших детей и отношения между людьми, мы должны заранее представлять себе модель нашего будущего общества – той цивилизации, которую мы будем строить. Сегодня, когда спор между обществом тоталитарным и либеральным себя исчерпал, обнаружилось, что сами модели либерального общества весьма различны и в каждой стране имеют особую специфику. Основные различия видны между двумя типами моделей: англосаксонской и азиатской – той, которую продемонстрировали "азиатские тигры". Имея общие черты, по ряду позиций они проявили удивительную несхожесть. Первой модели больше присущ индивидуализм, второй – коммунитаризм. В первом случае активно проповедуется ограниченная роль государства, во втором – усиленная, где государство должно активно заниматься планированием, вести за собой частный сектор и все общество. В первой модели акцент делается на макро-, во втором – на микроэкономику и так далее.

Как я уже отмечал, в предыдущие годы мы активно пошли по англосаксонскому варианту, ставя перед собой цель – быстрые изменения. Но сегодня мы стоим перед стратегическим выбором – по какому пути идти дальше. В обществе по этому поводу нет консенсуса. Казахстан – хоть и небольшая, но все же часть Европы, да и исторически мы тяготеем к западной цивилизации, – говорят одни. Мы преимущественно азиатская страна, поэтому надо придерживаться опыта "игроков": Японии, Кореи, – говорят другие. Мы глубоко впитали российский менталитет и принципы коллективизма, и наш выбор во многом должен совпадать с выбором России, – скажут третьи. У нас проживает преимущественно мусульманское население, стало быть, за основу надо брать новотюркскую модель, – спорят четвертые.

Как это ни парадоксально, но все они правы и одновременно не правы. Мы – евразийская страна, имеющая свою собственную историю и свое собственное будущее. Поэтому наша модель не будет похожа ни на чью другую. Она впитает в себя достижения разных цивилизаций.

Перед нами не будет стоять вопроса – или то или другое. Мы будем диалектичны и станем использовать и то и другое, перейдем лучшие достижения всех цивилизаций, доказавших на деле свою эффективность.

Наша модель должна отражать конвергенцию разных моделей общественного развития. Согласно Конституции Казахстана мы строим социально-рыночную экономику. Это именно то, что нам нужно. Наша модель будет определять наш собственный путь развития, сочетая в себе элементы остальных моделей, но опираясь в основном на наши специфические условия, историю, новую гражданственность и устремления, учитывая конкретность этапов развития.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 3: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ, БАЗИРУЮЩИЙСЯ НА РАЗВИТОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Чем свободнее экономика, тем она более социальна.

Эрхард

Наша стратегия здорового экономического роста основывается на сильной рыночной экономике, активной роли государства и привлечении значительных иностранных инвестиций. Она строится на 10 основных принципах:

Ограниченное вмешательство государства в экономику при его активной роли. Успех экономических реформ и их торможение на отдельных участках требуют переосмысления роли государства.

Власть в центре и на местах должна прекратить все виды вмешательства в экономику, заниматься посевными работами, уборкой урожая и др. Государство в экономике должно играть существенную, но ограниченную роль, создавая законные рамки рынка, в котором первую скрипку играет частный сектор. Имеется в виду завершение создания правовой и нормативной базы, обеспечивающей оформление прав собственности, создание конкурентных рынков и надежных средств антимонопольного регулирования, поддержание фискальной и монетарной политики, развитие сети социальной защиты, обеспечение развития необходимой инфраструктуры, образования, здравоохранения и создание сильной экологической политики.

Но там, где рынки пока слабы и неразвиты, где рыночное пространство загромождено обломками административной системы, там государство должно вмешаться, дабы развить рынок и расчистить это пространство. Пока сама экономика находится в транзитной стадии неустойчивого развития, регулирующая роль государства и его вмешательство должны быть адекватны.

Мы должны на порядок повысить эффективность и качество государственного управления, помогать, стимулировать и дополнять активность частного сектора и национального капитала, чтобы соответствовать новой мировой экономической парадигме.

В то же время государство само должно стать гарантом свободной экономики. Его задача – установить рыночные правила и затем обеспечить их соблюдение, действуя справедливо и беспристрастно.

Мы являемся разумным и энергичным народом. Если правила игры будут четко установлены и их соблюдение будет обеспечиваться на объективной основе, я не сомневаюсь, что граждане Казахстана быстро приспособятся к рыночной экономике.

Из того, что государство будет иметь ограниченную роль в развитых рынках, совершенно не следует, что оно будет лишено воли и силы и пре-

вернется в пассивного наблюдателя. Напротив, оно должно быть очень сильным, чтобы соблюдались законы, компетентным и знающим мировые и отечественные рынки, чтобы быть готовым к изменениям конъюнктуры, активно планирующим свою работу, чтобы не впасть в дряблость и неорганизованность. Оно должно выявлять интересы различных групп населения, определять приоритеты развития, тесно сотрудничать с частным сектором, тем самым объединяя и цементируя общество.

Сегодня же государство имеет еще большую административную власть там, где этого быть уже не должно и, напротив, пассивно там, где его роль должна быть высока. Однако становится все более и более очевидным, что такое положение дел является препятствием в нашем развитии.

С другой стороны, можем ли мы считать себя сильным государством, если нам не удастся сполна получать налоги и пошлины, если мы своевременно не выплачиваем заработной платы и пенсий, если законы и указы зачастую не соблюдаются? Из-за этого постоянно терпят убытки сознательные налогоплательщики и честные владельцы предприятий, а также наиболее уязвимые слои населения. Что же касается бессовестных руководителей предприятий и лиц, не платящих налоги, то они процветают.

Стратегия решения этих проблем известна. Мы должны:

- устранить еще имеющееся административное вмешательство Правительства в торговлю и производство;
- завершить процесс приватизации, включая недвижимость, оставшиеся мелкие и средние предприятия и агропромышленный комплекс;
- разумно организовать и упростить центральное правительство и местные органы власти, серьезно переосмыслив их роль, полномочия и ответственность;
- энергично продолжить реформу судебной власти и правоохранительных органов;
- установить абсолютное верховенство закона и защитить законопослушных граждан от преступности. Напротив, применить всю силу власти и закона к тем, кто обеспечивает себе безбедное существование противозаконным путем.

В течение трех последних лет наша экономическая стратегия заключалась в достижении стабилизации макроэкономики, что означает сокращение дефицита государственного бюджета и последовательное проведение жесткой монетарной и кредитной политики. Сегодня мы как никогда близки к решению этой задачи. Однако сегодняшние успехи не дают нам оснований для успокоения.

Мы не сможем реализовать поставленные цели, если инфляция в стране будет выше критического уровня, курс национальной валюты будет неадекватен общему состоянию экономики и нашим стратегическим устремлениям, а процентные ставки будут высоки и недоступны для реального сектора или, напротив, отрицательны в реальном выражении.

Уроки международного опыта однозначны. Любая из стран, добившихся выдающихся экономических успехов, в обязательном порядке принимала все меры по жесткому подавлению высокой инфляции в период, предшествующий быстрому экономическому росту, и далее зорко следила за тем, чтобы макроэкономические показатели держались в заданных пределах. Те, кто отклонялись от данного пути, потерпели крах.

Чтобы стать первым Азиатским Барсом, в числе наших приоритетов должно быть использование лучшего международного опыта в области макроэкономических показателей. Он предполагает низкую инфляцию, дефицит бюджета, сильную национальную валюту, высокую норму накопления. Этот рецепт сработал в Японии, Корее, Индонезии, Тайване и Чили. Он работает и в Казахстане.

Перед нами никогда не стояла и не будет стоять альтернатива: или инфляция, или экономический рост. Нам нельзя упускать из виду тот факт, что конечной целью является экономический рост, и что макростабилизация – лишь средство достижения этой цели. Конечно же, финансовая стабилизация, как никакой другой процесс, серьезно осложнила положение многих социальных групп. Но в условиях системной и структурной перестройки по-другому не могло и быть. Рынок – это демократия, которая зиждется на жесточайшей финансовой ответственности. Большинство населения теперь это поняло. Конечно же, макростабилизация сопровождалась жесткой депрессией и угнетающей нехваткой денег. Но идет структурная перестройка реального сектора, и скоро денежная и товарная массы придут в необходимое соответствие.

Придет время, и люди, закаленные трудным периодом жизни и работы, выйдут из этого кризиса. Как гласит казахская народная пословица: "Тесноту не познавши, простор не оценишь".

Сводя к приемлемому уровню инфляцию, мы переносим стратегические акценты на экономический рост. Но экономическая, а тем более общегосударственная стратегия далеко не синоним монетарной политике, и сегодня мы способны на гораздо более широкий и адекватный охват. В этом отношении центр нашего внимания в ближайшие годы – реальный сектор экономики, его оздоровление, рост и сильная социальная политика, но в условиях жестких фискальных и монетарных ограничений. Говоря о макростабилизации в долгосрочной перспективе, мы должны быть готовы к отражению возникающих на этом фронте угроз. Большой поток наличности, способный прийти в страну в связи с освоением наших полезных ископаемых и ростом, как мы надеемся, нашего экспорта в отдельных секторах экономики, может подвергать серьезной опасности курс нашей валюты, толкать его вверх. А это будет грозить потерей других отраслей, прежде всего экспортных и перерабатывающих.

Поэтому мы должны быть способны поглотить часть потока валютной наличности без широкого использования импорта. Но внутренний рынок

Казахстана в силу малочисленности населения и пока низкой покупательной способности населения крайне мал. Поэтому, тщательно изучив мировой опыт и действующие на рынках инвестиций механизмы, надо заранее готовить стратегии финансовых инвестиций за рубежом.

Либерализация цен, которую мы завершили, не будет впредь подвергаться сомнениям и изменениям.

Институты частной собственности будут укрепляться за счет собственности на землю, а также создания такой юридической системы, которая защищает права собственности и выполнение контрактов.

Приватизация предприятий в основном завершена. Теперь необходима ее окончательная "доводка", прежде всего в аграрном комплексе и социальной сфере, и четкая регламентация процесса обращения акций. Государственные же пакеты акций на предприятиях стратегического характера будут разумно использоваться.

На пути к либерализации мы добились больших успехов, однако в сельском хозяйстве, ряде отраслей производства и в социальном секторе уровень рыночных отношений все еще остается низким. Фактически весь производственный сектор страдает от кризиса системы платежей, вызванного действиями неумелых коррумпированных руководителей предприятий, не подотчетных или слабо подотчетных собственникам.

Построение открытой экономики и свободной торговли диктуется нашим положением связующего звена между многочисленными крупными рынками.

Такая политика связывает страны и континенты гораздо быстрее, чем попытки замкнуться и изолировать свои рынки.

Наш национальный капитал должен с младенчества закаляться и быть готовым драться на собственных рынках. Это очень суровая задача, но без этого ему завтра не победить на рынках внешних. Однако пока он молод и слаб, пока делает свои первые шаги и находится в заведомо уязвимом положении, государство защитит его, поможет ему быстро встать на ноги.

Сравнение стран, достигших высочайших экономических результатов даже при небольших внутренних рынках, со странами, вставшими на путь самоизоляции, учит нас тому, что закрытые рынки, чрезмерное государственное регулирование, а также попытки достижения автаркии, хотя и способны привести к кратковременным экономическим успехам, по большому счету, обречены на провал.

Будет продолжаться разработка наших энергетических и других природных ресурсов. Ее цель – получение доходов от экспорта, которые будут способствовать не только экономическому росту, но и политической стабильности страны, а также обеспечению национальной безопасности.

В центре нашего первостепенного внимания по-прежнему остается соответствующая защита иностранных инвестиций и возможности репатриа-

ции прибыли. Существует несколько секторов экономики: разработка природных ресурсов, инфраструктура, коммуникации и информация, которые имеют непреходящее значение для нашей страны. Развитие этих отраслей окажет воздействие не только на экономический рост, но и на социальную сферу, а также на интеграцию Казахстана в международное сообщество. Это капиталоемкие отрасли, для развития которых необходим как иностранный капитал, так и жесткий стратегический контроль государства. Однако, как признавал еще Адам Смит, есть некоторые общественные нужды, которые для частного сектора не привлекательны. В этих случаях и в качестве последней меры обеспечение этих нужд государство возьмет на себя.

Наша позиция крупного межрегионального транспортного центра требует установления более либерального режима для иностранных инвестиций. Это позволит нам привлечь необходимый приток финансов и знаний, развить наши возможности и регулярные торговые обмены с зарубежными странами.

Открытая и либеральная инвестиционная политика с ясными, эффективными и строго соблюдаемыми законами, исполняемыми беспристрастной администрацией, – это наиболее мощный стимул к привлечению иностранных инвестиций. Выработка такой политики должна стать одной из наших основных задач, поскольку трудно представить себе, как Казахстан сможет добиться быстрого экономического роста и модернизации без иностранного капитала, технологии и опыта.

Чтобы наш инвестиционный климат стал более благоприятным, а Казахстан вышел в лидеры по объему и качеству привлеченных иностранных инвестиций, нам нужны политическая воля и реальные действия. Необходимо также проявить высочайшее мастерство в использовании инструментов, необходимых для привлечения как можно большего количества известных миру инвесторов.

Именно поэтому своим указом я создал Государственный комитет по инвестициям и придал ему статус единственного государственного органа в Казахстане с правом проведения нашей политики в поддержку прямых инвестиций. Надо помнить, что погоня за иностранными капиталовложениями будет долгой и, более того, никогда не кончится. В этой гонке мы не имеем права на отставание.

Необходимость формулирования индустриальной технологической стратегии для Казахстана продиктована мировым опытом. Все развивающиеся страны, за редким исключением, прошли путь от трудоемких к капиталоемким, технолого- и наукоемким производствам. Инерционную и тяжеловесную структуру производства нельзя исправить одним махом. Мировой опыт говорит о необходимости определенной последовательности, заключающейся в неуклонном снижении в валовом национальном продукте доли сельского хозяйства, добывающей промышленности и, напротив, росте доли перерабатывающих производств и, прежде всего – наукоемких, с высокой добавочной стоимостью, а также сферы услуг.

Мы имеем достаточные основания считать, что при благоприятных условиях в будущем весьма значительно вырастут объемы нефтегазодобывающего сектора – опорной отрасли страны, а также всей добывающей промышленности. Это дает нам ориентир, которым следует руководствоваться при построении нашей структурной политики. При этом наша индустриальная стратегия, как правило, не будет затрагивать отдельные предприятия. Мы станем использовать инструменты государственной политики таким образом, чтобы способствовать развитию подходящих для Казахстана отраслей.

Чтобы не стать страной с моносырьевой ориентацией, мы еще более опережающими темпами должны развить легкую и пищевую промышленность, инфраструктуру, нефте- и газопереработку, химию и нефтехимию, отдельные подотрасли машиностроения, конечных наукоемких производств, сферы услуг, туризм.

Устойчивый рост нам поможет обеспечить диверсификация производства. Пока в условиях сильной конкуренции при либеральном импорте идет процесс адаптации производств и целых отраслей к рынку, пока наша продукция, кроме сырья, не конкурентна на мировом рынке, мы все больше скатываемся к тяжеловесной сырьевой структуре производства, тогда как весь цивилизованный и развивающийся мир идет в прямо противоположном направлении. Падение производства и его регрессивная структура – вдвойне опасный фактор, который уже больше нельзя сбрасывать со счетов. Если свободный рынок будет действительно свободным, он создаст в стране новые производства. Наша задача – представить Казахстан в глазах мирового сообщества как привлекательное место для инвестиций, активно привлекать инвесторов в наиболее важные отрасли.

Но надеяться только на силу рынка пока нельзя. Правительство должно приступить к активной индустриальной политике диверсификации, перевести акценты с макро- на микроуровень.

На первых порах, до 2010 года, нам необходимо сосредоточиться на трудоемких отраслях, которые перспективны с позиции их возможностей и конкурентоспособности. Это, в порядке приоритетов, сельское хозяйство, лесная и лесоперерабатывающая промышленность, легкая и пищевая промышленность, туризм, жилищное строительство и создание инфраструктуры. Развивая эти отрасли, мы решаем не только структурные вопросы экономики, но и вопросы занятости и бедности, что в настоящее время особенно важно.

Все мы понимаем, сколь велика роль экономического роста в развитии нашей страны. Без набирающей обороты экономики мы не сможем финансировать школы и больницы, не сможем защитить общество от коррупции и преступности. Поэтому этот приоритет будет одним из самых важных и сегодня, и завтра, и в течение следующих тридцати лет.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 4: ЗДОРОВЬЕ, ОБРАЗОВАНИЕ И БЛАГОПОЛУЧИЕ ГРАЖДАН КАЗАХСТАНА

*Чистота – основа здоровья,
Здоровье – основа богатства.*

Казахская народная пословица

Экономический рост сам по себе не сможет гарантировать благополучия наших граждан. Не сложно представить себе процветающую экономику, при которой люди из года в год становятся все более больными в результате неправильного подхода к своему здоровью и загрязненной окружающей среды. По мере того как мы строим свое общество, необходимо применять нарастающие усилия в том, чтобы наши граждане были здоровыми на протяжении всей своей жизни, и их окружала здоровая природная среда. Наша стратегия в реализации этой цели состоит из следующих компонентов:

Предотвращение заболеваний и стимулирование здорового образа жизни. Мировой опыт показывает, что важнейший фактор, влияющий на здоровье населения страны, – это шаги государства по предотвращению заболеваний, с одной стороны, и стимулирование здорового образа жизни – с другой. Предотвращение заболеваний подразумевает использование чистой воды и здоровой пищи, наличие очистительных систем, сокращение объектов, загрязняющих окружающую среду и наносящих экологический вред, аналогичные меры по снижению других факторов риска.

Стимулирование же здорового образа жизни направлено на то, чтобы каждый из нас занимался физическими упражнениями, правильно питался, соблюдал меры гигиены и санитарии, исключая из употребления наркотики, сигареты, алкоголь и т. п.

Наша стратегия по борьбе с болезнями и укреплению здоровья в условиях отсутствия достаточных средств начнется с подготовки наших граждан к ведению здорового образа жизни. Должна быть развернута наступательная информационная кампания в пользу здорового образа жизни и правильного питания, правил гигиены и санитарии. Она должна включать:

Борьбу с наркоманией и наркобизнесом. Следует ужесточить наказания за ввоз и распространение наркотиков, развернуть дискуссию в обществе – вводить ли смертную казнь по этому поводу, как это сделано в ряде стран, в том числе в Малайзии и Сингапуре. Наркотики – это особенная и губительная сфера, и большой вопрос, насколько здесь применимы принципы гуманизма. На одной чаше весов – жизнь человека, который их ввозит и распространяет, а на другой – загубленные с его "помощью" жизни потребителей наркотиков.

Сокращение потребления алкоголя и табака. Отрицательное влияние алкоголя и курения на здоровье человека уже аксиома. Международный опыт предлагает несколько уроков проведения государственной политики в этой

области, начиная с введения налогов на алкоголь и табачные изделия, а также специального налога на лечение от алкоголизма. Нам следует проводить постепенную политику в этом вопросе. Здесь необходимо тщательно все взвесить и несколько раз просчитать, чтобы не получить обратных результатов в виде потока контрабанды и роста преступности. На первых порах надо окончательно и повсеместно запретить рекламу алкоголя и табака. Курение должно постепенно вытесняться из общественных мест: продуманно и без перегибов. И начинать надо с государственных зданий и учреждений, что будет примером для остальных. Почему люди должны терять свое здоровье и терпеть тех, кто им отравляет организм?

Я призываю всех быть нетерпимыми к курильщикам.

Общественное сознание и мораль должны быть более нетерпимы к алкоголю. Государство должно воспитывать это сознание. За годы советской власти водка глубоко проникла в наш быт, привычки, традиции. Она стала неотъемлемой частью жизни и на селе. Сегодня, когда многим тяжело, когда одолевают стрессы, тяга к алкоголю особенно возросла.

Многие страны пытались ввести запреты на это зло, но не преуспели в этом. Тем не менее некоторым странам удалось добиться существенных положительных результатов за счет рациональной информационной и разъяснительной политики, через культуру и образование. В индустриально развитых странах происходит снижение уровня употребления алкоголя и числа курящих, поскольку бизнес – дело здоровых людей. Одним из эффективных путей является диверсификация образа жизни – от вредных привычек к спорту.

Улучшение здоровья женщин и детей. Охрана здоровья матери и ребенка должна стоять в центре внимания нашего государства, органов здравоохранения, общественности. Со временем, когда вырастут доходы казны, мы получим средства для государственной поддержки матерей и детей в форме, приемлемой и для государства, и для эффективной демографической политики в поддержку семей. Мы с давних времен оказываем такую поддержку, в том числе и сегодня, несмотря на трудные времена. Я выношу на суд общественности предложение о введении налога на не желающих иметь детей с целью направить эти средства на поддержку многодетных семей.

Нам надо и на местном уровне найти новые пути поддержки семьи, женщин в период беременности и воспитания детей. Следует тщательно обсудить, как укрепить институт брака и семьи, решить проблему матерей-одиночек. Если мы хотим быть высокоморальным обществом, мы должны усилить ответственность супругов друг перед другом, а главное – перед детьми. Когда родители заботятся о детях, повзрослевшие дети – о своих престарелых родителях, когда женщина пользуется уважением в семье и обществе – можно быть спокойным за нашу страну. Эти принципы всегда были присущи казахстанскому народу, их надо возродить. Общественность должна подсказать здесь правильные решения, которые следует отразить в законе о семье.

Нам нужно особо отмечать родителей, которые ведут здоровый образ жизни и показывают тем самым пример детям. Я бы рекомендовал компаниям и работодателям найти соответствующие формы их поощрения.

В стране ежегодно производится 200 тысяч аборт. В обществе должна развернуться дискуссия на тему: запрещать аборты или нет. В этом весьма тонком вопросе, как и в других, я поддерживаю большинство. Но в любом случае мы должны выйти на цивилизованную дорогу планирования семьи, не подвергая опасности жизнь и здоровье женщины.

В возрастной политике мы должны сконцентрировать свое внимание на молодежи и подрастающем поколении, а также на молодых семьях.

Улучшение питания, чистоты окружающей среды и экологии.

Сегодня плохая экологическая обстановка является причиной 20% смертей, а в некоторых регионах ситуация еще хуже. Треть наших соотечественников используют некачественную питьевую воду. К плохим демографическим последствиям приводит также неполноценное и неправильное питание.

Поэтому каждый из нас должен уделить пристальное внимание питанию и питьевой воде. Наши специалисты через средства массовой информации должны неустанно разъяснять, как следует правильно питаться, строить свой рацион в зависимости от уровня доходов, соблюдать правила современной личной гигиены, как обезопасить себя от низкокачественной питьевой воды.

Экологические, санитарно-эпидемиологические службы и органы стандартизации должны работать в соответствии с приоритетностью поставленных целей. Нужно поставить мощный и эшелонированный заслон для поставщиков и производителей некачественных пищевых продуктов, всех, кто загрязняет природную среду.

Руководители государственных ведомств должны подавать во всем этот личный пример. Я также призываю наших лидеров религиозных конфессий и других уважаемых членов нашего общества вовлечься в эти процессы. Это немаловажные вопросы. За этими мерами стоит здоровье людей и десятки тысяч жизней наших соотечественников.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 5: ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ

*Богатство – не в самом обладании богатством,
а в умении целесообразно пользоваться им.*

Сервантес

Казахстан обладает огромными запасами природных и особенно энергетических ресурсов. На территории нашей страны есть месторождения нефти и газа, которые выводят нас в первую десятку нефтяных стран. В Казахстане также есть крупные запасы угля, урана, золота и других ценных минералов. У нас большой потенциал использования солнечной и ветровой энергии.

Несмотря на это, мы не можем обеспечить наши внутренние потребности на протяжении уже ряда лет. Это следствие системы распределения, которая была создана в советский период, а также отсутствия у нас необходимой инфраструктуры.

Аналогичным образом отсутствие необходимых коммуникаций для экспорта нефти и газа на международные рынки резко уменьшает нашу возможность получать большие средства для реализации наших планов развития.

Стратегия использования энергетических ресурсов будет включать в себя следующие элементы.

Первое. Мы заключим долгосрочное партнерство с главными международными нефтяными компаниями для привлечения лучших международных технологий, ноу-хау и крупного капитала, чтобы быстро и эффективно использовать наши запасы.

Ряд крупных контрактов мы уже подписали, другие находятся в стадии подготовки.

Мы ищем партнеров на долгосрочную перспективу, чьи задачи совпадают с нашими. В контрактах мы будем жестко и разумно отстаивать интересы Казахстана, экологию, занятость и подготовку нашего персонала, необходимость решения ряда социальных задач.

В использовании наших природных ресурсов мы заинтересованы в прозрачных соглашениях, соответствующих лучшей мировой практике и отвечающих интересам Казахстана.

В этом – гарантия стабильности наших доходов и справедливости контрактов, а также поддержки мирового сообщества.

Вторая часть нашей стратегии – создание системы трубопроводов для экспорта нефти и газа. Только большое количество независимых экспортных маршрутов может предотвратить нашу зависимость от одного соседа и монопольную ценовую зависимость от одного потребителя.

Третье. Наша стратегия по использованию топливных ресурсов направлена на привлечение интересов крупных стран мирового сообщества к Казахстану и его роли в качестве мирового поставщика топлива. В этом случае компании и страны, которые будут инвестировать в развитие нашего нефтегазового бизнеса, включают США, Россию, Китай, Японию, государства Западной Европы. Экономические интересы этих стран и компаний в экспорте наших ресурсов на регулярной и стабильной основе будут способствовать развитию независимого и процветающего Казахстана.

В-четвертых, мы с привлечением опять-таки иностранных инвестиций будем форсировать создание и развитие внутренней энергетической инфраструктуры, решать проблемы самодостаточности и конкурентной независимости.

И, наконец, в-пятых, стратегия подразумевает крайне рачительное использование будущих доходов от этих ресурсов.

Мы должны иметь строгий контроль за своими стратегическими ресурсами, жить экономно и по-хозяйски использовать средства, откладывая часть из них для наших будущих поколений.

ДОЛГ ОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 6: ИНФРАСТРУКТУРА, В ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТ И СВЯЗЬ

*Три дела человеку делают честь: колодец, вырытый в пустыне;
мост, проложенный через реку; дерево, посаженное у дороги.*

Восточная пословица

Транспортные потоки с востока на запад и наоборот исторически пролегали по территории нашей страны, и их интенсивность на сегодняшний день не спадает. Задача Казахстана заключается в обеспечении конкурентоспособности отечественного транспортно-коммуникационного комплекса на мировом рынке и увеличении торговых потоков через нашу территорию.

Отрасль в определенном отношении достаточно развита и в долгосрочной перспективе должна следовать стратегии концентрированного роста, заключающейся в диверсификации национального и поиске новых рынков, способных воспользоваться нашими транспортными и коммуникационными услугами. Данная стратегия будет способствовать все большему развитию автомобилестроения, туризма, системы сервиса, дорожного и капитального строительства и снижению транспортной составляющей в себестоимости отечественной продукции.

Железнодорожный транспорт

С учетом значительной территории и сырьевой направленности экономики основной объем грузовых перевозок в Казахстане будет осуществляться железной дорогой. Для реализации стратегических задач, стоящих перед этим видом транспорта, нужно в качестве приоритетов определить следующее:

– Модернизировать основные направления железных дорог, обеспечивающих международные транспортные и торговые связи, а также транзитные потоки грузов по маршруту Трансазиатской магистрали.

– Завершить развитие станции Дружба и усиление участка Дружба – Актогай с доведением пропускной способности до 10 млн. тонн грузов в год.

– Приступить к организации мультимодульных терминалов в грузообразующих районах, тем самым начать применение контейнерных и пакетных перевозок, обеспечивающих технологическое единство различных видов транспорта.

– Осуществить решительную реструктуризацию всех транспортно-коммуникационных монополий, очистив их от непрофильных предприятий.

Автомобильные дороги и автотранспорт

– Развивать автомобильные дороги на направлениях, обеспечивающих международные перевозки, с созданием скоростных участков. Начать работу по строительству частных автомагистралей, приватизации и сдаче в концессию существующих. Обеспечить их сервисное обслуживание на уровне современных международных требований.

– В приоритетном порядке развивать сеть автодорог в сельской местности и в долгосрочной перспективе добиться перевода их на твердое покрытие. Улучшить пропускную способность автомагистралей и мостовых конструкций.

Воздушный транспорт

– Навести порядок в авиации и пополнить самолетный парк за счет лизинга и закупки определенного количества самолетов высокого класса.

– Начать реконструкцию аэропортов, уровень обслуживания и обеспечения сервиса довести до международных стандартов.

– Реорганизовать системы управления воздушным движением в целях развития транзитных авиалиний через Казахстан.

Водный транспорт

– Реконструировать порт "Актау" и привлечь иностранные инвестиции для пополнения флота судами типа "река – море".

– Оживить и включить в работу речные пароходства, особенно суда с низкой себестоимостью грузовых и пассажирских перевозок.

Связь и сети телекоммуникаций

Телекоммуникации поддерживают функционирование рыночных механизмов через расширение доступа и осуществление передачи информации.

Телефоны, факсы и электронная почта являются жизненно важными и объективно необходимыми условиями для развития современного бизнеса.

Являясь более "интернациональными" и гибкими, по своей сути, информационные технологии, в сравнении с другими видами, в большей мере способствуют развитию бизнеса, экспортной деятельности и децентрализации экономики. Они интегрируют национальные экономики и, расширяя рамки региона, укрепляют мировые экономические связи.

К тому же телекоммуникации потенциально могут сглаживать перекосы и негативные явления в социальной сфере, предоставляя новые рабочие места, уменьшая экономическую миграцию между сельскими и городскими регионами. Неоценимо значение информационных технологий для сфер здравоохранения и образования, а также для сохранения и улучшения окружающей среды.

Еще одним положительным моментом легкодоступной и полностью действовавшей телекоммуникационной системы является гарантия, что все население, несмотря на плохое состояние дорог, отдаленность отдельных регионов и высоких тарифов на пассажирские перевозки, будет иметь доступ к информации.

Наше Правительство будет предоставлять по крайней мере минимальный уровень услуг связи отдаленным и слабо развитым районам. Например: транслировать региональные обучающие программы для детей и молодежи. Это будет иметь минимальную себестоимость и принесет в дальнейшем значительную прибыль.

На сегодняшний день перед Республикой Казахстан стоит задача создания в первую очередь собственной независимой и эффективной системы телекоммуникационных услуг, конкурентоспособной в будущем с аналогичными инфраструктурами развитых стран мира.

Сегодняшнее состояние телекоммуникаций Казахстана, несмотря на достаточную плотность линий по сравнению с другими странами, становится серьезной экономической проблемой.

ДОЛГОСРОЧНЫЙ ПРИОРИТЕТ 7: ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО, ОГРАНИЧЕННОЕ ДО ОСНОВНЫХ ФУНКЦИЙ

*Страна отстывает от закона, когда в ней
много начальников*

Соломон

Реорганизация и совершенствование госаппарата уже начались, но этому процессу надо придать более энергичный импульс. Вот почему с начала этого года я приступил к реализации стратегии коренного реформирования нашего Правительства и его персонального состава. На центральном и региональном уровнях Правительство сокращается, и этот процесс будет продолжаться.

Наша задача – создать для Казахстана эффективную, современную государственную службу и структуру управления, которая была бы оптимальной для рыночной экономики; сформировать правительство, способное реализовать приоритетные цели; построить государство, стоящее на страже национальных интересов.

В эпоху советской командной экономики государство старалось контролировать все и вся. В результате оно стало громоздкой структурой с многочисленными перекрещивающимися звеньями. В нормальных, развитых странах более 80 процентов того, что советское государство пыталось контролировать, просто не входит в функции государства. После распада Советского Союза вопросы государственного строительства и управления пришлось во многом решать заново. Прежде всего это коснулось обеспечения законодательно-правовой базы функционирования нового независимого государства, последовательного поддержания социально-политической стабильности.

К настоящему времени остро встал вопрос о том, что государственное управление сложными системными преобразованиями общества и экономики само должно стать системным. Конечно, добиться этого можно лишь поэтапно, но только в том случае, если предварительно выработать согласованный и последовательный план долгосрочного реформирования функций государства.

Семь основных принципов стратегии, на основе которой будут окончательно сформированы правительство и местная власть, заключаются в следующем:

1. Компактное и профессиональное правительство, сконцентрированное на выполнении лишь нескольких наиболее важных функций.
2. Работа по программам действий на основе стратегий.
3. Четко налаженная межведомственная координация.
4. Повышение полномочий и ответственности министров, их подотчетность и стратегический контроль за их деятельностью.
5. Децентрализация внутри министерств, от центра к регионам и от государства в частный сектор.
6. Решительная и беспощадная борьба с коррупцией.
7. Улучшение системы найма, подготовки и продвижения кадров.

Правительства, добившиеся успеха, – компактны и сконцентрированы на нескольких главнейших функциях, которые в состоянии выполнять только государство. Более того, эффективные правительства фокусируются на ограниченном числе приоритетов и на реализации стратегий по достижению этих целей.

Эффективность правительства базируется на трех взаимозависимых факторах: его структурной организации, стратегической координации, уровне подготовки кадров. Нашей задачей на ближайшее будущее станет создание небольшого и гибкого аппарата, состоящего из способных и преданных кадров, владеющего методами стратегического планирования.

Нет нужды говорить, что отсутствие координации между министерствами и ведомствами, между регионами – одна из основных причин кризисных явлений в социально-экономической жизни. Не соответствующие друг другу объемы ответственности за решение конкретных задач, дублирование функций и круговая порука приводят к проволочкам и бюрократическим

междоусобицам, отпискам и коллективной безответственности. Это суть и явь сегодняшнего государственного управления.

Корень этой проблемы – в отсутствии стратегических планов.

Работа каждого министерства, ведомства, акимата, равно как само региональное развитие, должна быть подчинена общегосударственной стратегии с четко определенными целями и конкретными задачами.

Безусловно, это потребует новых подходов и новой методики. Стратегическое планирование, финансовое программирование и проектный менеджмент должны стать сутью обновлений в государственном управлении ближайшего будущего.

Межведомственная и межрегиональная координация нужна, как воздух, как проявление политической воли к оперативному достижению приоритетных целей.

Необходимо создание единого властного координирующего органа, контролирующего деятельность и усилия ведомств по реализации стратегических задач.

Государственная система координации должна быть эффективной и транспарентной. Результаты ее работы должны быть доступны всем подотчетным органам.

Сложившаяся сегодня ситуация в министерствах и ведомствах такова, что степень ответственности превышает объем полномочий. Нарушение баланса полномочий и ответственности как в одну, так и в другую сторону резко снижает эффективность управления. Мировой опыт говорит, что предоставление широких полномочий по внутреннему управлению главе учреждения дает значительно больше преимуществ, чем потеря, обусловленных вероятностью злоупотреблений этой властью.

Министр и аким должны и будут обладать широкими полномочиями, но их деятельность будет подотчетна вышестоящим органам и подвергаться неуклонному контролю, не всеобъемлющему, а стратегическому.

Более широкие полномочия, сосредоточенные в одних руках, предполагают и большую персональную ответственность за невыполнение взятых обязательств.

Как я уже говорил, каждое министерство и ведомство должно освобождаться от несвойственных ему функций, максимально передавая их от центра к регионам и от государства в частный сектор. Чем меньше иерархии и промежуточных звеньев, тем более четкое разделение полномочий.

Децентрализация власти и передача полномочий на более низкие уровни, непосредственно соприкасающиеся с объектами их усилий, столь очевидны, что центральные и иные государственные органы в последующем будут вынуждены постоянно доказывать на деле свою нужность и полезность.

При помощи рынка мы должны создать и усилить конкуренцию между регионами по принципу: лучший регион тот, где выше уровень жизни. Производительные силы должны концентрироваться там, где для этого есть лучшие условия.

Соревновательность регионов должна строиться на их большей самостоятельности, особенно в вопросах бюджета, где чрезмерная централизация очевидна.

Необходимо беспощадно бороться с коррупцией, невзирая на лица и должности. Управленческий корпус должен решительно очищаться и обновляться.

Чиновник новой генерации – это слуга нации, патриотичный и справедливый, преданный своему делу и профессиональный. Создание и поддержка высокой репутации государственной службы – наша стратегическая задача, которую мы должны решить в ближайшие годы.

Старый менталитет и мышление, зачастую идеологические шоры, вынесенные из недавнего прошлого, неумение и неготовность работать в новых условиях рыночного хозяйства – тормоз на пути социально-экономического развития. Есть небольшие проблески. Но в целом подготовка новой генерации управленцев – неотложная задача ближайшего будущего. В управление должны прийти технократы, кто способен и готов работать, засучив рукава на достижение приоритетных целей и задач.

Профессионализм, патриотичность, способность ставить долгосрочные задачи, умение и воля решать их в новых условиях – главные критерии отбора и продвижения кадров.

В республике уже заложены основы профессиональной государственной службы. Но предстоит еще многое сделать.

Необходимо создать общегосударственную систему управления кадрами с мощной и эффективной подготовкой в стране и за ее пределами, со справедливым порядком продвижения по служебной лестнице, с единой информационной системой, с гарантированной системой социальной защиты, с бережным отношением к основополагающему ресурсу управления – человеческому капиталу.

Вместе с тем эта государственная система должна обладать способностью отсева неумелых и неквалифицированных работников. Каждый работник должен на деле и регулярно доказывать свою полезность и необходимость.

ПОВЕСТКА ДНЯ: 1998–2000

Одно сегодня стоит двух завтра.

Франклин

Имеется большая опасность того, что все вышеизложенное останется пустыми мечтами и словами, если мы не наметим краткосрочные задачи на последующие три года до начала XXI столетия и не выполним их.

Для многих наших граждан далекая перспектива сегодня не столь уж важна: слишком одолевают нынешние проблемы.

Пока большинство людей не почувствует конкретных результатов, пусть и небольших улучшений в ближайшее время, они будут скептически настроены к долгосрочным целям и высоким обещаниям.

Более осязаемы и проверяемы первые шаги и первые результаты на нашем стратегическом пути. На их основе будет происходить осознание правильности выбранного курса, строиться доверие к государству, развиваться чувство общности и патриотизма.

Но наши граждане мудры. Они понимают, что нам не решить еще в течение ряда лет всех острых социальных проблем, пока не будет оздоровлена и не наберет темпов экономика.

Они понимают, что у государства в течение ближайших нескольких лет будут ограничены ресурсы на реализацию наших долгосрочных приоритетов и на выполнение краткосрочных, конкретных планов действий в рамках долгосрочной стратегии.

Тем не менее люди ожидают и заслуживают хотя бы незначительных улучшений еще до конца столетия, поэтому я представляю здесь наиболее важные задачи на 1998–2000 годы в контексте нашего Стратегического плана развития Казахстана до 2030 года.

Приоритетные цели будут выстроены следующим образом:

- укрепление национальной безопасности путем более активных отношений с ведущими странами, привлечения капитала в энергетический сектор Казахстана и разработки военной доктрины нашей страны;
- решение наиболее острых проблем села;
- борьба с бедностью и безработицей;
- достижение экономического роста путем укрепления внутривнутриполитической стабильности и единства общества;
- завершение всех социально-экономических реформ, прежде всего в бюджетной сфере, итогом которых будет своевременная выплата в полном объеме пенсий, заработной платы и социальных пособий;
- создание благоприятного инвестиционного климата;
- ускорение реформы Правительства и государственной службы, усиление борьбы с коррупцией и злоупотреблениями.

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ К 2000 ГОДУ:

– инициирование через внешнеполитические институты государства стабильности уже складывающегося стратегического паритета вокруг Казахстана, который отвечал бы долгосрочным интересам нашей страны в геополитическом плане;

– мы значительно продвинемся в укреплении наших отношений с Россией и Китаем, нашими центральноазиатскими соседями, исламскими государствами и Западом;

– в разработку Каспийского шельфа и Карачаганакского месторождения будут вовлечены крупные компании и капиталы США, России, Китая, Великобритании и других ведущих государств, что усилит заинтересованность ведущих держав в нашей независимости. Это обеспечит стабильность поставок топлива на мировые рынки;

– усилия внешнеполитических и разведывательных органов будут сконцентрированы на обеспечении независимости и территориальной целостности государства;

– будет разработана военная доктрина Казахстана, которая должна подлежать периодическому уточнению в зависимости от обстоятельств;

– реализация демографической стратегии начнется преимущественно в силу нехватки средств, с ее незатратных элементов, упомянутых выше. Но Правительство продолжит выплату пособий на детей и поддержку многодетных матерей.

ПРОБЛЕМЫ СЕЛА

Что касается решения наиболее серьезных проблем села, то мы к 2000 году:

– отстроим местную администрацию от вмешательства в рыночные отношения;

– проведем приватизацию псевдочастных хозяйств с четкой натурной персонификацией личной собственности и наделов;

– оздоровим экономику села через механизмы банкротства;

– удешевим кредиты, в первую очередь для фермеров и настоящих частных хозяйств;

– разовьем малый и средний бизнес на селе за счет займов у Азиатского и Европейского банков реконструкции и развития, помощи других организаций и стран-доноров;

– раздадим микрокредиты объемом 25–30 тысяч тенге. Правительство обязано в течение трех лет обеспечить такими средствами не менее 150 тысяч селян, оказавшихся в наиболее отчаянном положении, чтобы они могли приобрести скот и инвентарь, завести любой не запрещенный законом бизнес, позволяющий им продержаться на плаву и развить свои деловые навыки;

– будем привлекать прямые отечественные и иностранные инвестиции;

– обеспечим содействие фермерам в сбыте продукции;

– будем решать проблемы водоснабжения и ирригации;

– обеспечим по линии всех министерств и фондов приоритетное финансирование проблем села.

БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ И БЕЗРАБОТИЦЕЙ

Стратегия борьбы с бедностью и безработицей в эти годы будет основываться на:

- внедрении системы микрокредитов;
- развитии малого и среднего бизнеса;
- приоритетном развитии трудоемких отраслей и активного привлечения в них иностранных инвестиций и национального капитала;
- жесткого подхода к проблемам занятости при договорах и контрактах, бюджетных закупках;
- развития общественных работ, прежде всего строительства дорог и лесопосадок;
- снятии всех ненужных административных барьеров на пути развития частного предпринимательства;
- энергичного развития сферы услуг и особенно туризма.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

В целях реализации наших долгосрочных приоритетов по данному направлению в течение следующих трех лет будет:

- неуклонно проводиться жесткая монетарная политика;
- завершена приватизация;
- совершенствоваться законодательство, которое повсеместно улучшит инвестиционный климат в стране;
- еще более активно привлекаться иностранные инвестиции, об объемах и результатах которых должна даваться подробная публичная информация.

Что касается энергетических ресурсов:

- Казахстан предпримет все от него зависящее для завершения строительства трубопровода КТК и ввода его в действие к 2000 году и в 2004 году – другого трубопровода в Китайскую Народную Республику;
- мы проработаем вопрос финансирования и строительства альтернативных трубопроводов к Средиземному морю, Персидскому заливу, Аравийскому морю. Будут сооружены газовые трубопроводы для подачи топлива казахстанской промышленности и жилым домам, а также на международные рынки;
- мы подпишем соглашения по разведке и добыче нефти и газа на Каспийском шельфе, добыче, транспортировке и переработке газоконденсата на Карачаганакском газоконденсатном месторождении.

В плане развития инфраструктуры предусматривается:

- к концу 2000 года улучшить железнодорожную инфраструктуру между станцией Дружба и Актогай, увеличить мощность железнодорожного транспорта между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой;

- к концу 1999 года осуществить первый этап реконструкции морского порта в городе Актау;
- к концу 2000 года реконструировать дорогу Алматы – Акмола – Боровое;
- к концу 2002 года завершить строительство моста через Иртыш и подъездных дорог к нему в Семипалатинске;
- в 2000 году реконструировать аэропорт в городе Акмоле.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ К 2000 ГОДУ:

– Проблема невыплаты зарплат и пенсий исчезнет – это будет явление из нашего прошлого.

– Наиболее нуждающиеся слои нашего общества будут получать помощь от государства, в том числе 150 тысяч человек – посредством микрокредитов и более 3,5 миллиона человек (включая пенсионеров) – через систему социального страхования.

– Все непроизводительные и убыточные заводы пройдут через процедуру банкротства.

– Мы проведем решительные бюджетные реформы, направленные на поддержку наших долгосрочных приоритетов, придерживаясь основного принципа – жить только в соответствии с имеющимися средствами.

– Уплата налогов для казахстанцев станет обычным делом и превратится в патриотическую обязанность.

– Будем продолжать целенаправленно проводить пенсионную реформу.

– Закончим реформу нашего финансового сектора и "запустим" рынок ценных бумаг.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО К 2000 ГОДУ:

– Реформа Правительства и государственной службы будет завершена.

– Первостепенное значение придается очищению от некомпетентных чиновников и борьбе с коррупцией и злоупотреблениями властью со стороны государственных служащих.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕСПУБЛИКА АКТИВИ ЖИНАЛЫСЫНДА ЖАСАҒАН БАЯНДАМАСЫ*

Алматы, 10 қазан 1997 жыл

ЕЛІМІЗДІҢ БОЛАШАҚТА ГҮЛДЕНУІ БҮГІННЕН БАСТАЛАДЫ

Құрметті депутаттар мен үкімет мүшелері! Құрметті қонақтар! Қадірлі халайық!

Саяси және экономикалық реформаларды жүзеге асыру жағдайында өзіміз нығайта түскен мемлекеттік тәуелсіздігіміздің алтыншы жылы 1997 жылдың аяқталуына да көп қалған жоқ.

Біздің осының алдындағы қызметіміз ел Президентінің екі стратегиясын: Қоғамға арнап 1993 жылы мазмұндап берілген Қазақстанның тәуелсіз егемен мемлекет ретінде қалыптасу стратегиясы мен 1994 жылғы маусымда сол кездегі Жоғарғы Кеңеске Президенттің жолдауында айқындалған әлеуметтік-экономикалық реформалар стратегиясын жүзеге асыру арнасында жүріп отырды.

Осы стратегияларды іске асыру жөніндегі шаралар кешені мен Президент қойған стратегиялық міндеттерді кезең-кезеңімен шешу үкімет бағдарламаларында, соның ішінде 1996 – 1998 жылдарға арналған соңғы орта мерзімді бағдарламада көрініс тапты.

Қазір нәтижелерді қорытатын және осы стратегиялардың іске асырылуына баға беретін және жинақталған тәжірибені таразылайтын, қалыптасып отырған ахуалды бағалайтын уақыт туды.

Осы жылдарда, сөз жоқ, Қазақстан мемлекеттіліктің барлық атрибуттарын жасап әрі нығайта отырып, жаңа тәуелсіз ел ретінде қалыптасты, халықаралық қатынастар жүйесінде танылған және танымал державаға айналды.

Экономикадағы және реформалардағы дағдарысты жеңуде біз белгілі бір нәтижелерге қол жеткізе отырып, елеулі дәрежеде алға жылжыдық. Және осы аса қиын жағдайларда қажырлы жұмыс істеген Үкіметтің бүгінгі құрамына біз лайықты баға беруге тиіспіз.

Дегенмен, Президенттің экономикалық бағыттағы стратегиясы толығымен іске асырылған жоқ, реформалардың алға басуы мардымсыз болды, ал бірқатар айқындамалар бойынша күткен нәтижелерге қол жеткізілген жоқ.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 11 қазан 1997 жыл.

Макротұрақтандыру, рынок пен сауданы ырықтандыру, салық саясаты, жекешелендіру мәселелерінде қол жеткен табыстар әлеуметтік, ауылшаруашылық және өнеркәсіп салаларындағы реформалардың әлсіздігі мен жеткіліксіздігі, индустриалдық және микросаясаттың іс жүзінде болмауы аясында көзге де ілінбейді.

Экономиканың нақты секторы, бұдан үш жыл бұрынғыдай, төлемсіздіктермен шырмалған, оны санациялау және банкроттық тетіктері арқылы сауықтыру жөніндегі Президент қойған міндеттер, шикізат салаларындағы кәсіпорындарды қоспағанда орындалған жоқ.

Проблемалар қысымы мен өз қорқынышымыздың тегеурінінен агро-өнеркәсіптік кешендегі қайта құру қарқыны мүлдем басылып қалды.

Әлеуметтік секторлар мен күш-қуат құрылымдарында жүйелі реформаларды іске асырудың да көп тұрғыдан сәті түспеді.

Кедейлікпен, жұмыссыздықпен, демографиялық проблемалармен күрестің нақты айқындалған саясаты да болмай отыр.

Реформалық шараларға алдын ала ескерту сипатындағы қуатты әлеуметтік саясатпен қолдау көрсетілген жоқ, мұның өзі қоғамның әділ ренішін тудырды және бұл әлі де жалғасуда.

Зейнетақы мен бюджеттік ұйымдарға жалақыны уақытылы төлеу, шағын бизнесті дамыту тәрізді қарапайым болғанымен, көкейтесті әлеуметтік мәселелерді шешу үшін кей кезде Президенттің шұғыл араласуы мен қысым жасауы қажет болды.

Реформаларды жүзеге асыру және тәжірибе жинақтау процесінде біздің осал жеріміз алыс болашақты айқын көре білудің, анық белгіленген басымдықтар мен оларды іске асыру жөніндегі стратегиялардың болмауы екендігі барған сайын айқындалып отыр.

Тұрлаулылық пен тұрақтылықтың пайда болуы алыс келешекке көз тастау үшін қажетті алғышарттар туғызды.

Сондықтан 1996 жылдың сәуірінен бастап бір топ маман менің басшылығыммен әлемдік және өз тәжірибемізді, өз тарихымызды, мүмкіндіктеріміз бен осал жақтарымызды егжей-тегжейлі зерттеу, ағымдағы жағдайдың бәрін толық та объективті түрде талдау негізінде еліміздің дамуының ұзақ мерзімді стратегиясын жасап шығу мақсатындағы жұмысты қолға алды.

Біз бұл жұмысқа түрлі елдердің өртүрлі бағыттағы ірі сарапшыларын, сондай-ақ, өз ғылыми және зиялы күштерімізді, министрліктер мен ведомстволарды тарта отырып кірістік. Ал, қазір бұл жұмыс аяқталып қалған кезде, мен осы мамандардың бөріне және донор ұйымдарға, Біріккен Ұлттар Ұйымының Қазақстандағы өкілдігіне, Дүниежүзілік банкке, Азия және Еуропа даму банктеріне, Еуропалық қоғамдастық комиссиясына, ЮСАИД-ке, Әлеуметтік стратегия жөніндегі үйлестіру комитетіне, ЮНИСЕФ-ке, ЮНИДО-ға және осы жұмысқа үлкен көмегін тигізген басқаларға да ризашылық білдіргім келеді.

Бізге АҚШ, Ресей, Қытай, Германия, Дания, Корея, Малайзия, Таиланд және басқа да көптеген елдердің белгілі ғалымдары мен консультанттары көмек көрсетті, олардың кейбіреулері бүгін менің шақыруыммен осы залда отыр.

Қазақстанның ұзақ мерзімді даму стратегиясы менің Қазақстан халқына арнаған, шын мәнінде осынау көп қырлы жұмыстың қорытындысы болып табылатын жолдауымда мазмұндалған. Ол Парламент депутаттарының, Үкімет мүшелерінің, әкімдердің қолында бар және баспасөз бетінде жарияланатын болады.

Менің ойымша, сіздердің көпшілігіңіз онымен танысып үлгердіңіздер, сондықтан, өзімнің бүгінгі сөзімді оның кейбір қырларына арнасам деймін.

Ең алдымен, неліктен біз әлемдік және өзіміздің жеке тәжірибемізді зерттеуге сүйендік?

Екі жағдайда да бұл біздің басқаларды табысқа жеткізген және өзінің әмбебаптығына байланысты бізде де әбден қолдануға болатын принциптер мен стратегияларды анықтауымызға мүмкіндік берді.

Екіншіден, сәтсіз тәжірибені талдау да маңызды болды, өйткені бұл өзгенің де, өзіміздің де қателіктерімізді қайталамауға мүмкіндік береді. Үшіншіден, әлемдік тәжірибе әрдайым ақиқаттың кепілдігі: егер белгілі бір істер бірқатар елдерде жүзеге асырылса, неге оларға біз де қол жеткізбейміз? Немесе, керісінше, егер белгілі бір стратегияларды ешкім де іске асыра алмаса, онда оларды бізде сынап көрудің де еш қажеті жоқ.

Бұл орайда біздің дербес даму жолына басқа елдерден ондаған жыл кешігіп түскеніміздің өзі бізге маңызды артықшылық береді: біз олардың тәжірибесінің жақсысынан да, жаманынан да үйренеміз.

Бұл нені көрсетеді? Бірқатар елдердің даму серпінділігіне қарасақ, олардың өрлеу мен дамудың жоғары қарқынын күллі әлемге паш ете отырып, 30 жылдан астам уақыт ішінде кедейлік пен қайыршылық сатысынан өркендеген елдер санатына көтерілу үшін өз бойынан ерік-жігер мен біліктілік таба алғаны көрінеді.

Сөйте тұра мұның өзі қанша таңданарлық болғанымен, орасан зор табиғи байлықтарға ие елдердің басым көпшілігінің дамуы өте шабан болып, тіптен, одан әрі құлдырап кетті. Біз мұны қайталамауға тиіспіз.

Бірінші жағдайда, мемлекеттер өздерінен басқа ешкімге және еш нәрсеге арқа сүйеуге болмайтынын түсіне отырып, қуатты стратегиялар жасап шығаруға, саяси тұрақтылыққа, тәртіпке, ұйымшылдыққа қол жеткізуге, білімге, парасат пен адам дамуына инвестициялар жасауға баса күш салу арқылы жеңіске жетті.

Бұл елдерді:

- дұрыс таңдап алынған стратегия;
- мықты басшы;
- осы саясатты өмірге енгізген адамдардың жақсы ұйымдасқан тобы;
- бірлесе отырып жасап шығарылған саясатқа, қоғамның өте күшті жікте-

луіне жол бермеуге, халықтың барлық топтарының мақсаттарының бірлігіне және көп жағдайларда, адамдарды топтастыра түсетін сыртқы қауіп-қатерге негізделіп қалыптастырылған қуатты саяси тұрақтылық пен тұрлаулық, қоғамның топтасуы;

– қоғам мен мемлекеттік аппараттағы қатаң тәртіп, заңның үстемдігі біріктірді.

Саясаттың өзі ұлттық даму стратегиясын дәйекті түрде іске асыруды, нарықтық экономиканы қалыптастырудың қарқындылығын, заем алу мен макротұрақтылық саясатының жауапкершілігі жоғары болуын, Үкіметтің саны аз, пәрменді де жауапты болуын, шетелдік инвестициялар мен жаңа технологияларға сүйенуді көздеген болатын.

Сингапур, Оңтүстік Корея, Малайзия, Индонезия, кейіннен арасынан Қытай, ерекше көзге түскен басқа да Азия елдері күллі әлемге өз стратегияларының күшін көрнекі түрде паш етті.

Әлемдік тәжірибені зерттеу мүмкіндігінің бізге беретін артықшылығы туралы айтқан кезде, біздің орасан зор кемшілігіміз бар екенін айқын сезінген жөн. Мұның мәнісі мынада, көптеген елдер өз дамуының алғашқы кезеңдерін артқа тастап, тұрлаулы экономикалық өрлеу жолына түскен кезде, біз мұның бәрін енді ғана қолға алғалы отырмыз.

Басқаша айтқанда, біз уақыт жөнінен және басқа тұрғыдан ондаған жылдар кейін қалдық, даму тұрғысынан да елеулі түрде артта қалып келеміз.

Егер жетпісінші жылдардың басында КСРО, демек, сіздер мен біз халықтың жан басына шаққандағы ішкі жалпы өнімнің деңгейі жөнінен әлемдік сыныптауда 37 орын алған болсақ, бүгін біз шамамен әлемде 75 орынға түсіп, артта қалған және дамушы елдердің санатына қосылып, әлдеқайда кері кеттік.

Кеңестік дәуірден кейінгі басқа мемлекеттер де осындай жағдайға тап болды, мұның өзі, дегенмен қуанарлық жәйт емес.

Бұл кері кету сонау кеңестік дәуірдің өзінде басталды да, біздің қоғамымыздың өзгеру процесінде тереңдей түсті. Ол технологиялық жағынан артта қалған өндірістер мен бейімделмеген менеджментке негізделетін көптеген сандардың "күмпитіп" көрсетіліп келгенін ашып берді.

Бүгін біздің кедейлігімізді және дамуда артта қалып бара жатқанымызды ұғыну психологиялық жағынан өте ащы және ауыр нәрсе. Бірақ біз мұны өзіміз алға қарай жылжитын бастапқы нүктені анықтап алу үшін, кешегі күнді еске алумен емес, қаражатымызға қарай өмір сүру үшін, барлық құрылымдарды мемлекеттің мүмкіндіктерімен сәйкестікке келтіру үшін жасауға тиіспіз.

Бүгінгі таңда біздің ішкі жалпы өніміміз халықтың жан басына шаққанда 1400 АҚШ долларынан аз болып отыр. Егер 2030 жылға қарай біздің халқымыз қазіргі санының жартысындай мөлшерде өседі, ал әлем өз дамуында тоқтайды деп болжам жасасақ, онда жылына орта есеппен 10 процент шамасында экономикалық өсім бере отырып, 2030 жылға қарай біз небәрі бүгінгі

Австралияның деңгейіне, 6,8 процент өсім бергенде Сауд Арабиясының, 4,5 процент өсім бергенде Малайзияның деңгейіне ғана жетеміз.

Бұған отыз жыл бойында бірде-бір елдің жылына орта есеппен 10 проценттік өсім бермегенін қоса айту керек. Тек бірен-саран елдер ғана өсімнің 7 проценттік деңгейін 15-20 жыл бойына қамтамасыз етіп келді. Алайда, бірде-бір ел отыз жыл қатарынан бұл көрсеткішке жете алған жоқ. Кейбір елдер 4-5 проценттік өсімге жете алды.

Өзіміздің болжам жасау әрекеттерімізде бұл жәйттерге тоқталып өтуге болар еді, алайда, уақыт факторы біз үшін бәрінен де маңызды болып отыр. Біз елеулі түрде артта қалып қойдық, сондықтан асығуға тиіспіз. Біз мейлінше ширығып, әлемді қуып жетуге мәжбүрміз. Керісінше болған жағдайда, біз әлемдік қоғамдастықтың қақпасының сыртында қалып қоюға, ал бұдан да нашар нұсқасында өз тәуелсіздігімізден бас тартуға душар боламыз. Біз қуып жетеміз деп жүргенде, әлем де өзінің дамуында жылдам ілгерілей береді.

Жаңа ғасыр экономикалық күштердің жаңаша орналасуымен сипатталатын болады. Үш астам державадан АҚШ-тан, ҚХР-дан және Жапониядан жаңа экономикалық жоғары лига құрылатыны сөзсіз десе де болады.

Екінші эшелонды Германия, Корея, Ресей, Үндістан, Индонезия, Бразилия құруы әбден мүмкін. Ал Еуропаның бірқатар ірі мемлекеттері мен "Азия жолбарыстары" да олардан алыс емес.

Әрине, мұның бәрі көптеген топшылауларға негізделген болжамдар ғана, сондықтан, олардың кейбір тұстарының расталмауы да мүмкін, алайда, әлемдік экономиканың барған сайын Азияға, оңтүстік-шығысқа, Азия-Тынық мұхит аймағына қарай ауысатыны және күштердің ара салмағы өзгеретіні сөзсіз. Біз өзіміздің стратегиялық есептерімізде осының бәрін күні бұрын ескеріп, түсінуге тиіспіз.

Бірақ, бұдан шығатын қорытынды біреу ғана. Біз алдымызға дамудың шегіне жеткізілген, мейлінше мүмкін және тіпті мүмкін емес қарқынын мақсат етіп қоюға тиіспіз. Бұл өзімізді, өзіміздің отандастарымызды, басқа шараларды айтпағанның өзінде табысты даму мен гүлденудің негізі болатын ауыр еңбек пен жұмысқа жұмылдыру үшін қажет. Біз өсудің жоғары қарқынына атышулы директивалармен емес, еркін рынокпен, қатаң қаржы саясатымен, мемлекеттің нарықтық күштердің ісіне араласпауымен, тұтынуда өзімізді шектей білумен және қуатты қорлармен, шетел инвестицияларының, жаңа технологиялар мен ілімнің елге кеңінен құйылуымен, сондай-ақ қазіргі заманғы инфрақұрылыммен және біліммен қол жететінін назарда ұстауға тиіспіз. Бұдан басқа жолдың бәрі де тұйыққа әкеліп тірейді. Сондықтан жолымыздың өн бойында біз бір сәттік алдамшы елестер мен әлсіздіктерге берілмегеніміз жөн.

Мұрат-міндетімізді өзіне тән ұлттық бірлігі, әлеуметтік әділеттілігі және бүкіл халықтың экономикалық әл-ауқаттылығы болатын тәуелсіз, өркендеген және саяси тұрақты Қазақстанды құру ретінде айқындай отырып, мен

алдағы отыз жылдың бойында басшылыққа алатын жеті ұзақ мерзімді басым мақсаттарды белгілеймін, бұлар мыналар:

1. Ұлттық қауіпсіздік, егеменді тәуелсіздік.
2. Ішкі саяси тұрақтылық және қоғамның топтасуы.
3. Инвестициялардың және ішкі жинақ қаржылардың жоғары деңгейі тән нарықтық экономиканың негізіндегі экономикалық өсу.
4. Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен жақсы тұрмысы.
5. Энергетикалық ресурстар.
6. Инфрақұрылым, әсіресе көлік пен байланыс.
7. Кәсіби әрі пәрменді үкімет, жемқорлыққа және қылмыскерлікке қарсы батыл күрес.

Осы басым бағыттардың әрқайсысы бойынша тиісті стратегия жасау аяқталып келеді. Олардың негізгі мазмұны менің Қазақстан халқына Жолдауымда баяндалған.

Онда біздің сонау алыс болашақта өз балаларымыз бен немерелерімізді, қоғамымыз бен мемлекетімізді қандай күйде көргіміз келетінінің негізгі пішімі және бұған біздің қалай жететініміз көрсетілген.

Алайда, болашақтың үлгі-пішімі туралы айтқан кезде, біз еліміздің бүгінгі жағдайы аса күрделі екенін және көптеген адамдарды сенімге бөлемей отырғанын анық сезінуге тиіспіз. Өндіріс қысқарып барады, жұмыс орындары жойылуда, жұмыссыздық пен қылмыс үрей шақыра көбейіп келеді. Көптеген адамдардың тұрмыс деңгейі төмендеді, ал табыстардың жіктелуі наразылық пен араздық әлеуетін туғызуда. Кедейлік пен қайыршылық пайда болып, өріс алуда. Бұл жағдайды кеңестік дәуірден кейінгі барлық мемлекеттер бастан кешіп отырса да, біз табыстарымыздың деңгейі жөнінде алғашқы орындардың бірінде тұрсақ та, бұл бізді мүлде жұбандырмауға тиіс.

Таяудағы үш-төрт жыл біз бүгінгідей қаржылық жағдайда өмір сүретін боламыз. Ақиқат, міне, осындай.

Бұл орайда біз, Президенттің стратегиясын қатаң және мүлтіксіз ұстана отырып, оның ұсақ-түйегіне дейін қалдырмай орындай отырып, белгілеген басым бағыттар шеңберінде тұрлаулы әрекет ету арқылы өмір сүретін боламыз.

Мен бүгін басым бағыттардың бәріне тоқталып жатпай, сіздердің назарыңызды демографиялық, ішкі саяси және әлеуметтік-экономикалық мәселелерге аударғым келеді.

Қаражаттың шектеулі екенін ескере отырып, таяудағы үш жылда демографиялық стратегияны жүзеге асыру шеңберінде біз шығын шықпайтын сипаттағы шараларға басым сипат береміз. Атап айтқанда салауатты өмір салтын енгізу жөніндегі белсенді ақпараттық-түсіндіру жұмысы басталады. Бұл жай бір кезекті науқан емес, өйткені оның нәтижесінде өлім-жітім мен ауру-сырқау азаяды әрі бұл орайда біздің ондаған мың азаматтарымыздың өмірі таразы басына қойылады. Есірткі әкелу және оны тарату үшін жазаны қатайту, осыған байланысты бірқатар елдердегідей, оның ішінде Малайзия

мен Сингапурдағы сияқты өлім жазасын енгізу керек пе деген мәселе жөнінде жұртшылықтың пікірталасын ұйымдастырған жөн. Есірткі бұл ерекше әрі мерезді сала, сондықтан мұнда адамгершілік қағидаларын қолданудың қаншалықты дұрыс болары үлкен мәселе. Таразының бір басында оны әкеліп тарататын адамның, екінші басында ол қасіретке ұшыратқан бірнеше адамның өмірі тұр. Бұл мәселеде, жұртшылық өз пікірін айтуға тиіс. Ал мен көпшіліктің көзқарасын қолдайтын боламын.

Алкоголь мен темекі тартудың адам денсаулығына қаншалықты зиян екені айтпаса да түсінікті. Халықаралық тәжірибе мемлекеттің бұл салада алкоголь мен темекі бұйымдарына арнайы салықтар салудан бастап, оның ішінде алкоголизмнен емдейтін мекемелерді ұстауға кететін қаржыны шығарып алуға дейінгі саясат жүргізудің бірнеше тағылымын ұсынады. Біз бұл мәселеге қатысты дәйекті саясат жүргізуіміз керек. Контрабанда ағыны мен қылмыскерліктің өршуі тәрізді кері нәтижеге душар болмас үшін бұл арада барлығын мұқият салмақтап, бірнеше қайтара есептеп шығу керек. Бастапқы кезде барлық жерде алкоголь мен темекіні жарнамалауға түпкілікті тыйым салып, бұл өнімдерді балалар мен жасөспірімдерге сатуды іс жүзінде тоқтату керек. Асыра сілтеушілікке ұрынбай, терең ойластырылған түрде шылым шегуді біртіндеп қоғамдық орындардан ығыстыру қажет. Басқаларға үлгі болуы үшін мұны мемлекеттік ғимараттар мен мекемелерден бастаған жөн.

Қоғамдық сана мен мораль алкогольге мейлінше қарсы болуға тиіс. Кеңес өкіметі жылдарында біздің тұрмысымызға, әдетімізге, дәстүрімізге арақ дендеп еніп алды. Бұл ауылдық жерлердегі өмірдің де ажырамас бөлігіне айналып кетті. Қазір көп адам қиыншылыққа тап болып, күйзеліске түскен кезде ішкілікке салыну белең алып отыр.

Көптеген елдер бұл кеселге тыйым салуға әрекет еткенімен, табысқа жете алмады. Осыған қарамастан, кейбір елдер ұтымды ақпараттық және түсіндіру саясатын жүргізу, мәдениет пен білім дәрежесін көтеру арқылы оң нәтижелерге қол жеткізді. Өмір салтын теріс әдеттерден спортқа көшіру тиімді жолдардың бірі болып табылады.

Сондықтан Елбасы ретінде мен үлгі көрсетуге даярмын және отандастарымызды өз денсаулығына асқан ұқыптылықпен қарауға шақырамын.

Отбасының беріктігіне, жұбайлардың бір-бірінің, ең бастысы балаларының алдындағы жауапкершілігіне де көп нәрсе байланысты. Ата-аналар балаларына, ал балалары қартайған ата-аналарына қамқор болуға тиіс. Әйел отбасы мен қоғамның құрметіне ие болуға тиіс.

Осының бәрі халқымыздың салтында бұрыннан бар нәрсе. Бұл таяу арада қабылданатын отбасы туралы заңның негізіне де қалануға тиіс.

Елде жыл сайын 200 мыңға жуық аборт жасалады. Абортқа тыйым салу туралы пікір-сайыс ұйымдастыру қажет. Бұл орайда діни қайраткерлеріміз өз сөзін айтса болар еді.

Біз балалы болуды қаламайтын адамдарға неғұрлым қомақты салық салуды енгізу мен көп балалы әулеттердің салық төлеу жүгін жеңілдету мәселесін де талқыға салуға тиіспіз.

Бұл тұрғыда таза демографиялық тұрғыда қандай да бір нақты нәтижелерге қол жеткізе қоймаспыз, дегенмен, қоғамның бір бөлігі саналы түрде өз мүдделерін шектей отырып, балаларын тәрбиелеу материалдық жағынан қиынға түсіп отырған екінші бөлігіне қолдау көрсетуге әзір болатындай қамқорлық сезімін ең алдымен өз арамызда көрсетуге тиіспіз.

Ішкі саяси тұрақтылық стратегиясын іске асыру аясында кедейлік пен жоқшылыққа, жұмыссыздыққа қарсы күрес басты басым міндеттер қатарына қойылады.

Алдағы үш жылдың ішінде жағдайлары неғұрлым қиын болып отырған 150 мыңға жуық азаматтарымызға 400 АҚШ долларына сәйкес мөлшерде шағын несие береміз және оларды шаруашылықты дербес жүргізу дағдысына үйретеміз. Бұл үшін бұдан әлдеқайда көп қаражат талап етілетіні белгілі, бірақ бізде қазір жеткілікті қаржы болмай отыр.

Үкімет бизнеспен айналысуға кедергі келтіріп отырған барлық келеңсіздіктерді мейлінше қысқа мерзімде жоюға міндетті. Ал жергілікті өкіметтің қызметі тек экономикалық көрсеткіштері бойынша ғана емес, ең бастысы кедейлер мен жұмыссыздардың санын қаншалықты азайтқаны, жаңа жұмыс орындарының саны, тұтас алғанда халықтың өмір сүру деңгейі бойынша бағаланатын болады. Аймақтар осы көрсеткіштер бойынша жарысқа түсуге тиіс.

Жұмыссыздарға бөлінген қаражатты қоса пайдалана отырып, қоғамдық жұмыстарды, ең алдымен жол салу мен оны қалпына келтіруде және көгалдандыруды дамыту керек. Мұндай жұмыстар бірінші кезекте жұмыссыздар мен кедейлер көп жерлерде басталуға тиіс.

Инфрақұрылым бізге көптеген тұрғыдан қажет. Алайда, жұмыспен қамту талабы 2000 жылға дейін жетекші өлшемдердің қатарында болуға тиіс.

Көгалдандыру Қазақстан үшін қазір де, болашақта да өте тиімді болмақ. Бізде орман аз, есесіне, жерлердің шөлге айналуы етек алып барады, ылғалдың сақталуы мен таза ауаға байланысты проблемалар да жетерлік. Осындай шараларға қолдау көрсететін дүниежүзілік қаржы институттарының қаражатын тарту керек. Алыс болашақта бұл бізден оңтүстікке қарай орналасқан рынокқа өз өнімдерін өткізетін жаңадан құрылған ағаш өңдеу өнеркәсібі, ал, бүгін жұмыспен қамту және жұмыс орындары болмақ. Осы игі іске бүкіл халықты жұмылдыру керек.

Еліміздің болашақ рәмізі шөл дала емес, ормандар мен бау-бақша болуға тиіс. Жыл сайын орман алқаптарын ұлғайта отырып, біз экологияны жақсарту арқылы өзіміз бен өз ұрпақтарымызға ғана емес, сонымен қатар планетамыздың өзіне де жәрдемдесетін боламыз. Бұл аз да болса нақты іс.

Кез келген инвестициялық немесе жекешелендіру жобасы, бюджеттік сатып алулар жұмыс орындарын көбейтуге қызмет етуге тиіс.

Үкімет еңбекті мол қажет ететін салалар жеңіл тамақ өнеркәсібінің әрбір кәсіпорнымен оларды жандандыру және іске қосу мақсатында нысаналы жұмыс жүргізуі керек. Үкімет пен жергілікті өкімет туризмге көңіл аударуға тиіс. Мұнда ең алдымен жаңа жұмыс орындары тұрғысынан зор мүмкіндіктер бар. Өте нақты және болмысқа бейімделген, бюджет қаражатына емес, толығымен жеке мүддеге негізделген стратегия, іс-қимыл жоспары қажет. Жұмыспен қамту және кедейшілік проблемаларын шешуде шағын және орта бизнес үлкен рөл атқаруға тиіс. Бұл арада қозғалыс пайда болғанымен, көзбояушылық пен науқаншылдық көп орын алып отыр.

Мен донор ұйымдарды, шетел фирмаларын, ұлттық капиталымызды елімізге кедейшілікті жою жолындағы күресте көмек көрсетуге шақырамын. Сонымен қатар, елдің барлық облыстары мен аудандары бойынша микро-несиелер беруге арналған тиісті қор құру қажет.

Үкімет таяу жылдарда мұндай міндетті шеше алмайды, бізге көмек керек, оны ашық айтудан біз қымсынбаймыз. Бізге саяси тұрақты Қазақстан қандай қажет болса, дүниежүзілік қоғамдастық пен Қазақстанда жұмыс істейтін жеке капиталға да сондай қажет деп ойлаймын. Қазақстан міндетті түрде саяси тұрақты ел болады, ол үшін барлығымыз бірлесіп ауыр жағдайда қалған адамдарды кедейшілік пен жоқшылықтан шығаруымыз керек.

Бұл көбінесе олардың кінәсі емес, сондықтан оларға көмектесу керек. Тегін көжемен және ізгілік көмекпен емес, бірқатар жерлерде бұл да қажет, оларға аз болса да бастапқы капиталмен, жабдықпен және құрылғылармен, үй мүқаммалымен және тіпті малмен, сонымен қатар, әрине, дербес жұмыс істеу дағдысы мен тәжірибесін үйретумен көмектесу керек.

Мен бірқатар себептерге байланысты кедейшіліктің шегінен тыс қалған азаматтарымызға былай дегім келеді: сіздер ұмыт қалған жоқсыздар, Президент сіздердің жағдайларыңызды біледі және назарында ұстайды. Сіздердің ауыр жағдайларыңызды мен түсінемін. Еңселеріңізді көтеріңіздер, жігерлі болыңыздар. Ел байып, көпшілігіңізге көмек беретін де уақыт келеді. Қазірге сіздерден сұрайтыным өздеріңізге және елге көмектесіңіздер, өз беттеріңізше өмір сүріңіздер, қаласаңыздар өздеріңізге жұмыс табыңыздар, адал еңбек әрқашан құрметке бөленген. Бау-бақша салыңыздар, мал өсіріңіздер, көше тазалаңыздар және сол сияқты істермен айналысыңыздар.

Бүгін ауылдағы жағдай мейлінше қиындап отыр. Тіпті, балалар мектепке баруды қойған, тойып тамақ ішпейтін болған жерлер де бар.

Біз үшін және біздің болашағымыз үшін мұнан асқан масқара құбылысты мен білмеймін. Тіпті, сұрапыл соғыс жылдарында да мұндай жағдай болып көрген жоқ, барлығы балаларға берілетін. Газеттің ақ жолағына жазу жазып та, от жағылмаған үйлерде отырып та, олар оқыған. Баласы мектепке бармаса, кез келген ата-ана үшін бұл масқара болатын, олар барын беріп,

балаларын оқытатын, өйткені орталықтағы және жергілікті жерлердегі өкімет, қанша сөккенмен, жауапты болатын.

Бүгін бостандыққа қол жеткізгенімізге қуанамыз, бұл, әрине, дұрыс. Бұл аса зор жетістік, оны сақтай білу, дамыту қажет. Алайда, жауапкершіліктен бостандық, жергілікті, тіпті орталық өкіметтің және ата-аналардың міндетті орта білімді жариялаған Конституция алдындағы, халықтың зор мұқтаждары алдындағы жауапкершіліктен бостандығы пайда болды. Бұл капитализм әліппесін өзінше игеріп жүрген, шағын жалақысымен-ақ молшылықта шалқып өмір сүруге қорқу былай тұрсын, тіпті қызара қоймайтын жергілікті басшылардың жағдайында өте сорақы болып көрінеді.

Бүгін мен еліміздің болашағы туралы айтып отырмын, ол болашақ балаларымыз.

Бірде-бір бала аш болуға тиіс емес. Барлық бала оқуға тиіс. Бұл ең алдымен ата-ананың міндеті. Бірақ бұған кейбір адамдардың шамасы келмей отыр. Сондықтан қоғам да, мемлекет те оларға дереу көмекке келуге тиіс.

Біз қарттарымыз бен зейнеткерлерімізді де шетке қалдыра алмаймыз. Мен Үкіметтен шектен тыс еш нәрсе сұрап отырғаным жоқ, зейнетақы мен жалақыны толық көлемінде және мерзімінде беруге ол міндетті. Кедейшілік пен жоқшылық көбінесе осыдан туындайды. Адамдар: жалақы мен зейнетақыны уақтылы төлемеуге негізделген инфляцияға қарсы күрестегі табыстар мен әртүрлі макрожетістіктер кімге керек? – деп әділ айтады.

Қиын әрі қорқынышты болғанымен, ықпалды топтарды салық төлеуге мәжбүр ету керек. Ешқашан салық төлемеген әрі төлегісі де келмейтін астыртын экономикамен істің басын ашу керек. Салық төлеуден жалтарған адамдарды барынша қыбын тауып, шеберлікпен ұстау керек. Ал мұның өзі бізден өзімізде жетіспей жатқан білімді қажет етеді.

Қиын және күрделі болып табылатын бұл жерге салықтық әкімшіліктің қолы жетпей келеді. Ал бұдан да сорақысы, салықты мемлекет қазынасына салудың орнына өз қалтасына басады. Сондықтан да ондай жұлдырлар мен надандар, немесе "саяси қорғанышы бар адамдар" өздерін емін-еркін сезінеді. Ал адал кәсіпкерлер екіжақтан: бір жағынан салықтардан, екінші жағынан бүкіл осы арамбездерден жапа шегіп отыр.

Бірақ ең жосықсыздығы сол әрқашан өзін-өзі қорғай алмайтын зейнеткерлерден олжа тапқысы келеді. Кірістерді орындамай, шығыстарды қиып тастаса болғаны, шөп шықпаса қойсын. Ал адамдар өздерінің маңдай терімен тапқандарын айлар бойы ала алмай, бұл аз десеңіз, олардың соңынан алақан жайып жүрсе де, біздің чиновниктеріміз бұған ешқашан селт етпейді.

Егер өз қазынамызды сақтап, оны еселей түспесек, салықтарды толық көлемінде жинай алмайтын болсақ, онда біз ешқашан да қалыпты және күшті мемлекет деп саналмаймыз. Бізде бұл істен ешкім де босатылмаған, Президенттің өзін қоса, шетелдік компаниялардың барлығын қоса ешкімге еш-

қаңдай еркіншілік жасалмайды. Заң жұрттың бәріне бірдей. Белгіленген заң билігін де біз салықтардан бастаймыз.

Шамадан тыс қаптап кеткен және оның төңірегінде ұдайы у-шу жүріп жатқан кез келген жеңілдіктер мен салық саңлаулары мейлінше батыл жойылуға тиіс.

Жұрттың бәрі мынаны білетін болсын: заңдардың орындалуы мен салықтың толық жиналуы мәселелерінде ешкімге кешірім жасалмайды. Үкімет өзін Президент қолдап отыратынына нық сенімді болсын.

Экономикалық өсуге қарағанда, ішкі саяси тұрақтылық басым тұр және бұл орайда белсенді әлеуметтік саясат реформалардың соңында емес, алдыңғы шебінде болуға тиіс.

Экономикалық өсу жөнінде айтқанда, тек сол ғана біздің барлық стратегиялық міндеттерімізді шешудің негізі екенін есте ұстаған жөн. Бірақ, инвестицияларға икемсіздік туғызып отырған өндіріс пен менеджменттің осындай болбыр жағдайында оған қол жеткізуге болмайды.

Бұл жерде қойылып отырған міндеттің басы ашық. Экономикадағы барлық реформаларды 2000 жылға дейін аяқтап шығып, оны қатаң да батыл түрде сауықтыру қажет.

Орталықтағы және жер-жерлердегі өкімет орындары экономикаға араласудың кез келген түрін тоқтатуға тиіс. Мемлекет жеке меншік сектор басым түсетін нарықтың заңды аясын жасауға, еркін экономикаға кепіл болуға тиіс.

Бірінші кезекте төлемсіздіктер мен оның қағидасын анықтап, оның барлық тізбегін саралап шығу керек.

Екіншіден, экономиканың нақты секторындағы тоқырау мен менеджменттің енжарлығын жою қажет. Кәсіпорын не белсенді түрде инвесторлар табу арқылы сауығуға, не банкрот болуға тиіс. Егер заң нашар болса оны ауыстырыңыздар. Қайткен күнде де міндет орындалуға тиіс.

Өзінің әлеуметтік салдарлары жағынан өте ауыр осы соңғы қадам жүзеге асырылуға тиіс. Мен бұл туралы үш жылдан бері айтып келемін. Бірақ құр ақталу мен әлдебір жаңа пайда болған жағдайларға сілтеме жасаудан басқа ешқандай нақты жұмысты көре алмай жүрмін.

Үшіншіден, селодаға реформалар қарқынын үдете түсіп, оларды жаңа мыңжылдыққа қарай толық аяқтау керек.

Төртіншіден, ақыр аяғында білім беру, денсаулық сақтау, ғылым салаларында, барлық күш-қуат құрылымдарында шын мәніндегі парасатты реформалар жүргізілуіне тиіс. Күні озған нәрсенің бәрін бюджеттен шығарып тастап, жеке меншік секторға ауыстыру, құрылымдарды жаңа ыңғайға бейімдеп құру қажет.

Бесіншіден, бәрімізге де қаншалықты ауыр соқса да, келесі жылдан бастап мектептерді, бірінші кезекте ауылдық мектептерді компьютерлендіруге кірісу қажет. Бұл біздің болашағымыз, ал, болашақ бүгіннен басталады.

Алтыншыдан, қаржы саясаты бұрынғыдан да сауатты және үнемді болуға тиіс. Баршамыз да мемлекет қаржысын сақтап үнемдей білуіміз керек, мемлекет қаражатына тиісті деңгейде бақылау жасалуға тиіс.

Үкімет қарыз алу саясатын бұрынғыдан да қатаңдатып, заем мәселесіне мейлінше байыпты да сақтықпен қарауы шарт.

1998 жылдан бастап барлық заемдар тек бюджет тапшылығын қаржыландыруға инфрақұрылым мен әлеуметтік бағдарламаларға және тек стратегиялық жоспарларға сәйкес түрде ғана жұмсалуға тиіс.

Заемдардың өз төңірегінде де қалыпты тәртіп пен үйлестіру болмай отыр. Өзіміз шала құрсақ болып жүріп, өз консультанттарымыз да жетіп жатқан салалар бойынша шетелдік консультанттардың қалтасын толтыру үшін қарыз алу қашан тоқтатылады? Үкіметіміздің өз мамандарымызды мақтан тұтуы мен оларға сенімі болмағаны ма?

Азия даму банкінің Гүлшат – Ақшатау жолын салуға бөлген 50 миллион АҚШ долларының бақандай 5 миллионға жуығы неліктен консультанттарға төлеуге жұмсалғанына Юрий Иванович Лавриненко қандай жауап берер екен? Осындай заемдарды бекіткен кезде Парламент қайда қарап отырған? Сонда автомобиль жолы біз үшін аса күрделі құрылым болғаны ма? Әлде бұған өз басымыз жетпей ме? Түптеп келгенде, бұл қарыздарды тағы да сол дәрігерлер мен мұғалімдердің, зейнеткерлердің есебінен процентпен төлеуімізге тура келеді. Бұдан да сорақы мысалдар бар, ал жауапкершілік дегеніміз атымен жоқ.

Жетіншіден, банк жүйесін реформалау мен қалыптастыруды аяқтайтын уақыт жетті.

Сегізіншіден, инвестициялық стратегияны іске асыруды, шетелдік инвесторлармен жұмысты жандандыра түсу керек. Мұнымен баршамыз да және жоспар бойынша шұғылдануға тиіспіз. Осының нәтижесінде жаңа зауыттарға қалпына келтірілген фабрикаларға, жаңа технологиялар мен жұмыс орындарына, инфрақұрылым мен жолдарға қол жеткізуіміз керек.

Біздің ұлттық капиталды қолдағанымыз жөн, бірақ ол құндағынан шыңдалып, өз рыноктарымызда тайталасқа түсуге дайын болуға тиіс, әйтпесе ол ертең сыртқы нарықтардағы бәсекелестікке төтеп бере алмайтын болады.

Бүгінгі жағдай мынадай, адамдардың жоғары саясатпен, әсіресе, ұзақ мерзімді стратегиялармен ешқандай жұмысы жоқ. Үкіметтің жағдайды адал бағалап отырғанын, осы стратегияны асыру жөнінде аз да болса нақты істер атқарылып жатқанын көрсе ғана жұрт оларды түсіне бастайтын болады.

Біздің өзіміз де олардың алдында адал болсақ және олар аз да болса нақты көмек көрсетілгенін сезінсе, онда олар әлі де шыдай тұруға әзір болып, бізді түсінеді және бізге сенетін болады.

Сондықтан мен Үкімет пен жер-жерлердегі өкімет орындарының алдына келесі жылға арнап нақты сегіз міндет қоямын, халық пен Президент осы міндеттердің орындалуы бойынша оларға тиісті бағасын беретін болады.

Бірінші. Зейнетақыны, жәрдемақыны, бюджет ұйымдарындағы жалақыны толық және мерзімінде төлеуді қамтамасыз ету.

Екінші. Бір жылдың ішінде анағұрлым кедейленген 30 мың азаматқа 400 АҚШ доллары мөлшерінде үш жыл мерзімге шағын несиелер беру.

Үшінші. Биылдан бастап-ақ шағын және орта бизнесті фермер және ша-руа қожалықтарын дамытуға, жаңа жұмыс орындарын құруға 100 миллион АҚШ долларына пара-пар 500 мың теңге сомасынан аспайтын қаржы көлемінде кредит беруді қамтамасыз ету.

Төртінші. Уақытша шара ретінде село үшін кредиттің бюджет қаража-ты есебінен 2,5 миллиард теңге сомасына арзандатылуын қамтамасыз ету.

Бесінші. Мектептерді, ең алдымен селолық жерлердегі мектептерді компьютерлендіруге кірісіп, осы мақсаттарға кемінде 22 миллион АҚШ дол-ларын бөлу.

Алтыншы. Үстіміздегі жылдың өзінде-ақ салауатты өмір салты жолын-дағы тиімді науқанды бастап, дамыту.

Жетінші. Барлық деңгейдегі әкімдермен және жұртшылықпен бірлесе отырып, балалардың мектепке толық қатысуын және олардың толыққанды тамақтануын қамтамасыз ету.

Сегізінші. Тұрғын үй құрылысы бағдарламасын жасап, оны жүзеге асы-руға кірісу, осы мақсаттарға кемінде 40 миллион АҚШ долларын бөлу.

Осының бәрі аса айқын тексеруге болатын шаралар, оның үстіне біздің стратегиялық басымдықтарымызға сәйкес келеді.

Бірақ үлкенді-кішілі істерде нәтижелерге қол жеткізу үшін біз өз жұмысы-мыздың ұйымдастырылуы мен оның әдістерін түбірімен өзгертуге тиіспіз.

Осы жылдың аяғына дейін барлық жеті басымдық бойынша мен 1998 жылы және 2000 жылға дейін жүзеге асырылатын жұмыстардың нақты стра-тегиясы мен егжей-тегжейлі жоспарларын бекітетін боламын.

Бұл стратегиялар болашақ бесжылдық жоспарлардың, перспективалық және жылдық бюджеттердің, сыртқы даму көмегі мен қарыз алу саясаты-ның негізіне алынады.

Басымдықтарға сәйкес Үкімет құрылымы да реформаланады, ол саны жағынан кәсіптік, жинақы және жауапты болуға тиіс. Қосарланатын барлық буындар жойылады. Кураторлар болмайды – министр өзіне сеніп тапсы-рылған учаске үшін өзі жауап береді, департаменттер де солай.

Президенттің стратегиясын жүзеге асыруда Стратегиялық жоспарлау мен реформалау жөніндегі агенттікке жетекші рөл жүктеледі. Ол биліктің өзіне қажетті барлық өкілеттіктеріне ие болады.

Беделді ведомстволар Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігі, Көші-қон және еңбек министрлігі, Экология және табиғи ресурстар ми-нистрлігі, Энергетика, индустрия және сауда министрлігі құрылады, ола-рға басты басымдықтарды жүзеге асыруда басқалармен бірдей жауап-кершілік жүктеледі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шеңберінде біз мемлекеттік қызметшілердің, ең алдымен басшы буынның жалақысын сөзсіз арттыруға кірісеміз. Жалақы мен өкілеттіктердің арттырылуына байланысты министрлердің жауапкершілігі де бір сатыға көтеріледі.

Өкімет билігі өкілдерінің үстінен жазылған кез келген арыздарды, оның ішінде домалақ арыздарды қарау үшін Президент жанынан жоғары тәртіптік қоғамдық кеңес құрылатын болады.

Үкіметтің әрбір мүшесі мен облыстардың әкімдері Парламент депутаттарының қатысуымен халық пен Президентке ант береді.

Салық төлемеушілерге, сыбайлас жемқорлық пен ұялы қылмысқа қарсы қатаң күрес жүргізіледі.

Облыстық, аудандық ішкі істер, Мемлекеттік тергеу комитеті басқармалары, соттар басшылары, сайып келгенде, өздеріне сеніп тапсырылған аймақтарда сыбайлас жемқорлық, рәкет, парақорлық етек жаятын болса, оларға бұл қызметтерде орын жоқ екенін түсінуі қажет.

Мұндай құбылыстардың біздің қоғамымызға орасан кесел келтіретінін айқын түсініп, сезіну қажет.

Қазіргі кезде менің басшылығыммен әлемдік тәжірибені ескере отырып, осы құбылыстарға қарсы күрес стратегиясы белгіленіп жатыр және де мен бұл жайында халыққа бөлек айтатын боламын.

Мемлекеттік тәртіпті нығайту процесінде стратегиялық жоспарларды орындау тәртібіне ерекше орын беріледі.

Стратегиялық жоспардың бір жылға арналған тапсырмаларын орындамаған кезде министр атқарып отырған қызметінен босатылады, ал орындаған кезде ынталандырылатын болады. Үкімет пен облыстардың әкімдері стратегияны орындау тапсырылған бір команда ретінде жұмыс істеуге тиіс.

Барлық атқарушы органдардың, Президентті қоса алғанда, қызметі дамудың стратегиялық жоспарын жүзеге асыру, оны түсіндіру мақсаттарына бағындырылады.

Барлық халық қалаулылары, Парламент өз жұмысын осы мақсаттарға бағындыруы қажет.

Мен қоғамдық-саяси ұйымдар мен олардың бірлестіктерін стратегияны қолдауға және оны жүзеге асыруға қатысуға шақырамын.

Халқымыз осы мақсаттар мен басым бағыттарды біле отырып, өзіне және мемлекетке жұмыс істеуге, ай сайын және жыл сайын біздің стратегиямызды орындай отырып, жақсы өмір сүру үшін қолдан келетіннің де, тіпті қолдан келмейтіннің де бәрін істеуге тиіс.

Қазір мен әзірге көптеген адамдарға өте қиын тиіп отырғанын және жағдайдың ауыр салмағы соларға түсіп отырғанын түсінемін.

Бірақ, жабырқау мен ашынуға бой алдырып, байбалам салу, әсіресе, өткеннің ауыртпалығын зор еңбекпен жеңіп, алдымыздан жаңа көкжиектер ашылып отырған қазіргі кезде түңілуге берілу өте қауіпті.

Егер біз болашақ ұрпақтар алдындағы өз борышымызды аяғына дейін орындағымыз келсе, онда жағдайды жаңа арнаға бағыттауға ұмтылуымыз керек.

Бүгінгі таңда біз болашақтың қамын ойлауға тиістіміз. Дүние өзгерді, ескі заман келмеске кетті. Сондықтан бұдан былай ескі тәсілдермен жұмыс істеуге болмайды. Бұл жөнінен біз жалғыз емеспіз: бүкіл әлем, әсіресе таяуда тәуелсіздік алған мемлекеттердің халықтары мен үкіметтері өткеннің нота-сынан құтылып, қазіргі сәттің жалына жармасуға және болашақты қамтама-сыз етуге ұмтылып отыр.

Шындықтың ауыр салмағы мынада: жаңа мүмкіндіктер көкжиегіне иек арта тұрып, біз өз тарихымыздың бетбұрыс сәтін бастан кешіп отырмыз. Жедел дамып отырған дүниеде табысты түрде бәсекелестікке түсу мемле-кетіміздің, қоғамымыздың қолынан келе ме, халық ретінде біз басқалармен бәсекелесе аламыз ба – қазір және болашақта біз барша әлемге осыны дәлелдеуге тиіспіз.

Адамдардың өзара қарым-қатынасында жиі кездесетініндей, бәрі де ерік-жігер, төзімділік пен тәртіптілік, адалдық, шығармашылық пен кәсіпқойлық мәселелеріне келіп тіреледі.

Кейбіреулер осының бәрін біздің қиындықтарымыз жағдайында орын-дау мүмкін бе деп миығынан күлуі мүмкін.

Халқымыздың бұған мысқылмен қарауына толық негіз бар екенін мен түсінемін, уақыттың ауырлығы күдікті де күшейте түседі.

Дегенмен, мен мынаған көміл сенімдімін: егер біз саяси тұрақтылығы-мызды, ұлттар мен ұлыстарымыздың үйлесімін сақтай алсақ, егер біз халқ-ымыздың, еліміздің болашаққа деген сенімін сарыуайымға салынушылар-дың сарынына салынуына жол бермесек, онда экономикалық өрлеу мақ-саттарына тезірек қол жеткізетін боламыз. Егер біз өз стратегиямызды айқ-ын орындай отырып, тыным таппай жұмыс істейтін болсақ, онда шын мәніндегі тұңғыш "Орталық Азия барысы" атанамыз, ендеше болашақ ұрпақ-тар бізді еліміздің игілігі үшін қалай қызмет еткенімізге қарап бағалайтынын естен шығармалық, өйткені олардың алдындағы жауапкершілік бізге жүктеліп отыр.

"Көз қорқақ, қол батыр" дейді халық. Сіздермен бірге қысқа уақыт ішінде орасан зор өзгерістерді жүзеге асыра алдық емес пе.

Қорытынды сөзімді жас ұрпаққа, қазір 15 – 20 жасқа толған және одан да ересектеу Қазақстан жастарына арнасам деймін.

Сіздер егемен Қазақстанда өмір сүріп жатқан азаматтардың бірінші ұрпа-ғысыздар. Сондықтан да сіздердің алдарыңыздан біздің жоспарларымызды іске асырудың, біз қол жеткізбек болған болашақты өздеріңіз бен балалары-ңыз үшін өз қолдарыңызбен орнатудың шексіз мүмкіндіктері ашылып отыр.

Ол өздігінен келе қалмайды. Ал біздің ұрпағымыз көп ұзамай сіздерге жол береді. Өмір заңы солай.

Сіздердің ұрпақтарыңызға жаңа қоғам, жаңа мемлекет және жаңа экономика орнату жөніндегі үлкен де қиын жұмыс істеуге тура келеді, мұның бәрі ойдағыдай және тұрлаулы білімді қажет етеді. Қазір сіздер жассыздар және уақыттарыңыз да жеткілікті, сіздер барлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, тынбай білім алуларыңыз керек. Сіздердің әрбіріңіздің өздеріңіз бен өз отбасыларыңызға өздеріңіз қамқорлық жасауларыңызға, өз бизнестеріңізді жүргізуіңізге, өз жұмыстарыңызды жауапкершілікпен атқаруларыңызға тура келеді.

Жақсы білімсіз және жақсы оқусыз сіздер мұны істей алмайсыздар. Ондай болған күнде сіздер әрқашан жұмыссыз, жеткілікті қаржысыз қалу қаупінен арыла алмайсыздар.

Сіздердің бүгінгі білімдеріңіз бен денсаулықтарыңыз ғана сіздердің қамсыз болашақтарыңыздың, біздің жалпы болашағымыздың кепілдіктері болып табылады.

Бізге қарағанда сіздер анағұрлым еркін де ашықсыздар, біздің өмірімізге дендеп еніп отырған жаңалық атаулыға анағұрлым икемдісіздер, сіздерге өткен заман мен оның ауыр сезімдерінің салмағы түсіп тұрған жоқ.

XIX ғасырдағы француз жазушысы Гастон де Левис айтқандай "Өткеннің ақысы төленген, қазіргі күндер сырғып өтіп барады, сондықтан болашаққа ұмтылыңыздар".

Мен сіздердің білімді де жігерлі, мықты денсаулық иелері болып, жалқаулыққа бой алдырмайтындарыңызға кез келген қиындықтардан өтуге қабілетті, қағылез де спорттық бапта болатындарыңызға сенемін.

Бұл ұзақ жолда көкіректеріңізге күдік ұяламасын. Біздің қазіргі қиындықтарымызды қажеттілік деп қабылдамаңыздар. Барлық ұрпақтардың ортақ шешімділігі, сіздердің жастықтарыңыз бен болашаққа ұмтылыстарыңыз, біздің экономикалық әлеуметіміз көп нәрсеге қабілетті.

Қазақстанның болашағы – сіздердің қолдарыңызда.

Алматы, 10 октября 1997 года

БУДУЩЕЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ СТРАНЫ НАЧИНАТЬ СТРОИТЬ СЕГОДНЯ

**Уважаемые депутаты и члены Правительства!
Уважаемые гости!
Дорогие сограждане!**

Близок к завершению 1997 год – шестой год нашей государственной независимости, которую мы укрепляли в условиях осуществления политических и экономических реформ.

Предшествующее время наша деятельность не была спонтанной, а шла в русле реализации двух стратегий Президента страны: стратегии становления Казахстана как независимого суверенного государства, изложенной обществу в 1993 году, и стратегии социально-экономических реформ, которая в июне 1994 года была доведена в послании Президента Верховному Совету того времени.

Правительственные программы, в том числе и последняя среднесрочная программа на 1996–1998 годы, отражали комплекс мер по их реализации и поэтапное решение поставленных Президентом стратегических задач.

Сегодня настало время подвести итоги и дать оценку реализации этих стратегий и осмыслить накопленный опыт, оценить складывающуюся ситуацию.

За эти годы, безусловно, Казахстан окреп как новая независимая страна, создав и укрепив все атрибуты государственности, стал признаваемой и узнаваемой державой в системе международных отношений.

Заметно мы продвинулись в преодолении кризиса в экономике и в реформах, добившись здесь определенных результатов. И мы должны отдать должное нынешнему составу Правительства, энергично работавшему в труднейших условиях. Вместе с тем стратегия Президента в экономическом направлении реализована не полностью, реформы продвинуты недостаточно, а по ряду позиций ожидаемых результатов не достигнуто.

* Газета "Казахстанская правда", 11 октября 1997 года.

Успехи в вопросах макростабилизации, либерализации рынка и торговли, налоговой политики, приватизации меркнули на фоне слабых и недостаточных реформ в социальной, аграрной и промышленной сферах, практического отсутствия индустриальной микрополитики.

Реальный сектор экономики, как и три года назад, опутан неплатежами, поставленные Президентом задачи по его оздоровлению через механизмы санации и банкротства не выполнены, за исключением предприятий сырьевых отраслей. Под натиском проблем и собственного страха явно угасли темпы преобразований в агропромышленном комплексе.

Во многом не удалось осуществить системные реформы в социальных секторах и силовых структурах.

Не видно четко выраженной политики борьбы с бедностью, безработицей, демографическими проблемами.

Меры реформенного характера не поддерживались превентивной и сильной социальной политикой, что вызвало и вызывает справедливые нарекания общества.

Требовались порой экстренное вмешательство Президента и оказание давления, чтобы решались элементарные, но жизненно насущные социальные вопросы, такие как своевременная выплата пенсий, зарплаты бюджетным организациям, развитие малого бизнеса.

В процессе осуществления реформ и накопления опыта становилось все более очевидным, что нашим уязвимым местом является отсутствие видения долгосрочной перспективы, четко расставленных приоритетов и стратегий по их реализации.

Появившиеся устойчивость и стабильность создали предпосылки для того, чтобы заглянуть далеко в будущее.

Поэтому с апреля 1995 года группа специалистов под моим руководством приступила к работе, цель которой заключалась в разработке долгосрочной стратегии развития страны на основе детального изучения мирового и собственного опыта, своей истории, возможностей и слабых сторон, полного и объективного анализа всей текущей ситуации. Мы подошли к этой работе, привлекая крупных экспертов по различным направлениям из различных стран, а также собственные научные и интеллектуальные силы, министерства и ведомства. И сейчас, когда она завершается, я хочу выразить признательность этим специалистам и организациям – донорам, представительству Объединенных Наций в Казахстане, Всемирному банку, Азиатскому и Европейскому банкам развития, комиссии европейского сообщества, ЮСАИД, координационному комитету по социальной стратегии, ЮНИСЕФ, ЮНИДО и другим, оказавшим большое содействие в работе.

Нам оказывали помощь известные ученые и консультанты из США, России, Китая, Германии, Дании, Кореи, Малайзии, Таиланда и многих других стран. Некоторые из них сегодня находятся в зале по моему приглашению.

Долгосрочная стратегия развития Казахстана изложена в моем Послании народу Казахстана, которое по существу венчает всю эту многогранную работу. Оно имеется на руках у депутатов Парламента, членов Правительства, акимов и публикуется в печати.

Думаю, что многие из вас успели с ним ознакомиться, и поэтому свое сегодняшнее выступление я хотел бы посвятить его отдельным аспектам.

Прежде всего почему мы опирались на изучение мирового и своего собственного опыта?

И в том и в другом случае это позволяло нам выявить принципы и стратегии, которые привели к успеху и которые вполне могут быть применимы и у нас в силу своей универсальности. Во-вторых, важен был и анализ неудачного опыта, поскольку это позволяет не повторять как чужих, так и своих собственных ошибок. В-третьих, мировой опыт – это всегда гарантия реальности: если какие-то вещи удавались ряду стран, то почему они недостижимы для нас? Или, напротив, если те или иные стратегии никому не удавались, то лучше их не испытывать на себе.

В этом плане то, что мы на десятилетия позже других стран вступили на путь самостоятельного развития, дает нам важное преимущество: мы можем учиться на их опыте – и хорошем, и плохом.

О чем он говорит? Посмотрим на динамику развития ряда стран и сразу увидим, что ряд из них нашли в себе силу воли и умение вырваться за 30 с лишним лет из стадии бедности и нищеты в категорию процветающих, продемонстрировав всему миру высокие темпы роста и развития.

В то же время страны, обладающие огромными природными богатствами, как это ни странно, за редким исключением, показали или очень небольшие, или даже отрицательные темпы роста. Этого не должны повторить мы.

В первом случае государства, понимая, что им не на кого и не на что рассчитывать, кроме как на самих себя, сделали основной упор на выработке сильных стратегий, достижении политической стабильности, дисциплины, сплоченности, на образовании, интеллекте и инвестициях в человеческое развитие и победили.

Эти страны объединяли:

правильно выбранная стратегия;

сильный лидер;

хорошо организованная группа людей, которая проводила в жизнь эту политику;

сильная политическая стабильность и устойчивость, консолидация общества, которые строились на совместно вырабатываемой политике, недопущении сильного расслоения общества, общности целей всех групп населения и, во многих случаях, внешней опасности, которая сплачивала людей; строгая дисциплина в обществе и госаппарате, верховенство закона.

Сама политика подразумевала последовательную реализацию стратегии национального развития, стремительнее темпы формирования рыноч-

ной экономики, крайне ответственную политику заимствований и макростабильности, немногочисленное, эффективное и ответственное правительство, упор на иностранные инвестиции и новейшие технологии.

Сингапур, Южная Корея, Малайзия, Индонезия, а позже и другие азиатские страны, в ряду которых особенно выделяется Китай, наглядно продемонстрировали всему миру силу своих стратегий.

Говоря о преимуществе, которое дает нам возможность изучить мировой опыт, следует отчетливо осознавать, что мы имеем и огромный минус. Он заключается в том, что в то время, когда многие страны уже преодолели первые этапы своего развития и вышли на траекторию устойчивого экономического роста, нам все это еще только предстоит осуществить.

Другими словами, мы на десятилетия отстаем во времени, и не только в нем. Мы очень серьезно отстаем и в развитии.

Если в начале 70-х годов СССР, а значит, и мы с вами, занимал 37-е место в мировой классификации по уровню ВВП на душу населения, то сегодня мы откатились далеко назад, примерно на 75-е место в мире, попав в разряд отсталых и развивающихся стран.

В таком положении оказались и другие постсоветские государства, что, впрочем, не может радовать.

Этот откат начался еще в далекие советские времена и усугубился в процессе трансформации нашего общества, которая вскрыла "дутьость" многих цифр, базирующихся на технологически отсталых производствах и неприспособленном менеджменте.

Психологически горько и тяжело осознавать, что сегодня мы бедны и отстаем в развитии. Но мы должны это сделать, чтобы реально определить точку отсчета, с которой мы будем двигаться вперед, жить по средствам, а не старыми воспоминаниями, приводить все структуры в соответствие с возможностями государства.

Сегодня наш ВВП на душу населения составляет менее 1400 долларов США. Если предположить, что к 2030 году наше население увеличится наполовину, а мир остановится в своем развитии, то, давая в среднем ежегодно около 10 процентов экономического роста, к 2030 году мы только настигнем Австралию сегодняшнего дня, при 6,7 процента – Саудовскую Аравию, а при 4,5 процента – Малайзию.

Надо добавить, что 10 процентов роста в среднем ежегодно не демонстрировала на протяжении 30 лет ни одна страна. Семь процентов обеспечивали лишь единицы в течение 15–20 лет, но никто 30 лет подряд. Некоторые страны достигали 4–5 процентов среднего ежегодного роста, что тоже было необычно.

И можно было бы остановиться на них в своих прогнозных устремлениях, если бы не фактор времени, который для нас имеет сверхважное значение. Мы серьезно отстали и должны торопиться. Мы вынуждены напрячься до предела и догонять мир. В противном случае мы обречены оставаться

на задворках мирового сообщества, а в худшем варианте – и поступиться своей независимостью.

Пока мы будем догонять, мир также стремительно будет уходить дальше в своем развитии.

Новый век будет характеризоваться новой расстановкой экономических сил.

Почти однозначно образуется новая экономическая высшая лига из трех супердержав: США, КНР и Японии.

Второй эшелон с большой долей вероятности могут составить Германия, Корея, Россия, Индия, Индонезия, Бразилия, а недалеко от них ряд крупных европейских держав и "азиатские тигры".

Конечно, это всего лишь прогнозы, основанные на моих предположениях, и они в чем-то не подтвердятся. Но то, что мировая экономика будет во все большей мере передвигаться в Азию, на юго-восток, в Азиатско-Тихоокеанский регион, и что будут меняться балансы сил – это однозначно. Все это мы должны заранее учитывать и понимать в наших стратегических расчетах.

Вывод из всего этого только один. Мы должны ставить перед собой предельные, максимально возможные и даже невозможные темпы развития, чтобы мобилизовать самих себя, наших сограждан на тяжелый труд и работу, которые, если убрать остальное, лежат в основе успешного развития и процветания. Мы должны иметь в виду, что высокие темпы роста достигаются не пресловутыми директивами, а свободным рынком, жесткой финансовой политикой, невмешательством государства в действие рыночных сил, самоограничениями в потреблении и сильными накоплениями, широким притоком в страну иностранных инвестиций, новых технологий и знаний, а также современной инфраструктурой образованием. Все другие пути – тупиковые, и нам не следует на всем протяжении нашего пути поддаваться сиюминутным соблазнам и слабостям.

Определяя нашу миссию как построение независимого, процветающего и политически стабильного Казахстана с присущим ему национальным единством, социальной справедливостью и экономическим благосостоянием всего населения, я утверждаю семь долгосрочных приоритетных целей, которыми мы будем руководствоваться на протяжении трех предстоящих десятилетий. Ими являются:

Первое. Национальная безопасность, суверенная независимость.

Второе. Внутриполитическая стабильность и консолидация общества.

Третье. Экономический рост на базе рыночной экономики с высоким уровнем инвестиций и внутренних сбережений.

Четвертое. Здоровье, образование и благополучие граждан Казахстана.

Пятое. Энергетические ресурсы.

Шестое. Инфраструктура, особенно транспорт и связь.

Седьмое. Профессиональное и эффективное правительство, решительная борьба с коррупцией и преступностью.

По каждому из этих приоритетов заканчивается разработка соответствующих стратегий, основное содержание которых изложено в моем Послании народу Казахстана.

Там в основных контурах излагается, какими мы хотим видеть в том далеком будущем своих детей и внуков, наше общество и государство, и как мы намереваемся этого достичь.

Но, говоря о модели будущего, мы реально должны осознавать, что состояние нашей страны сегодня весьма непростое и не внушает оптимизма многим людям. Сокращается производство, теряются рабочие места, угрожающе растут безработица и преступность. Снизился уровень жизни многих людей, а расслоение доходов нарастает, создавая потенциал недовольства и вражды. Появились и распространяются бедность и нищета. Хотя то же испытывают и все постсоветские государства, а мы находимся на первых местах по уровню доходов, нас это совершенно не должно утешать.

Реальности же таковы, что ближайшие 3–4 года мы будем жить в тех же финансовых условиях, что и сегодня.

И жить мы будем при этом, жестко и однозначно придерживаясь и выдерживая до мелочей стратегию Президента и действуя последовательно в рамках обозначенных приоритетов.

Не останавливаясь на всех приоритетах, сегодня я хотел бы заострить ваше внимание на демографических, внутривнутриполитических и социально-экономических аспектах.

Учитывая ограниченность средств в ближайшие три года в рамках реализации демографической стратегии, мы придадим приоритетный характер мерам не затратного характера. А именно – начнется активная информационно-разъяснительная работа по внедрению здорового образа жизни. Это не просто очередная кампания, поскольку ее результатом будет сокращение смертности и заболеваний, и здесь на чаше весов десятки тысяч жизней наших сограждан.

Следует ужесточить наказание за ввоз и распространение наркотиков, развернуть дискуссию в обществе – вводить ли смертную казнь по этому поводу, как это сделано в ряде стран, в том числе в Малайзии и Сингапуре. Наркотики – это весьма особенная и губительная сфера, и большой вопрос, насколько здесь применимы принципы гуманизма. На одной чаше весов – жизнь человека, который их ввозит и распространяет, но на другой-то – несколько загубленных им жизней. В этом вопросе общество должно высказаться, и я поддержу точку зрения большинства. Отрицательное влияние алкоголя и курения на здоровье человека является аксиомой. Международный опыт предлагает несколько уроков проведения государственной политики в этой области, начиная с введения специальных налогов на алкоголь и табачные изделия, в том числе для содержания учреждений, лечащих от ал-

коголизма. Нам следует проводить постепенную политику в этом вопросе.

Здесь необходимо тщательно все взвесить и несколько раз просчитать, чтобы не получить обратных результатов в виде потока контрабанды и роста преступности. На первых порах надо окончательно и повсеместно запретить рекламу табачных и алкогольных изделий, на деле прекратить их продажу детям и подросткам. Курение должно постепенно вытесняться из общественных мест – продуманно и без перегибов. И начинать надо с государственных и любых других общественных зданий и учреждений, подавая пример остальным.

Общественное сознание и мораль должны быть более нетерпимыми к алкоголю. За годы советской власти водка глубоко проникла в наш быт, привычки, традиции. Она стала неотъемлемой частью жизни и на селе. Сегодня, когда многим тяжело, когда одолевают стрессы, тяга к алкоголю особенно возросла.

Многие страны пытались ввести запреты на это зло, но не преуспели в этом. Тем не менее некоторым странам удалось добиться существенных положительных результатов за счет рациональной информационной и разъяснительной политики, через культуру и образование. Одним из хороших путей является диверсификация образа жизни – от вредных привычек к спорту.

И, как Президент страны, я готов подать здесь личный пример и призвать наших сограждан крайне бережливо относиться к своему здоровью.

Очень многое будет зависеть от укрепления семьи, ответственности супругов друг перед другом, а главное – перед детьми. Родители должны заботиться о детях, а дети – о престарелых родителях. Женщина должна пользоваться уважением в семье и обществе. Все это всегда было в традиции нашего народа. Это должно быть заложено в законе о семье, который будет принят в скором времени.

В стране ежегодно совершается около 200 тысяч аборт. Необходимо также развернуть дискуссию о запрете абортов. Здесь могли бы сказать свое слово наши религиозные деятели.

Мы должны развернуть дискуссию и на предмет введения разумных налогов на нежелающих иметь детей и облегчения налогового бремени на многодетных.

Чисто демографически мы не будем иметь здесь сколько-нибудь реальных результатов, но можем продемонстрировать, прежде всего самим себе, чувство общности, когда одна часть общества, сознательно ограничивая свои интересы, готова поддержать другую, которой материально труднее воспитывать детей.

В рамках реализации стратегии внутривнутриполитической стабильности в ранге главных приоритетных задач будет борьба с бедностью и нищетой, безработицей.

В течение предстоящих трех лет мы выдадим микрокредиты суммой 400 долларов США в эквиваленте порядка 150 тысячам наших граждан, на-

ходящихся в наиболее отчаянном положении, и обучим навыкам самостоятельно вести свое хозяйство. Конечно, требуется больше, но мы пока не обладаем достаточными средствами.

Правительство обязано в самые сжатые сроки расчислить все препятствия для занятий бизнесом. А местная власть будет оцениваться не только за экономические показатели, а главным образом – по сокращению количества бедных и безработных, по числу новых рабочих мест, в целом – по уровню жизни народа. Регионы должны вступить в соревнование по этим показателям.

Надо развить общественные работы, прежде всего строительство и реабилитацию дорог, озеленение, используя для этого и средства, выделенные на безработных. Такие работы должны быть начаты в первую очередь там, где много безработных и бедных. Инфраструктура нам необходима, исходя из многих критериев, но до 2000 года критерий занятости должен быть в числе ведущих.

Сегодня и в будущем Казахстану крайне выгодно и озеленение. У нас мало лесов, но идет большое опустынивание, есть проблемы с влагозадержанием и чистым воздухом. Надо привлечь средства мировых финансовых институтов, поддерживающих такие меры. В далеком будущем – это заново построенная лесоперерабатывающая промышленность с хорошими рынками сбыта к югу от нас. Ну а сегодня – это занятость и рабочие места. Надо поднять все население на столь благородное дело.

Символом нашей страны в далеком будущем должны быть не пустыни, а леса и сады. Нарастивая упорно год за годом лесные массивы, мы поможем не только себе и своим потомкам в улучшении экологии, но и самой планете. Пусть немного, но зато реально. Любой инвестиционный или приватизационный проект, бюджетные закупки должны служить росту рабочих мест.

Правительство должно предметно поработать с каждым предприятием легкой, пищевой промышленности – наших наиболее трудоемких отраслей, чтобы их оживить и запустить. Правительство и местная власть должны, наконец, повернуться к туризму – возможности здесь огромны, прежде всего с позиции новых рабочих мест. Необходимы очень конкретная и приземленная стратегия, план действий, причем полностью построенный на частном интересе, а не за бюджетные средства.

Большую роль в решении проблем занятости и бедности должен сыграть малый и средний бизнес. Здесь пока много показухи и кампанейщины, хотя сдвиги, наконец, появились.

Я призываю организации-доноры, иностранные фирмы, наш национальный капитал оказать помощь стране в борьбе с бедностью. Необходимо также создать соответствующий фонд для предоставления микрокредитов по всем областям и районам страны.

Правительству в эти годы пока не по силам решить такую задачу, мы нуждаемся в помощи и не боимся об этом открыто сказать. Я думаю, что и

мировому сообществу, и частному капиталу, работающему в Казахстане, нужен не меньше, чем нам, политически стабильный Казахстан, а он им будет обязательно, если мы вместе выведем из бедности и нищеты тех людей, которые сегодня оказались в трудной ситуации.

Это во многом не их вина, и им надо помочь. И не столько бесплатной похлебкой и гуманитарной помощью, хотя в ряде мест и это необходимо, сколько первым, пусть и небольшим капиталом, оборудованием и приспособлениями, домашним инвентарем и скотом наконец. Ну и, конечно же, навыками и опытом самостоятельной работы.

Я обращаюсь к нашим согражданам, которые сегодня в силу ряда причин находятся за чертой бедности. Вы не забыты, и Президент знает и помнит о вас. Я вам искренне сочувствую и понимаю ваше очень тяжелое состояние. Призываю вас – вдохните в себя уверенность и силы. Придет время, страна начнет богатеть и придет на помощь многим из вас. Но пока, прошу вас, – помогите себе сами и стране, продержитесь самостоятельно, если захотите – найдите для себя дело. Всегда любой честный труд был почетен. Сажайте огороды, выращивайте скот, убирайте улицы и т. д.

Сегодня крайне обострилась ситуация на селе. Дело доходит до того, что дети прекращают ходить в школу и недоедают.

Более позорного для нас и для нашего будущего явления я не вижу. Даже в жесточайшую войну этого не происходило, все отдавали детям. На обрывках газет, в неотапливаемых помещениях, но они учились. Для любого родителя было позором, если его ребенок не ходил в школу, он отдавал последнее, но учил своих детей, потому что власть и в центре, и на местах, как бы ее ни ругали, была ответственной. Сегодня, когда у нас свобода, мы ей рады, и это правильно. Это величайшее достояние, которое надо беречь и развивать. Но появилась и свобода от ответственности, свобода местной, да и центральной власти и родителей от ответственности перед Конституцией, провозгласившей обязательное среднее образование, перед самыми неотложными нуждами народа. Это особенно вопиюще выглядит на фоне жирующих местных начальников, которые весьма своеобразно осваивают азы капитализма и даже не стесняются, не то что боятся, жить в роскоши при своей не очень-то большой зарплате.

Когда я говорю сегодня о будущем нашей страны, то будущее – это как раз дети.

Ни один ребенок не должен быть голодным. И все должны учиться. Все до одного, это прежде всего забота родителей. Но некоторым сегодня это становится не по силам, и общество, и государство здесь должны прийти на помощь незамедлительно.

Не можем мы оставить в стороне и наших стариков и пенсионеров. Я не требую от Правительства сверх того, что оно может. Но отдать вовремя пенсии и зарплату в полном объеме и в срок оно попросту обязано. Бедность и нищета ведь во многом происходят отсюда. Люди справедливо го-

ворят: кому нужны эти успехи по борьбе с инфляцией и различные макро-достижения, если они базируются на том, что многим вовремя не платят зарплату и пенсии?

Надо заставлять платить налоги влиятельные группировки, что очень тяжело, да и боязно. Надо разбираться с теневой экономикой, которая не платила и не собирается платить. Надо очень тонко и умело ловить тех, кто уклоняется от уплаты, а для этого нужны знания, которых не хватает.

Вот туда, где трудно и непросто, налоговое администрирование не доходит. Хуже того, собирают подати себе в карман, а не в казну государства. Поэтому-то жулики и бездари или имеющие "политическое прикрытие" себя вольготно чувствуют. А честные предприниматели испытывают двойной гнет: и от налогов, и от всей этой нечисти.

Но что самое безобразное, отыгрываются всегда на тех, кто не может себя защитить – на пенсионерах. Не выполнил доходы, обрезал расходы – и трава не расти. А то, что люди месяцами свои кровные не могут получить, да еще и ходят за ними с протянутой рукой – на это нашим чиновникам глубоко плевать.

Мы никогда не будем считаться нормальным и сильным государством, если не будем беречь и преумножать казну, если не будем в полном объеме собирать налоги. От них у нас не свободен никто, никто не должен иметь никаких поблажек, включая Президента, включая все до единой иностранные компании. Закон един для всех. И установление власти закона мы начнем с налогов.

Должны быть самым энергичным образом ликвидированы всякого рода льготы и налоговые лазейки, которых развелось сверх меры, и вокруг которых постоянно идет возня.

Пусть об этом знают все: в вопросах исполнения законов и полноты сбора налогов никому не будет амнистий, и Правительство должно быть уверено, что Президент на его стороне.

Внутриполитическая стабильность имеет приоритет выше, чем экономический рост, и при этом активная социальная политика должна быть в авангарде, а не в хвосте реформ.

Говоря об экономическом росте, следует иметь в виду, что только это – основа решения всех наших стратегических задач.

Но он недостижим при таком рыхлом состоянии производства и менеджмента, которые создают ситуацию невосприимчивости к инвестициям.

Здесь задача ставится однозначно – завершить до 2000 года все реформы в экономике, оздоровить ее жестко и энергично.

Власть в центре и на местах должна прекратить все виды вмешательства в экономику. Государство должно создавать законные рамки рынка, в котором будет преобладать частный сектор, стать гарантом свободной экономики.

В первую очередь следует разобраться с неплатежами и с их философией, пройти по всей цепочке.

Во-вторых – покончить со стагнацией и нерадивым менеджментом в реальном секторе экономики. Предприятие должно быть или оздоровлено через активный поиск инвестора, или обанкрочено. Если плохой закон – поменяйте, но задача должна быть выполнена.

Этот последний тяжелейший по социальным последствиям шаг должен быть осуществлен. Я об этом говорю уже три года. Но кроме отговорок и ссылок на какие-нибудь новые обстоятельства, не вижу конкретной работы.

В-третьих – ускорить темп реформ на селе и завершить их все к новому тысячелетию.

В-четвертых – провести, наконец, настоящие и умные реформы в образовании, здравоохранении, науке, во всех силовых структурах. Все отжившее себя необходимо от бюджета отсечь и перевести в частный сектор, перестроить структуры на новый лад.

В-пятых, как бы всем нам ни было тяжело, необходимо приступить со следующего года к компьютеризации школ, начиная в первую очередь с сельских. Это наше будущее, то будущее, которое мы начинаем строить с сегодняшнего дня.

В-шестых. Еще более грамотная и экономная финансовая политика. Все должны научиться беречь и экономить государственные деньги, и контроль за государственными средствами должен быть надлежащий.

Правительство должно еще более ужесточить политику заимствования и крайне взвешенно и осторожно подходить к займам.

Начиная с 1998 года все займы должны идти только на финансирование дефицита бюджета, инфраструктуру и социальные программы, и только в соответствии со стратегическими планами.

Внутри самих займов тоже нет нормального порядка и координации. Когда прекратится практика занимать деньги, чтобы досыта оплачивать иностранных консультантов в сферах, где есть свои, а самим жить впроголодь? У Правительства вообще есть элементарная гордость и уверенность в своих специалистах?

Пусть ответит Юрий Иванович Лавриненко, почему из 50 миллионов долларов США Азиатского банка развития на строительство дороги Гульшад – Акчатау почти 5 миллионов уходит на оплату консультантов? Куда смотрит Парламент, ратифицируя такие займы? Что, автодорога стала для нас сверхсложной конструкцией? Или своих мозгов не хватает? А ведь придется расплачиваться с процентами, опять за счет врачей, учителей, пенсионеров. Есть примеры и еще похлеще – и никакой ответственности.

В-седьмых, пора завершить реформу и становление банковской системы.

В-восьмых, активизировать реализацию инвестиционной стратегии, работу с иностранными инвесторами. Заняться этим должны все, и по плану. Новые заводы, восстановленные фабрики, новые технологии и рабочие места, инфраструктура и дороги – вот что должно быть в результате.

Наш национальный капитал надо поддерживать, но он должен с младенчества закаляться и быть готовым драться на собственных рынках, иначе ему завтра не побороть на внешних рынках.

Ситуация сегодня такова, что людям не до высокой политики и тем более долгосрочных стратегий. Они начнут их понимать, когда увидят, что Правительство честно оценивает ситуацию, и когда будут, пусть и в небольшом количестве, но конкретные дела по реализации этой стратегии.

Они поймут и поверят нам, когда мы сами будем честными перед ними, и будут готовы еще потерпеть, когда почувствуют пусть маленькую, но конкретную помощь.

Поэтому я устанавливаю восемь конкретных заданий Правительству и местной власти на следующий год, по выполнению которых о них будут судить люди и Президент.

Первое. Обеспечить полную и своевременную выплату пенсий, пособий и заработной платы в бюджетных организациях.

Второе. Выдать в течение года микрокредиты объемом 400 долларов США сроком на 3 года около 30 тысячам наиболее обездоленных граждан.

Третье. Обеспечить, начиная уже с этого года, выдачу кредитов в размере не более 500 тысяч тенге на сумму, эквивалентную 100 миллионам долларов США, на развитие малого и среднего бизнеса, фермерских и крестьянских хозяйств, создание новых рабочих мест.

Четвертое. Обеспечить в качестве временной меры удешевление кредитов для села за счет средств бюджета на сумму 2,5 миллиарда тенге.

Пятое. Приступить к компьютеризации школ, прежде всего в сельской местности, выделив на эти цели не менее 22 миллионов долларов США.

Шестое. Начать уже с этого года и развить эффективную кампанию за здоровый образ жизни.

Седьмое. Обеспечить совместно с акимами всех уровней и общественностью полную посещаемость детьми школ и их полноценное питание.

Восьмое. Разработать и приступить к реализации программы жилищного строительства, выделив на эти цели не менее 40 миллионов долларов США.

Все это весьма конкретно и проверяемо и отвечает нашим стратегическим приоритетам.

Но чтобы добиться результатов в больших и малых делах, мы должны в корне изменить организацию и методы своей работы.

До конца этого года по всем семи приоритетам мною будут утверждены конкретные стратегии и подробные планы работ по их реализации на 1998-й и до 2000 года.

Эти стратегии лягут в основу будущих пятилетних планов, перспективных и годовых бюджетов, политики внешней помощи развития и заимствований.

В соответствии с приоритетами будет реформирована и структура Правительства, которое должно стать профессиональным, компактным по коли-

честву и ответственным. Будут убраны все дублирующие звенья. Нет кураторов – министр отвечает за вверенный участок сам, департаменты тоже.

Лидирующая роль по реализации стратегии Президента будет возложена на Агентство по стратегическому планированию и реформам, которое получит все необходимые властные полномочия.

Будут образованы авторитетные ведомства – Министерство информации и общественного согласия, Министерство миграции и труда, Министерство экологии и природных ресурсов, Министерство энергетики, промышленности и торговли, на которые, наряду с другими, ляжет ответственность за реализацию главных приоритетов.

В рамках борьбы с коррупцией мы приступим к неуклонному повышению заработной платы государственных служащих, прежде всего руководящего звена. С повышением окладов и полномочий на порядок будет повышена ответственность министров.

При Президенте будет создан высший дисциплинарный общественный совет для рассмотрения любых жалоб на представителей властей, в том числе анонимных.

Каждый член Правительства и акимы областей будут присягать народу и Президенту в присутствии депутатов Парламента.

Будет проводиться жесткая борьба с неплательщиками налогов, коррупцией и организованной преступностью.

Руководители областных, районных УВД, ГСК, судов должны, наконец, понять: если во временном регионе процветают коррупция, рэкет, мздоимство, им не место на этих постах.

Следует четко понимать и осознавать то огромное зло, которое приносят такие явления в наше общество.

В настоящее время под моим руководством идет разработка стратегии борьбы с этими явлениями с учетом мирового опыта, и я в свое время доложу об этом народу отдельно.

В процессе укрепления государственной дисциплины особое место будет уделено дисциплине исполнения стратегических планов.

При невыполнении заданий стратегического плана на год министр будет освобождаться от занимаемой должности. А при выполнении – поощряться. Правительство и акимы областей должны работать как одна команда, которой поручено выполнение стратегии.

Деятельность всех исполнительных органов, включая Президента, будет подчинена целям реализации стратегического плана развития, его разъяснения. Все народные избранники, Парламент должны подчинить свою работу этим целям.

Я призываю общественно-политические организации и их объединения поддержать стратегию и принять участие в ее осуществлении.

Наш народ, зная эти цели и приоритеты, должен работать на себя и на государство, сделать все возможное и невозможное, чтобы лучше жить, выполняя нашу стратегию ежемесячно и ежегодно.

Я понимаю, что сегодня многим пока еще очень трудно, и гнет обстоятельств весьма тяжел.

Но очень опасно впасть в уныние и отчаяние, закатывать истерики, особенно сейчас, когда мы с огромным трудом преодолеваем старое наследие и перед нами открываются новые горизонты.

Если мы хотим выполнить до конца свой долг перед будущими поколениями, то нам надо постараться повернуть ситуацию в новое русло.

Сегодня мы должны заботиться о будущем. Мир изменился. Старые времена прошли, и прежними методами уже нельзя работать. В этом мы не одиноки: во всем мире, в особенности в государствах, которые недавно обрели независимость, народы и их правительства стремятся преодолеть прошлое, зацепиться за настоящее и обеспечить будущее. Тяжелая правда заключается в том, что на горизонте новых возможностей мы находимся в поворотный момент нашей истории. Сегодня и в будущем мы должны доказать всем: сможет ли наше государство, сможет ли наше общество, сможем ли мы, как народ, успешно конкурировать в быстро развивающемся мире.

Как часто бывает в сфере человеческих взаимоотношений, все сводится к вопросу воли, терпения и дисциплины, честности, творчества и профессионализма.

Некоторые могут усмехнуться: можно ли выполнить все это при наших-то трудностях?

Я понимаю, у нашего народа есть всякие основания для скептицизма: тяжелые времена рождают сильные сомнения.

Но я абсолютно уверен в том, что если мы сохраним политическую стабильность и этническую гармонию, если мы не будем позволять пессимистам подрывать уверенность народа в будущем нашей страны, то мы быстро достигнем целей экономического роста. Если мы будем усердно работать, четко выполняя нашу стратегию, мы станем первым настоящим "центральноазиатским барсом". И давайте не забывать о том, что будущие поколения станут судить о нас по тому, как мы служим сегодня на благо нашей страны, так как на наших плечах лежит ответственность перед ними.

Глаза боятся, руки делают, говорят в народе. Смогли же мы с вами провести огромное преобразование за короткое время.

В заключение я хочу специально обратиться к нашему молодому поколению, юности Казахстана, тем, кому сегодня 15, 20 лет и больше.

Вы являетесь первым поколением граждан, которые живут в независимом Казахстане. Поэтому перед вами раскрываются необъятные возможности реализации наших планов, своими руками строить для себя и для своих детей то будущее, которого мы хотим достичь.

Оно не придет само собой, а нашему поколению суждено скоро уступить вам дорогу. Такова естественность самой жизни.

Вашему поколению предстоит большая и трудная работа по строительству нового общества, нового государства и новой экономики. Все это требует хороших и устойчивых знаний. Сегодня, пока вы молоды и у вас есть время, вы должны упорно учиться, используя для этого все возможности. Каждому из вас придется самому заботиться о себе и о своей семье, вести свой бизнес, ответственно выполнять свою работу. Вы не сможете этого делать хорошо без хороших знаний и образования, поскольку будете всегда находиться под угрозой, не иметь работу, достаточных средств.

Только ваши сегодняшние знания и здоровье будут гарантиями вашего обеспеченного будущего, а значит – и нашего общего будущего.

В отличие от нас, вы более свободны и раскованны, более восприимчивы к тому новому, что динамично вошло в нашу жизнь, над вами не тяготеют прошлое и его комплексы.

Как отметил французский писатель XIX века Гастон де Левис: "Прошлое оплачено, настоящее ускользает, будьте в будущем".

Я верю, что вы будете образованны и энергичны, здоровы и не ожиреете от лени, будете поджары, спортивные, способны к преодолению любых трудностей.

Не испытывайте сомнений на этом долгом пути, не принимайте как должное наши сегодняшние трудности. Общая решимость всех поколений, ваша молодость и устремленность в будущее – наш экономический потенциал способны на многое.

Будущее Казахстана – в ваших собственных руках.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ БІРІНШІ ШАҚЫРЫЛҒАН ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ ПАРЛАМЕНТІ ПАЛАТАЛАРЫНЫҢ БІРЛЕСКЕН
МӘЖІЛІСІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 20 қазан 1997 жыл

АЛМАТЫ ӘРҚАШАН ОҢТҮСТІКТЕГІ АСТАНА
БОЛЫП ҚАЛАДЫ

Жақында ел өмірінде кезеңдік оқиға болады. Негізгі мемлекеттік құрылымдар Ақмолаға көшеді. Осылайша, іс жүзінде мемлекеттіктің барлық белгілерімен оны астана етіп бекіте отырып, Алматы мемлекеттік-әкімшілік қызметтерін Ақмолаға береді. Осыған қарамастан, ол ірі аймақтың геосаяси орталығы болып қалады. Халық оны оңтүстік астана деп орынды атайды. Ол әрқашан осылай болып қалады.

Еліміз алдағы уақытта да қаланың қуатты әлеуетіне, осында еңбек ететін тамаша адамдарға сүйенетін болады. Алматы қазір де, болашақта да өнеркәсіптік, ғылыми, қаржылық, тарихи және мәдени орталық ретінде тұрақты жұмыс істеп, дәйекті түрде дами беретін болады. Бірақ, осы дамудың қарқындылығы, қаланың ХХІ ғасырға қандай болып енетіні, алдағы онжылдықтарда өзіміздің қандай ырғақпен өмір сүретініміз бүгін шешілетінін бәріміз айқын сезіне білуіміз керек.

Қазақстандықтардың биылғы менің Жолдауыммен танысқандығына сенімдімін. Принципті тұрғыдан маңызды екі жәйтті бөліп көрсеткім келеді. Біріншіден, бұл құжатты көзсіз шығындыққа бару арқылы орындаймыз деп, біршама жыл өткеннен кейін адамдарға жердегі жұмақ орнатып беретін әлдебір нұсқаумен теңестіру қате болар еді. Мен өзіміздің барлық азаматтарымызға жай ғана мынаны айтқым келді: егер біз ұсынылған жолмен жүрер болсақ, онда гүлдену мен жайлы өмір сүруге міндетті түрде қол жеткіземіз. Егер басқа жолды таңдап алсақ – кедейлік пен қалғып-мүлгудің барлық "игіліктерімен" бірге тарихи тұйыққа тап боламыз.

Екіншіден, Жолдауда мазмұндалған прогреске ұмтылу стратегиясы әлемнің көптеген елдерінің тәжірибесіне негізделгендіктен, өзінің әмбебаптығына байланысты оны бізде де қолдануға болады. Ең бастысы – бәрі де әрбір қазақстандықтың қалай өмір сүріп, еңбек ететініне, белгіленген мақсаттарды іске асыру үшін қаншалықты күш жұмсайтындығына байланысты.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 21 қазан 1997 жыл.

Елімізде өндірістің өрлеуі басталды, инфляция ең төменгі деңгейге дейін түсірілді, ұлттық валютаның бағамы тұрақталды.

Осыған қарамастан, қазір экономикалық биіктен төменге – өлеуметтік, экономикалық, экологиялық проблемалар шырмауына барлық қуаныш-қайғысымен бірге өтіп жатқан адам өміріне көз жіберу өте маңызды. Қос тамшыдай бұл проблемалар да Алматының өмірінде көрініс тапқан.

Қала дербес тәртіппен өмір сүретін болғанына байланысты, мен "Алматы қаласының мәртебесі және оны одан әрі дамыту шаралары туралы" Жарлыққа қол қойдым. Қалаға республикалық дәрежедегі мәртебе беріледі. Оның өкіметіне коммуналдық меншік болып табылатын объектілерге иелік ету, пайдалану және билік жүргізу өкілеттіктері беріледі. Қалада тіркелген ұйымдар акцияларының мемлекеттік пакеттеріне де қала өкіметі иелік ететін болады. Жаңа жұмыс орындарын құру және басым тәртіптегі қоғамдық жұмыстармен қамтамасыз ету үшін мемлекеттік еңбекпен қамтуға жәрдемдесу қорынан қаржы бөлінеді.

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА
СОВМЕСТНОМ ЗАСЕДАНИИ ПАЛАТ ПАРЛАМЕНТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПЕРВОГО СОЗЫВА***

Алматы, 20 октября 1997 года

АЛМАТЫ НАВСЕГДА ОСТАНЕТСЯ ЮЖНОЙ СТОЛИЦЕЙ

Уважаемые депутаты!

Перенос столицы – явление неординарное и требующее серьезного осмысления. Это отнюдь не случайное явление или чье-то субъективное желание, а представляет собой элемент стратегии XXI века. Мне уже приходилось говорить о причинах и факторах переноса столицы, но сегодня мы убедились в том, что есть и еще более фундаментальные причины. Если вспомнить аргументы двух-, трехлетней давности, то они сводились к следующему.

Во-первых, речь шла о необходимости размещения столицы ближе к географическому центру нашего государства. Если для ряда европейских или азиатских государств это не представляет собой серьезной проблемы по причине малой территории или наличия прямых выходов к океанским коммуникациям, то для огромного сухопутного Казахстана необходимость переноса столицы нарастает с каждым годом. Это веление времени, и его, к сожалению, у нас не так уж и много.

Во-вторых, дороговизна нового строительства в Алматы в силу высокой сейсмичности также очевидна. Вопрос стоит предельно просто. Для адекватного выполнения столичных функций дальнейшее развитие Алматы будет стоить слишком дорого для государства. Я вам приводил примеры: каждый квадратный метр здесь и там – это разница в 2,5 раза.

В-третьих, естественные ограничения на развитие города в западном, восточном и южном направлениях резко сужают градостроительные возможности столичного города. Необходимо ясно представлять себе эти ограничения и роль подобных ограничений уже в недалеком будущем. Ведь совсем не случайно, например, в Лондоне столь напряженная ситуация с двумя основными аэропортами из-за нежелания жителей пригородов иметь дело с шумовыми проблемами в случае строительства нового аэропорта. А у нас аэропорт размещен практически в черте города. Да и целый ряд про-

* Назарбаев Н. А. "Избранные речи". Том III. 1995–1998 гг. – Астана: ИД "Сарыарка", 2009. – 582 с.

мысленных объектов и инженерных коммуникаций находится порой даже в центре Алматы. Это то, что перешло к нам с бывших времен. Насколько это не соответствует современным градостроительным подходам, знают специалисты.

В-четвертых, экологическая ситуация в Алматы критическая, и мы все это ощущаем на себе ежедневно, особенно в зимний период времени. Есть серьезные опасения, что в случае дальнейшего выполнения функций столицы Алматы может превратиться в одну из самых неблагополучных столиц мира в экологическом отношении. Необходимо срочно разгружать городскую агломерацию от запредельных нагрузок. Перенос значительной части нагрузок в Акмолу и возможность более рационального развития Алматы в этом случае позволят постепенно снизить экологическую напряженность в городе. Это в интересах прежде всего самих алматинцев. Конечно, этот город-сад, каким он был лет 40 назад, в силу жестких тенденций технологического развития уже восстановить трудно, но создать приличную экологическую среду для крупнейшего города Казахстана мы просто обязаны. По прогнозным оценкам, Алматы останется крупнейшим городом страны и местом жизнедеятельности более чем миллиона наших сограждан – это очень важный вопрос, который сыграл далеко не последнюю роль в решении о переносе столицы.

Однако главное заключается не столько в наборе негативных факторов, сколько в тех явно позитивных аргументах, которые связаны с переносом столицы в Акмолу. Аргументах, не столь очевидных сегодня, но абсолютно оправданных исторически.

Это прежде всего выигрышное положение Акмолы как крупного транспортного узла в центре страны. Как известно, на протяжении советского периода истории вопрос о переносе столицы в Акмолу уже ставился, и только в силу политических интересов режима и политической конъюнктуры он не был решен положительно. Очевидно, что сама постановка вопроса о переносе столицы Казахстана в Акмолу была вызвана в первую очередь очевидным транспортно-географическим преимуществом этого города.

Опыт переноса многих столиц мира демонстрирует чрезвычайную важность такого фактора как возможность свободного беспрепятственного в плане природно-географических ограничителей развития города. Это не только дает возможность оптимального планировочного и архитектурного решения. Это позволяет рационально выстроить и инфраструктурное обеспечение и значительно удешевить расходы. Нельзя сбрасывать со счетов и то обстоятельство, что перенос столицы осуществляется с учетом накопленного градостроительного опыта, как отечественного, так и зарубежного.

Стратегия развития Казахстана может быть реализована только при создании нескольких региональных поясов роста. Поэтому формирование мощного центра экономического роста в северных регионах страны имеет не только тактическое значение. Очевидный перекоп и диспропорции в ре-

гиональном развитии сами по себе являются одним из главных социально-экономических вызовов для молодого государства. Многие государства мира сталкиваются с этой проблемой и не находят зачастую решений. Создание двух мощных центров роста на юге и в центре Казахстана, безусловно, расширит наши структурные возможности.

Необходимо сказать и о таком факторе, как активизация строительной индустрии. Такой мощный фактор, как транзит столицы, всегда способствует оживлению целого сектора экономики, и не только строительного. Вы это сами сегодня наблюдаете.

Ведь в строительстве объектов в Акмоле принимают участие 17 крупных строительных организаций, в том числе 12 отечественных и 5 иностранных. Нашим строителям приходится вступать в конкуренцию с лучшими фирмами мира. Это их сильно подтянуло. Казахские строительные организации привлечены из 21 города республики, и они строят там совсем неплохо. Производство строительных материалов и конструкций осуществляется более чем на 60 предприятиях строительной индустрии. Задействованы заводы металлоконструкций, предприятия легкой промышленности. Кстати, нашим средствам массовой информации необходимо знать точные цифры – практически 75% всех занятых на строительно-монтажных работах – это казахстанцы, остальные – иностранные строители. Это естественно увеличило базу поступления налогов в бюджет. Дало работу тысячам казахстанцев.

Но мы должны сегодня задуматься и над тем, что есть определенные геоэкономические причины переноса столицы.

Стратегическая линия глобального экономического развития будет определяться истощением традиционных источников минерального и органического сырья, циклическими изменениями климатических параметров, неравномерным характером демографического развития и целым рядом других крупномасштабных трансформаций. Политическая инфраструктура следующего века будет претерпевать изменения в географическом плане – от обеспечения института "жизненных интересов" супердержав к устойчивым международным производственно-экономическим и коммуникационным связям. Международный капитал будет определять благополучие тех или иных мест на земной поверхности, исходя не столько из политических, сколько из экономических критериев и целей.

В масштабах Центральной Азии, располагающейся от афганской территории до северной оконечности Западной Сибири, от Каспия до Монголии, местоположение Акмолы как раз приходится на центр того перспективного района Евразии, куда могут быть устремлены инвестиции огромного масштаба. Акмола, географически совпадающая с перекрестком коммуникационных линий от Тихоокеанского побережья до Европы, в будущем может претендовать на роль крупного транзитного перевала. И нам надо это время не упустить, потому что другие будут тоже стремиться занять это

место. Надо вовремя осуществить этот перенос, чутко реагируя на транспортно-коммуникационные сигналы будущего столетия.

Перенос главного города Казахстана вверх по меридиану должен в будущем решить и не менее серьезную внутреннюю задачу, связанную с преодолением неравномерности этнодемографического развития страны. Эта задача принципиально важна для молодой государственности Казахстана.

Вопрос состоит в том, что долгое время само развитие Казахстана определялось не собственными интересами республики и ее жителей, а задаваемыми извне посылками. Это положение достаточно типично для всех сторон экономической и политической жизни тех стран, когда метрополия сама определяет целесообразность географического размещения той или иной функции на подвластной ей территории. На протяжении многих столетий существования таких огромных империй это являлось аксиомой. То обстоятельство, что территория Казахстана в этнодемографическом плане подвергалась все большей дифференциации, мало кого заботило. Но это не может не заботить нас, ибо судьба нашей государственности определяется не какими-то потусторонними силами, а нами самими. И ответственность за принимаемые решения перед историей нести нам с вами. Кстати говоря, ответственность перед будущими поколениями возникает не только по поводу того, что сделано, но и по поводу того, что не сделано. Принимаемое сегодня решение адекватно смогут оценить только наши потомки по прохождении времени. Как говорится, лицом к лицу – лица не увидеть. Все большое, что мы сделаем, будет видно со временем, и я полагаю, у них не будет повода упрекнуть нас за то, что мы не совершили этого исторического действия.

Вот это обстоятельство – то, что мы впервые в своей национально-государственной истории принимаем решение о столице, исходя из интересов своего собственного государства, имеет огромный политический и национальный смысл.

Решение о начале реконструкции и новой застройки Акмолы было принято мною в октябре прошлого года, исходя из экономических, политических соображений. Фактическое строительство и реконструкция начались в феврале, может быть, в марте, и за это короткое время проведена колоссальная работа. За такое время Казахстан, наверное, никогда не решал столь масштабные задачи. Работа сделана, все готово. Сегодня я уже получил от генерального секретаря ООН господина Кофи Аннана поздравления в связи с новой столицей.

Мы параллельно решали и другие вопросы. С сегодняшнего дня новая компания будет совершать каждый день на "Боинге-737" 2 рейса туда и обратно. Создается вторая компания, в следующем месяце подойдет второй самолет, который свяжет все областные центры современными самолетами по нормальной стоимости.

Аэропорт завершен. Все типы самолетов Акмола может принимать. УТР в аэропорту к нашему приезду будет готов. Внешний облик вы видели, все были там.

В связи с этим я сегодня подписал Указ "Об объявлении города Акмолы столицей Республики Казахстан". Вот его содержание:

"В соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 15 сентября 1995 года "О столице Республики Казахстан", имеющим силу Закона, постановлением Верховного Совета Республики Казахстан от 6 июля 1994 года № 106 "О переносе столицы Республики Казахстан" постановляю:

1. Объявить столицей Республики Казахстан город Акмолу с 10 декабря 1997 года.

2. Официальную презентацию города Акмолы как столицы Республики Казахстан провести 10 июня 1998 года.

3. Правительству Республики Казахстан, Управлению делами Президента Республики Казахстан, Государственной комиссии по передислокации высших и центральных государственных органов в город Акмолу обеспечить исполнение настоящего Указа.

4. Настоящий Указ вступает в силу с момента опубликования".

Могу этим ограничиться, но настолько исторически важен этот момент для нашей страны и народа, что я попросил руководителей обеих палат пригласить вас, чтобы этот Указ вашим решением был одобрен. Можно было бы этого и не делать, но я думаю, что не только Президент, но и Парламент, и Правительство должны быть исторически причастны к этому большому делу в истории нашего народа и нашего государства.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫ РЕСПУБЛИКА КҮНІМЕН ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 25 қазан 1997 жыл

БІЗДІҢ МҰРАТЫМЫЗ – МЕМЛЕКЕТТІҢ ӨРКЕНДЕУІ, ОНЫҢ
АЗАМАТТАРЫНЫҢ БАҚЫТЫ МЕН ИГІЛІГІ

Қымбатты достар!

Сіздерді, тәуелсіз Қазақстанның барша азаматтарын және туған топырағынан тысқары жерлерде жүрген барлық отандастарымызды жарқын мереке – Республика күнімен құттықтаймын!

Осыдан жеті жыл бұрын – 1990 жылғы 25 қазанда мемлекеттік егемендігіміз туралы Декларация қабылданды. Дербес мемлекеттігімізді құру жолындағы шын мәніндегі бүкілхалықтық кең ауқымды қауырт жұмысқа алғаш арна тартқан да – нақ осы оқиға. Бұл жұмысқа бірден жүздеген мың қазақстандық жұмылды, бұл жұмыс бүгінгі таңда да толастар емес, одан әрі жалғасып келеді.

Сөйтіп, 1990 жылы біз бабаларымыздың ғасырлар бойғы асқақ арманын жүзеге асырдық. Мұның өзі Отаным деп жанкешті іске барған, азаттықты аңсаған қазақ даласының ардақты перзенттерінің рухына тағзымымыз іспетті еді.

Сол күндері көпшілікке Декларацияға қол қойылуымен-ақ көп іс тынғандай, онда жария еткен қағидаларымыз ендігі жерде өздігінен жүзеге асатындай көрінген. Осынау тар жол, тайғақ кешуде алдымызда тосып тұрған қиындықтар жайлы, бастан кешер ауыр сынның шынайы ауқымы жайлы да ойланғандар аз еді. Алайда, атақты шығыс ақыны Мырза Шәпи жазғандай:

Міне басың, ей досым, міне қолың,
Дегенменен арасы бас пен қолдың
Сұлбасы екен алдағы алыс жолдың!

Ендеше, бүгінгі күні өткен жолымызды ой елегінен өткізе отырып, мен қазақстандықтар бұл қиын асудан абыроймен асты деп мақтаншыпен айта аламын. Шаруашылығымыздың жай-күйін парықтай келіп, біз қалтамыздың қауқарына қарай өмір сүруге тиіс екенімізді ұқтық, ұқтық та бәлімізді шарта буындық. Ең бастысы, аш құрсақ жүрсек жүрейік, бірақ өз тағдырымызды басқаның байлауымен емес, өз байламымызбен шешейік дейтін ақ жолымыздан сынық-сүйем айныған жоқпыз.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 25 қазан 1997 жыл.

Бүгінгі Қазақстан – күллі әлем таныған егемен мемлекет. Оның саяси жүйесі де, экономикалық жүйесі де бұрынғыдан мүлде басқа. Қазір мұнда көптеген халықтардың өкілдері тату-тәтті өмір сүріп жатыр. Олардың бәрі үшін де адамзат баласы таныған құндылықтардың ішіндегі ең қастерлісі де, ең қасиеттісі де – бостандық. Адамдардың ерік-жігері, парасатты әлеуеті мен жоғары имандылығы қосылып, өмірімізді түбегейлі абаттандырудың шешуші күшіне айналып отыр.

Қысқасы, дербес дамудың аздаған жылдары ішінде көптеген дүниелерге қол жеткіздік. Сондықтан да дәл бүгін, таяудағы және орта мерзімді көптеген міндеттеріміз шешілген кезде, ендігі жерде не істейміз дейтін сұрақтың туары да заңды.

Оның жауабы, меніңше, Қазақстан халқына Жолдауымда жатыр, онда еліміздің 2030 жылға дейінгі даму стратегиясы айқын баяндалған. Бұл атышулы социалистік реализм рухындағы құрғақ қиял емес, әлемнің көптеген елдерінің тәжірибесіне негізделген дәл экономикалық есеп. Соның бағдарын басшылыққа алсақ, біз көптеген қателіктерге ұрынбаймыз, міндетті түрде өз мұратымызға – мемлекеттің өркендеуіне, оның азаматтарының бақыты мен игілігіне қол жеткіземіз.

"Ұлы ниеттің өзі оспадарсыз ортада берекесіздікке айналады", – деп жазған еді белгілі тарихшы Василий Ключевский. Ендеше біздің ниетімізді дарынды, білімді де білікті, ел тағдырына жаны ауыратын адамдар жүзеге асыруға тиіс. Демек, құрметті қазақстандықтар, сіздер жүзеге асырасыздар. Сондықтан да оның ойдағыдай іске асарына сенімім кәміл.

Қымбатты отандастарым, сіздерді тағы да мерекемен құттықтауға рұқсат етіңіздер, сіздерге бақыт, бейбіт те игілікті өмір тілеймін, асқақ мұраттарыңыз іске аса берсін.

**ПОЗДРАВЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
КАЗАХСТАНЦЕВ С ДНЕМ РЕСПУБЛИКИ***

Алматы, 25 октября 1997 года

**НАША ЦЕЛЬ – ПРОЦВЕТАНИЕ ГОСУДАРСТВА, СЧАСТЬЕ И
БЛАГОДЕНСТВИЕ ЕГО ГРАЖДАН**

Дорогие друзья!

Поздравляю всех вас, граждан независимого Казахстана, а также соотечественников, проживающих за пределами нашей прекрасной страны, со светлым праздником – Днем республики!

Семь лет назад, 25 октября 1990 года, у нас была принята Декларация о государственном суверенитете. Именно это событие положило начало большой, напряженной и поистине всенародной работе по построению собственной государственности. Работе, в которую сразу же включились сотни тысяч казахстанцев и которая продолжается и по сей день.

Тогда, в 1990-м, мы воплотили в жизнь вековую мечту наших предков. Это стало своеобразной данью памяти тем славным сыновьям земли казахской, для которых Родина и Свобода были понятиями равновеликими и равнозначными.

Увы, многим в те дни казалось, что с подписанием декларации главное уже сделано и теперь провозглашенные принципы будут утверждаться чуть ли не автоматически. Мало кто задумывался о трудностях, которые поджидали нас на этом тернистом пути, об истинных масштабах предстоящих испытаний. Ибо, как писал известный на Востоке поэт Мирза Шафи:

Вот голова твоя, мой друг,

А вот твоя рука,

Но как от головы до рук

Дорога далека!

Сегодня, взглядываясь в прожитые годы, я могу с гордостью отметить, что все эти испытания казахстанцы встретили достойно. Да, нам пришлось потуже затянуть пояса, ибо, проведя ревизию своего хозяйства, мы поняли, что жизнь не по средствам для нас разорительна. Мы стали отказывать себе во многом, но в главном – строить свою судьбу не по чужой указке, а по собственному разумению – не поступились ни на йоту.

* Газета "Казахстанская правда", 25 октября 1997 года.

Казахстан сейчас – это суверенное, признанное во всем мире государство с совершенно иными, нежели прежде, политической и экономической системами. Здесь в мире и согласии живут представители многих народов, для которых высшей отметкой в шкале человеческих ценностей является свобода. Энергия людей, помноженная на их интеллектуальный потенциал и высокую духовность, становится решающим фактором в радикальном переустройстве нашей жизни.

Словом, за годы самостоятельного развития мы добились немало. Вместе с тем именно сегодня, когда многие ближайшие и среднесрочные задачи решены, уместно задаться вопросом: а что же дальше?

Ответ на него, считаю, содержится в моем Послании народу Казахстана, в котором изложена Стратегия развития страны до 2030 года. Это не розовая утопия в духе пресловутого соцреализма, а точный экономический расчет, основанный на опыте многих стран мира. Воспользовавшись их логикой, мы избежим многих ошибок и обязательно придем к намеченной цели – процветанию государства, счастью и благоденствию его граждан.

"Великая идея в дурной среде превращается в ряд нелепостей", – писал известный историк Василий Ключевский. Что касается нашей идеи, то осуществлять ее предстоит людям талантливым, высокообразованным, болеющим за судьбу страны. То есть вам, уважаемые казахстанцы. Поэтому, уверен, она просто обречена на успех.

Дорогие соотечественники, разрешите еще раз поздравить вас с праздником и пожелать вам счастья, мира, благополучия, исполнения самых сокровенных желаний!

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ БЕЛАРУСЬ, ҚАЗАҚСТАН, ҚЫРҒЫЗСТАН
ЖӘНЕ РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ КЕҢЕСІ
МӘЖІЛІСІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Мәскеу, 22 қазан 1997 жыл

"ТӨРТТІК" ОДАҚ ӨЗ МҮМКІНДІКТЕРІН ІСКЕ АСЫРУҒА ТИІС

Құрметті мемлекет басшылары, мәжіліске қатысушылар!

Ең алдымен сіздерді Кеден одағы құрылуының өткен бір жылдығымен құттықтауға рұқсат етіңіздер!

1996 жылғы наурыздың 29-ында қол қойылған Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей Федерациясы арасындағы экономикалық және гуманитарлық салаларда интеграцияны тереңдету туралы Шарт бүгін осы елдердің Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығындағы интеграциялық прогрестерді іс жүзінде дамытуға ұмтылыстың үлгісі болып табылады.

Бірте-бірте біртұтас экономикалық кеңістік құру – саяси ойын емес екенін атап көрсеткім келеді, осы шартқа және соған сәйкес Кеден одағына қатысушы елдер халықтарының мүддесі үшін жаңа тәуелсіз мемлекеттердің ұлттық экономикасын дамыту мақсатында атқарылатын қыруар жұмыс.

Осы ауқымды мақсатқа қол жеткізу, ең алдымен, ТМД-ның қазір экономикалық тұрғыдан неғұрлым тығыз бірлесе әрекет етуге дайын мемлекеттері шеңберінде біртұтас экономикалық кеңістік құру арқылы ғана мүмкін болмақ.

1996 жылғы наурыздың 29-ында қол қойылған Шарт бастапқы кезеңде оған қатысушылар арасындағы сауда-экономикалық байланыстар ауқымын арттыруда оң рөл атқарды. Мысалы, 1996 жылы Қазақстан мен Ресей арасындағы сауда шамамен 30 процентке, Қырғызстанмен – екі есе, Беларусьпен 22,3 процентке артты. Кеден одағының үлесіне Қазақстанның бүкіл сыртқы сауда айналымының 53 проценті тиді.

Сонымен қатар Кеден одағын қалыптастырудың баяу жүріп жатқанын, сауданы ауқымды түрде жүргізуге кедергі келтіретін көптеген мәселелердің шешілмегенін мойындауға тура келеді. Осының нәтижесінде 1997 жылдың бірінші жарты жылдығында Қазақстанның кеден одағы елдерімен арадағы тауар айналымы 33 процентке төмендеді. Республиканың шартқа қатысушы елдермен арадағы екіжақты саудасының мөлшері елеулі түрде қысқарып кетті.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 30 қазан 1997 жыл.

Кеден одағы ішіндегі сауда айналымы құлдырауының басты себептерінің бірі мемлекеттердің сыртқы сауда операцияларына жанама салық салуды өзгерту жөніндегі әрекеттерінің келісілмеуі болып табылады.

Кеден одағы елдерінің шаруашылық субъектілері арасындағы есеп айырысуда өткізілетін тауарлар бойынша қосымша құн салығы сомасы үстемеленген бағалар мен тарифтер қолданылатыны, яғни 20 процент қосылатыны да сауданы тежеп отырған фактор болып табылады. Нәтижесінде өзара экспорт бәсекелестікке қабілетсіз болып шығады, ал тауарды экспортқа шығарушылар Кеден одағы елдерінен тауар әкелуге деген ынтасын жоғалтып, түсетін пайдадан айрылады.

Мұның бәрі айтарлықтай дәрежеде біздің бірлестік идеясының маңызын төмендетеді.

Бұл мәселелер Интеграциялық комитетте де, Кеден одағына мүше мемлекеттердің үкіметтерінде де бірнеше мәрте талқыланған болатын. Бірақ бұрынғысынша бұл проблемаға деген көзқарастарда елеулі алшақтықтар сақталып отыр, мұның өзі келісімге келу жолын іздестіруді қиындата түседі. Кеден одағына қатысушы мемлекеттер арасындағы уағдаластықтар мен тауарлар (жұмыстар мен қызмет көрсету түрлері) экспорты мен импорты кезінде жанама салықтар алу принциптері туралы арнаулы келісім жасап, 1998 жылғы қаңтардың 1-інен бастап енгізу қажеттігі әбден пісіп-жетілді деп пайымдаймын. Бұл келісімде осы мәселелерге деген халықаралық көзқарастардың толық ескерілгені дұрыс болар еді.

Кеден одағы ұжымдық сыбайластық нысандарының бірі болып табылады және оған қатысушы елдер арасындағы сауданы елеулі түрде жеңілдетуге тиіс. Бірақ қол жеткізілген уағдаластықтар көп жағдайда нақты іске асырылмайды.

Кеден одағы туралы келісім ережелерін бұза отырып, Ресей Үкіметі мынадай шаралар қабылдады:

– Кеден тарифі ставкаларын енгізу – осы арқылы РФ Үкіметі мен Қазақстан Республикасы арасындағы "Сыртқы экономикалық қызметті реттеудің біртұтас тәртібі туралы" келісімде белгіленген кеден алымдары ставкаларын өзгерту тәртібі бұзылады;

– Қазақстанда өндірілген тауарларға акциздер қолдану, бұл осы келісімнің нормаларына қайшы келеді;

– спирт транзиті кезінде кеден алымдарын төлеуді қамтамасыз етуді қолдана отырып, оған бақылауды күшейту, бұл кеден төлемдерінің жоғары ставкаларын ескергенде, Кеден одағына қатысушы мемлекеттердің қомақты валюта қаржысының басқа мақсатқа ауытқып кетуіне соқтырады;

– Қазақстан мен Қырғызстан азаматтарына қатысты кедендік және шекаралық бақылау енгізу, мұның нәтижесінде біздің азаматтарымыз Ресей Федерациясына барғанда және одан шығарда мұқият кедендік және шекаралық бақылаудан өтуге мәжбүр болады.

Бұл Кеден одағы туралы келісім жайындағы ережені бұзады, қажетсіз әлеуметтік шиеленіс пен қосымша қолайсыздық туғызады.

– Ресей – Қазақстан шекарасында кеден бақылауын күшейту – бұл бұдан бұрын қол жеткізілген уағдаластықтарға қайшы келіп қана қоймайды, сонымен бірге оның әлеуметтік және экономикалық келеңсіз салдарлары да елеулі болмақ.

Өзара сауданың бәсеңдеп кетуінің бір себебі жүк тасымалына салына-тын темір жол тарифтерінің тым жоғары екендігі болып табылады. Әсіресе, бұл Кеден одағы аумағымен жүк тасымалдауға қатысты. Осының нәти-жесінде тасымалданатын өнімнің бір тоннасының бағасы едәуір арта түседі.

Сіздер мен біз бұл туралы бірнеше мәрте әңгімелескенбіз. Осыған бай-ланысты Кеден одағы шеңберінде қосымша салықтар алмау туралы келісім жасаудың дұрыс болатындығы туралы бірлескен ұсыныс жасауды тағы да ұсынамын. Соның ішінде Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей аума-ғында немесе осы аталған елдер арқылы транзитпен жүк тасымалдау кезін-де қосымша құн салығын алмау керек. Бұл қосарлы салық салуды жоюға және темір жол тарифінің құнын 20 процентке төмендетуге мүмкіндік береді.

Қазір Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей Дүниежүзілік сауда ұйымына ену шарттарын жасап жатыр. Бұл процесті әр мемлекет дербес жүзеге асыратын болады. Бұл да Дүниежүзілік сауда ұйымы тарапынан Кеден одағына қатысушы елдердің осы ұйымға енуіне қатысты көзқараста-ры мен оларға қоятын түрлі шарттарының туындауына әкеп соқтырады.

Менің пікірім бойынша, бұл мәселелер бойынша үйлестірілген, саясат қажет. Сондай-ақ, Кеден одағына қатысушы мемлекеттердің Дүниежүзілік сауда ұйымына енуі проблемасы бойынша неғұрлым тығыз ынтымақтас-тық жолдарын қарастыру қажет деп есептеген болар едім.

Кезінде ТМД шеңберінде біртұтас ақпарат кеңістігін қалыптастыруға қатысты маңызды құжаттар қабылданған болатын. Алайда, қазір неше түрлі себептерге байланысты бұл құжаттар діттеген жерден шыға алмағанын мойындауға тура келеді.

Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей елдерінің экономикалық және гуманитарлық салалардағы интеграцияны тереңдету туралы шарт шең-берінде неғұрлым тығыз бірлесе әрекет етуін ескере отырып, осы шартқа қатысушы төрт мемлекеттің біртұтас ақпарат кеңістігін құру мүмкіндігін қара-уын ұсынамын. Осы мақсатта шартқа мүше мемлекеттердің баспасөз орга-ны бола алатын ортақ газет немесе журнал шығарған жөн болар еді.

Жаңа сападағы экономика мен қоғамдық өмірге өтудің осындай күрделі кезеңінде барлық бұқаралық ақпарат құралдарының басшыларын жоғары жауапкершілікті ұстануға беделді түрде шақырған жөн. Олардың әрекетінен мемлекетаралық қарым-қатынастың нашарлауына әкеп соқтыруына жол беруге болмайды.

Кеден одағында қалыптасқан нақты жағдайды ескере отырып, мына-дай міндеттерді шешу қажет:

- Кеден одағы шеңберінде еркін сауда аймағын құруды аяқтау;
- тауарлардың, қызмет түрлерінің, еңбек пен капиталдың шын мәнісінде ортақ рыногын құру мақсатымен біртұтас экономикалық кеңістікті кезең-кезеңімен қалыптастыру процесіне бар күшті жұмылдыру;
- үшінші, елдерге қатысты сауда тәртіптерін жақындастыра түсу;
- тарифтік және тарифтік емес реттеудің біртұтас жолдарын, сондай-ақ, валюталық реттеу мен валюталық бақылаудың ортақ ережелерін енгізу;
- Кеден одағы шеңберінде тасымалданатын тауарларға қолданылатын ұлттық кеден процедуралары мен құжат толтыру ережелерін сақтауды міндеттей отырып, тауарлардың еркін тасымалдануын енгізу;
- қабылданған шарттардың, келісімдер мен шешімдердің орындалуына қатаң бақылау жасауды қамтамасыз ету.

Мемлекетаралық кеңес пен Интеграциялық комитеттің шешімдері біліктілігі жоғары көпшілік дауыспен қабылдануға тиіс. Аталған атқарушы органдар штатын білікті қызметкерлерден түзген жөн.

А. Г. Лукашенконың Үкіметтер кеңесін құру туралы ұсынысына келсек, меніңше, оны кейінірек іске асыруға болатын тәрізді.

Әзірше интеграциялық комитеттің әлеуетін неғұрлым тиімді түрде пайдаланған дұрыс.

Шекара қызметтері желісі бойынша төрт мемлекеттің Шекара комитетін құру көзделген құжат дайындалды. Шекара қызметтері шекара арқылы заңсыз көші-қонға, есірткі айналымына және қару-жарақ контрабандасына бақылау жасауды жүзеге асыратын болады, бұдан басқа ештеңе емес деп түсінген жағдайда, принципінде бізде бұл құрылымға ешқандай қарсылық жоқ.

ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ЗАСЕДАНИИ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОГО СОВЕТА
БЕЛАРУСИ, КАЗАХСТАНА, КЫРГЫЗСТАНА И РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ*

Москва, 22 октября 1997 года

СОЮЗ "ЧЕТЫРЕХ" ДОЛЖЕН РЕАЛИЗОВАТЬ СВОИ ВОЗМОЖНОСТИ

Уважаемые главы государств, участники заседания!

Прежде всего разрешите поздравить вас с прошедшей годовщиной образования Таможенного союза!

Подписанный 29 марта 1996 года договор об углублении интеграции в экономической и гуманитарной сферах между Беларусью, Казахстаном, Кыргызстаном и Российской Федерацией является на сегодня примером стремления соответствующих стран к реальному развитию интеграционных процессов в Содружестве Независимых Государств.

Хотел бы подчеркнуть, что постепенное формирование единого экономического пространства – это не политическая игра, а кропотливая работа в целях развития национальных экономик новых независимых государств в интересах народов стран – участниц договора и, соответственно, Таможенного союза.

Достижение этой масштабной цели возможно через создание единого экономического пространства, прежде всего в рамках тех государств СНГ, которые на сегодня готовы к более тесному экономическому взаимодействию.

Подписанный 29 марта 1996 года договор на первом этапе сыграл положительную роль в увеличении объема торгово-экономических связей между его участниками. Так, в 1996 году торговля между Казахстаном и Россией возросла примерно на 30 процентов, с Кыргызстаном – в два раза, с Беларусью – на 22,3 процента. На долю Таможенного союза приходилось 53 процента всего внешнеторгового оборота Казахстана.

Вместе с тем приходится констатировать, что формирование Таможенного союза идет медленно, не решены многие вопросы, препятствующие разрывыванию масштабной торговли. В результате в первом полугодии 1997 года товарооборот Казахстана со странами Таможенного союза уменьшился на 33 процента. Значительно сократился объем двусторонней торговли республики со странами – участницами договора.

* Газета "Казахстанская правда", 30 октября 1997 года.

Одной из основных причин падения товарооборота внутри Таможенного союза являются несогласованные действия государств по изменению косвенного налогообложения внешнеторговых операций.

Сдерживающим фактором торговли является и то обстоятельство, что в расчетах между хозяйствующими субъектами стран Таможенного союза (ТС) по реализуемым товарам применяются цены и тарифы, увеличенные на сумму НДС, т. е. на 20 процентов. В результате взаимный экспорт становится неконкурентоспособным, а импортеры теряют интерес и выгоду при поставке товаров из стран Таможенного союза.

Все это в значительной мере дискредитирует саму идею нашего объединения.

Эти вопросы неоднократно обсуждались как в интеграционном комитете, так и в правительствах государств – членов Таможенного союза. Но по-прежнему сохраняются серьезные расхождения в подходах к данной проблеме, что затрудняет поиск компромисса. Полагаю, назрела серьезная необходимость заключения между государствами – участниками Таможенного Союза – договоренности и введения с 1 января 1998 года специального соглашения о принципах взимания косвенных налогов при экспорте и импорте товаров (работ и услуг), которое бы в полной мере учитывало международные подходы в этих вопросах.

Таможенный союз является одной из форм коллективного протекционизма и должен существенно облегчать торговлю между его странами-участницами. Но на практике достигнутые договоренности во множестве случаев не реализуются.

В нарушение положений соглашения о Таможенном союзе российским правительством были приняты такие меры, как:

- введение ставок таможенного тарифа – этим нарушается порядок изменения ставок таможенных пошлин, установленный соглашением между правительством РФ и РК "О едином порядке регулирования внешнеэкономической деятельности";

- применение акцизов к товарам казахстанского происхождения, что противоречит нормам того же соглашения;

- усиление контроля при транзите спирта с применением обеспечения уплаты таможенных платежей, что приводит к отвлечению значительных валютных средств, государств – участников Таможенного союза, учитывая высокие ставки таможенных платежей;

- введение таможенного и пограничного контроля в отношении граждан Казахстана и Кыргызстана, в результате которого наши граждане при въезде и выезде из РФ подвергаются тщательному пограничному и таможенному контролю, что нарушает положение о соглашении о Таможенном союзе, создает неоправданное социальное напряжение и дополнительные неудобства;

- усиление таможенного контроля на российско-казахстанской границе – это не только противоречит достигнутым ранее договоренностям, но и

влечет за собой серьезные негативные социальные и экономические последствия.

Одной из причин снижения взаимной торговли являются также весьма высокие железнодорожные тарифы на перевозку грузов. Особенно это касается транзита по территории Таможенного союза, в результате чего цена тонны перевозимой продукции значительно повышается.

Об этом мы с вами уже не раз говорили. В связи с чем еще раз предлагаю внести совместное предложение о целесообразности в рамках Таможенного союза заключения соглашения о невзимании косвенных налогов, в том числе НДС при оказании услуг на перевозку грузов в Беларуси, Казахстане, Кыргызстане и России или транзитом через указанные страны, которые позволяют исключить двойное налогообложение и снизить стоимость железнодорожного тарифа на 20%.

В настоящее время Беларусь, Казахстан, Кыргызстан и Россия прорабатывают условия вступления во Всемирную торговую организацию (ВТО). Этот процесс осуществляется каждым государством самостоятельно, что приводит к появлению различных подходов и условий, выдвигаемых со стороны ВТО к странам – участницам Таможенного союза относительно их вступления в эту организацию.

По моему мнению, необходима скоординированная политика в этих вопросах. Считал бы необходимым рассмотреть возможность более тесного сотрудничества по проблеме вступления государств – участников Таможенного союза в ВТО.

В свое время в рамках СНГ были приняты важные документы, касающиеся формирования единого информационного пространства. Однако сегодня приходится констатировать, что эти документы в силу различных причин не достигли поставленной цели.

Учитывая более тесное взаимодействие Беларуси, Казахстана, Кыргызстана и России в рамках договора об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях, предлагаю рассмотреть возможность формирования единого информационного пространства четырех государств-участников. В этих целях следовало бы учредить общую газету или журнал, которые смогли бы стать печатным органом государств – членов договора.

Следует авторитетно призвать руководителей всех средств массовой информации к высокой ответственности в столь сложный период перехода к качественно новой экономике и общественной жизни. Нельзя допустить, чтобы их действия стали причиной ухудшения межгосударственных отношений.

С учетом реального положения, сложившегося в Таможенном союзе, необходимо решить следующие задачи:

– завершить создание зоны свободной торговли в рамках Таможенного союза;

– интенсифицировать процесс поэтапного формирования единого экономического пространства с целью создания действительно общего рынка товаров, услуг, труда и капитала;

- сблизить торговые режимы в отношении третьих стран;
- установить единые подходы в тарифном и нетарифном регулировании, а также общие правила валютного регулирования и валютного контроля;
- установить свободный транзит товаров при условии соблюдения правил национальных таможенных процедур и формальностей, применяемых к товарам, перемещаемым в рамках Таможенного союза;
- обеспечить жесткий контроль за выполнением принятых договоров, соглашения и решений.

Решения Межгосударственного совета и интеграционного комитета должны приниматься квалифицированным большинством. Штат указанных исполнительных органов следует укомплектовывать квалифицированным персоналом.

Что касается предложения А. Г. Лукашенко о создании совета правительств, то, на мой взгляд, его можно было бы реализовать позднее. Пока же следует более эффективно использовать потенциал интеграционного комитета.

По линии пограничных служб подготовлен документ, предусматривающий создание пограничного комитета четырех государств. В принципе у нас нет возражений против этой структуры при том понимании, что погранслужбы будут осуществлять функции контроля на границе за незаконной миграцией, оборотом наркотиков и контрабандой оружия. И ничего более.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК
НЫШАНДАР ЭТАЛОНДАРЫН ЖАҢА АСТАНА – АҚМОЛАДА
ҚАБЫЛДАУ РӘСІМІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІНЕН***

Ақмола, 8 қараша 1997 жыл

...Осы бір жарқын күннің арайлы уақытының бүкіл терең мәнін қас-қағым сәтте бағалап беру өте қиын. Бүгін жаңа астанаға Көгілдір Туымыз, Елтаңбамыз, басқа да белгілеріміз жеткізілді. Ол – біздің мемлекеттігіміздің, тәуелсіздігіміздің рәміздері.

Қазірдің өзінде Ақмолада мемлекеттік басқару органдары өз жұмысын бастап кетті. Бір сөзбен айтқанда, Ақмола еліміздің басты қаласына айналды, енді ең жауапты шешімдердің бәрі осы жерде қабылданады.

Иә, Ақмоланың жұлдызды сағаты туды. Тарихтың ұлы көші бойында бұл қаланың басынан өткергені де аз емес. Сарыарқаның төсінде, ұлы көруен жолының үстінде тұрғандықтан халықтардың бір-бірімен бауырласуының, рухани байланыста болуының орталығына айналды. Ол көптеген халықтардың өкілдері үшін туған ошаққа, аталы шаңыраққа айналды. Осы бір бауырластық, өзгені жатсынбау сезімі ХХ ғасырда бүкіл бұрынғы одақтағы қалың оқиғалардың ортасынан көрінуіне себеп болды. Ал үшінші мың жыл табалдырық аттар қарсаңда астана болу мәртебесі оның маңдайына жазылды. Бұл – тамаша жетістік. Ол ерік-жігерді, табандылықты, бірлік пен келісімді талап етеді. Сондықтан да бірінші кезекте, ақмолалықтар, қала берді бүкіл қазақстандықтар осы бір таңдау мен талаптың жолынан шығар деген көңілдегі сенім орнығып отыр. Ешкім де, ешқашан да астана атауын екінші бір тілге аударған емес, ал бізге соның астарынан "төріс" мағына іздегісі келетіндер бар. Олар мынаны ескеруге тиіс: Ақмола атауы ешқашан да өзгермейді, себебі ономастикалық комиссиясының тұжырымына сүйенетін болсақ, Ақмола – ақниет, қасиетті топырақ деген тұжырымды білдіреді. Ендеше, ата-бабамыз қойған қасиетті, тілеулі атаудан безінудің жолы бар ма?

Ақмолалықтар Жоғарғы мемлекеттік органдардың келу қарсаңында орасан зор ауқымды жұмыстарды тындырды. Енді сіздер астаналық тұрғындар болып саналасыздар, ал бұл, маған сеніңіздер, жоғары мәртебе, ол әрбір адамға үлкен жауапкершілік жүктейді. Бүкіл дүние жүзінде астана тұрғында-

* "Егемен Қазақстан" газеті, 11 қараша 1997 жыл.

ры, бейнелеп айтқанда, сол елдің ажары мен келбеті болып табылады. Сіздердің, барлықтарыңызды жақсы білгендіктен: ақмолалықтар өзінің беделін жоғары ұстайды, ақмолалық тұрғындар атағына сай болады деп білемін.

Жүйелі шешімдер қабылдауда басқару аппаратының қызметкерлеріне үлкен жауапкершіліктер жүктелетіндігін ескерткім келеді, өйткені олар мемлекеттік қызметші мәртебесін аяққа баспауы тиіс. Себебі Ақмолаға негізінен қабілет-қарымы мол, өз мүмкіндіктерін жарқырата көрсете алар жастардың үлкен легі келіп отыр.

Сондай-ақ шетелдік достарымызға – инвесторлар мен құрылысшыларға шынайы алғыс сезімін білдіремін. Өйткені олардың күш-жігер жұмсауы арқасында аз ғана уақыттың ішінде ол әлемдік талаптар деңгейіне жауап берер сипат алып келеді. Біз алдағы уақытта да олармен өзара тиімді қарым-қатынас жасауға әзірміз.

Өмір – асау өзен. Оның да өз арнасы, жаңару ағысы болады. Астананың көшірілуі – соның жарқын айғағы, ол еліміздің түрлі салалары мен аймақтарына қуатты серпін, жаңа мүмкіндіктер беретіндігі сөзсіз. Бұл оқиға нарықты экономикаға бетбұрысты кезеңде жетекші, қуатты қозғаушы күшке айналуға, ұлттық мақтаныш сезімді, қазақстандық патриоттық саналылықты оятуға тиіс.

Қазақстанның қуатты, гүлденген мемлекет болатындығына сенемін. Өзімнің бүкіл отандастарыма бақыт пен игілік тілеймін.

ВЫСТУПЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА ТОРЖЕСТВЕННОЙ ЦЕРЕМОНИИ В ЧЕСТЬ ПРИБЫТИЯ ЭТАЛОНОВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИМВОЛОВ В АКМОЛУ*

Акмола, 8 ноября 1997 года

С обретением статуса столицы в биографию Акмолы вписывается новая золотая строка. Она не первая в истории этого края. Акмола неоднократно, причем в переломные для республики годы, находилась в пике высокозначимых общественных событий. Это было в годы освоения целины, принесшей заслуженную славу и гордость акмолинской земле, ставшей родной для тысяч и тысяч людей. Здесь также был накоплен богатейший управленческий опыт, когда Акмола была центром обширного Целинного края.

Не случайно и сейчас, в это переломное для государства время, наши взоры вновь обращены к Акмоле. Если хотите, то стране вновь нужен патриотический порыв, нужен подвиг, сродни целинному. Только он связан с новыми реалиями – укреплением независимости, построением государственности, углублением социально-экономических и политических преобразований. И я твердо убежден, что переезд столицы в Акмолу во многом будет способствовать достижению этих целей.

Именно поэтому я хотел бы прежде всего обратиться к акмолинцам, выразить признательность за огромную по объему и темпам работу для приема органов госуправления. Есть у меня и пожелание. Теперь вы являетесь столичными жителями. А это, поверьте, особое звание, которое накладывает на человека своеобразную ответственность. Во всем мире жители столиц, сами города являют собой как бы лицо страны, становятся, говоря образно, ее визитной карточкой. То есть от вас требуется проявление не только гостеприимства и радушия, но и особой производственной, интеллектуальной, творческой культуры. Хорошо зная многих из вас, уважаемые акмолинцы, я уверен, что вам по силам установить для себя столь высокую планку, всегда соответствовать требованиям столичной жизни.

Органы всех ветвей власти должны с первого же дня задать напряженный ритм своей деятельности, соответствующий высокому государственному предназначению. На руководителей Правительства, министерств и

* Газета "Акмолинская правда", 11 ноября 1997 года.

ведомств я возлагаю особую ответственность за компетентное и своевременное принятие решений, связанных с полнокровной жизнедеятельностью подотчетных вам сфер.

Надеюсь, что в новой столице вы сможете в полной мере реализовать свой потенциал, организаторские и творческие возможности. Не забывайте при этом, что вы должны являть собой образец государственного служащего. Везде – и на работе, и в быту – надо помнить, что к вам предъявляются самые высокие требования.

Я признателен зарубежным друзьям, тем инвесторам, которые многое сделали для современной, отвечающей международным нормам застройки Акмолы. Мы заинтересованы в дальнейшем взаимовыгодном сотрудничестве, и для вашей активной деятельности на казахстанском рынке будут созданы все условия.

Жизнь не стояла и не будет стоять на месте. С учреждением новой столицы мы ставим не точку, а многоточие. Глубоко убежден, что переезд столицы не только оживит жизнь регионов, но и придаст динамизм рыночным преобразованиям, послужит развитию инфраструктуры в стране, создаст дополнительные рабочие места.

В это напряженное время преобразований мы засеваем то поле, которое должно дать всходы и плоды как для нынешнего, так и для будущих поколений. Давайте помнить восточную мудрость, которая гласит, что человек, не обманывающий землю, никогда не будет обманут землей. Будем же честными и ответственными и перед собой, и перед потомками!

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ҚОРҚЫТ ЖӘНЕ ТҮРКІ ӘЛЕМІ"
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНА
ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 12 қараша 1997 жыл

Құрметті "Қорқыт және түркі әлемі" халықаралық ғылыми-теориялық конференциясына қатысушы ханымдар мен мырзалар!

Сіздерді осы мәртебелі әрі маңызды жиынның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын. Түбі бір түркі халықтарының ортақ ойшылы саналатын атақты ақын, дәулескер күйші, философиялық мазмұны аса терең аңыздардың кейіпкері Қорқыт бабамыз баршамыздың рухани болмысымыздың алтын арқауы болып табылады. Егемендікке қолы жетіп, өзінің өткеніне жітірек көз жібере бастаған қазақ халқы үшін Қорқыт бабамыз қалдырған гуманистік ниеттегі дидактикалық мұралардың маңызы өзгеше зор дер едім. Өйткені, оның осыдан он ғасырдан астам уақыт бұрын айтқан інжу-маржан іспетті өсиет-қағидалары қоғамымыздың бүгінгі тыныс-тіршілігімен де жақсы үйлесім тауып отыр.

"Өлген кісі тірілмес, өткен қайтып келмес", – дейді абыз өзінің бір ғақлиясында. Иә, өткенді қадірлеуге, одан сабақ алуға болады, бірақ оған қайтып оралу жоқ екен, тек ілгері ұмтылу қажет. Осы қарапайым айтылған кемел ойдың келешегіне үлкен бағдар белгілеп, әлемдік өркениет көшіне ілесіп, Орта Азияның Барысы болуға бекем бел байлап отырған бәріміз де мұқият зерделесек болады.

Аңыз бойынша Қорқыт бабамыз артына адамның өлімнен қашып құтылмайтындығы, оның ғұмырын жарық дүниеде бітіріп кеткен жасампаздық ісі мен өшпес өнері ғана жалғастыра алатындығы туралы данышпандық пәлсапалық байлам қалдырды. Осы ғаламат ой әрбір саналы жанның ғұмыр бойы темірқазық етіп ұстар бағдаршамы болуға лайық десек, қателеспейміз.

Қорқыт бабамыз мәңгілік дамыл тауып жатқан, сан ғасырлық тарихы бар қазақ жерінде өтетін осы конференцияның жұмысы жемісті болсын. Ол Қорқыт бабамыздың мол мұрасын толығырақ танып-білуге, түркі тектес халықтардың арасындағы бауырластық байланыстарды одан әрі нығайта беруге қызмет етеді деп сенемін.

Барлықтарыңызға зор денсаулық, отбастарыңызға амандық, еңбектеріңізге әрдайым табыстар тілеймін.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 12 қараша 1997 жыл.

**ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ПО ИТОГАМ ВИЗИТА В СОЕДИНЕННЫЕ ШТАТЫ АМЕРИКИ, ФРГ
И ПОЛЬШУ***

Алматы, 4 декабря 1997 года

Мы встречаемся сегодня, чтобы из первых уст вы услышали ответы на вопросы, связанные с последними визитами в Соединенные Штаты Америки, ФРГ и Польшу. Кроме того, 10 декабря органы власти страны начинают работать в Акмоле. Фактически весь аппарат переехал, 9-го уезжаю я, и это окончательно, никаких челночных поездок не будет.

Визит в Вашингтон был вызван необходимостью выведения казахстанско-американских отношений на тот уровень, на который мы сейчас вышли. Неоднократно говорилось: Вашингтон признает, что Казахстан играет существенную роль в поддержании стабильности международного энергетического рынка, и наше партнерство является стратегическим. При этом Казахстан исходит из того, что есть и стратегические интересы у каждого государства. Соблюдению этих интересов и была подчинена эта насыщенная и плодотворная поездка.

Были подписаны двусторонние документы: соглашения о взаимопомощи и сотрудничестве таможенных служб, о мирном использовании ядерной энергии и другие. Подписаны и межведомственные документы: об установке и эксплуатации сейсмических наблюдательных станций за ядерными испытаниями, о сотрудничестве министерств обороны в борьбе с распространением оружия массового уничтожения, о контроле за размещением и хранением ядерных материалов... Подписаны коммерческие контракты по Карачаганaku с участием "Бритиш Гэс", "Аджип", "ЛУКОЙЛА" и других. Общая сумма планируемых капиталовложений здесь составит 10 млрд. долларов, общая сумма планируемых поступлений – 90 млрд. долларов, общий планируемый доход – 62 млрд., 80 процентов из которых будет принадлежать Казахстану. Решены вопросы о строительстве газоперерабатывающего завода и прокладке нити газопровода от Карачаганака в центр Казахстана. Это глобальная задача для Казахстана.

* Газета "Казахстанская правда", 11 декабря 1997 года.

Вторым по значимости совместным проектом станет разработка Каспийского шельфа. Общая стоимость планируемых капиталовложений – 28 миллиардов долларов, сумма планируемых поступлений – 80 миллиардов долларов, делимый доход – 69 миллиардов долларов. Казахская часть – 80 процентов. Можно сказать, таких проектов-контрактов Соединенные Штаты ни с одним государством не подписывали. Будем надеяться, что сроки, оговоренные там, будут соблюдаться. На встречах, естественно, велись переговоры и о привлечении инвестиций.

В ФРГ я провел переговоры с президентом Херцогом, федеральным канцлером Коелем и другими руководителями страны.

Подписаны соглашения между Республикой Казахстан и ФРГ об избежании двойного налогообложения в отношении налогов на доходы и имущество. Это был основной тормоз в отношениях двух стран, хотя Германия занимает первое место как торговый партнер Казахстана. 1 миллиард марок уже освоен казахстанской экономикой, есть договоренность о дальнейших финансовых поступлениях.

Заключены договор о техническом сотрудничестве, соглашение о финансовом сотрудничестве. Германия ссужает 27 миллионов марок на поддержку малого и среднего бизнеса, причем на 40 лет, с малыми процентами, а также дает безвозмездно 15 миллионов Аральскому региону на строительство установки по очистке питьевой воды.

Я считаю, это очень важная, конкретная помощь этой страны Казахстану на данном этапе. Обе страны будут сотрудничать в области автомобильных перевозок, образования, экологии. Компания "Даймлер Бенц" предлагает построить автобусный завод, Коммерцбанк готов выделить очень выгодные кредиты (300 миллионов долларов) на застройку Акмолы, компания "Сименс" хочет строить в Актюбинске электростанцию стоимостью в 1 миллиард американских долларов. Тем самым будут удовлетворены потребности Западного Казахстана в электроэнергии.

Первый визит в Польшу начался с подписания основополагающих документов. Это декларация о развитии дружбы и сотрудничества, консульская конвенция, соглашения о культурном и научном сотрудничестве, воздушном сообщении между Варшавой и Алматы. Встречи на высшем уровне проходили в доверительной, дружеской обстановке.

Состоявшиеся визиты дают право говорить, что Казахстан в отношениях с этими государствами вышел на новый уровень. Это укрепило позиции нашего государства в мировом сообществе, и дает нам возможность надеяться на поддержку.

Затем Президент ответил на вопросы казахстанских и зарубежных журналистов.

Корреспондент:

– В начале года на одной из пресс-конференций Вы сказали, что не удовлетворены тем, как развиваются экономические отношения с ФРГ. Скажите, пожалуйста, какие проблемы удалось Вам снять во время визита?

Федеральный канцлер господин Коль проявил интерес к казахстанским нефтяным проектам. Произойдет ли активизация немецкого капитала в этом направлении?

Н. А. Назарбаев:

– Германский бизнес не столько заинтересован в нефтегазовых делах, сколько в финансовом секторе, машиностроении, производстве товаров народного потребления и высокотехнологичной продукции. Вместе с тем, как уже говорилось выше, Германия является самым активным торговым партнером Казахстана, но подписание на высшем уровне документа об исключении двойного налогообложения откроет все шлюзы для немецкого капитала. "Это была проблема, которую мы сняли". Во-вторых, сегодня уже две крупнейшие нефтяные компании Германии работают на нефтегазовом комплексе Казахстана. Здесь нет симпатий и антипатий, объявляются международные тендеры, где консультантами выступают международные организации, и они определяют победителей.

Корреспондент:

– Средства массовой информации привели Ваши слова о том, что если будет обеспечено финансирование трубопровода через Каспийское море в Баку, Казахстан может отказаться от нефтепровода через Иран. Но, как утверждают эксперты, иранский проект в три раза дешевле. Кто, по-Вашему, будет финансировать этот проект? С чем связано то, что Вы отменили поездку в Тегеран?

Н. А. Назарбаев:

– Я очень четко говорю: Казахстан заинтересован в многовариантных путях транспортировки каспийской нефти. По Каспийскому трубопроводному консорциуму решены все вопросы, закончено проектирование, определены финансовые схемы. С нового года начинается строительство, в конце 1999 года оно завершится. Вот наше первое направление до того периода, когда производство нефти в Казахстане превысит 67 млн. тонн. С 2003 по 2005 год Казахстан будет способен транспортировать больше. Поэтому мы заключили контракт с Китайской Народной Республикой по прокладке нефтепровода из Западного Казахстана в Западный Китай. Контракт подписан, приезжал премьер КНР Ли Пэн. Сейчас идет изучение трассы – год отводится на изучение и 4 – на строительство. Но после 2003–2005 годов Казахстан способен будет производить до 140 млн. тонн, нам будут нужны дру-

гие, альтернативные нефтепроводы, мы ничего не исключаем... Ни по Ирану, ни по Кавказу до сих пор никаких решений нет, идут одни разговоры. Но последний мой визит в Соединенные Штаты показал большую заинтересованность американских компаний, которые к октябрю следующего года подготовят предложения по нефтепроводу через кавказский коридор. Когда будут определены финансирование, проектирование, консорциум, тогда и будем решать.

Учитывая, что наши отношения с Ираном очень нормальные, добрые, мы будем развивать их на благо двух государств.

В Организации "Исламская конференция" Казахстан участвует очень активно и будет представлен на восьмом форуме высокой делегацией.

Корреспондент:

– Нурсултан Абишевич, пока Вас не было в Казахстане, возник крупный скандал вокруг города Рудного. Два человека уверяли, что они представляют компанию "Айведон" и говорили противоположные вещи. Наверное, Вы приехали, навели порядок, и нам интересно, что Вы решили по этому поводу. Второй вопрос. "Известия" утверждают, что Акежан Кажегельдин дал интервью американским газетам, где заявил, что Вы не заботитесь о настоящей гласности, о настоящей приватизации и демократии в Казахстане. Насколько это соответствует действительности?

Н. А. Назарбаев:

– Если вы помните, последний отчет бывшего правительства по проекту бюджета я раскритиковал за то, что никто не следит за компаниями, которые пришли работать в Казахстан. Тот же "Казхром", другие организации занижают рентабельность, показывают "минус" для того, чтобы уйти от налогов. Я дал команду: немедленно проверить. Министерство финансов создало комиссию, начало проверять. В контрактах все расписано: сколько по годам должно быть инвестиций, как они должны погашаться, какие реконструкции на заводах должны проводиться, – вот за этим государство должно следить. Когда я этот вопрос поставил, разгорелся весь этот сырбор. Поэтому я отвечу очень коротко, Правительство не вправе вмешиваться в дела частных компаний. Здесь 50 процентов акций принадлежат двум компаниям. Поэтому я просто распорядился вызвать их сюда и дать им срок, чтобы они там навели порядок. Нам все равно, кто там работает, надо, чтобы по контракту деньги вкладывались, люди получали заработную плату, производство росло и бюджет получал деньги. И руководство ССГПО не имеет права какие-то дружины созывать. Это полное безобразие. Если так будет продолжаться, я действительно вмешаюсь и всех поставлю на место. А сейчас не надо волноваться, идут разборки между частными компаниями. Но Правительство должно за этим следить.

Насчет выступлений Кажегельдина. Я услышал об этом только здесь. Он сам отрицает. Кажегельдин до сих пор в Штатах, лечится, и лечится очень серьезно, лежит в больнице и никаких высказываний делать не соби-рался. Но поговорить надо же. "Известия" – это такая газета, ей надо пого-ворить... Поэтому нам, казахстанцам, уже пора привыкнуть относиться к этому спокойно: собака лает – караван идет.

Корреспондент:

– Вы встречались с лидерами трех государств – США, Германии и Польши. Какие мнения высказывались по поводу программы Стратегическо-го развития Казахстана до 2030 года?

Не обсуждался ли Вами с господином Колем вопрос о создании сво-бодной экономической зоны в Казахстане – такое предложение было выс-казано представителем немецкой диаспоры в Казахстане. И если да, то не рассматривался ли вопрос о привлечении немцев, выехавших из Казахста-на, к работе в этих экономических зонах и вообще на совместных пред-приятиях?

Н. А. Назарбаев:

– Я уже говорил, что стратегия, объявленная в Послании народу Казах-стана, известна руководству Соединенных Штатов, и господин Гор в своих выступлениях цитировал ее на казахском и английском языках. Например, поговорку "Ничего нет дальше, чем прошлое, ничего нет ближе, чем буду-щее". Он знаком с основными положениями. С одобрением отнеслись к стра-тегии и 200 с лишним американских компаний, которые работают в Казах-стане. Почему с одобрением? А потому, что они знают, в каком направлении будет строиться политика Казахстана. Они стали увереннее в своем буду-щем в Казахстане. То же самое я слышал и в Германии, и в Польше.

В беседах с руководителями Федеративной Республики Германии не-возможно было не задеть вопроса о немцах, живущих в Казахстане. Я могу сегодня заявить: немецкая сторона заинтересована, чтобы эти люди оста-вались в Казахстане. В 1992–1996 годах из бывшего Советского Союза эмиг-рировали в ФРГ 1 млн. 500 тыс. немцев, из них 550 тыс. – казахстанские немцы... Это хорошая база для контрактов. Они знают условия Казахстана, могут здесь очень хорошо работать, если их обеспечить средствами. С удов-летворением могу сказать, что ни один из выехавших немцев не сказал ни одного худого слова о Казахстане. Огромное им за это спасибо. И два тран-ша – 15 млн. и 12 млн. марок, которые пойдут на поддержку малого и сред-него бизнеса, – мы будем направлять в места компактного проживания не-мецкого населения, если будут проекты, если будет потребность в них.

По линии фонда "Гермес" мы предполагаем получить новые выгодные для нас кредиты, но я попросил канцлера Гельмута Коля сделать для нас поблажку: отменить 15-процентную проплату. Если вопрос снимется и усло-

вия процентной ставки будут более низкими, казахстанские компании с удовольствием пойдут. Он обещал это рассмотреть. Тем более что в следующем году состоится визит господина Коля в Казахстан.

Корреспондент:

– В последние годы действенность критических выступлений нашей печати близка к нулю. Сегодня большие начальники обложили себя столькими помощниками, столькими охранниками, что к ним пробиться очень и очень сложно. Я хотел бы, чтобы к Закону о печати издали указ о том, чтобы после выступлений средств массовой информации были конкретные деловые ответы в редакциях газет, телевидения и радио.

Н. А. Назарбаев:

– Я полностью с вами согласен. Более того, я прямо на газете накладываю резолюцию – будь то в "Казахстанской правде", "Егемене", "Панораме" или "Деловой неделе", – когда публикуется острый материал и раскрываются проблемы предприятия, региона или человека. Я думаю, что вы здесь абсолютно правы, надо сориентировать всех чиновников, какого бы ранга они ни были, чтобы на выступления средств массовой информации была реакция, и соответствующие органы отвечали. Раньше отдел пропаганды этим занимался, но теперь же вы все против отдела пропаганды. Но я принимаю ваши высказывания и предложения положительным образом, и что-нибудь будем думать. По крайней мере, если бы министры, акимы отвечали, а вы эти ответы публиковали, была бы обоюдная выгода.

Корреспондент:

– Если посмотреть список компаний, победивших на аукционах по крупнейшим объектам нефтегазового комплекса Казахстана, бросается в глаза следующее обстоятельство: этот список, скажем так, географически очень широк и очень разнообразен. Новейшими владельцами в республиканской энергетической системе стали компании из США, Индонезии, Канады, Бельгии. Случайность ли это или последствия сознательного курса казахстанского руководства на диверсификацию иностранных инвестиций?

Смогут ли, с Вашей точки зрения, российские нефтяные компании в перспективе играть сколько-нибудь заметную роль в нефтегазовой промышленности Казахстана, или местный рынок для них безвозвратно утерян?

Н. А. Назарбаев:

– Этот вопрос возникает от неинформированности. Все тендеры сегодня и все мировые финансовые организации от нас требуют транспарентности, то есть открытости, а чтобы нам поверили, мы нанимаем международных консультантов, которые проводят такого рода тендеры. Например, в тендере по нефтяным месторождениям Нового Узеня участвовало пять ком-

паний. Арбитром у них был Всемирный банк, который объективно решил отдать проект тому, кто дал самую высокую цену, а наше требование было именно таким. Казахстан хочет за свои объекты получить наивысшую цену – хорошие роялти, хорошие бонусы, хорошие инвестиционные проекты и деньги, которые будут вкладываться в рост добычи. Если российские компании тендеры не выиграли, значит, они проиграли тендер. Но российская компания "ЛУКОЙЛ" в Казахстане обладает многими объектами и теперь вошла в Карачаганакский комплекс инвестициями, имеет миллиардные доходы. И в ближайшие 10 лет поступления от "ЛУКОЙЛА" в казну Казахстана будут составлять полмиллиарда долларов.

Я больше вам могу сказать. Если бы на тех же условиях приходили к нам российские компании, нам было бы легче со всех сторон. У нас нет языкового барьера, у нас единая технология, у нас специалисты друг друга знают – чего еще нужно? Но ведь можно понять и российские компании, которые находятся в периоде становления, накопления капитала, его для них самих не хватает сегодня, правильно? А чтобы инвестировать в другую страну, нужно иметь хороший капитал или возможность брать этот капитал за счет кредитов других.

Корреспондент:

– Нурсултан Абишевич, некоторые российские политики находят, что в Стратегии Казахстана до 2030 года не уделено должного внимания России, и появляется предположение о некотором изменении приоритетов во внешней политике Казахстана. Не могли бы Вы подтвердить или опровергнуть это?

Н. А. Назарбаев:

– Вы сами читали стратегию внимательно, лично вы?

Корреспондент:

– Да, но меня интересует Ваша позиция.

Н. А. Назарбаев:

– Вы читали, да? Вот я бы вас как друзей моих попросил бы, чтобы вы сообщили через свои средства массовой информации: вот что написано про Россию. Там же как раз другое написано. Они же не читают.

В Соединенных Штатах Америки мне везде задавали вопрос: а каковы ваши отношения с Россией? Наверное, думали, что я, как и некоторые мои коллеги из СНГ, буду "поливать" Россию. И я неизменно отвечал: у нас самые хорошие отношения сегодня с Россией, и они будут улучшаться. Мы сейчас готовим новый широкомасштабный договор между Казахстаном и Россией и готовимся к официальному визиту Бориса Ельцина в следующем

году. Мы Богом определенные соседи, у нас 7 тысяч километров границ, любой политик на моем месте не может не учитывать этого факта.

Сотрудничество с Россией выгодно для нас со многих сторон. Это огромный рынок для наших товаров. У нас нет языкового барьера. У нас идентичные технологии и образовательный уровень людей, если хотите, идентичный менталитет, выработанный столетиями. Российская культура казахам нужна, всегда будет нужна. Русский язык – тоже, и они не должны потерять его. Да, сегодня Россия переживает не лучшие времена, но она переживала такое не однажды, она поднимется и никогда не будет третьеразрядным государством. Я это заявлял в Соединенных Штатах при встрече с руководителями средств массовой информации. И рядом с процветающей и демократической страной Казахстану будет уютно, и самой России будет хорошо, если в Казахстане будет спокойно, если здесь будут развиваться демократичные и рыночные процессы.

А все остальное – домыслы. Никто в Казахстане никогда не кричит, не жалуется, когда, допустим, Борис Ельцин обнимается с Гельмутом Колем или с китайским лидером. Никто не делает выводов, что Россия отвернулась от нас.

"Чем хуже нашим соседям, тем вроде нам лучше" – это очень плохая политика. И мы об этом подробно говорили на последнем заседании в Кишиневе, где главы государств СНГ абсолютно прямо высказывались на этот счет.

Корреспондент:

– "Азамат" и независимые юристы утверждают, что Ваш указ от 1995 года о порядке проведения митингов, шествий и демонстраций не соответствует Конституции. Как Вы к этому относитесь, не намерены ли дальше решать судьбу этого указа?

Н. А. Назарбаев:

– Конституция – главный документ. Если указ или закон какой-то не соответствуют Конституции, для этого есть Конституционный совет. Он должен рассмотреть этот вопрос по предложению Парламента или другого субъекта, которому дано такое право по Конституции, и должен вынести свой вердикт. Может быть, есть что-то такое, я не отрицаю. Если будет признано, что там есть положения, которые нарушают нашу Конституцию, в указ должны быть внесены изменения. Ну, мы же стремимся к правовому государству. Конституция незыблема, все должны выполнять ее, тогда будет порядок в стране.

Если есть Конституция, есть закон о проведении митингов и шествий, но эти законы нарушаются, люди будут отвечать по закону, и только перед судом.

Корреспондент:

– Будут ли созданы аймаки?

Н. А. Назарбаев:

– Никаких аймаков, никаких округов. Больше никаких территориальных реорганизаций не будет. Давайте работать спокойно. Все сделано, что надо было сделать. Все это надо довести до ума. Да, правда, одна единица возникает в связи с тем, что Акмола столица, у нас она будет выглядеть как отдельная административная единица и будет избирать своих двух сенаторов.

Затем Н. А. Назарбаев остановился на алматинской теме...

– Я на городском активе подробно отвечал на этот вопрос. Не будем занимать время, еще раз обосновывая, почему мы переезжаем в Акмолу, это всем понятно. Вопрос решенный. Хотя и президент Клинтон, и канцлер Коль удивлялись: вы, говорят, начали строительство 15 февраля этого года, а уже переезжаете. Мы, говорил Коль, в 1991 году приняли решение, в 1999-м хотим переехать и вложили 20 миллиардов марок. Конечно, они все удивляются. Но я считаю, что в такие сложные времена такие сложные вопросы и решаются.

А для меня Алматы вообще родной город, я здесь родился. И мой отец тоже здесь родился, и его отец тоже. Поэтому просто с человеческой точки зрения я вас прекрасно понимаю, и это я говорю потому, чтобы вы меня поняли: такие решения принимаются непросто. Но Алматы останется крупным политическим, финансовым и культурным центром Казахстана...

Во-первых, Академия наук – Министерство науки остается здесь. Министерство образования, культуры, здравоохранения остается здесь, и надолго. Национальный банк остается здесь. Все здания, которые здесь есть, отдаем под расширение наших университетов, учебных заведений или в наем тем, кто будет хорошо платить за их содержание. Резиденции Президента – как в Акмоле, так и в Алматы. Здесь будут происходить все крупные международные совещания и конференции. Я думаю, в течение года всех глав государств, прибывающих в Казахстан, буду принимать здесь, так же как турки принимают в Стамбуле, тогда как столицей является Анкара, как принимают в Саудовской Аравии, в Голландии. Я могу продолжать этот перечень очень долго. То есть у Казахстана появляется еще один прекрасный город – Акмола. Кто от этого проиграет в нашем государстве? Да никто. Более того, как только появятся средства, а я думаю, они появятся, мы обязательно построим в Алматы метро. Мы будем заниматься экологической очисткой города, строительством и сносом старых помещений, сейсмоусилением объектов Алматы. Да и статус, предоставленный городу,

говорит сам за себя. То есть все здешнее имущество переходит в коммунальную собственность, и будет возможность заниматься благоустройством, озеленять этот город, выводить грязные производства за черту Алматы. Чтобы у казахстанцев был город, куда они будут приезжать как в южный край, с его прекрасными горами Алатау, с его туристическими базами и так далее. Поэтому, я думаю, сетовать и переживать по этому поводу никому не стоит.

Потом Нурсултан Абишевич ответил на вопросы алматинцев, прозвучавшие во время "горячей линии", организованной одной из городских газет.

– Налоговый кодекс искромсали дополнениями, постановлениями, новыми фондовыми отчислениями. Уровень налогообложения доведен до 60 процентов. Когда будет пересмотрено налоговое законодательство?

– Согласен, что есть проблемы в налоговой политике, хотя мы первыми в СНГ приняли новый, приближенный к международным стандартам Налоговый кодекс. Налоговый кодекс является основным законодательным актом в своем роде. Никто не может изменять налоги, кроме Парламента, кроме закона, самолично. Понятно, что вносятся сейчас какие-то изменения, коррективы, издаются разные инструкции, и каждый толкует статьи Налогового кодекса по-своему. Вот в чем большой недостаток. Поэтому по моему поручению Правительством создана специальная группа, куда входят представители депутатского корпуса, общественности и т. д., которые будут заниматься тем, чтобы устранять эти противоречия и совершенствовать Налоговый кодекс на нормальном системном уровне.

Я поручил Министерству финансов отменить всякие налоговые льготы, которые были в Казахстане. Все. Если мы хотим дать кому-то льготы, их надо давать из бюджета, чего мы боимся? Если мы хотим поддержать ветеранов, давайте мы в бюджете выделим энную сумму денег, и народ будет знать это. Для чего? Для того, чтобы избавиться от злоупотреблений – к любым налоговым льготам присасывается столько паразитов, и через этот узкий канал начинают протаскивать огромные деньги. Они все уходят мимо казны.

Если мы даем льготы инвесторам, это тоже должно быть гласно. Мы можем сказать: мы дали льготы инвесторам, которые пришли на приоритетные объекты Казахстана. Казахстану сегодня нужно детское питание? Еле еле привели инвестора, вот ему создадим льготы – пусть быстро строится, получает выгоду. Выгода нужна и ему, и нам.

Но все должно происходить гласно.

Опять же по моему поручению в бюджете на 1998 год был пересмотрен налог с малооплачиваемых граждан. Но нельзя зажимать и тех, кто много зарабатывает. Народ должен понимать, что, отобрав у богатых, государство богатым не будет. То есть оптимально надо подходить. Поэтому на-

логовый потолок для больших доходов мы снизили до 30 процентов. Вы об этом не знали, я думаю, еще. Эти изменения произошли вместе с принятием бюджета. Есть такие моменты, когда каждый старается уйти от налогообложения. Рентабельность увеличивают, затраты, по несколько мобильных телефонов в карманах носят, но показывают малую прибыль, чтобы заплатить меньше налогов. Так вот, с этим мы обязательно разберемся. Специальная комиссия сейчас работает.

На поступление налогов в казну сработает и новая пенсионная система. Когда надо будет в частный пенсионный фонд 10 процентов самому вкладывать, тогда придется показывать всю заработную плату. А не так, как сейчас – шесть тысяч тенге на столе, а 500 долларов слева, скрытые от налогообложения. То есть государство должно делать все для того, чтобы теневая экономика выходила из тени и человек спокойно спал и жил в согласии с законом. Вот к такому Налоговому кодексу мы должны подойти. Вообще я вам скажу, что в мире все пытаются уходить от налогов, а государство их ловит. Хорошо было бы, чтобы вообще налогов не было, но тогда и государства не будет. Потому этот процесс совершенствуется бесконечно.

– Позволит ли переход на новую пенсионную систему увеличить размер старых пенсий?

– При подготовке бюджета на 1998 год я поручал Правительству рассмотреть вопрос об индексации пенсий. Как мне доложило Правительство, оно внимательно изучило все, имеются резервы в нашем бюджете по повышению пенсии, но у нас не будет одинакового подхода к индексации пенсий, как это было раньше. В последнее время люди стали почему-то выходить с пенсией в 20 тысяч тенге, тогда как средний уровень пенсий 3,5–4 тысячи тенге по Казахстану. Поэтому для тех, у кого большие пенсии, индексация, может, будет, но пересчета – нет. Индексация будет касаться маленьких пенсий, то есть низкий уровень пенсий будет индексироваться больше. Наши несостоявшиеся политики выводят на улицы пенсионеров. Я вам могу сказать, что алматинские пенсионеры находятся в самом лучшем положении во всем Казахстане. Они всегда получали пенсии во время и сейчас они получают вовремя. Но сейчас, видите ли, на трудностях государства спекулируют различные паразиты, которые себя называют политиками. Вот я предупреждаю пенсионеров города Алматы, что увлекаться мелкими посулами тех, кто сегодня их обещает, не надо. Помогать будет только государство, никто из этих политиков из кармана ничего не даст. Они о себе думают прежде всего.

Следующее. Медицинское страхование в стране стало обязательным для всех, его сделали таковым. Не секрет, идет тихая приватизация госу-

дарственных медицинских учреждений. Куда в таком случае пойдут наши обязательные медицинские деньги, если мы практически будем лишены государственной медицины? Никто государственной медицины лишаться не будет. Не надо путать вопрос обязательного страхования и вопрос приватизации медицинских учреждений. Это совершенно разные задачи. Обязательное медицинское страхование и задачи его состоят в том, чтобы гарантировать по базовой программе оплату медицинских услуг, независимо от формы собственности медицинского учреждения.

Другой вопрос – чтобы все предприятия своевременно делали отчисления, и в страховых фондах были бы деньги. Это вопрос этих фондов и наш общий вопрос. Что касается приватизации, то она идет во всем мире. Я специально посетил самый мощный на планете медицинский центр в Хьюстоне. Уже в Семипалатинске они начали работать с подвергшимися радиации людьми. Очень хорошо работают. А моя мечта заключается в том, чтобы по типу Хьюстонского создать алматинский, например, медицинский центр с их техникой и технологией. Я видел их палаты, где лежат самые тяжелые больные с пересаженными органами, и родственники возле них находятся. И все показатели на мониторе у врача. Вот в чем мечта заключается. Такого никогда в Казахстане не будет, если не будет частной медицины. Но мы обязались государственную медицину сохранить в сфере медицинской науки, родовспоможения, инфекционных заболеваний, онкологии, туберкулеза, СПИДа. Эти отрасли здравоохранения будут финансироваться из государственного бюджета.

– Государство сняло с себя все обязательства по обеспечению своих граждан самым необходимым: жильем, медицинской помощью, образованием и даже работой. Мало кто из нас уже надеется на его помощь. Понятно, что оно не способно защитить своих граждан. Практически все свои конституционные обязательства по отношению к гражданам государство нарушило. Как Президент Казахстана собирается менять ситуацию, вы ведь гарант наших прав?

– Я гарантирую всем казахстанцам, что никто не будет мешать вам создавать собственную жизнь и богатеть.

Президент Эйзенхауэр, который был сильным демократом, обращаясь к своему народу, сказал: истинная цель, истинная демократия заключается в том, чтобы не ждать, что государство для меня сделает, пусть оно мне позволит сделать это самому.

Мы строим государство, создаем законы для того, чтобы развязать руки частному предпринимательству. Вы согласитесь со мной, что перед малым и средним бизнесом принятые законы открывают все возможности. Вы посмотрите, в этом году законом разрешено не облагать налогом средства,

затраченные на строительство жилья. Какие нужны еще льготы? Я убежден: через 3–5 лет в Казахстане будет построено много частного жилья и будет открыт его рынок. Не будет проблем в связи с переездом из города в город. Ведь раньше нас привязывали к квартире "цепями": уедешь – больше не получишь квартиру. Вот и получается: ты сидишь здесь безработным, а в Экибастузе, Павлодаре, Усть-Каменогорске не хватает людей. А теперь ты здесь продашь свою квартиру, там сможешь еще и с выгодой для себя купить новую. То есть человек будет жить там, где есть работа. Это нормально или нет? Я думаю, что нормально.

Образование за счет государства? Государственные школы не будут приватизироваться, но будут рядом с ними возникать частные. Если школа закрылась по какой-то причине, здание могут продать, потому что оно освободилось от государственной опеки. Точно так же и в медицине. Есть государственные учреждения медицины, а рядом могут возникать частные. Пусть человек выбирает сам, где ему лучше лечиться. Раньше, когда была "средняя температура" по всей больнице, лечили нас как-нибудь, а мы не имели права с врача спросить, потому что лично ему не платили, а сейчас за свои деньги человек требует качественного лечения. И врач отвечает перед законом за свою работу. Этим врачом будут дорожить, этот врач будет очень хорошо зарабатывать, он будет в большом почете...

Я обращаюсь ко всем акимам, министерствам и ведомствам, нашим промышленным предприятиям: помогите людям в подписке на республиканские газеты и журналы. Нам для того, чтобы объяснять политику страны, Стратегию Казахстана до 2030 года, необходимо, чтобы газеты и журналы, телевидение доходили до каждого дома. Кому-то, может быть, накладно, я обращаюсь ко всем казахстанцам: примите активное участие, газеты и журналы несут вам большие знания, они необходимы в рыночных условиях для того, чтобы нам выживать.

Дорогие друзья!

Все эти годы мы с вами сотрудничали, вы мне помогали в моей нелегкой работе. По мере сил и возможностей я старался вас поддержать и буду поддерживать. Без средств массовой информации, без гласности невозможно создать гражданское общество, демократию и двигать государство вперед. Я благодарю и тех, кто выступал с сильной критикой в наш адрес, но никогда в выступлениях и государственных, и негосударственных средств массовой информации не было злопыхательства. Это самое главное. Аналитическую критику я с удовольствием во всех изданиях читаю. Поэтому, я думаю, мы должны создать в Акмоле Дом журналистов, куда будут приходить все начальники и рассказывать о своих делах. Они должны быть в этом заинтересованы. Я думаю, что постепенно в Казахстане и государ-

ственные СМИ должны акционироваться и переходить на частный уровень так же, как и везде: рынок должен задеть их тоже. К этому мы будем продвигаться, это мы будем поддерживать.

И оппозицию я хочу поблагодарить, потому что без нее не будет плюрализма, не будет демократических институтов. Я очень огорчен, что с господином Своиком произошла неприятность в Бишкеке. Я сегодня узнал. Как бы он ни выступал, что бы он ни говорил, он гражданин Казахстана, и я его права буду защищать. Я уже дал поручение МИДу и МВД обратиться к соответствующим властным органам Бишкека, чтобы они во всем разобрались. Я буду стараться, чтобы никого за то, что он имеет и высказывает другое мнение, противозаконно не наказывали. Но буду требовать, чтобы все действовали в рамках закона.

Удовлетворить сегодня права и свободы в Казахстане – это всем дать работу, возможность хорошо жить. Вот пока мы эти задачи не решим, нечего говорить о других свободах. Нужны экономический рост, экономическая стабильность.

Я убежден, что Казахстан вступает в эпоху развития, роста экономики. Трудности впереди еще большие. Будем помогать нашим пенсионерам, участникам Великой Отечественной войны, помогать многодетным, одиноким матерям, тем, кому плохо, и будем продвигаться вперед.

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА Ү Н Д Е У*

Ақмола қаласы, 10 желтоқсан 1997 жыл

Бүгін біз, Қазақстан Республикасының жоғары өкімет органдары, Ақмола қаласының 1997 жылғы желтоқсанның 10-ынан бастап мемлекетіміздің астанасы болып табылатыны жөнінде салтанатты түрде мәлімдейміз.

Бұдан былай және ғасырдан-ғасырға, осында ұлан-байтақ елдің кіндігінде халық тағдыры үшін өміршең маңызы бар шешімдер қабылданып болады. Бұл жерде енді Отанымыздың жүрегі соғуда. Осы жерден Қазақстан үшінші мыңжылдықтың табалдырығында өзінің тарихи тағдырын айқындайтын болады.

Біз өз мақсаттарымыз бен негізгі принциптеріміздің сабақтастылығын қуаттаймыз. Ежелгі қазақ жеріндегі барлық ұлттық топтардың мәдени және тарихи өзектестігінің терең тамырлары Қазақстанның көпұлтты халқының азаматтық және мәдени бірлігі арна тартар бастау бұлақ болып табылады. Аумақтық тұтастық дегеніміз – тек құқықтық норма ғана емес. Мұның өзі әрбір қазақстандық үшін киелі қағида.

Оны сақтау біз үшін жоғары басымдық болып қала береді, өйткені балаларымыз ғасырлар бедерінде білектің күшімен, найзаның ұшымен жан сала қорғап қалған Орталық Азияның Каспийден Алтайға дейін құлаш кере жазылып жатқан орасан зор кеңістігі, бүгінгі ғана емес, келер ұрпақтың да игілігі.

Қазақстан еуразиялық ел болып табылады. Ақмола – Еуразия құрлығының географиялық кіндіктерінің бірі. Біздің таңдауымыз уақыт өте келе бұл қаланың осынау ұланғайыр алып құрылықтың қуатты коммуникациялық орталықтарының біріне айналатындығымен де айқындалады. Ілгерілеп даму үстіндегі еуразиялық кеңістіктің экономикалық, технологиялық және ақпарат ағындары XXI ғасырда біздің жаңа астанамыз арқылы да көктеп өтетін болады. Астананы Ақмолаға көшіру біздің бейбіт әрі сан бағдарлы сыртқы саясатымызға кері әсер етпейді.

Ол біздің Шығысқа да, Батысқа да, сол сияқты Оңтүстікке де, Солтүстікке де ашықтығымыздың нышанды көрінісі де болып табылады.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 11 желтоқсан 1997 жыл.

Қазақстан өз тарихында тұңғыш рет бірегей маңызы бар құжатқа – елдің 2030 жылға дейінгі даму стратегиясына ие болады. Біздің өз болашағымыз туралы бұрынғыдай қиял-елестер нысанында емес, байсалды әрі дәл тұжырымдалған болжам нысанындағы топшылауымыз бар. Қазақстан өзінің барлық азаматтары азат қана емес, ауқатты да болып, ертеңгі күніне сенімділікпен қарай алған жағдайда ғана өркениетті мемлекетке айналады.

"Қазақстан – 2030" стратегиясы экономикалық құжат қана емес, бұл – Қазақстанның барша халқының мүдделерін ұштастырып-үйлестіру жолы. Біздің баршамыздың ортақ игілігіміз оның іске асырылуына тікелей байланысты.

Өтпелі уақыттың қиындықтарына көзжұмбайлық жасауға болмайды. Бүгінгі таңда, ұлттық тарихымыздың бетбұрыстық кезеңінде, отандастарымыздың елеулі бөлігі мұқтаждық пен жоқшылыққа душар болып отырған сәтте, әрбір қазақстандық ағайынның күйзелісінен тыс қала алмайды.

Кедейлік жеке азаматтың да, тұтас елдің де еңсесін түсіреді. Осы бір шапағатты күні біз тұрмысы төмен азаматтарға қолдау жасау жөнінде Жалпыұлттық қор құру туралы шешім қабылдадық. Ал Президенттің, Парламент депутаттарының, Үкімет мүшелерінің жеке жарналары осыған қосылған алғашқы үлес болсын. Осы залда қатысып отырған баршамызды, барлық билік құрылымдарын, Қазақстанның күллі бизнесмендерін, ірі шетел компаниялары мен бірлескен кәсіпорындардың, елдің өнеркәсіп алыптарының өкілдерін осы ізгі өрнекті қолдап, атсалысуға шақырамыз. Біздің туған Қазақстанымыз байлар мен кедейлердің арасын өткел бермес шыңырау бөлген әлемнің көптеген елдерінің нарыққа ену тарихының неғұрлым қасіретті беттерін қайталамауға тиіс. Біз әлеуметтік әріптестікке ғана емес, әлеуметтік өзара көмекке де шақырамыз. Мұндай өзара қолдау біздің халқымыздың салт-дәстүрінде әрқашан орын алып келді.

Жиырмамыншы ғасыр Қазақстан үшін қатыгездігі мен ұлттық геноцид жөнінен атышулы ғасыр болды. Біздің демократиялық таңдауға деген бейілділігіміз либералдық қисынға жасалған тағзым емес, бүкіл халқымыз ой тезінен өткізген, тайғақ кешулер сынында шыңдалған таңдау.

Адамдар еңсесін тіктеді, енді ешқандай да саяси бұралаң-бұрылыс оларды тоталитаризм торына кері қайтуға мәжбүр ете алмайды. Біз мейлінше қырағы болып, ұлттық және әлеуметтік араздыққа, бір партияның немесе жеке тұлғаның шексіз билікті иеленуіне шақырушыларға сөзімізбен де, ісімізбен де қатаң тыйым салуға тиіспіз.

XX ғасырдың шиеленісті тарихында біз тұңғыш рет өз мемлекетіміздің астанасы туралы дербес шешім қабылдадық, қайда өмір сүріп, кіммен достасып, кіммен араздасарымызды біз үшін әлдебіреулер айқындаған уақыт келмесе кетті. Бәлкім, ұлттық тарихымызда біз өз балаларымыздың болашағына алаңдамай азаттық самалымен тұңғыш рет тыныстап отырған шығармыз және де XXI ғасыр табалдырығында біз өз таңдауымыз – көне Сарыарқаның киелі аспаны астында қоныс тепкен жаңа астанамыз туралы мәлімдейміз.

Бұл таңдау астарында еліміздің қазіргі басшылығының айқындамасы ғана тұрған жоқ. Бұл таңдауда Тәукенің көрегендігі мен Абылайдың ұлылығы, есімдері аңызға айналған билердің даналығы мен 1986 жылдың желтоқсанында ұлттық қадір-қасиет дегеннің не екенін күллі әлемге паш еткен сол бір жас жүректердің қаһармандығы тоғысып жатыр. Бұл таңдауда өз тағдырының қожасы болу құқығы үшін өмірін қиған миллиондаған қандастарымыздың ерік-жігері бар. Осы таңдауға дәйім лайықты болайық!

Қазақстан Республикасының Президенті

Н. Ә. Назарбаев

Қазақстан Республикасының Премьер-министрі

Н. Ә. Балғымбаев

Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының Төрағасы

Ө. Байгелді

Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің Төрағасы

М. Т. Оспанов

ВОЗЗВАНИЕ К НАРОДУ КАЗАХСТАНА*

Акмола, 10 декабря 1997 года

Сегодня мы, высшие органы власти Республики Казахстан, торжественно заявляем, что с 10 декабря 1997 года Акмола является столицей нашего государства. Отныне и на века здесь, в центре огромной страны, будут приниматься решения, судьбоносные для народа. Здесь теперь бьется сердце нашей Родины. Отсюда Казахстан будет определять свою историческую судьбу в преддверии третьего тысячелетия.

Мы подтверждаем преемственность наших целей и основных принципов. Глубокие корни культурной и исторической близости всех национальных групп на древней казахской земле являются тем живительным источником, из которого вырастает гражданское и культурное единство многонационального народа Казахстана. Территориальная целостность – это не только правовая норма. Это священный принцип для каждого казахстанца. Его соблюдение остается для нас высшим приоритетом, ибо огромное пространство срединной Азии от Каспия до Алтая, защищенное предками в течение столетий, – это достояние не только нынешнего, но и будущего поколений.

Казахстан – евразийская страна. Акмола – один из географических центров Евразийского материка. Выбор определен и тем, что с течением времени этот город станет одним из мощных коммуникационных центров этого огромного суперматерика. Экономические, технологические, информационные потоки развивающегося евразийского пространства в XXI веке будут протекать и через нашу новую столицу. Перенос столицы в Акмолу не отразится на нашей мирной и многовекторной внешней политике. Он является и символическим выражением нашей открытости как востоку, так и западу, как югу, так и северу.

Казахстан впервые в своей истории получил документ уникального значения – Стратегию развития страны до 2030 года. Мы имеем ясное представление о своем будущем не в форме прежних утопий, а в форме серь-

* Газета "Казахстанская правда", 11 декабря 1997 года.

езного и точно рассчитанного прогноза. Казахстан станет цивилизованным государством только в том случае, когда все его граждане будут не только свободными, но и обеспеченными, будут иметь уверенность в завтрашнем дне. Стратегия "Казахстан-2030" – это не только экономический документ, это способ согласования интересов всего населения Казахстана. От ее реализации зависит наше общее благополучие.

Нельзя закрывать глаза на трудности переходного времени. Сегодня, на переломном этапе национальной истории, когда значительная часть наших сограждан терпит нужду и лишения, каждый казахстанец не может оставаться безучастным к страданиям ближнего. Бедность унижает как отдельного гражданина, так и страну в целом. В этот благословенный день мы приняли решение о создании общенационального фонда по поддержке малообеспеченных граждан. Пусть первым вкладом станут личные взносы Президента, депутатов Парламента, членов Правительства. Призываем всех присутствующих в этом зале, все властные структуры, всех бизнесменов Казахстана, представителей крупных иностранных компаний и совместных предприятий, промышленных гигантов страны последовать этому примеру.

Наш Казахстан не должен повторить наиболее драматические страницы истории вхождения в рынок многих стран мира, где между богатыми и бедными – непреодолимая пропасть. Мы призываем не только к социальному партнерству, но и к социальной взаимопомощи. Эта взаимная поддержка всегда присутствовала в традициях нашего народа.

Двадцатый век для Казахстана стал хрестоматийным по жестокости и национальному геноциду. Наша приверженность демократическому выбору – это не дань либеральной формуле, это осознанный и выстраданный всем народом выбор. Люди обрели голос, и никакие политические повороты не заставят вернуть их в клетку тоталитаризма. Необходимо быть бдительными и жестко пресекать словом и делом тех, кто призывает к национальной и социальной вражде, монополии одной партии или одной личности на абсолютную власть.

В драматической истории XX века мы впервые приняли самостоятельное решение о столице своего государства. Безвозвратно прошло то время, когда за нас определяли, где и как нам жить, с кем дружить и с кем враждовать. Возможно, впервые в национальной истории мы дышим воздухом свободы без опасений за будущее своих детей. И на пороге XXI века заявляем о своем собственном выборе – новой столице под святым небом древней Сары-Арки. За этим выбором не только позиция нынешнего руководства страны. За этим выбором стоят прозорливость Тауке и величие Абылая, мудрость легендарных биев и бесстрашие тех

юных сердец, которые в декабре 1986 года показали всей планете, что такое национальная гордость, за этим выбором стоит воля миллионов наших соплеменников, отдавших жизни за право быть хозяевами своей судьбы.

Будем достойны этого выбора!

Президент Республики Казахстан

Н. А. Назарбаев

Премьер-министр Республики Казахстан

Н. У. Балгимбаев

Председатель Сената Парламента Республики Казахстан

О. Байгелди

Председатель Мажилиса Парламента Республики Казахстан

М. Т. Оспанов

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ
САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫНА АРНАП САЛЫНҒАН
МЕМОРИАЛДЫҚ КЕШЕННІҢ САЛТАНАТТЫ ТҮРДЕ АШЫЛУ
РӘСІМІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Ақмола, 13 желтоқсан 1997 жыл

**Қымбатты отандастар!
Құрметті меймандар!**

Өлгінде ғана өзімнің әріптестерім әрі қадірлес достарым – туысқан Орталық Азия мемлекеттерінің басшылары Асқар Ақаевпен және Ислам Кариовпен бірге мен Қазақстанның барлық азаматтарының атынан ортақ азаматтық парызымызды орындап, саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған ескерткішті аштым.

Әлбетте, әрбір мемлекеттің өмірінде ешқашан естен шығаруға болмайтын киелі оқиғалар болады. Сондай оқиғаның бірі осы.

Өздеріңіз білесіздер, ондаған жылдар бойы Қазақстан "жарқын болашақ жолындағы күрескерлер" өздерінің қанқұйлы тәжірибесін жүргізген сынақ алаңдарының бірі болып келді. Өз құрбандарының саны жағынан бұл тәжірибе сонау орта ғасырдағы қаныпезерлік отқа салып өртеу кесапатынан да, барлық дүниежүзілік соғыстар әкелген зардаптардан да асып түсті. Осында ұжымдастыру және көшпенділерді отырықшы тұрмыс салтына көшіру жөніндегі науқанды жанталаса жүргізген сталиндік жандайшаптардың кесірінен қазақтардың саны айналасы үш-төрт жылдың ішінде 40 проценттен астам кеміп кетті.

Республикада 30-шы, 40-шы және 50-ші жылдардың басында саяси себептер бойынша 100 мыңнан аса адам сотталып, соның 25 мыңнан астамы атылды.

Мәскеулік "көсемдердің" ұйғарымы бойынша туған даламыз жалпы саны 1 миллион 200 мыңнан аса корейлерді, Еділ бойы немістерін, шешендерді, қалмақтарды, ингуштарды, Қырым татарларын, месхеттік түріктерді және басқа халықтарды жер аударған өлкеге айналды. Жергілікті халық айдалып келген жандардың аман қалуы үшін хал-қадерінше жәрдем көрсетті. Алайда, қорлық пен зорлық көрген адамдардың санасынан осы қасіреттің зардаптарын өшіру мүмкін емес.

* "Егемен Қазақстан" газеті, 14 желтоқсан 1997 жыл.

...Тоталитарлық жүйенің кесірінен көптеген концентрациялық лагерьлердің пайда болып, онда мыңдаған адамдар азап шекті. Оның қасіреттері ұрпақ жадында сақталған.

Жазықсыз қаза болған жандардың рухы жадымызда мәңгі жаңғырсын!

Егемен Қазақстанның қазіргі сәті мен нұрлы келешегін адамгершілік асқақ іс-қимылымен қамтамасыз еткен аға ұрпақтың даңқы мәңгі жасай берсін!

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ө. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК КҮНІНЕ ЖӘНЕ АҚМОЛА
ҚАЛАСЫН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АСТАНАСЫ ЕТІП
ЖАРИЯЛАУҒА АРНАЛҒАН САЛТАНАТТЫ ЖИНАЛЫСТА ЖАСАҒАН
БАЯНДАМАСЫ***

Ақмола, 13 желтоқсан 1997 жыл

**ТОТАЛИТАРЛЫҚТАН – САЯСИ ТҰРАҚТЫ
ЖӘНЕ ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНҒА**

I. Жаңа астана – тәуелсіз Қазақстанның стратегиялық таңдауы

Құрметті ханымдар мен мырзалар! Қадірлі достар! Сіздерді, Қазақстанның Тәуелсіздік күні мен Ақмола қаласын еліміздің астанасы етіп жариялауға арналған салтанатты жиынға қатысушыларды шын жүректен құттықтаймын. Тұңғыш рет Тәуелсіздік күнін мерекелеу жаңа астана – Ақмолада өткізіліп отыр.

Бүгін астананың көшуімен мемлекеттілігіміздің қалыптасуындағы, еліміздің тәуелсіздігінің нығаюындағы аса маңызды кезең аяқталды деп айтуымызға толық негізіміз бар. Өте қысқа тарихи мерзімде, небәрі алты жыл ішінде орасан зор ауқымды жұмыс атқарылды. Қазақстанды әлемдік қауымдастық терезесі тең серіктес ретінде қабылдады. Экономикамыз дағдарыстан шыға бастады.

Жүргізіліп жатқан реформалардың пәрменділігінің арқасында бізде елдің тұрақты дамуын, экономиканың одан әрі өсуін, халықтың әл-ауқатын қамтамасыз ететін тұғырдың іргесі қаланды. Практикамызда біз тұңғыш рет Қазақстанның жан-жақты негізделген ұзақ мерзімді даму бағдарламасын талдап жасай алдық. "Стратегия – 2030" нақ соның өзі болып табылады. Орталық мемлекеттік өкімет органдарының Ақмолаға көшуі тақырыбына орала отырып, мұның өзі мемлекеттің өзекті мүдделерінен ғана тундап отырмағанын, сонымен қатар ХХІ ғасыр стратегиясының элементі болып та табылатынын айта кетейін. Өртүрлі аудиторияларда мен осындай шешімнің дұрыстығына сан дәлелдер келтірдім. Бұл ретте астана сәйкес келуге тиіс 32 өлшем айқындалды. Олардың арасында – әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер, ауа райы, жер бедері, сейсмикалық жағдай, қоршаған орта, инженерлік және көлік инфрақұрылымдарының, коммуникациялардың қолда бары мен даму перспективалары, құрылыс кешені,

* "Егемен Қазақстан" газеті, 14 желтоқсан 1997 жыл.

еңбек ресурстары және басқалар. Әрине, елдің дамуының алыс келешегі мен стратегиялық мүдделері де есепке алынуға тиіс болды. Бәрінің ішінде Ақмола нұсқасы неғұрлым қолайлы болып шықты. Астананы көшіру Алматыны дамытуға сапалық тұрғыдан жаңа көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бейнелеп айтсақ, біз осы қадамымыз арқылы қаланың екінші рет түлеуіне мүмкіндік береміз. Орталық Азияда аса көркем және бірегей мегаполисті тұрғызған көрнекті сәулетшілер мен жобалаушыларға, алматылықтардың өздеріне тағзым етуге тиіспіз.

Алматы ұзақ жылдар бойында елдің күллі экономикалық және саяси-қоғамдық өміріне пәрменді ықпал ететін басым іскерлік, қаржылық, ғылыми және мәдени орталық болады, халықтың санасына әбден сіңгендей, оңтүстік астана болып қала береді.

Егер ХХ ғасырдың тарихын байыптап шолар болсақ, республиканың әкімшілік орталығын көшіру проблемасының көтерілгені бір бұл емес. Орталық ездегі Қазақстанның ұзақ уақыт ортақ астанасының болмай келгені де белгілі. Оның аумағы орталықтары өлке шегінен сырт жатқан генерал-губернаторлықтарға бөлшектенгені, мәселен, Омбыда орналасқаны мәлім. Ортақ астанасы бар ұлттық мемлекеттілік құру жөніндегі мәселені Алаш партиясының көтергенін де білеміз. 1917 жылдың желтоқсанында Екінші Бүкілқазақтық съезд негізінен қазақ тұрғындары басым облыстардың ұлттық-аумақтық автономиясын құру туралы бірауыздан қаулы қабылдады. Оның орталығын Семейде орналастыру көзделді. Алайда, большевиктердің либерал-демократ зиялыларымызға қарсы жүргізген саяси қуғын-сүргіні бұл идеяны келмеске кетірді.

Автономиялық Қазақ кеңес республикасының құрылуына байланысты өлкенің орталығын айқындап алу туралы мәселе қайтадан күн тәртібіне қойылды. Мүлде құйтырқы шешім қабылданды: Мәскеу ұлттық мүддені ескермей әрі жергілікті өкіметтің ұсыныстарын құлаққа ілмей, Қазақстанның астанасы етіп Орынбор қаласын белгіледі. Шын мәнісінде, мұның өзі республикада Кеңес өкіметін нығайту үшін Орынбор жұмысшыларын пайдалануды көздейтін пиғыл еді. Бүкіл одақтық Орталық Атқару Комитетінің қаулысымен Орынбор Қазақстанның құрамына енгізілді, дегенмен бұл қала өлкенің ұйтқысына айнала алмады. Қазақстанда орын алған аумақтық-демографиялық өзгерістер жаңа, соларға сәйкес келетін шешім қабылдау қажеттігін өктем талап етті. Сол кездің өзінде-ақ астананы Ақмолаға, Ақтөбеге, Шымкентке, Әулиеатаға, Қызылордаға көшіру нұсқалары ұсынылды. Көріп отырсыздар, бұдан 72 жыл бұрын-ақ Ақмола Қазақстанның басты қаласы болып аталған екен!

Алайда ақтық шешім тағы да республикадан тыс жерде қабылданып, 1925 жылы астана Қызылордаға ауыстырылды. Түркісіб құрылысы астананы Алматыға ауыстырудың негізгі себебі болды. Бұл шешім заң жүзінде

1927 жылдың 3 сәуірінде қабылданғанмен, іс жүзінде көшу 1929 жылы ғана жүзеге асырылды.

Осылайша, республика астанасын бұған дейінгі көшірудің барлығы әлдебір "тәңкерістік", әлдебір "таптық" қажеттілік дейтін топшылаулармен ұштастырыла жүргізілгенмен, Қазақстанның өзінің мүддесін ешқашан ескерген емес. Сондықтан да біздің өз тарихымызда тұңғыш рет ұлттық мүдделерімізге негіздей отырып, астанамыз жөнінде шешім қабылдап отырғанымыздың орасан зор саяси және рухани-адамгершілік мәні бар.

Егер ежелгі және осы заман зерттеушілерінің жазбаларын зерлеп оқитын болсақ, Ақмола даласының әркезде сан алуан этностар мен мәдениеттер өзара қоян-қолтық біте қайнасқан қарым-қатынас аумағы болып келгеніне көз жеткізу қиын емес. Біздің дәуірімізге дейінгі алғашқы мыңжылдықтың ортасында-ақ осы кең жазираның төсінде көне грек тарихшысы Геродот аузына алған Ұлы Дала арқылы көктей өтетін жол жатқан екен. Кейіннен ол кеңінен әйгілі болған Ұлы Жібек жолына айналды. Сан тарау керуен сүрлеулерінде сауда мен кәсіпшілік өркендеген қалалар орын тепті, ал ауыл тұрғындары дәстүрлі мал шаруашылығына қоса жер өңдеумен айналысты, бұл ретте сол дәуір үшін алдыңғы қатарлы агротәсілдерді кеңінен қолданды. Былайша айтқанда, бұл өз уақытынан едәуір ілгері кеткен өркениет ошақтары еді.

Ақмола он тоғызыншы ғасырда-ақ даланың ірі сауда-экономикалық орталығы болған. Оның ғасырдың екінші жартысындағы аса ірі аграрлық орталық ретіндегі рөлі де дау туғызбаса керек. Осынау өңірдің мәдениеті – жалпыұлттық мәдени игілігіміздің орасан зор бөлігі.

Астананы көшіру идеясына таяу және алыс шетелдің көптеген көрнекті мемлекет қайраткерлерінің орасан зор рухани қолдау көрсеткенін айта кетуге тиіспін. Олар біздің жаңа астанаға көшуімізге байланысты құттықтаған лебіздерін білдіруде. Атап айтқанда, маған осында қатысып отырған Қырғызстан Президенті Асқар Ақаев пен Өзбекстан Президенті Ислам Каримов өте көп көмек көрсетті. Бұл үшін мен оларға шынайы ризамын. Нақ осы ақпейілділік пен күрделі проблемалар күрмеуін шешуге жәрдем жасауға деген ынта-ықылас Орталық Азия одағына мүше мемлекеттер арасында қалыптасқан достық, шынайы қарым-қатынастарды айқындайды деп ойлаймын.

Нағыз достық досыңмен бірге риясыз қуана білуде. Мұны менің қадірлес достарым И. А. Каримов пен А. А. Ақаев өздерінің осы қадамдарымен ақ дәлелдеп отыр. Қазақстан тарихындағы осынау маңызды сәтте мүмкіндік тауып, Ақмолаға келіп жеткен қадырмен достарымызға ақ алғысымызды білдіруге рұқсат етіңіздер! Осының өзі-ақ тамыры бір, тағдыры бір қазақ, қырғыз, өзбек халықтарының достығы мен туысқандығының айғағы емей немене! Біздің елдеріміздің азаматтары осынау баға жетпес қазынаны қастер тұтады, оны әманда сақтап, молайта береді.

II. Тоталитарлық өткеніміз қайталанбауға тиіс

Біздің ең жаңа тарихымыздың сирек кезеңі ғана Жалпыұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы деп жарияланған 1997 жылмен теңесе алады. Іс жүзінде саяси партиялардың, қоғамдық бірлестіктер мен ұлттық мәдени орталықтардың баршасы дерлік осындай жылды өткізу туралы идеяны қуаттап, ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды.

Миллиондаған азаматтар 31 мамырда нақақтан қаза болған қазақстандықтарды жалпы қауым болып еске алып, аза тұтатын күнге айналған Еске алу күніне қатысты. Республикалық телемарафон іс жүзінде әрбір қазақстандықтың жалпыхалықтық акцияның қатысушысы болуына мүмкіндік берді. Діни қағидаларға сәйкес саяси қуғын-сүргін құрбандарының рухына бағыштап, бүкіл еліміздің аумағындағы мешіттер мен шіркеулерде еске алу шараларын өткізген негізгі діни қауымдастықтар өкілдерінің тындырған істерін ерекше атағым келеді. Қазақстанда қазанның ортасында Рухани татулық күні атап өтілді. Өзінің бүкіл бітімі мен мазмұны жағынан өте тамаша бұл акция жан-жақты қолдау көрсетуге лайық.

Республиканың барлық аймақтарында бірқатар ірі ғылыми-теориялық конференциялар өткізілді, жазықсыз жапа шеккендерге арналған болашақ ескерткіштер мен ескерткіш белгілерінің іргесі қаланды. Жазалауға ұшыраған поляк ұлтының азаматтарына Павлодарда, жазалауға ұшыраған корейлерге Атырауда ескерткіштер орнатылды. Балқашта, Қарағанды, Маңғыстау және Қызылорда облыстарының елді мекендерінде әртүрлі ескерткіш ғимараттар тұрғызылды. Алматыда қала көшелеріне қуғын-сүргін құрбаны болған Мұстафа Шоқай, Әлихан Бөкейханов, Анна Никольская және басқа қоғамдық қайраткерлер есімдерін беру рәсімдері өткізілді.

Оралда, Қостанайда, Қарағандыда, Павлодарда жергілікті материалға негізделген мемориалдық жұмыстар жарық көріп жатыр. Маған мәлім болғанындай, "Қазақстан этностары" кітаптарының тұтас сериясы жарыққа шығарылмақ. Аймақтарда Аза кітаптары баспаға әзірленді.

Тамыздың соңында Алматыда соғыс жылдарында еңбек міндеттілігін темір тордың ішінде өтеген Еділ бойы немістерінің II съезі болып өтті. Бұл адамдар аса ауыр тағдыр тауқыметін бастан кешірді, оларға тоталитарлық режимнің соққысы тым қатты тиді, ендеше тарихи шындықты қалпына келтіру – біздің адамгершілік парызымыз.

Таяуда тағы бір датаға – Ресей корейлерін Приморьеден біздің республикамызға күштеп қоныс аударуға 60 жыл толды. Ал оның қаралы оқиға ретінде емес, Қазақстанға келген корей диаспорасының екінші отанын табуының алпыс жылдығы ретінде аталып өтуі есте қаларлық.

Биылғы жылы Мирзоянның, Розыбақиевтің, Амосовтың мүшелтойлары аталып өтеді. Олардың да сталиндік режимнің құрбандары болғаны мәлім.

Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы Заң шыққан күннен бастап республика прокуратурасы жеті жарым мыңнан астам қылмыстық іс қарады, бұлар бойынша шамамен жазықсыз жапа шеккен он бір мың адам ақталды. Соның ішінде үстіміздегі жылы ғана екі жарым мыңға жуық адам ақталды.

Әдейі қоныстандырылғандарды ақтау жөнінде жұмыс жүргізіліп жатыр, бүгінгі күнге "сенімсіз адамдар" саналған жүз алпыс мыңнан астам адамдардан жазықсыз айыптаулар алынды.

Жұрттың бұл есімдердің бәрін бұқаралық ақпарат құралдары хабарлары арқылы білуі өте қажет. Өкінішке қарай, көбінесе барша жұрт хабардар 20-30 есімдер туралы ғана сөз қозғалып жүр. Ал жазықсыз жапа шеккендердің саны көптеген нөлдері бар цифрлармен есептеледі ғой. Әлі күнге дейін тоғыз мыңнан астам архивтік істердің қозғаусыз қаралмай жатқанының өзі-ақ соны көрсетеді. Кулактар деп аталған ондаған мың адамның істері де өз кезегін күтіп тұр.

Қазір өмір сүріп отырған ұрпақтардың адамгершілік борышы мен қасиетті міндеті – біздің әкелеріміз бен аталарымыз тоталитаризм режимінің тезі астында өмір сүрген сол бір жылдарды зерделеу. Ол осы тарихи нәубет ешқашан қайталанбау үшін біздің бәрімізге қажет нәрсе.

Тоталитарлық жүйе әсіресе ұлттық сана мен төлтума ерекшеліктің кез келген көрінісін мейлінше күйретіп бақты. Біздің тарихымыздың тұп-тұтас жүздеген жылдары, оның аса бір нәзік әрі шетін өрімдері қаныпезер оташының өткір қандауырының жүзіне ілікті. Өткен кезеңдерді аяусыз турамшылаған тоталитаризм қазақ ұлтының өткенін таптар арасындағы таусылмас күреске тели салуға тырысты.

Парасат бәсекесінен өлердей қорқатын жансебіл жадағайлардың өздерінің этникалық тәжірибелерін ұлттық элитаны жоюдан бастайтыны да сондықтан.

Тоталитаризмнің санаға салған зардаптарын жоя отырып, біз екі бірдей міндетті шешеміз – өзіміздің өткенімізді объективті тұрғыдан саралаймыз әрі өзіміздің болашағымыздың үлгісін жасаймыз.

Иә, сәнді әрі ұран үлгісіндегі бірыңғай идеологияны құруға әбден болады. Идеологиялық таптаурын тұжырымдарды адамдардың санасына тақтайға шеге қаққандай сыналап енгізіп, басқаша ой түйетін барша әлеуметті елден ақырындап ығыстырып жіберуге де болады. Ал мұның іргесі күштеп оқшаулаудан, ол ол ма, тіпті шындықты өздерінің ғана еншісіне айналдырғандарға қарсы келген жандардың көзін құртудан онша алыс емес.

Миллиондаған адамдардың тағдырларын қанға батырып, аяусыз жаныштаған ХХ ғасырдағы тоталитарлық идеологиялық жүйелердің берген сабағы көшегі күнді өлердей аңсап жүрген жандарды шынымен-ақ ешнәрсеге үйретпегені ме?

Ұлттық идеяға келсек, оның іргетасы мүлде бөлек, әрі ол ең алдымен адамдардың өздерінің ұлттық тақылеттестігін айқын парықтауына негізделген. Бұл идея ешкімге де күштеп таңылмайды – ол қоғамның өз ортасында

пісіп жетіледі. Ол идеология абыздары ашқан жаңалық та емес, ол миллиондаған адамдардың өздерінің ұлттық міндеттерін терең пайымдауының жемісі.

Ұлттық идеяны төл тарихыңды жаңаша түйсіну негізінде ғана қалыптастыруға болады. Өйткені кешегі тарихтан идеологиялық дүниенің қос сілемі – ресми идеология әлемі және қарапайым адамдардың көңіл-күйінің әлемі қосамжарласып өмір сүргені барша жұртқа мәлім. Халықтың мыңжылдық тарихын баршаның терең пайымдауынсыз және өркімнің өзінің жеке рөлін түсінуіңізсіз ұлттық идея құру мүмкін емес. Жиырма бірінші ғасыр өрістерінде өзіңнің өткеніңді өділ таразылау, оған қол жеткізу жолындағы алғашқы қадам, одан басқа жол жоқ.

Сөйтіп, ұлттық идея қағидасы ұлттық тарих кеңістігінің өзінде жатыр. Оны басқа өрістерден іздестіру – мейлі ол либералдық немесе тоталитарлық утопия болсын, кезекті әмбебап құрылымға қарай сөзсіз ығысу деген сөз.

iii. Қоғамдағы саяси тұрақтылық – 2030 стратегиясын іске асыру шарты ретінде

Елдің дамуының ұзақ мерзімді стратегиясын іске асырудың қажеттілігі туралы осыдан екі ай бұрын өзімнің Қазақстан халқына арнаған Жолдауымда айтылған болатын, онда мен еліміздің 2030 жылға дейінгі дамуының стратегиясын баяндаған едім.

Отыз үш жылдан кейінгі Қазақстанды қалай елестететінімді естеріңізге сала кетейін. Біздің жас мемлекетіміз өсіп, кемелдене түседі, онымен бірге біздің балаларымыз бен немерелеріміз өсіп есейеді. Олар өз ұрпағының жауапкершілігі жоғары, жігерлі, қайратты өкілдері болып жетіледі, денсаулығы жақсы, парасаты биік азаматтар болады. Осы заманғы нарықтық экономика жағдайында істей жүріп, бұл бозбалалар мен бойжеткендер әлем азаматтары деңгейіне көтеріледі, сөйте тұра олар өздерінің жедел дамып келе жатқан, күллі әлемге әйгілі де қадірлі бейбіт елдерінің патриоттары болып қалады.

2030 жылдың азаматтары мемлекеттің өз құқықтарын қорғайтынына, мүдделерін жақтайтынына, жағдаяттардың ығытымен өмірден өз орнын таба алмай қиналған бірен-саран жастарға қол ұшын беретініне сенетін болады.

2030 жылғы Қазақстан Еуразия орталықтарының бірі бола отырып, жедел дамып келе жатқан Қытай, Ресей және мұсылман әлемі сияқты үш аймақтың арасындағы экономикалық және мәдени ынтымақтың дәнекеріне айналады.

Елімізде дәл бүгінгі күні сияқты көптеген ұлттардың баршамен бірдей мүмкіндігі бар, ертеңгі күніне сенімді, өздерін Қазақстанның тең құқылы азаматтары санайтын өкілдері өмір сүретін болады.

Әрине, отыз үш жылдан кейін мемлекетіміз әлі де әлемдегі ең бай, ең білімді, ең дамыған ел бола қоймас. Өйткенмен жаңғырулардың ауыр жолы-

нан абыроймен өтіп, дамудың келесі кезеңіне нық сеніммен қадам басады. Сөйтіп, азиялық жолбарыстар мен аждаһалардың қатарында серпінді дамып келе жатқан жаңа ел пайда болады, оны мен азиялық барыс деп атар едім.

Осындай келешектің шындыққа айналуы үшін, меніңше, біраз басымдықтарды іске асыру керек. Олар: ұлттық қауіпсіздікті, ішкі саяси тұрақтылықты және қоғамның ынтымағын қамтамасыз ету, деңгейі жоғары шетел инвестициялары мен ішкі жинақтаулары мол ашық нарықтық экономикаға негізделген экономикалық өрлеуге қол жеткізу, азаматтардың денсаулығын жақсарту, білімін көтеру, дәулетін арттыру, қолдағы энергетикалық ресурстарды тиімді пайдалану, инфрақұрылымды дамыту, мемлекеттік қызметшілердің кәсіптік білігі биік осы заманға лайық тобын даярлау.

Бұл жарқын болашаққа жету бағдарламасы да, мерзімінен бұрын орындау міндеті қойылған жоспар да емес. Бұл біздің құбыланамамыз, басқалардың тәжірибесіне сүйеніп жасаған алға басуымыздың бағдары. Бұл халықты өз игілігі үшін, осындай игі мақсатқа жету үшін тынымсыз тындырымды еңбек етуге шақырған үндеу.

Бұл мақсатқа жету үшін әрбір қазақстандық, алға қойған нысананың айқын екенін терең пайымдауға, оның нақты екеніне және оған жетуге болатынына көз жеткізуге, әлбетте бәрі де оның ортақ іске қосқан үлесіне байланысты екенін түсінуге тиіс.

Дамудың барлық мүмкін бағыттарын іске асыру саяси тұрақтылықты сақтаудың іргелік жағдайларына байланысты екенін атап көрсеткім келеді. Егжей-тегжейлі екселіп жасалған стратегияның құмдағы ізге айналып кетпеуі үшін Қазақстан өз дамуының күрделі өтпелі кезеңінен азаматтық сілкіністерге жол бермей өтуге тиіс.

Біз ішкі саяси ахуалға, тыныштық пен татулықты қамтамасыз етуге әрқашан баса көңіл бөліп келдік. Әлемнің түрлі аймақтарындағы ахуалды талдау қатарына Қазақстан да кіретін өтпелі кезеңде тұрған әрбір мемлекетке қоғамдық тұрақсыздықтың нақты қатері бар екенін көрсетіп берді. Демек, біздің бүгінгі таңдағы басты міндетіміз қол жеткен табыстарға тоқмейілсушілікке жол бермей, келеңсіз үрдістерге салауатты баға беріп, олардың алдын алып отыруға саяды.

Осы тұрғыдан келгенде біздің ішкі саяси тұрақтылықтың аса маңызды шарты ретінде ұлтаралық татулықты одан әрі нығайту жөніндегі жұмысқа барынша ден қоюымыз керек, демек елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуіміз қажет.

Біздің ерекшелігіміз көп этностан құралатын ел екендігімізде болып отыр.

Бұдан шығатын қорытынды біреу: біздің стратегиялық бағытымыз да Қазақстанның барлық азаматтарының саяси қауымдастығының басымдығы, тақылеттестіктің барлық басқа да түрлерінен ортақтастығымыздың айрықша басымдығы. Айталық, өзіміздің таяудағы Америка Құрама Штаттарына,

ФРГ мен Польшаға ресми сапарымның кезінде, мен бұл елдерде мәселенің дәл осылайша қойылып отырғанына көз жеткіздім.

Үстіміздегі ғасырдың екінші жартысында, яғни 1997 жылы сан жағынан басым түсіп, елдің бүкіл халқының жартысынан астамын құрап отырған қазақ этносы ендігі жерде саяси ынтымақтасудың ұйытқысы болуға тиіс. Бұл ретте оған эволюциялық жолмен ықтиярлылық ығытымен қол жеткізіледі. Сондықтан да Қазақстанның 2030 жылға дейінгі стратегиясын да барлық қазақстандықтардың гүлденуі, қауіпсіздігі мен тұрмыс жағдайының жақсаруы біздің басым мақсаттарымыз ретінде алға қойылуы тегіннен-тегін емес.

Таяудағы болашақта біздің үлкен стратегиялық маңызы бар бірқатар практикалық міндеттерді шешуіміз қажет.

Біріншіден, әңгіме халықты толық паспорттандыру бағдарламасын аяқтау туралы болып отыр. Тақылеттестік тұрғысындағы жалпылама әңгімелердің нақты істермен толыққан кезде ғана маңызы арта түседі. Адамдардың өз азаматтылық қатыстылығын түпкілікті айқындап алатын мезгіл жетті. Ендігі жерде осы мәселе Президенттің тікелей өзінің бақылауында болады. Әлбетте осынау маңызды жұмыстағы бюрократтық сөзбұйдаға салушылықтың қандайы үшін де елеулі жазалау шаралары қолданылуы әбден мүмкін.

Екіншіден, біздің тіл саясатымызды оңтайландыру да қажет. Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі байсалды да дәйекті түрде енгізілуге тиіс. Бұл тұста негізгі міндет мемлекеттік өкімет органдарына жүктеледі, ал олар болса, өкінішке қарай, тиісті заңды іс жүзінде қолдануда, әсіресе мемлекеттік тіл функцияларын іске асыру жөнінен төзгісіз кешеуілдетіп келеді. Сонымен қатар ақпараттық технологиялық ілгерілеу жағынан кешігіп қалмау амалдарын да ойластыру қажет. Мен осы заманғы талаптарға бара-бар стандарттарға, нысандар мен қаріптерге көшуді айтып тұрмын.

Орыс тілін үйренуге арналған мектеп сағаттарын күрт қысқарту жөніндегі ұсыныстардың ешбір қисынға келмейтінін айрықша атап көрсеткім келеді. Қазақтардың баршасының қос тілділігі – осы заманғы ақпарат легін игеруге жол ашатын өзіндік бір тамаша құбылыс. Сонымен қатар замананың бөталысы халыққа білім беру жүйесінің алдына ендігі жерде үш тілділік туралы мәселені көлденең тартып отыр. Әңгіме жастарға қазақ, орыс және ағылшын тілдерін жаппай оқыту жайында болып отыр.

Сонымен бірге Қазақстанда барлық этникалық топтардың тілі мен мәдениетін дамыту үшін жағдай жасалатын болады. Анығын айтсақ, қазірдің өзінде мектептерде оқу он бес тілде жүргізіледі, ал республиканың театрлары өз қойылымдарын бес ұлттық тілде жүзеге асырады. Біздің ақпараттық кеңістігімізде он бір тіл қолданылып жүр.

Қазір дүниедегі елдердің көпшілігі көпэтникалылықты қоғамдық дамудың сындарлы факторы ретінде ойдағыдай қолдана білуде. Біз де осы арнамен ілгері жүретін боламыз, сөйтіп келер жүз жылдықта ұлттық мәселені ойдағыдай шешудің үлгісін де шешерміз деген ойдамын.

Біздің топтасу үшін берік тұғырнамамыз бар. Ол – біздің бүгінгі шекарадағы тиесілі жеріміз, туған топырағымызды абаттандырған бабаларымыз, жеңістері де, жеңілістері де астасып жатқан ортақ тарихымыз, Қазақстан жерінде өмір сүріп, еңбек етуге тиіс болашақ ұрпақтар.

"Кешегі күнсіз келешек жоқ". Бұл қағиданың әділдігіне күн сайын көзіміз жетіп жүр. Біздің ұлттық санамыздың ерекшеліктерін, әдеп-ғұрпымыз бен дағдымызды білмейінше, енді 25-30 жылдан кейін біздің қай жерге жетерімізді түсіну қиын. Менің ойымша, саяси тарихтың күнтізбесіне Қоғамдық татулық және саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы болып енген 1997 жыл біздің әрқайсымызға қазақстандықтар деп аталатын адамдар қауымдас-тығымен қанымыздың да, жанымыздың да бір екенін терең де дәйекті сездірген сияқты.

Осыны түсіне келіп, біз халықтың бірлігін сақтау мен өткен ұрпақтарды есте ұстаудан асқан абыройлы парыздың жоқ екенін терең пайымдаймыз.

Сондықтан да бүгінгі күні жаңа астанада, көне де мәңгі жас Есіл дала-сында мен келесі жылдың басты идеясы – халықтың бірлігі мен ұлттық тарихқа тағзым идеясы болуға тиіс деп айтқым келеді.

Сөзімнің соңында, қымбатты достар, сіздерді, сіздер арқылы күллі қазақстандықтарды Тәуелсіздік мерекесімен құттықтаймын. Біздің ортақ Отанымызды арман-мүддеміз іске асқан, үмітіміз орындалған өлкеге айналдыру үшін сіздер қолдан келгеннің бәрін істейді деп сенемін.

Ықыластарыңыз үшін рахмет.

ДОКЛАД
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ, ПОСВЯЩЕННОМ ДНЮ
НЕЗАВИСИМОСТИ И ОБЪЯВЛЕНИЮ ГОРОДА АКМОЛЫ
СТОЛИЦЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН*

Акмола, 13 декабря 1997 года

ОТ ТОТАЛИТАРНОГО ПРОШЛОГО – К СТАБИЛЬНОМУ
И ДЕМОКРАТИЧЕСКОМУ КАЗАХСТАНУ

I. Новая столица – стратегический выбор независимого Казахстана

Уважаемые дамы и господа! Дорогие друзья! От всего сердца приветствую вас, участников торжественного собрания, посвященного Дню независимости Казахстана и объявлению города Акмолы столицей страны!

Впервые празднование Дня независимости проводится в новой столице – Акмоле.

Сегодня с полным основанием можно сказать, что с передислокацией столицы завершился важнейший этап в становлении нашей государственности, в укреплении независимости страны. За очень короткий исторический срок, всего за шесть лет, проделана колоссальная работа. Казахстан принят мировым сообществом как равноправный партнер. Экономика наша начала выходить из кризиса.

Благодаря эффективности проводимых экономических реформ у нас создан тот плацдарм, на котором можно обеспечить устойчивое развитие страны, дальнейший рост экономики, повышение благосостояния народа. Впервые в нашей практике мы смогли разработать всесторонне обоснованную долгосрочную программу развития Казахстана, каковой и является "Стратегия-2030". Одна из наших значительных побед – объемы привлеченных иностранных инвестиций.

Возвращаясь к теме переезда центральных органов государственной власти в Акмолу, замечу, что он не только диктуется кровными интересами государства, но и представляет собой элемент стратегии XXI века. В разных аудиториях я уже десятки раз приводил доводы в пользу такого решения.

При этом были определены 32 критерия, которым должна отвечать столица. Среди них – социально-экономические показатели, климат, ландшафт, сейсмоусловия, окружающая среда, наличие и перспективы развития инже-

* Газета "Казахстанская правда", 14 декабря 1997 года.

нерией и транспортной инфраструктур, коммуникаций, строительный комплекс, трудовые ресурсы и другие. Безусловно, должны были просчитываться и стратегические интересы страны на далекую перспективу. Из всех вариантов более предпочтительным оказался акмолинский.

Перевод столицы дает возможность осуществления качественно нового подхода к развитию Алматы. Образно говоря, мы этим шагом даем городу возможность второго рождения. Нужно отдать должное тем выдающимся архитекторам и проектировщикам, самим алматинцам, которые создали красивейший и уникальный мегаполис в Центральной Азии. Алматы еще долгие годы будет доминирующим деловым, финансовым, научным и культурным центром, оказывающим активное влияние на всю экономическую и общественно-политическую жизнь страны, останется, как уже в народе закрепилось, южной столицей.

Если окинуть взглядом историю XX века, то проблема с переносом административного центра республики возникала не раз.

Как известно, будучи колонией, Казахстан долгое время вообще не имел единой столицы. Его территория делилась на генерал-губернаторства, центры которых лежали за пределами края, например в Омске. Вопрос о создании национальной государственности с единой столицей был поставлен партией Алаш. В декабре 1917 года Второй Всеказахский съезд единогласно принял постановление о создании национально-территориальной автономии областей с преимущественно казахским населением. Ее центр предполагалось разместить в Семипалатинске. Однако развязанные большевиками политические репрессии в отношении либерально-демократической интеллигенции похоронили эту идею.

С образованием Автономной Казахской Советской Республики вопрос о центре края вновь встал в повестку дня. Решение было принято весьма оригинальное: полностью игнорируя национальные интересы и предложения местных властей, Москва определила в качестве столицы Казахстана город Оренбург. По существу это была попытка использовать оренбургских рабочих для укрепления советской власти в республике. Постановлением ВЦИКа Оренбург был включен в состав Казахстана, но так и не стал его консолидирующим центром.

Происшедшие в Казахстане территориально-демографические изменения настоятельно требовали принятия нового, адекватного им решения. Уже тогда выдвигались варианты переноса столицы в Акмолинск, Актюбинск, Чимкент, Аулие-Ату, Кызыл-Орду. Как видите, еще 72 года назад Акмола рассматривалась в качестве главного города Казахстана! Но окончательное решение вновь принималось за пределами республики, и в 1925 году столица была перенесена в Кызыл-Орду. Сооружение Турксиба стало основной причиной переноса столицы в Алма-Ату. Юридически это произошло 3 апреля 1927 года, а фактический переезд состоялся в 1929 году.

Таким образом, все предшествующие переносы столицы республики диктовались соображениями то ли "революционной", то ли "классовой" це-

лесообразности, но никоим образом не учитывали интересов самого Казахстана. И то, что мы впервые в своей истории приняли решение о столице, исходя из наших национальных интересов, имеет огромный политический и нравственный смысл.

Если внимательно перечитать древних и новых исследователей, нетрудно убедиться, что акмолинские степи всегда были контактной территорией, где взаимодействовали разные этносы и культуры. Еще в середине первого тысячелетия до нашей эры через эти просторы пролегал так называемый путь через Великую степь, упоминаемый древнегреческим историком Геродотом. Впоследствии он трансформировался в широко известный Великий шелковый путь. На многочисленных караванных тропах располагались города, в которых процветали торговля и ремесла, а сельские жители, помимо традиционного животноводства, занимались обработкой земли, причем широко культивировали передовые для той эпохи агроприемы. Собственно говоря, это были очаги цивилизации, значительно опережающей свое время.

Акмола и в девятнадцатом столетии была крупным торгово-экономическим центром степи. Ее роль во второй половине столетия как крупнейшего аграрного центра столь же очевидна. Культура этой земли – это огромная часть общенационального культурного достояния.

Должен сказать, что огромную моральную поддержку идее переноса столицы оказали многие видные государственные деятели ближнего и дальнего зарубежья, поздравившие нас с новой столицей. В частности, мне очень помогли присутствующие здесь Президент Кыргызстана Аскар Акаев и Президент Узбекистана Ислам Каримов, за что я им искренне признателен. Думаю, именно эти доброжелательность и готовность содействовать решению непростых проблем и определяют те дружеские, поистине братские отношения, которые сложились между государствами – членами Центральноазиатского союза. Истинная дружба в том, когда умеешь радоваться вместе с другом. Это и доказывают на деле мои друзья И. А. Каримов, А. А. Акаев своим присутствием на сегодняшнем торжестве.

Позвольте поблагодарить наших дорогих гостей за то, что они нашли возможность прибыть в Акмолу, чтобы быть с нами в этот важнейший момент казахстанской истории. Это яркое свидетельство дружбы и братства между казахским, кыргызским и узбекским народами, имеющими общие корни и общую судьбу. Граждане нашей страны дорожат этим непреходящим богатством, всегда будут его беречь и приумножать.

II. Тоталитарное прошлое не должно повториться

Редкий период нашей новейшей истории может сравниться по насыщенности с 1997 годом, объявленным Годом общественного согласия и памяти жертв политических репрессий.

Практически все политические партии, общественные объединения и национально-культурные центры поддержали идею о проведении такого Года и подписали соглашение о сотрудничестве.

Миллионы граждан 31 мая приняли участие в Дне поминовения, который стал Днем памяти и всеобщей скорби по безвинно погибшим казахстанцам. Республиканский телемарафон позволил практически каждому казахстанцу стать участником всенародной акции. Особенно отмечу роль представителей основных конфессий, которые в соответствии с религиозными канонами провели поминовение жертв репрессий в мечетях и церквях по территории всей страны.

В середине октября в Казахстане был отмечен День духовного соглашения. Эта прекрасная по всей своей стилистике и содержанию акция заслуживает всяческой поддержки.

Во всех регионах республики был проведен ряд крупных научно-теоретических конференций, заложены десятки будущих памятников и памятных знаков безвинным жертвам. Установлены памятники репрессированным гражданам польской национальности в Павлодаре, репрессированным корейцам – в Атырау. Различные памятные сооружения возведены в Балхаше, в населенных пунктах Карагандинской, Мангистауской и Кызылординской областей. В Алматы состоялись церемонии, посвященные присвоению улицам города имен репрессированных общественных деятелей, таких как Мустафа Чокай, Алихан Букейханов, Анна Никольская и других.

В Уральске, Костанаве, Караганде, Павлодаре выходят мемориальные работы, созданные на местном материале. Насколько мне известно, будет издана целая серия книг "Этносы Казахстана". В регионах подготовлены к печати Книги скорби.

В конце августа в Алматы состоялся II съезд трудармейцев – немцев Поволжья, отбывавших в годы войны трудовую повинность за колючей проволокой. На долю этих людей выпала непростая судьба, отношение тоталитарного режима к ним было незаслуженно жестоким, и наш нравственный долг – восстановить историческую истину.

Недавно исполнилась еще одна дата – 60 лет насильственной депортации из Приморья в нашу республику российских корейцев. Примечательно, что отмечена она была не только как траурное событие, но и как шестидесятилетие со дня обретения корейской диаспорой Казахстана второй родины.

В нынешнем году отмечают юбилеи Мирзояна, Розыбакиева, Аммосова, которые также стали жертвами сталинского режима. Со дня выхода Закона о реабилитации жертв политических репрессий прокуратурой республики рассмотрено свыше семи с половиной тысяч уголовных дел, по которым реабилитировано порядка одиннадцати тысяч безвинно пострадавших. В том числе только в нынешнем году реабилитировано около двух с половиной тысяч человек.

Ведется работа по реабилитации спецпереселенцев – на сегодня несправедливые обвинения сняты более чем со ста шестидесяти тысяч так называемых "неблагонадежных лиц". Важно, чтобы из сообщений средств массовой информации люди узнали все эти имена. К сожалению же, речь почти всегда идет о 20–30 фамилиях, которые у всех на слуху. А ведь количество безвинно пострадавших исчисляется цифрой со многими нулями. Об этом говорит уже хотя бы то, что свыше девяти тысяч архивных дел еще не рассмотрены. Ждут своей очереди и дела десятков тысяч так называемых кулаков.

Нравственный долг и святая обязанность ныне живущих поколений заключаются в осмыслении тех трудных лет, когда наши отцы и деды жили под пятой тоталитарного режима. Оно всем нам необходимо для того, чтобы эта историческая трагедия никогда не повторилась.

Особенно губительной тоталитарная система была по отношению к любым проявлениям национального самосознания и самобытности. Целые столетия нашей истории, все ее тончайшие и хрупкие переплетения попали под острый нож невежественного хирурга. Препарировав минувшие эпохи, тоталитаризм попытался представить прошлое казахской нации как тривиальную борьбу классов. Воинствующая серость потому и начинает свои этнические эксперименты с уничтожения национальных элит, что пуце смерти боится интеллектуальной конкуренции.

Преодолевая психологические последствия тоталитаризма, мы решаем важную двуединую задачу – объективно интерпретируем свое прошлое и моделируем свое будущее.

Да, можно построить единую идеологию в форме красивого и мобилизующего текста. Можно, как гвозди в доску, вбивать идеологические догмы в головы людей и потихоньку высылать из страны всех инакомыслящих. А отсюда уже совсем недалеко до насильственной изоляции, а то и физического истребления наиболее активных оппонентов этой монополии на истину.

Неужели судьба тоталитарных идеологических систем XX века, кровавым катком прошедшего по миллионам человеческих судеб, ничему не научила восторженных почитателей нашего недавнего прошлого?!

Что касается национальной идеи, то она имеет совершенно иной фундамент и строится прежде всего на четком понимании людьми своей национальной идентичности. Такая идея никому не навязывается – она вызревает в самом обществе и является не откровением идеологических жрецов, а продуктом понимания миллионами людей своих национальных задач.

Формирование национальной идеи возможно только на основе нового прочтения нашей собственной истории. Ведь из недавней истории все помнят существование параллельных идеологических миров – мира официальной идеологии и мира реальных настроений простых людей. Без понимания всеми тысячелетней истории своего народа и осознания своей собственной роли в современной жизни национальной идеи не выстроишь. Честное ос-

мысление собственного прошлого в координатах XXI века есть первый шаг к ее обретению, а никак не наоборот.

Таким образом, формула национальной идеи лежит в пространстве национальной истории. Искать ее в иных полях – значит, неизбежно скатиться в очередную универсальную конструкцию, будь то либеральная или тоталитарная утопия.

III. Политическая стабильность в обществе как условие реализации "Стратегии-2030"

О необходимости реализации долгосрочной стратегии развития страны говорится в Послании, с которым два месяца назад я обратился к народу Казахстана и в котором изложил Стратегию развития страны до 2030 года.

Хочу напомнить, каким мне представляется Казахстан через тридцать три года. Наше молодое государство вырастет и возмужает, вместе с ним вырастут наши дети и внуки. Они будут ответственными, энергичными представителями своего поколения, здоровыми, высокообразованными людьми. Работая в условиях современной рыночной экономики, эти юноши и девушки будут гражданами планеты, но вместе с тем останутся патриотами своей мирной, быстро развивающейся страны, известной и уважаемой во всем мире.

Граждане 2030 года будут уверены в том, что государство защитит их права и будет отстаивать их интересы, позаботится о тех немногих, которым в силу неблагоприятных обстоятельств не удалось найти своего места в жизни.

Казахстан 2030 года, являясь одним из центров Евразии, будет играть роль экономического и культурного связующего звена между тремя быстро развивающимися регионами – Китаем, Россией и мусульманским миром.

В стране, как и сегодня, будут жить представители многих национальностей, уверенных в равных возможностях и считающих себя полноправными гражданами Казахстана.

Конечно, через тридцать три года наше государство еще не станет самой богатой, самой образованной, самой развитой страной в мире. Но он успешно пройдет сложный путь преобразований и уверенно вступит в следующий этап развития. Таким образом, в семье азиатских "тигров" и "драконов" появится новая динамично развивающаяся страна, которую я назвал бы азиатским "барсом".

Чтобы эти перспективы стали реальностью, на мой взгляд, необходимо реализовать несколько долгосрочных приоритетов. В их числе – обеспечение национальной безопасности, внутривнутриполитической стабильности и консолидации общества, достижение экономического роста, базирующегося на открытой рыночной экономике с высоким уровнем иностранных инвес-

тиций и внутренних сбережений, улучшение здоровья, образования и благополучия граждан, эффективное использование имеющихся энергетических ресурсов, развитие инфраструктуры, создание высокопрофессионального и современного корпуса государственных служащих. Это не программа движения к светлому будущему и не план, расписанный для достаточного перевыполнения. Это наш компас, вектор нашего движения, составленный на опыте других. Это призыв к народу работать каждый день для достижения такой цели каждым человеком ради своего блага.

А для того чтобы достичь этого, каждому казахстанцу нужно проникнуться важностью поставленных целей, поверить в их реальность и достижимость, понять, что именно от его вклада в общее дело зависит конечный успех намеченного.

Хочу подчеркнуть и другое: все потенциальные векторы развития возможны только при базовом условии сохранения политической стабильности. Чтобы тщательно отработанная стратегия не превратилась в следы на песке, Казахстан должен пережить сложный транзитный период своего развития без разрушительных гражданских потрясений.

Мы всегда уделяли приоритетное внимание внутривнутриполитической ситуации, обеспечению мира и согласия. Анализ ситуации в самых разных регионах планеты показывает, что каждое государство транзитного типа, к числу которых относится и Казахстан, стоит перед реальной угрозой общественной дестабилизации. А значит, наша главная задача сегодня заключается в преодолении эйфории от достигнутых успехов и в трезвой оценке и предупреждении деструктивных тенденций.

И в этом смысле нам предстоит самым серьезным образом усилить работу по дальнейшему укреплению межнационального согласия как важнейшего условия внутривнутриполитической стабильности, стало быть, обеспечения национальной безопасности страны.

Наша особенность заключается в том, что мы во многом являемся бимноэтничным государством.

Отсюда следует вывод: наша стратегическая линия однозначна – приоритет политической общности всех граждан Казахстана, приоритет нашего общего согражданства над всеми иными формами идентичности. Кстати, недавно я нанес официальные визиты в Соединенные Штаты Америки, ФРГ и Польшу и еще раз убедился, что и там вопрос ставится именно в такой плоскости.

Казахский этнос, вновь ставший в 1997 году – впервые во второй половине столетия – доминирующим по абсолютной численности и составляющий больше половины всего населения страны, должен взять на себя роль ядра политической консолидации. При этом методы ее достижения будут эволюционными и ненасильственными. И не случайно в Стратегии развития Казахстана до 2030 года процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев определены как наши приоритетные цели.

В ближайшем будущем мы должны решить ряд практических задач большого стратегического значения.

Во-первых, речь идет о завершении программы полной паспортизации населения. Общие разговоры об идентичности только тогда имеют смысл, когда они дополняются конкретными делами. Людям пора окончательно определиться со своей гражданской принадлежностью. Отныне данный вопрос будет находиться на личном контроле Президента, и любые бюрократические проволочки в этой важной работе чреваты серьезным наказанием.

Во-вторых, необходимо оптимизировать нашу языковую политику. Статус казахского языка как государственного должен вводиться взвешенно и последовательно. Ключевая роль здесь принадлежит органам государственной власти, а они, к сожалению, необоснованно затягивают практическое применение соответствующего закона, особенно в части реализации функций государственного языка. Кроме того, важно не опоздать с информационно-технологическим прорывом. Я имею в виду переход на адекватные современным требованиям стандарты, символы и шрифты.

Особо хотел бы отметить, что предложения резко сократить школьные часы, отведенные на изучение русского языка, неприемлемы. Массовый билингвизм казахов – это уникальный феномен, открывающий им доступ к современным информационным потокам. К тому же реалии современного мира таковы, что в повестку дня системы народ образования пора ставить вопрос о трехязычии. Понятно, что речь идет о массовом изучении молодежью казахского, русского и английского языков.

Наряду с этим в Казахстане будут создаваться условия для развития языков и культур всех этнических групп. Собственно говоря, уже сегодня в школах, суммарно, ведется обучение на пятнадцати, а театры республики осуществляют свои постановки на пяти национальных языках. Одиннадцать языков представлены в нашем информационном пространстве.

Страны современного мира в большинстве своем успешно используют полиэтничность как позитивный фактор общественного развития. Мы тоже будем следовать в этом русле и, полагаю, сумеем продемонстрировать в следующем столетии пример успешного решения национального вопроса.

У нас есть надежная платформа для консолидации. Это и наша земля в ее сегодняшних границах, и наши родители, которые ее обустроивали, наша общая история с победами и поражениями, и будущие поколения, которым жить и работать на земле Казахстана.

"Без прошлого нет будущего" – в справедливости этой поговорки приходится убеждаться ежедневно. Ведь не зная особенностей нашего национального сознания, наших привычек и стереотипов, не трудно понять, где мы будем находиться через 25–30 лет. Думаю, 1997 год, навсегда вошедший в календарь политической истории как Год общественного согласия и памяти жертв политических репрессий, помог каждому из нас острее и глуб-

же почувствовать свою кровную принадлежность к той или иной общности людей, которая именует казахстанцами.

Постигнув это, мы понимаем, что нет более достойной цели, чем сохранение единства народа и памяти об ушедших поколениях. Поэтому сегодня в новой столице, на древней и вечно юной земле Приишимья, мне хотелось бы сказать о том, что главной идеей следующего года должна стать идея народного единства и национальной истории.

В заключение, дорогие друзья, я от всего сердца поздравляю вас, а в вашем лице – всех казахстанцев с праздником Независимости. Уверен, что все мы сделаем все от нас зависящее для того, чтобы наша общая Родина стала краем реализованных возможностей и сбывшихся надежд.

Благодарю вас за внимание.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ӘКІМДЕРДІҢ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
КЕҢЕСІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Ақмола, 23 желтоқсан 1997 жыл

**1998 ЖЫЛ – 2030 СТРАТЕГИЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРА БАСТАУ
ЖЫЛЫ БОЛУЫ ТИІС**

Құрметті кеңеске қатысушылар!

1997 жыл аяқталып келеді. Ол біздің тәуелсіздігіміздің іргесін нығайта түскен тағы бір тарихи жыл болды. Еліміздің абырой-беделі де одан әрі нығая түсті. Оған менің АҚШ-қа және Германияға сапарларым куә. 1997 жыл – саяси қуғын-сүргінге ұшырағандарды еске алу жылы, Отанымыздың халықтарын біріктіре түскен жыл, республика экономикасының өркендеу жылы, 2030-стратегиясын қабылдаған жыл. Бүкіл дүниежүзілік банк 1998-2000 жылдардағы жоспарларымызды қолдау мақсатында бізге 1 миллиард АҚШ долларын бөлді. Біздің қолымызда стратегия бар, үш жылдық бағдарлама бар, барлық құжаттар бар.

1998 жылдан Ел Президентінің ұзақ мерзімді стратегиясы жүзеге асырыла бастайды. Оны жаңа Үкімет, еліміздің қысқартылған жаңа өкімшілік бөлінісі қолға алады. Біз өз іс-қимылымызды Ел Президенті айқындаған үш жылдық стратегиялық жоспардың жеті басымдығы бойынша бастаймыз. Үкімет бұл бағыттағы жұмыстарды аяқтап келеді.

Тұтастай алғанда, ел деңгейіндегі міндеттерімізді айқындадық. Енді аймақтық деңгейде айқындау, аймақтық даму саясаты принципін, сондай-ақ әрбір аймақтың даму стратегиясын айқындау міндеті тұр. Ең алдымен, бұл арадағы сөз аймақтар үшін маңызды болуға тиіс ел басқарудың жаңа стратегиясы туралы болып отыр.

Алғашқы жылдары, біз тәуелсіздікке қол жеткізген кезде, әлі пісіп-жетілмеген демократия толқынында айтарлықтай босаңсыған мемлекеттілігіміздің негізін қалау және елді басқару мәселесі өткір тұрды.

Содан кейін тұрақтылыққа, ең алдымен экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу басты міндетке айналды, бұл да тағы орталықтан-дыруды, ең алдымен мемлекеттің қаржы және кадрлар функцияларын

* "Егемен Қазақстан" газеті, 25 желтоқсан 1997 жыл.

орталықтандыруды қажет етті. Еліміздің стратегиялық басымдықтары жекешелендіруді барынша жедел жүзеге асыруды талап етті. Ал бұл міндеттерді шешу шегіне жеткен шоғырландырусыз және орталықтандырусыз мүмкін емес еді.

Бүгін жағдай сапалық тұрғыдан өзгерді. Және аймақтық стратегия бөлігінде күн тәртібінде тұрған басты саяси мәселе – ол орталықтандыруды жою. Біз бұл процесті қайта жолға қою, ең алдымен қаржы және құқықтық жүйелерді қайта жолға қою арқылы сауатты әрі жігерлі түрде бастап, дамыта түсуіміз керек.

2000 жылға дейін, менің стратегияма сәйкес, Үкімет стратегиялық жоспарлау мен бюджеттік бағдарламалау принциптеріне негізделген басқарудың сапалы жаңа жүйесін құруы керек. Онда аймақтардың рөлі мен орны дұрыс көрсетілуі тиіс. Бұл арада құқық пен жауапкершіліктің сәйкестігі дәл болуы қажет. Әкімдерсіз мұны атқару қиын. Алғашқы күннен бастап олар осы жұмысқа жұмыла кірісіп, көп жағдайда қол үзіп қалған басқару жүйесі қатарына сап түзеуі тиіс.

Қазіргі сәтте біздің экономикамызда нарық қатынастары. Сондықтан орталық пен аймақтар арасындағы өзара қарым-қатынас жүйесі енді жабайы көлбеу принципіне құрыла алмайды. Ол біздің Негізгі Заңымызда жарияланған бірегей мемлекет формасынан алшақ жатыр.

Кешегі нақты қажеттілік бүгінгі өзгерістерді тежейді. Ол жүзеге асырылатын Президент стратегиясын аяқтан шалуы мүмкін.

Сондықтан біз көлбеуді аймақтардың жұмыс орындары үшін, инвесторлар мен инвестициялар, технологиялар, білікті жұмыс күштері үшін бәсекелестіктер арқылы толықтырып, дамытуымыз керек. Бұл орталық өкімет тарапынан қатаң бақылаушы функциясының қажеттілігін айтарлықтай әлсіретеді.

Бұдан басқа, жергілікті биліктің адамдар мұқтаждығы мен мүддесінен, көп жағдайда басылып қалатын жергілікті жеке капитал қажеттілігінен өздерін тым алшақ ұстайтыны көрініп жүр. Мұның бәрі әкімнің орталыққа тым тәуелділігінің және халықтан тәуелсіздігінің орын алуына байланысты.

Біз қазірдің өзінде мұның саяси қиғаштық екенін экономикалық және әлеуметтік міндеттерді шешу барысында сезіне бастадық. Ендеше біз жер-жерде саяси жүйені қайта құруға дайындалуымыз қажет.

Екінші. Біз экономиканың нақты секторымен, немесе, қарапайым сөзбен айтқанда, өндіріспен, яғни болашақ аймақтық мамандандыру мен мәселені шешіп алмайынша аймақтық стратегияны айқындай алмаймыз.

Экономикалық саясаттағы екпінді макродан микро деңгейге ауыстыру басталды. Үкімет салалар мен кәсіпорындардағы жағдайларды белсенділікпен зерттеуге кірісті. Күн тәртібінде елдің индустриалдық-технологиялық саясатын тұжырымдау және тағы да аймақтардың ондағы рөлдері мен орындарын айқындау мәселесі тұр. Бірақ оның алдында әрбір ірі кәсіпорындармен мәселені нақты әрі анық шешіп алу керек. Егер қажет болса нашар меншік иесі мен ықылассыз менеджерді ауыстыруға мүмкіндік беретін банкроттық туралы заңды қолдану керек.

Бұл арада макротұрақтылықтың әрқашанда мызғымайтындығын біржолата ескерткім келеді.

Жекешелендіруді мемлекет мүддесіне қайшы келмейтін жерлерде аяқтау керек және меншіктің нағыз шаруақордың қолына тиюі үшін оны сауатты жүргізу керек. Егер тендерлік процедуралар дұрыс әрі анық жүзеге асырылмаса, егер әрбір конкурсқа қатысушы соншалықты мұқияттылықпен бағаланбаса, егер бұл процестерге кәсіпорындардың қалыпты жұмыс істеуіне және жұмыс орындарына тікелей мүдделі жергілікті өкімет тартылмаса – ол іске асырылмайды.

Үшінші – ауыл. Бұл – біздің осал жеріміз. Бұл біздің басты басымдықтарымыздың бірі. Бұл жерде реформаларды нақты жеткізу, ең алдымен – қалаларға көшу және қаланың іріленуі мәселесінде үлкен өзгерістер жасау міндеті тұр. Көптеген процестерді қатаң әрі жігерлі түрде жүргізу керек. Бірақ көпшілігіне алдын ала дайындалу қажет. Бұл алдымен әкімдерге қатысты. Өйткені бірінші кезекте оларға реформалар, жұмыспен қамту, кедейлік, шағын және орта бизнес проблемаларымен айналысуларына тура келеді.

Жұмыс істемейтін өндірістерді бөлшектендер және оларға шағын кәсіпорындарды орналастырыңдар, қалалардағы бірінші қабаттарды, бос үйлерді тазалаңдар, ұсақ бизнесті – кафелер, дүкендер, тынығу орындарын, мейрамханалар, тағы басқалар ашуды ұйымдастыруға шындап көмектесіңдер. Қоғамдық жұмыстарды, жол құрылыстары мен оларды көркейтуді өрістетіңдер. Бүкіл әлем осылай істеді, сіздер де осылай істеулеріңіз керек.

Жерге және меншікке қатынасты дамыту мен тереңдетуді назардан тыс қалдырып келеміз. Бұл салаларда аяқталған және заң жүзінде сауатты жасалған процедураларсыз инвестициялар тарту мен коммерциялық банкілерден кредиттер алу туралы сөз болуы мүмкін емес.

Бүгін шаруалар өнім түрлерін шығарудың болашағын анық бағамдай алмайды.

Олар бұрынғыдай нарық ақпараты жүйесінен тыс қалып келеді. Шаруалар үшін өнім өткізу зор проблема. Нәтижесінде олар өнімдерін арзанға өткізуге мәжбүр.

Ауылшаруашылық өнімдерін өңдеу, өз рыноктары мен өнім шығарушыларды қорғау туралы көп айтылып келеді. Бірақ мен қағаз жүзіндегі есептерден басқа нақты жұмыстарды көріп жүрген жоқпын. Бұл аз дегендей, өз өнімдерімізді сыртқы рынокқа шығара алмаймыз, ал өзіміздікінен ұтылып жүрміз. Көтерме базарларды, дүкендерді аралап өтіңіз – сырттан әкелінген өнімдер өсіп барады.

Біз кімдердің жұмыс орындарына ақша төлейміз, кімдердің экономикасын нығайтып отырмыз? Ауыл шаруашылығы министрлігінің бұл айқындамалардың барлығында жүргізіп отырған ешқандай саясаты көрінбейді.

Енді астық туралы. Осыдан үш-төрт жыл бұрын бәрі де бізге астық сатуға бостандық беріңіздер деп талап етті. Бердік. Енді уақыт өтті. Астық өндірушілер оның сатып алу бағасын көтеруді сұрайды. Астық және басқа өнім түрлерінің экспортын шамадан тыс босату дәстүрлі өткізу рыногын жоғалтуға алып келді. Жабайы түрде қолма-қол ақшаға сату, сапасыз астық жіберу, байланыс шарттарын бұзу біздің астық сатушыларға деген сенімнің жоғалуына алып келді.

Өзбекстан Австралия астығын сатып алуға сәл қалды. Иран жыл сайын 5 миллион тоннаға дейінгі астығын сыртқа шығарады. Ал біз не рыногымызды аша алмаймыз, не адам сияқты өз астығымызды сақтай алмаймыз.

Тек мен мемлекеттік "Азық-түлік контракт корпорациясы" қызметін жеке бақылауыма алғаннан кейін ғана оған іскер басшылар келе бастады. Мемлекеттік сатып алу мен ұйымдасқан экспортта сәл де болса тәртіптің белгісі байқалды, жаңа шарттар бекітілді және Өзбекстанға, Иранға, Өзірбайжанға, Тәжікстанға ірі мөлшерде астық жіберу жүзеге асырылды. Өзбекстан Президенті Ислам Каримовпен, егер тауар өндірушілер өнім жіберуге кепілдік берсе, үш миллион тоннаға дейін астық жіберуге алдын ала келістім.

Бір сөзбен айтқанда, ауылшаруашылық өнімдерін, әсіресе астықты сыртқа шығаруда мемлекет рөлінің артуы керектігін соңғы жылдар тәжірибесі дәлелдеп берді. Бұл елдегі астық экспорты жөнінде бақылау сатысының артуына, орталықтандыруға және үйлестіруге, біздің жеке кәсіпорындар өндірген экспорттық өнімдерді мемлекеттік қолдаудың қаржылық желілерін құруға (бұл туралы мен Қаржы министрлігі мен Ұлттық банкке тиісті тапсырмалар бердім), сондай-ақ үкіметара-

лық және ауызша келісімдер негізінде басқа елдер өнімдерін өткізу рыноктарын ашу жөнінде мемлекеттік органдар тарапынан қолдауға қатысты. Сондықтан біз екі-үш жыл ішінде астық экспорты жөніндегі үш-төрт ірі компания, оның ішінде еліміз бойынша сатуды үйлестіріп отыратын бір мемлекеттік "Азық-түлік контракт корпорациясы", қалғандары жеке компаниялар болатындай экспорттың ұйымдасқан құрылымына келуіміз керек.

Ауыл және ауыл шаруашылығы жөнінде көптеген мәселелер мен міндеттер тұр. Бірақ басты мәселе мынада: жауап пен шешімнің уақыты қашан келеді?

Төртінші. Зейнетақы реформасы. Аумақтық өкіметтер зейнетақы төлеу жөніндегі мемлекеттік орталыққа және мемлекеттік емес зейнетақы қорларына уақытында және нақты ақша аударуға бақылауды жалғастыруы тиіс. Менің тапсырмам бойынша Үкімет ресми формада жалақы төлеуді ынталандыру үшін жеке тұлғалар табысына табыс салығын салу деңгейін қайта қарады, бұл соңында зейнетақы қорларына ақша аударудың артуына алып келуі тиіс. Адамдардың жұмыс берушілерден зейнетақы есептеріне аударуларын талап етуі тиіс екенін өкімдер түсіндіруі керек.

Бесінші. 1998 жылы коммуналдық меншік реформасын аяқтау қажет. Тұрғын үй меншік иелерінің кооперативі есеп беру үшін ғана емес, шын мәніндегі іс-қимыл механизмі болуы керек. Үкімет коммуналдық реформа барысына бақылау жасауы тиіс.

Алтыншы. Осы жылдың қазан айында мен өкімдер алдына 11 нақты тапсырмалар қойдым, оларды орындауға сіздер кірісуге тиіс болатынсыздар. Менде бұл тапсырмалардың қалай орындалып жатқаны жайында анықтамалық ақпарат бар.

Балалар мен мектептерге қатысты мені қуантатын деректер бар. Бәрінің де дүр сілкініп, осы маңызды проблемаға түсіністікпен кірісіп кеткені сүйінішті.

Бірақ басқа да деректер бар, мен оларды бүгін айналып өте алмаймын.

Көптеген қарапайым адамдар Президент стратегиясына терең түсіністікпен және үмітпен қарады, көпшілігі одан өздеріне қажеттілерін алды және түсінді. Біздің кең байтақ еліміздің түкпір-түкпірінен хаттар келіп жатыр. Ол хаттарда сенім мен үміт, тарихи өзгерістердің тереңдігін түсіну, мемлекеттілік пен экономика проблемалары, өз Президентінің үміті мен арманы көрініс тапқан.

Сонымен бірге ол хаттарда жергілікті әкімдер мен олардың іс-әрекеттеріне деген ашу-ызалар да бар. Адамдар менен тіке сұрайды. Терең өзгерістердің басталатынына, деп жазады олар, Сіз уәде берген мемлекет пен қоғам құратынымызға, біздің балаларымыздың болашағы болатынына сондай сенгіміз келеді, біз осы стратегияға сенгіміз келеді, өйткені ол біз туралы, біздің өміріміз туралы. Бірақ біздің көз алдымызда әкімдер еш ұялмастан ғаламат сарайлар тұрғызып жатса, қымбат көліктермен жүрсе, әкіметтегі орындарды өздерінің туған-туыстарына таратса, өзінің жақын-жуықтарымен бірге ең жақсы жерлерді тартып алып жатса қалай сенуге болады? Әкімдер алдындағы Сіздің сөзіңізден кейін ашқұрсақ адамдарды жүгіруге зорлайды, тіпті базарлардағы сатушыларды "сауықтыру-спорт шаралары" дегенге қатыстыру үшін стадионға қуады.

Өзіңіз жиі қайталайтындай, ол адамдар Сіздің командаңызда болса, Сізге, Президент мырза, қалай сенуге болады?

Міне, біздің өміріміздің шындығы осындай. Мен Президент ретінде мұндай бассыздықтың, менмендіктің, боямашылдықтың өлшеміне сөз таба алмаймын. Бастамашыл ақымақ па, әлде ақылды кезбе ме, қайсысы жаман, баға беру қиын. Қандай жағдайда да мен ондай әкімдермен стратегияны жүзеге асыра алмаймын: саясатты бұрмалау, сондай-ақ оның бүлігі сыйыспайды.

Бүгінгі уақыт солай, әкімнің моральдық бейнесі – енді жай ғана этикалық категория емес, экономикалық және саяси категория. Бұған да жеттік.

Менің бірінші түйсігім, көп әкімдер Президент стратегиясын мүлде оқымаған, ал оқыған күннің өзінде түкке түсінбей немесе өзінің қарыны туралы және қиналмай жоғарыға есеп беру туралы ойлап, бұрынғы көзқарастан арыла алмаған.

Ия, сіздердің бәріңіз – менің командалықсыздар. Және мен сіздер үшін адамдар алдында қинала жауап беремін. Сіздердің көпшіліктеріңіз, бәлкім, бұл сөздерді ұмытқан боларсыздар, мүмкін оның не екенін білмейтін боларсыздар.

Мені үнемі жазасыздықты, ойына келгенін істейтін, басынушылықты туындатып жататын осындай бастықтарға шамадан тыс демократияшылсыз деп кінәлайды. Орталық жаңа мемлекеттілікті құрып, тәуелсіздікті нығайтып, ауыр экономикалық реформаларды алға сүйреп жатқанда, төменгі деңгейдегі мемлекеттік машина жақсылы-жаманды жұмыс істеуі үшін осындай кінәлауларды үнсіз тыңдауға мәжбүр болдым.

Басымдықты түсіне отырып, мен күш-жігерімді мемлекет өміріндегі басты бағыттарға шоғырландырдым. Ия, өмірге, жұрт маған ынтасыздық пен селқостық танытасың деп кінә тақты.

Мен сіздерге рухани және кәсіптік жағынан шыңдалуға уақыт бердім – мені батылсызсың деп кінәлады. Мен сіздерге шығармашылық пен іс-қимыл бостандығын бердім – сіздер оны қайда жұмсап жатырсыздар?

Сіздердің көпшіліктеріңіз халықтан, олардың мүддесі мен еркінен алшақтап кеттіңіздер.

Бүгін оған жол беруге болмайды. Енді елге жоғарыдан қарайтын бастықтар емес, кәсіпқой басшылар, халық құлдары керек. Өзінің жеке басының игілігінен гөрі халық пен елдің тағдыры туралы ойлайтындар мен қамын жейтіндердің, көздерін шел қаптағандар емес, отша жанып тұрғандардың, балалардың ашқұрсақ болып мектепке бара алмауына жол бермей күн-түн қатып жүретіндердің уақыты келді.

Жоғары кәсіпқойлық, патриоттық, халық пен оның Президентіне шын берілгендік былықтан таза және байсалдылық – міне, сіздерге қойылатын талаптар осылар.

Мен үнемі сіздердің мойындарыңыздағы жүктің қаншалықты ауыр екенін түсініп, намыстарыңызға тимеуге тырысамын және қайта-қайта сынағым келмейді. Бірақ, ел алдында тұрған жаңа міндеттер тұрғысынан келгенде, менің де шыдамымның шегі бар. Үйлеріңізге жеткеннен кейін менің айтқандарымды жақсылап ой елегінен өткізіңіздер.

Енді соңғысы. Үкімет пен әкімдер алдына мен жыл аяғына дейін жалақы мен зейнетақы жөніндегі қарыздарды төлеу міндетін қойдым.

Қазанның 1-іне дейінгі жағдай бойынша, атқарылып жатқан үлкен жұмыстарға қарамастан, мұнда проблемалар бар. Сондықтан адамдарға Президент берген уәденің орындалуы үшін барлығын жасауға тырысыңыздар.

Үстіміздегі жылды қорытындылай келгенде, өзінің қызулығы мен тығыздығы жөнінен жеңіл болған жоқ. Мемлекеттік басқару құрылымын жетілдіру жөнінде үлкен жұмыстар атқарылды, 2030 жылға дейінгі біздің стратегиялық дамуымыздың негізгі алатын құжаты жасалды, біздің халықаралық саясатымыздың мықты негізі қаланды, менің АҚШ-қа және ГФР-ге сапарларым болды, мұнай және газ, құбырлар тарту жөніндегі ірі келісімдерге қол қойылды, ең соңында орталық заң шығару және атқару өкіметтері жаңа астана – Ақмолаға көшірілді.

Келе жатқан 1998 жыл Президент стратегиясын жүзеге асыруды бастау жылы болуы тиіс. Еліміз, біздің азаматтарымыз көзге көрінетін жұмыстарымызды көрсін, сезінсін.

Бұл өтіп бара жатқан 1997 жылдағы жаңа астанада өткен соңғы форум екенін пайдалана отырып, жағымсыз әңгімелерге қарамастан мен сіздерге зор денсаулық, біздің бірге атқаратын қиын жұмыстарымызға табыс тілегім келеді!

Отбасыларыңыз бен жақын-жуықтарыңызға менің шын ықыласты тілегімді жеткізіңіздер!

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА РЕСПУБЛИКАНСКОМ СОВЕЩАНИИ АКИМОВ***

Акмола, 23 декабря 1997 года

**1998 ГОД ДОЛЖЕН СТАТЬ ГОДОМ
НАЧАЛА РЕАЛИЗАЦИИ "СТРАТЕГИИ-2030"**

Уважаемые участники совещания!

Заканчивается 1997 год. Это был еще один исторический год в укреплении нашей независимости. Еще более укрепился авторитет страны – тому свидетельство мои поездки в США и Германию. 1997 год – это Год памяти репрессированных и изгнанных. Год объединения народов нашей Отчизны. Год экономического развития республики, принятия "Стратегии-2030". Всемирный банк в поддержку планов 1998–2000 годов выделил нам 1 миллиард долларов США. В руках у вас есть стратегия, есть трехлетняя программа, есть все документы.

С 1998 года начинается реализация долгосрочной Стратегии Президента страны. Начинают его новое Правительство, новые сокращенные административные деления страны. Мы начнем свое движение по семи определенным Президентом страны приоритетам с трехлетних стратегических планов: работа в этом направлении Правительством завершается.

На уровне страны в целом мы определились, теперь стоит задача определиться на уровне регионов. Определиться в принципе с политикой регионального развития, а также со стратегиями развития каждого региона. Прежде всего речь идет о новой стратегии управления страной, в которой важное место должно быть отведено регионам.

В первые годы, когда мы добились независимости, остро стоял вопрос о создании основ государственности и управления страной, которое на волне неосознанной демократии было серьезно расшатано, и мы объективно двинулись в сторону централизации.

В последующем главной задачей стало достижение стабильности, прежде всего экономической, что опять-таки потребовало усиления цен-

* Газета "Казахстанская правда", 25 декабря 1997 года.

трализации, прежде всего в финансовой и кадровой функциях государства. Стратегические приоритеты страны требовали максимально быстрого осуществления приватизации, а решение этой задачи было бы невозможно без предельной концентрации и децентрализации.

Сегодня ситуация качественно изменилась. И главный политический вопрос повестки дня в части региональной стратегии – это децентрализация. Мы должны начать и развить этот процесс грамотно и энергично, осуществив переналадку, прежде всего финансовой и правовой систем.

До 2000 года в соответствии с моей стратегией Правительство должно построить качественно новую систему управления, основанную на принципах стратегического планирования и бюджетного программирования, правильно определить в ней роль и место регионов. При этом должен быть точный баланс прав и ответственности. Без акимов этого не сделать. И они должны с первого дня подключаться к этой работе и встраиваться в систему управления, от которой были во многом оторваны.

В настоящий момент у нас в экономике рыночные отношения. И поэтому система взаимоотношений между центром и регионами не может уже строиться на принципе примитивной вертикали. Она далеко не есть форма унитарного государства, провозглашенного в нашем Основном законе. Объективно необходимая вчера, сегодня она начинает тормозить преобразования, об нее может споткнуться реализация Стратегии Президента.

Поэтому мы должны дополнять и развивать вертикаль через конкуренцию регионов за рабочие места, за инвестора и инвестиции, технологии, квалифицированную рабочую силу. Это значительно ослабит необходимость функции жесткого контролера со стороны центральной власти.

Кроме того, налицо сильное отчуждение местной власти от нужд и чаяний людей, потребностей местного частного капитала, который нередко ею подавляется. Все это связано с наличием сильной зависимости акима от центра и практической независимостью от народа.

Мы уже начинаем ощущать при решении экономических и социальных задач, что это – политический перекосяк. Значит, мы должны готовиться к перестройке на местах политической системы.

Второе. Мы не сможем определиться с региональной стратегией до тех пор, пока не определимся с реальным сектором экономики или, проще говоря, с производством, а значит, и с будущей региональной специализацией.

Начался перенос акцентов экономической политики с макро- на микроуровень. Правительство приступило к активному изучению ситуации с отраслями и предприятиями. В повестке дня стоит вопрос формулирования индустриально-технологической политики страны, и вновь – определение в ней роли и места регионов. Но перед этим необходимо точно и четко разобраться с каждым крупным предприятием. И если необходимо – жестко применять закон о банкротстве, позволяющий сменить плохого собственника и нерадивого менеджера. При этом должен однозначно предупредить всех, что макростабилизация остается в неприкосновенности навсегда.

Надо завершить приватизацию там, где это не затрагивает интересов государства, и сделать это грамотно, чтобы собственность оказалась в хозяйских руках. Этого не произойдет, если не будут правильно и прозрачно осуществляться тендерные процедуры, если не будет тщательно оцениваться каждый конкурсант, если в эти процессы не будет вовлечена местная власть, у которой прямой и неприкосновенный интерес – в хорошо работающем предприятии и рабочих местах.

Третье – село. Это – наша острая боль, это – один из главных приоритетов. Здесь предстоит реально довести реформы, здесь предстоят большие изменения и прежде всего – миграция в города и крупная урбанизация. Многие процессы надо проводить жестко и энергично, но ко многим готовиться заранее. Это касается прежде всего акимов, потому что им в первую очередь придется заниматься проблемами реформ, занятости, бедности, малого и среднего бизнеса.

Сегментируйте неработающие производства и устраивайте там малые предприятия, очищайте в городах первые этажи, свободные помещения – реально помогайте организовывать мелкий бизнес: кафе, магазинчики, сферу досуга, ресторанчики и так далее. Развивайте общественные работы, строительство и обустройство дорог. Так делал весь мир, так надо делать и вам.

Нами упускаются из виду развитие и углубление земельных отношений и отношений собственности. Без четко завершенных и юридически грамотно оформленных процедур в этих сферах бесполезно говорить о привлечении инвестиций и кредитов коммерческих банков.

Сегодня крестьяне не могут четко определить перспективу производства тех или иных видов продукции, они по-прежнему вне системы рыночной информации. У них огромные проблемы со сбытом, в результате чего они вынуждены сбывать продукцию по дешевке.

Много говорится о переработке сельхозпродуктов, защите своих рынков и производителей, но никакой конкретной работы я не вижу, кро-

ме бумажных отчетов. Мало того, что сбыть свою продукцию на внешние рынки не можем, так и свои стали проигрывать. Пройдитесь по оптовым рынкам, базарам, магазинам – импорт нарастает.

Чьи рабочие места мы оплачиваем и чью экономику укрепляем? Никакой политики, проводимой Минсельхозом по всем этим позициям, не видно.

Теперь по зерну. Три-четыре года назад все требовали: дайте нам свободу по продаже зерна. Дали. Теперь прошло время, производители зерна просят увеличить его государственные закупки. Излишняя либерализация экспорта зерна и других видов продукции привела к тому, что потеряли традиционные рынки сбыта. Дикая продажа в нал, поставка некачественного зерна, срыв контрактных условий привели к тому, что нет доверия нашим продавцам зерна.

Узбекистан покупает чуть ли не австралийское зерно. Иран импортирует до 5 миллионов тонн зерна ежегодно, а мы не можем ни открыть рынок, ни сохранить по-человечески свое зерно.

Только после того, как я взял под личный контроль деятельность государственной Продовольственной контрактной корпорации, туда пришли предприимчивые руководители, обозначился хоть какой-то порядок в государственных закупках и организованном экспорте. Заключены новые контракты и осуществлены первые крупные поставки в Узбекистан, Иран, Азербайджан, Таджикистан. С Президентом Узбекистана Исламом Каримовым я предварительно договорился об экспорте до 3 миллионов тонн зерна, если товаропроизводители дадут гарантии поставки.

Одним словом, практика последних лет доказала, что в экспорте сельскохозяйственной продукции, особенно зерна, должно быть усиление роли государства. Это касается как повышения степени контролируемости и централизации и координации по стране экспорта зерна, создания финансовых схем государственной поддержки экспортной продукции, производимой нашими частными предприятиями (о чем я уже дал соответствующие указания Минфину и Нацбанку), а также поддержки со стороны государственных органов по открытию рынков сбыта продукции других стран, как на основании межправительственных соглашений, так и на основании устных договоренностей.

Поэтому в течение двух-трех лет мы должны прийти к такой организационной структуре экспорта, при которой у нас должны быть три-четыре крупные компании по экспорту зерна, в том числе одна государственная Продовольственная контрактная корпорация, координирующая по стране продажу, и остальные частные компании.

Много вопросов и задач стоят по селу и сельскому хозяйству. Но главный вопрос: когда придет время ответов и решений?

Четвертое. Пенсионная реформа. Территориальные власти должны продолжать контроль за своевременностью и точностью отчислений в Государственный центр по выплате пенсий и негосударственные пенсионные фонды. По моему поручению Правительство пересмотрело ставки подоходного налога на доходы физических лиц в сторону их уменьшения, чтобы стимулировать выплату заработной платы в официальной форме, что в конечном итоге должно вести к росту отчислений в пенсионные фонды. Акимы должны объяснять людям, чтобы они требовали отчисления от работодателей на пенсионные счета.

Пятое. Необходимо в 1998 году завершить реформу коммунальной собственности. Кооперативы собственников жилья должны стать реальным действующим механизмом, а не формальностью для отчетов. Правительство же должно контролировать ход коммунальной реформы.

Шестое. В октябре этого года я поставил перед акимами 11 конкретных заданий, к выполнению которых вы должны были приступить. У меня есть справочная информация о том, как выполняются эти поручения.

Есть факты, которые меня радуют, особенно в части детей и школ. Отрадно, что все словно восторжествовало и прониклись пониманием к этой важной проблеме.

Но есть и другие факты, и я не могу их сегодня обойти стороной.

Многие простые люди отнеслись к Стратегии Президента с глубоким пониманием и надеждой, многое из нее извлекли и поняли для себя. Их письма идут со всех уголков нашей большой страны. В них проявляются вера и надежда, понимание глубины исторического перелома, проблем государственности и экономики, надежд и чаяний своего Президента.

Но в этих письмах есть и возмущение местными акимами и их действиями. Люди меня прямо спрашивают. Очень хочется верить, пишут они, что начнутся глубокие изменения, что мы построим то государство и общество, которое Вы обещаете, что у наших детей будет это будущее. Мы хотим верить в эту стратегию, потому что она – про нас и про нашу жизнь. Но как можно верить, если на наших глазах, не стесняясь, акимы строят себе роскошные особняки, ездят на дорогих машинах, раздают места во власти своим родственникам, захватывают вместе со своими приближенными лучшие земли. После Вашего выступления перед акимами полуголодных людей заставляют бегать, загоняют на стадионы даже торговцев с рынков для участия в так называемых

"оздоровительно-спортивных мероприятий". Как можно верить Вам, господин Президент, если это люди из Вашей команды, о чем Вы часто повторяете?

Вот такая правда нашей жизни. Как Президент, я не нахожу слов, чтобы измерить степень безголовости, чванства и показухи. Трудно оценить, что хуже – инициативный дурак или умный бездельник. И в том и в другом случае мне с такими акимами не реализовать Стратегии: как извращение политики, так и ее саботаж неприемлемы.

Сегодня такое время, что моральный облик акима – уже не просто этическая категория, а категория экономическая и политическая – дожили и до этого.

Первое мое ощущение – что многие акимы вообще не читали Стратегию Президента, а если и читали, то с таким же отношением, как и раньше: или ничего не понимая, или думая о своем желудке и о том, как отчитаться наверх с меньшими усилиями.

Да, все вы – моя команда, и я несу за вас тяжелую ответственность перед людьми. Многие же из вас, наверное, забыли эти слова, а может, и не знают, что это такое.

Меня постоянно обвиняли в избыточной демократии по отношению к такого рода начальникам, в творящейся системе безнаказанности, вседозволенности и произвола. Я был вынужден молча слушать эти упреки ради того, чтобы государственная машина на нижнем уровне худо-бедно работала, пока центр строит новую государственность и укрепляет независимость, проводит тяжелейшие экономические реформы.

Понимая приоритеты, я концентрировал усилия и энергию на наиболее главных направлениях жизни государства, именно жизни – люди упрекали меня в невнимании и равнодушии.

Я давал вам время вырасти духовно и профессионально – мне ставили в упрек нерешительность. Я дал вам свободу творчества и действий – куда вы их нередко направляете?

Многие из вас оторвались от народа, от его нужд и болей.

Сегодня это больше недопустимо. Теперь стране нужны профессиональные управленцы, слуги народа, а не вышестоящие начальники. Настало время тех, кто думает и переживает больше о судьбе народа и страны, чем о собственном благополучии, у кого горят глаза, а не заплыли жиром щеки, кто готов жертвовать сном и здоровьем, но не допустит, чтобы дети голодали и не учились.

Высокий профессионализм, патриотичность, преданность народу и его Президенту, некоррупционированность и скромность – вот те требования, которые начнут вам предъявляться.

Я всегда стараюсь щадить ваше самолюбие и не хочу лишний раз критиковать, понимая, что на ваших плечах много забот. Но есть пределы и моему терпению, особенно в свете новых задач, стоящих перед страной. Приехав домой, хорошо подумайте о том, что я сказал.

И последнее. Перед Правительством и акимами мной поставлена задача до конца года выплатить все долги по зарплате и пенсиям.

Ситуация, которая была по состоянию на 1 октября, говорит о том, что здесь есть проблемы, несмотря на большую работу, которая проведена. Поэтому постарайтесь сделать все, чтобы обещание Президента людям было выполнено.

Подводя итоги этого года, можно сказать, что он был нелегким по своему накалу и насыщенности. Прделана большая работа по совершенствованию структуры государственного управления, разработан основополагающий документ нашего стратегического развития на период до 2030 года, создан прочный фундамент нашей международной политики, состоялись мои визиты в США и ФРГ, подписаны крупнейшие контракты по нефти и газу, трубопроводам и, наконец, осуществлен переезд центральной законодательной и исполнительной власти в новую столицу Акмолу.

Наступающий 1998 год должен стать годом начала реализации Стратегии Президента. И страна, наши граждане должны почувствовать, увидеть ощутимые результаты нашей работы.

Пользуясь тем, что это заключительный форум уходящего 1997 года, проходящий в новой столице, и, несмотря на нелюбезный разговор, я хочу пожелать вам крепкого здоровья, успехов в нашем нелегком совместном труде!

Передайте мои самые искренние пожелания вашим семьям и близким!

М А З М Ұ Н Ы

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың ҚХР Төрағасы Цзянь Цзэминьге жолдаған жеделхаты <i>Алматы, 2 шілде 1997 жыл</i>	5
Телеграмма Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева Председателю КНР Цзянь Цзэминю <i>Алматы, 2 июля 1997 года</i>	6
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың мәдениетті, білімді және әлеуметтік бағдарламаларды қолдау жөнінде Қордың президенттік стипендиясының 1997 жылғы стипендиаттарымен кездесу кезінде сөйлеген сөзі <i>Алматы, 3 шілде 1997 жыл</i>	7
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қарағанды облысына іс-сапары кезінде облыс активімен, облыстағы қалалар мен аудандар әкімдері, облыстық ведомстволарының басшыларымен кездесуінде сөйлеген сөзі <i>Қарағанды, 4 шілде 1997 жыл</i>	9
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Мұхтар Құл-Мұхаммед пен саясаткер, "Егемен Қазақстан" газетінің бас редакторы Уәлихан Қалижанға берген сұхбаты <i>Алматы, шілде 1997 жыл</i>	10
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың құттықтауларға деген алғысы <i>Алматы, 10 шілде 1997 жыл</i>	40

Благодарность Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева за поздравления <i>Алматы, 9 июля 1997 года</i>	41
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева во время рабочей поездки по Алматы <i>Алматы, 2 августа 1997 года</i>	42
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Конституция күніне орай қазақстандықтарға арнаған ҮНДЕУІ <i>Алматы, 30 тамыз 1997 жыл</i>	44
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың қазақстандықтарды Білім күніне орай құттықтауы <i>Алматы, 30 тамыз 1997 жыл</i>	48
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың II Орталық Азия ойындарының қатысушылары мен ұйымдастырушыларын құттықтауы <i>Алматы, 13 қыркүйек 1997 жыл</i>	50
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам и организаторам II Центральноазиатских игр <i>Алматы, 13 сентября 1997 года</i>	51
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Абай" журналына берген сұхбаты <i>Алматы, қыркүйек 1997 жыл</i>	52
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың М. Әуезовтың 100 жылдығына арналған салтанатты жиында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 27 қыркүйек 1997 жыл</i>	62
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественном собрании по случаю 100-летия М. О. Ауэзова <i>Алматы, 27 сентября 1997 года</i>	65

Поздравление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественном собрании по случаю празднования 50-летия со дня выпуска первого казахстанского цинка <i>Усть-Каменогорск, 6 октября 1997 года</i>	68
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың корейліктердің Қазақстанда тұрғанына 60 жыл толуына орай құттықтауы <i>Алматы, 10 қазан 1997 жыл</i>	69
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы <i>Алматы, 10 қазан 1997 жыл</i>	70
Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана <i>Алматы, 10 октября 1997 года</i>	113
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың республика активі жиналысында жасаған баяндамасы <i>Алматы, 10 қазан 1997 жыл</i>	155
Доклад Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на собрании республиканского актива <i>Алматы, 10 октября 1997 года</i>	171
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың бірінші шақырылған Қазақстан Республикасы Парламенті палаталарының бірлескен мәжілісінде сөйлеген сөзі <i>Алматы, 20 қазан 1997 жыл</i>	186
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на совместном заседании палат Парламента Республики Казахстан первого созыва <i>Алматы, 20 октября 1997 года</i>	188
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың қазақстандықтарды Республика күнімен құттықтауы <i>Алматы, 25 қазан 1997 жыл</i>	193

Поздравление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева казахстанцев с Днем республики <i>Алматы, 25 октября 1997 года</i>	195
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан және Ресей Федерациясы Мемлекетаралық кеңесі мәжілісінде сөйлеген сөзі <i>Мәскеу, 22 қазан 1997 жыл</i>	197
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на заседании Межгосударственного совета Беларуси, Казахстана, Кыргызстана и Российской Федерации <i>Москва, 22 октября 1997 года</i>	201
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Республиканың мемлекеттік нышандар эталондарын жаңа астана – Ақмолада қабылдау рәсімінде сөйлеген сөзі <i>Ақмола, 8 қараша 1997 жыл</i>	205
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественной церемонии в честь прибытия эталонов государственных символов в Акмолу <i>Ақмола, 8 ноября 1997 года</i>	207
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Қорқыт және Түркі әлемі" халықаралық ғылыми-теориялық конференциясына қатысушыларды құттықтауы <i>Алматы, 12 қараша 1997 жыл</i>	209
Пресс-конференция Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева по итогам визита в Соединенные Штаты Америки, ФРГ и Польшу <i>Алматы, 4 декабря 1997 года</i>	210
Қазақстан халқына Ү Н Д Е У <i>Ақмола қаласы, 10 желтоқсан 1997 жыл</i>	224
ВОЗЗВАНИЕ к народу Казахстана <i>Ақмола, 10 декабря 1997 года</i>	227

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың
Саяси қуғын-сүргін құрбандарына арнап салынған мемориалдық
кешеннің салтанатты түрде ашылу рәсімінде сөйлеген сөзі
Ақмола, 13 желтоқсан 1997 жыл230

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың
Тәуелсіздік күніне және Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының
астанасы етіп жариялауға арналған салтанатты жиналыста
жасаған баяндамасы
Ақмола, 13 желтоқсан 1997 жыл232

Доклад
Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева
на торжественном собрании, посвященном Дню независимости
и объявлению города Акмолы столицей Республики Казахстан
Ақмола, 13 декабря 1997 года241

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың
әкімдердің республикалық кеңесінде сөйлеген сөзі
Ақмола, 23 желтоқсан 1997 жыл250

Выступление
Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева
на республиканском совещании акимов
Ақмола, 23 декабря 1997 года257

УДК 342
ББК 67. 400.6
Н 86

ISBN 978-601-7318-36-9

«Күлтегін» баспасы, 2013.

Нұрсұлтан Назарбаев

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

XIV том

Жауапты шығарушылар

*Ш. Қойлыбаев,
А. Жолдасбекова,
Р. Әлімбаев*

Техникалық редактор

С. Жапарова

Көркемдеуші редактор

Б. Жапаров

Дизайнерлер

А. Байзакова, А. Кенжина

Корректорлар

Р. Асанова, И. Майынова

ISBN 978-601-7318-36-9

ИБ №041

Басуға 10.07.2013 қол қойылды. Пішімі 70x100/16. Офсеттік басылым.
Қағазы офсеттік. Баспа табағы 17,0. Шартты баспа табағы 22,1.
Шартты бояулы беттаңбасы 20,45. Есептік баспа табағы 16,0.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 2677.

Тапсырыс берушінің дайын файлдарынан
“Dostar media group” баспаханасы ЖШС-нде басылды,
050063, Алматы қаласы, Яссауи көшесі, 16